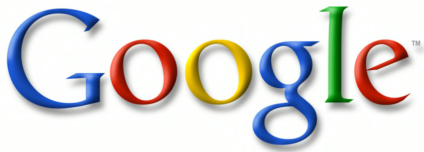

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

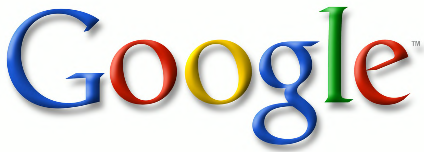
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk http://books.google.com/

3 3433 07577508 4

NEW
CLaeson

ÖFVERSIGT

AF

SVENSKA SPRÅKETS

OCH

LITERATURENS HISTORIA

UTARBETAD

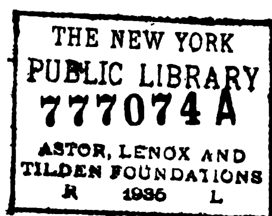
AF

GUSTAF CLAËSON.

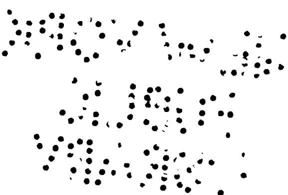
FJERDE UPPLAGAN.

STOCKHOLM 1877, P. A. NORSTEDT & SÖNER.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
777074 A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1936 L

German R. R.

Förord till fjerde upplagan.

Den stora välvilja, som detta anspråkslösa arbete allt ifrån sitt första framträdande fått röna, har varit en kraftig maning till mig att efter förmåga söka förbättra det samma, och jag har äfven nu sträfvat att så mycket som möjligt utrota dess fel och brister. Betraktadt såsom lärobok vid elementarundervisningen lider arbetet, enligt sakkunnige granskares yttranden, af flere väsentliga fel, af hvilka i synnerhet framhållits den för stora vidlyftigheten, hvarjämte mot framställningssättet anmärkts "den för skolans ståndpunkt nog lärda behandlingen". Dessa och andra brister, hvilka väsentligen ega sin grund i den — jag har länge insett det — outförbara planen att i samma arbete tillgodose på en gång skolbokens och handbokens sins emellan stridiga kraf, äro dock af den art, att de icke kunna utplånas, med mindre än att en alldeles ny bok skrefves, uteslutande afsedd för skolans behof. I förordet till andra upplagan (1873) antydde jag, att jag möjligen skulle äfventyra försöket att utarbeta en sådan, men jag har ryggat för uppgiftens svårighet, helst som bristen på tillräcklig pedagogisk erfarenhet i ämnet gör mig obehörig att fälla ett utslag i de flere punkter, der olika åsigter rörande lärobokens omfång och uppställning förefinnas hos herrar lärare sjelfve. Då den ene yrkar, att hon bör behandla vitterheten och dertill räknar äfven historien och vältaligheten, yrkar den andre, att hon skall inskränka sig till endast poesien. Då en finner de korta öfversigterna af språkets utveckling vara lämpliga och behöfliga för skolundervisningen, tyckes en annan anse dem icke höra dit. Då man på några håll betonar nödvändigheten af den största korthet, fordrar man på ett annat, att de större skalderna skola behandlas så utförligt, att till och med redogörelse för innehållet af deras förnämsta verk meddelas. Då literaturhistorien ännu är ett jämförelsevis nytt läroämne hos oss, är en sådan skiljaktighet i åsigter, som nu vidrörts, lätt att förklara, men hon ingifver icke mig någon förhoppning, att ett försök till lärobok i detta ämne skulle för närvarande lyckas vinna ett mer allmänt godkännande.

Då jag icke kunnat utrota arbetets grundfel såsom skolbok, har jag ansett mig åtminstone böra tillkännagifva, att min bok icke gör anspråk att gälla för mer än hon är. Jag har utstrukit ordet "Lärobok" från titeln. Derigenom har hon nedstigit från den plats inom skolliteraturen, hvilken hon icke kan nöjaktigt fylla, och intagit ett mer obemärkt rum bland läseböcker eller handböcker, utgifna till den mognare ungdomens och den bildningssökande allmänhetens tjenst. Enligt flere granskares offentligt uttalade omdöme lär hon för sådant ändamål, äfvensom till ledtråd vid universitetsstudier, icke vara obrukbar. Kan hon tills vidare, d. v. s. till dess en lämplig lärobok framträder, vara elementarläroverken fortfarande till nytta, så vare det hennes ära att gagna hvad hon förmår; men då hon afsäger sig anspråket derpå, skall må hända hennes ofullkomlighet i detta afseende icke vidare läggas henne till last. De förändringar, som hon i denna upplaga undergått, göra henne åtminstone icke mera olämplig såsom skolbok, än hon förut var.

De hufvudsakligaste af dessa förändringar äro följande. Den fornskandinaviska bildningen, som i föregående upplagor upptog första tidehvarfvet, har här med några mindre förkortningar behandlats såsom inledning till framställningen af svenska literaturen, hvarigenom tidehvarfvens ordningsnummer blifvit andra än förut. Dalinska periodens början har satts till år 1730, som närmare än 1740 motsvarar tidpunkten för Dalins första uppträdande. Några omflyttningar från den gröfre stilens område till den mindre stilens äro vidtagna, äfvensom dikter i obunden form fått intaga sin rättmätiga plats bland skaldeverken. Åtskilliga tillägg, de flesta

af mindre omfång, förekomma på skilda ställen. Det utförligaste (sid. 42—45) afser att fylla bristen på en inledande öfversigt af de literära rörelser i utlandet, hvilka föregingo Stjernhjelms uppträdande. För öfrigt är hela arbetet öfversedt, flere stycken omarbetade, framställningssättet der och hvar förenkladt samt smärre förkortningar gjorda, hvarigenom så mycket utrymme vunnits, att omfånget endast med några få sidor behöft ökas. Förteckningen öfver författare, tillhörande den nyaste literaturen, meddelas här nära oförändrad. Då "namnrikdomen" just här torde anses redan vara mer än tillräcklig, och då hvar och en kan med lätthet ur dagens krönika hemta hvad man möjligen här saknar, har jag icke ansett mig böra väsentligen öka denna förteckning.

Bland förbättringar, som icke kunnat vidtagas, torde en öfverskådligare och mer bearbetad framställning af tidehvarfvet 1809—1846 vara mest behöflig. Då de få specialarbeten rörande denna tidrymd, hvilka hittills utgifvits, äro alldeles otillräckliga för vinnande af en fullständig öfverblick af tidens mångskiftande literära företeelser, skulle dock en någorlunda nöjaktig bearbetning af denna tidrymd hafva kräft vidlyftigare och långvarigare förarbeten, än jag kunde vara i tillfälle att åtaga mig. Att Tegnérs dödsår är endast en tills vidare antagen slutpunkt för tidehvarfvet, så god som någon annan, men icke betecknar en epok i vår literaturs utveckling, är väl alldeles sjelfklart. En verklig, genom utvecklingens gång gifven gräns för det tidehvarf, som började 1809, synes mig deremot kunna med skäl sökas vid midten af 1830-talet, då dyningarna efter de literära fejderna hade till fullo lagt sig, då Tegnérs stjerna hade hunnit till zenit och Runebergs uppsteg strålande i öster. Samtidigt märkas hos oss inflytelser af de literära rörelser, som vid tidpunkten för julirevolutionen framträdde i Frankrike och Tyskland, och nya strömningar uppenbara sig i vårt nationela och politiska lif.

Man har anmärkt såsom ett "missgrepp", att jag gifvit Franzén plats i tidehvarfvet 1780—1809. Jag medgifver, att i fråga om författare, som tillhöra två tidehvarf, det kan vara vanskligt att afgöra, till hvilketdera de rätteligen böra föras. Jag har å nyo öfvervägt skälen för de olika meningarna i detta fall, men ej kunnat ändra min öfvertygelse. En undersökning om värdet och betydelsen af Franzéns poetiska verksamhet före och efter 1809 skulle må hända ådagalägga, att denna öfvertygelse icke saknar god grund, men här är ej plats derför. Jag tillägger endast, att jag icke är ensam om min uppfattning i denna fråga. En framstående finsk författare, den bekanta signaturen C. G. E., *hvars behörighet att yttra sig i detta ämne torde medgifvas, har förklarat sig omfatta samma mening (Tidskrift utgifven af pedagogiska föreningen i Finland, 1874, s. 377).*

Då jag sannolikt ej snart, om ens någonsin, får anledning att åter lägga hand vid denna bok, lemnar jag henne nu ifrån mig, i mångt och mycket ofullkomlig som hon är, med den önskan, att hon måtte ju förr dess hellre uppfylla hela *sin bestämmelse, hvartill hör icke allenast att i någon mån verka för lifvandet af kärleken till fosterlandets språk och literatur, utan ock att väcka hågen hos författare med rikare förmåga och erfarenhet att fortsätta arbetet på det endast till ringa del upprödda fältet.*

Stockholm i oktober 1877.

G. Claëson.

Tillägg sid. 173: P. Wieselgren † 1877 (oktober).

INLEDNING.

Om fornskandinavernas språk, skaldskap och sagoverk.

Språket.

Svenska språket är en gren af den *nordiska* språkstammen, som bildar en hufvudafdelning af den stora *germaniska* språkklassen. De afdelningar af den skandinaviska folkstammen, hvilka på olika tider och skilda vägar inflyttade till Norden, talade samma språk, om än med någon skiljaktighet i munarter, och sålunda blef ett gemensamt tungomål utbredt öfver alla Nordanlanden, eller de nu varande konungarikena Sverige, Norge och Danmark. Detta språk kallas af de gamle författarne utan åtskilnad i betydelse än *dönsk* (dansk) *tunga*, än *norræna* (*tunga*), *norrænt mál*.

De skandinaviske invandrarne kände bokstafsskrift. De skriftecken, som de brukade, kallas *runor*. Sådana funnos af två slag: äldre och yngre. De förra tillhöra den äldre jernåldern och kallas stundom götiska runor; de senare hitfördes, enligt några forskare, af svearne, som sägas hafva invandrat till Norden före år 400. Andra antaga dock, att de yngre runorna uppkommit genom en småningom skeende förändring af de äldre, som förut voro kända i Norden. De runor, som vanligen förekomma å våra fornlemningar, tillhöra den yngre runraden, som uteslutande var i bruk under den senare jernåldern. Denna runrad innehöll ursprungligen endast 16 ljudtecken, som inhöggos eller inristades i sten, metall eller trä och hade en för detta ändamål lämpad enkel form. Deras upphof

tillegnades gudarne, och deras bruk synes länge hafva varit en hemlighet, känd endast af presterna (godarne) och spåqvinnorna, men under den första kristna tiden hade de hunnit blifva folkets egendom, hvarom mängden af från denna tid bevarade runristningar bär vittne. Dessa utgöras af inskrifter å hällar, s. k. *runstenar*, hvilka blifvit resta dels till åminnelse af kämpar, som fallit under vikingatåg och härfärder i främmande land, dels till äretecken åt hemmavarande, genom något storverk fräjdade män, eller såsom vårdar öfver inom landet aflidna personer, hvilkas minne landsmän och fränder på detta sätt velat hugfästa. Af öfver 2000 kända runstenar, som finnas i Skandinavien, tillhöra nio tiondedelar Sverige, och af dessa förekommer mer än halfva antalet i Upland. Deras ålder går upp till det nionde århundradet; några få äro äldre, de fleste synas tillhöra det elfte och tolfte, de yngste det fjortonde. Dessa runstenar äro *våra äldsta språkminnesmärken.*

Benämningen *dansk tunga* för det gemensamma nordiska språket förklaras sannolikast af den stora inflytelse, de danske öfverkonungarne från Harald Hildetand till Knut den store utöfvade öfver hela Norden, och det vidsträckta rykte, som det danska namnet derigenom vann. Sedan Danmarks makt efter förlusten af England betydligt sjunkit och den danska munarten börjat allt mer afvika från stamspråket, kallades detta vanligen *norræna tunga,* det är *nordisk tunga.* Adjektivet *norrænn* hade hos de gamle äfven betydelsen *norsk,* och sedan Norge efter hand höjt sig till makt och betydenhet, brukades uttrycket *norrænt mál* äfven i denna bemärkelse, som efter midten af 1200-talet blef allena gällande.

Ordet *rún* betyder ursprungligen *ljud, tal,* i synnerhet hemlighetsfullt och dunkelt tal. Derjämte hade det betydelsen *skrifttecken, bokstaf,* hvilket ord anses bildadt af *bok,* trädet, samt *staf,* det lodräta strecket i hvarje runa. Huru vidsträckt runornas användning varit, kan ej med säkerhet uppgifvas. Att de tidigt brukades till *besvärjning, spådom* och andra magiska konster, är otvifvelaktigt, och detta vidskepliga bruk synes hafva fortfarit under den första kristna tiden. Länge var ock ordet *runokarl* liktydigt med *trollkarl.* Runristningar utfördes jämväl på vapen, skepp, verktyg, dryckeshorn och andra husgeråd samt på prydnader. Sagorna tala om *runkaflar,* brukade såsom *bref.* Äfven kortare skaldeqväden

synas hafva blifvit upptecknade med runor. Tidigt hade Nordens innebyggare ett slags kalender, som ristades med runor och andra tecken på en flat träskifva eller på en käpp, staf (*runstaf, årsstaf*). Stundom tillverkades kalendern af flere tunna trä- eller benskifvor. Ända in på 1600-talet voro runstafvar i bruk hos allmogen.

Den fornnordiska religionen och odlingen hade vid 8:de århundradets slut öfverlefvat sin blomstringstid och nalkades sin upplösning. Under de närmast följande århundradena inträffade vigtiga tilldragelser — nordmannatågen, de många små staternas samlande till tre större välden, kristendomens predikande —, hvilka i yttre och inre måtto omdanade Norden. Äfven språket måste hafva mottagit djupa intryck af dessa hvälfningar. Sannolikt funnos redan tidigare, såsom ofvan är sagdt, skiljaktiga munarter hos de olika grenarne af den skandinaviska folkstammen. Dessa utbildade sig efter hand till tre särskilda språk, fornsvenskan, fornnorskan och forndanskan, hvilka uppväxte såsom döttrar af det gemensamma stamspråket. Norrönamålet hade emellertid vunnit en fristad på *Island*, dit det öfverflyttats af skandinaviske nybyggare, till allra största delen norrmän, hvilka i 9:de århundradet veko undan för Harald Hårfagers välde och sedan följdes af andra utvandrare från alla Nordens tre riken. På den aflägsna ön har det gamla språket under lång tid fortlefvat nära oförändradt; det kallas efter sitt nya hemland *isländska*.

Skaldskap.

Den skandinaviske folkstammen hade redan vid sin invandring till Norden förvärfvat en jämförelsevis ej ringa grad af odling. Detta folk egde en religionsförfattning, grundad på gudasagor, och en tämligen utbildad, af lagar fastständ, samhällsordning. Ehuru en högre andlig verksamhet hos Nordens innebyggare således kan spåras långt till baka i tiden, dröjde

det likväl länge, innan en literatur hos dem uppstod. Runskriften kunde icke komma till större gagn, och först efter kristendomens utbredande uppfyldes de yttre och inre vilkoren för uppkomsten af en egentlig literatur. Under hednatiden och den första kristna var derför *den muntliga traditionen* den enda väg, på hvilken tankens förvärf och fantasiens skapelser vandrade från slägte till slägte.

Bland de ämnen, som traditionen tidigast tillegnade sig, voro otvifvelaktigt sägner om gudarne, religiösa och moraliska lärdomar samt mytisk-historiska sagor om fräjdade män, hvilkas bragder i folkets föreställning upphöjde dem till likhet med gudarne. Den poetiska framställningen är allestädes äldre än den prosaiska. Dessa sägner och lärdomar ikläddes derför tidigt en bunden form, derigenom att orden ordnades efter välljud och tonfall. Nordens gamla tungomål är ock genom sin klangfullhet och sin manliga kraft väl egnadt för skaldskap. Det muntliga föredraget vann genom den bundna formen ett skönare uttryck för örat, på samma gång innehållet lättare inskärptes i minnet och således kunde bättre skyddas mot förvanskning. Så uppstod under traditionens inflytelse den fornnordiska skaldekonsten. De skandinaviska qvädena innehålla i likhet med alla öfriga folks äldsta poesi, icke allenast gudalära och historia, utan äfven sedelära, rättslära och naturlära, d. v. s. sammanfattningen af folkets hela vetande, hvilket i denna form gick i arf från slägte till slägte. Poesien blef således ett allmänt bildningsmedel för alla; skalderna voro folkets lärare och uppfostrare. Många af det fornnordiska skaldskapets alster vittna ock, att i tankens djup, känslans friskhet och uttryckets kraft Nordens gamle skalder näppeligen stå till baka för de mest berömde bland Söderns.

En literatur, hvilken återgifver den muntliga traditionen i den form, som denna vid en viss tid iklädt sig, eger egentligen *inga författarenamn.* De äldsta sångerna och sagorna äro frukten af hela folkets andliga verksamhet, de afspegla för hela folket gemensamma känslor och lifserfarenheter. Dessa samlade sig likasom i en brännpunkt hos nationens i andligt hänseende rikast utrustade medlemmar, mognade hos dem till klarhet och ordning och återkastade i detta förädlade skick sitt ljus öfver folket. Det är folket, som känner, tänker och

talar genom sina ädlaste, mest klarseende andar, och dessa äro sjelfva i sin andliga verksamhet oåtskiljeliga från folket.'

För upptecknandet af de gamle skaldernas sånger stå Nordens folk i outplånlig tacksamhetsskuld till de rikt begåfvade *isländingarne*, hvilka på sin aflägsna ö troget vårdade det språk och de traditioner, som deras fäder, de förste nybyggarne, medförde från Norge och Nordens öfriga delar. Detta upptecknande skedde, sedan kristendomen blifvit utbredd öfver hela Norden. Samlingen af de gamla dikterna kallas vanligen *den äldre* eller *poetiska Eddan*. Hon innehåller en mängd gamla sånger, hvilka dels framställa åsatron med dertill hörande gudasägner och sederegler, dels vissa af hedendomens hjeltesägner. Dessa sånger skilja sig således i två grupper: 1. *Mytiska och etiska sånger* och 2. *Heroiska sånger*.

Ordet Edda betyder ursprungligen *stammoder*. Länge höll man före, att SÄMUND *Frode* (den vise), isländsk lärd och prest [född omkr. 1056, † omkr. 1135], var den, som samlade eddasångerna, hvarför denna samling äfven kallas *Sämunds Edda*. Nyare forskningar hafva dock uppdagat, att samlandet egde rum efter Sämunds tid.

Sämunds Edda är på svenska öfversatt och utgifven af *A. A. Afzelius* (1818) och *P. A. Gödecke* (1877).

Vi nämna här de märkligaste bland eddasångerna och upptaga i sammanhang med dem några gamla dikter, som ej tillhöra eddan, men till innehållet äro med eddasångerna beslägtade och närma sig dem i ålder.

Mytiska sånger. *Völuspá* (Völvas visdom) är det märkvärdigaste qväde, som vi ega i behåll från den nordiska hedendomens dagar. En *völva*, spåqvinna, förkunnar i dunkla gåtor skapelsens och lifvets hemligheter, himmelens och jordens undergång och nyfödelse m. m. *Hávamál* (den höges, Odens, sång) är en etisk-mytisk dikt, som i korta tänkespråk meddelar en mängd vishetsregler. *Vafþrúðnismál* (Vaftrudnes sång), diktad i samtalsform, *Grimnismál* (Grimnes sång), *Hrafnagaldr Oðins* (Odens korpsång) och *Vegtams kviða* eller *Baldrs draumar* (Balders drömmar), en af de skönaste och mest fulländade bland eddasångerna, utgöra hufvudkällor för den nordiska mytologien. *Skírnismál* (Skirnes sång), ett qväde af stort poetiskt värde, handlar om Frejs kärlek till jättemön Gerd. *Harbarðsljóð* (Harbards sång) innehåller groft skämt och hån mot Åsator. *Hamarsheimt* (Hammarhemtningen), en af de mest bekanta

bland Eddans sånger, är rik på komiska drag. *Rigsmál* (sången om Rig) framställer de olika samhällsklassernas ursprung, trälarnes, böndernas och jarlarnes eller krigarnes. *Sólarljóð* (Solsången), en förträfflig dikt, tydligen af kristen författare under gränstiden mellan hedendom och kristendom, uppgifves af några vara författad af *Sämund.*

Heroiska sånger, i hvilka folket förhärligat sin hjelte- och kämpaålder, hafva våra förfäder sannolikt egt ganska många, ehuru få af dem kommit till efterverlden. Främst i eddans senare afdelning förekommer *Völundarkviða* (Qvädet om Völund), hvarefter följa de tre *Helge-qvädena.* De skönaste i den heroiska afdelningen äro dock sångerna om den vidt fräjdade germaniske sagohjelten *Sigurd Fafnesbane,* hans kärlek till Brynhild och striden mellan Völsungar och Niflungar. Den beundrade Sigurd och hans hjelteslägt utgjorde ämnet för en stor mängd sånger och sagor, som under mer än ett halft årtusende fortlefde bland skandinaver och tyskar.

Heroiska sånger, som ej tillhöra eddan, äro sångerna om *Hjalmar och Ingeborg,* om *Arngrims söner* m. fl., hvilka synas vara stycken af en episk sångkrets, som framstält sägnerna om svärdet *Tirfing.* Vidare märkas sångerna om *Ragnar Lodbrok* samt *Kråkumál,* Ragnars dödssång, som han enligt sagan qvad i ormagården.

Ehuru, såsom ofvan är sagdt, de gamla qvädena egentligen icke ega författare i ordets vanliga mening, hafva sagorna likväl till våra dagar förvarat namnen af några bland de skalder, som diktade i norrönatunga, och vi nämna bland dem följande: Brage *den gamle,* hvilket namn tillägges flere skalder i Sverige, Norge och Danmark; en af dem lär hafva sjungit en *Dråpa om Ragnar Lodbrok,* och säges hafva löst sitt lif med en sång till konung Björn på Håga; Tjodolf *af Hvin,* Nordens förste historiske skald, hofskald hos Harald Hårfager och författare till *Ynglingatal,* hvilken sång ligger till grund för Ynglingasagan; Torbjörn *Hornklofe,* likaledes i tjenst hos Harald Hårfager; Eyvind *Finnson* med tillnamnet *Skáldaspillir* (skaldefördunklaren), som diktade det vackra qvädet *Hákonarmál* öfver konung Håkon den gode; Egil *Skallagrimson* († omkring 990), näst Skáldaspillir sin tids mest fräjdade skald; Kormak, ryktbar genom sina kärleksqväden; Sighvat *Skald,* stallare hos Olaf den helige, en af denna tids ypperste skalder; Tormod *Kolbrunarskald,* som fick banesår i slaget vid Stiklastad.

Om tiden för de gamla sångernas uppkomst är mycket tvistadt. Några af dem synas bära spår af en ålder, som går långt till baka i hedendomen. De fleste forskare öfverensstämma deri, att eddadikterna i allmänhet hafva uppstått före midten af nionde århundradet. *Völuspå* lär enligt några härstamma från det femte. I motsats deremot påstå andra, att de allra flesta af dessa dikter äro

vida yngre, af kristne författare och ej ens af skandinaviskt ursprung. — Den *form*, hvari de gamla qvädena nu förekomma, synes i allt det väsentliga vara den ursprungliga, men osannolikt är icke, att dessa sånger kunna hafva i någon mån förändrats under den långa tid, då de före upptecknandet muntligen fortplantades på Island. Några af dem hafva möjligen först der uppkommit. Den fornnordiska poesiens former, hennes konstiga versarter och dristiga omskrifningar fortlefde länge på Island, sedan de redan voro förgätna i det öfriga Norden. Efter hand blef för de isländske skalderna en konstrik form det väsentliga i dikten, och de sånger af dels historiskt, dels romantiskt innehåll, hvilka under den senare medeltiden uppkommo på Island, ega derför ringa värde.

Skaldekonsten var hos våra förfäder högt värderad, och skalderna höllos i stor ära. De tillhörde ej sällan landets förnämsta ätter och innehade sin tids högsta bildning. Ofta egde skalden äfven i yttre måtto en upphöjd ställning i samhället. Han vistades gerna vid konungens hof och hedrades af honom såsom vän och rådgifvare, ja såsom skapare af hans ära, ty skalden »bar konungens namn och rykte i sin harpa». När konungen satt med sina män vid dryckesbordet, föredrog skalden helst sitt qväde, men han följde honom äfven till valplatsen för att med sångens makt lifva kämparnes mod och efter segern qväda tapperhetens lof. Han förstod ock sjelf att svinga svärdet och han manades ofta att sjunga de bragder, i hvilka han personligen hade tagit del. Skaldens sånger inpräglades genast i minnet af en eller flere personer och gingo derefter i arf från slägte till slägte. Att känna dem och de sagor, som ur dem uppväxte, hörde till tidens lärdom och fordrades af en hvar, som ville nämnas kunnig och vitter. Men skalden var ej allenast en gunstling vid konungens hof, han var tillika en folkets man, ty han vårdade folkets heligaste minnen, han tolkade dess önskningar, han värnade det mot förtrycket. Han hedrade folket genom sin skaldegåfva, och folket hedrade honom genom att i troget minne gömma hans sånger.

Sagoverk.

Våra skandinaviske förfäder hafva äfven lemnat oss i arf många *sagoverk*, grundade på en prosaisk tradition, som utvecklade sig ur den poetiska och snart blef mer omfattande än denna. Sagoförtäljandet var i Norden en högt älskad och aktad konst, som mycket främjade umgängeslifvets glädje, hvarför det ock kallades »sagoskämtan». Sagan upptog i sig många af skaldernas yppersta sånger och egde i dessa sin stödjepunkt. Derigenom kunde hon redan i den lefvande traditionen få en så fast utbildning, att hon ej allenast till innehållet utan ock, i allt det väsentliga, till ordalagen länge varit fullkomligt färdig, då hon slutligen upptecknades i skrift. Många af dessa sagor, uppvuxna ur samma fruktbara grund af mytiska och heroiska sägner, ur hvilken de gamla qvädena uppspirade, sträcka såsom dessa sina rötter djupt ned i den förhistoriska tiden. De äldsta bland dem sakna derför, likasom qvädena, författarenamn, om ock upptecknarne stundom nämna de sagoförtäljare, från hvilka de omedelbart hemtat dem. De yngre sagorna deremot, och bland dem största delen af de historiska, äro författade af *isländningar*, dels på Island, dels i Norge och Danmark. Isländningar hafva äfven upptecknat de muntligt öfverlemnade sagorna och med lärdom och granskning ordnat dem till innehållet och tidsföljden. De äro *vår forntids häfdatecknare*. Främst bland dessa bör ihågkommas »den isländska historieforskningens fader»,

Are *Frode* [f. 1067 eller 1068, prest och gode (häradshöfding), † 1148]. Han uppgjorde åt sina landsmän ett på de latinska skrifttecknen grundadt alfabet i stället för runskriften. Ett till vår tid kommet arbete, kalladt *Schedæ* eller *Islendingabók*, hvilket innehåller en kort framställning af hufvudhändelserna i Islands historia, är sannolikt författadt af honom. Derjämte uppgifves han hafva börjat *Landnámabók*, en historia

om Islands bebyggande, hvilket verk sedan tillökades af andra. Vidare tillskrifves Are ett tredje verk, innehållande bland annat uppgifter om norske konungars lefnad, hvilket dock nu är förloradt. Sannolikt är ock, att han, utom dessa mer lärda historiska arbeten, upptecknade eller lät uppteckna sagor efter sagomäns muntliga föredrag. Are aktades högt för lärdom, och många följande författare stödja sig på honom.

Snorre Sturlasson [f. 1178, † 1241] är dock mer än någon annan fräjdad såsom den nordiska forntidens häfdatecknare. Han uppfostrades af en sonson till Sämund Frode, i hvars hus han tidigt lärde känna den äldre isländska literaturen. Han blef den vittraste, mäktigaste och rikaste isländning på sin tid, var flere gånger *lögsögumaðr* (lagsago-man, lagman) och tog verksam del i de många partistrider, som söndrade öns inflytelserikaste slägter. I dessa stridigheter visade han sig ej alltid från den fördelaktigaste sidan. Ärelystnad, girighet och ränkfullhet synas hafva varit hufvuddrag i hans karaktär. I Norge vann han höga värdigheter vid konung Håkon Håkonssons hof, men föll i onåd hos denne konung och blef slutligen, efter återkomsten till fäderneön, mördad af sin egen måg.

Snorre Sturlasson förvärfvade stort rykte såsom skald, men det är företrädesvis såsom lärd historisk granskare, flitig samlare och smakfull bearbetare han eger ett odödligt namn. Honom plägar man tillskrifva samlingen af den *yngre* eller *prosaiska Eddan*, som derför äfven kallas *Snorres Edda.* Hon innehåller en systematisk framställning af den gamla nordiska skaldekonstens grundval och meddelar en derpå bygd nationel skaldelära. Hon är således en *isländsk eller fornnordisk poetik* och står såsom sådan utan motstycke inom något lands literatur vid denna tid. Huru mycket af Eddans innehåll egentligen tillhör Snorre Sturlasson, är ovisst. Möjligen har han någon del endast i första afdelningen, *Gylfaginning.* Säkert är emellertid, att han blott började samlingen,

hvilken sedan fullbordades af andra skriftställare. Af ännu större vigt är dock Snorres samling af *Konungasagor*, hvilken efter första orden i *Ynglingasagan* vanligen kallas *Heims kringla* (jordens krets). Med nämda saga, som är grundad på skalden Tjodolfs sång (se ofvan), börjar Heims kringla och förtäljer derefter Norges konungasaga ända till Magnus Erlingssons tid (1164). Heims kringla har framför andra historiska sagosamlingar med rätta blifvit prisad för historisk granskning, omsorgsfullt val af ämnen och ett förträffligt framställningssätt.

OLAF TORDSSON *Hvitaskald* [† 1259], Snorre Sturlassons brorson, fortsatte den af Snorre början *prosaiska Eddan* och torde vara den, som sammanfattat *Knytlingasagan*, hvilken handlar om danske konungar från Harald Gormsson till Knut VI. Han var äfven högt aktad som skald.

STURLA TORDSSON [† 1284], den sistnämdes broder, vann ännu större rykte såsom sagoman. Han uppgifves hafva skrifvit norske konungen *Håkon Håkonssons saga* m. m. och förvärfvade äfven stor förtjenst om Islands historia genom sin fortsättning och omarbetning af Ares *Landnámabók*. Äfven *Sturlungasagan* lär till sin väsentligaste del vara hans verk. Med Sturla Tordsson slutade den historiska sagans blomstringstid.

Prosaiska Eddan har sitt egentliga värde såsom en förklaring till den äldre eddan. Hon innehåller tre delar. 1. *Gylfaginning* (Gylfes bedårande) meddelar de nordiska myterna i systematisk framställning. 2. *Skálda* (skaldelära) förtäljer om skaldekonstens uppkomst, redogör för de skaldeuttryck och konstiga omskrifningar, som tillhörde den gamla skaldekonsten, och meddelar en ypperlig framställning af versbyggnaden. 3. Några afhandlingar i språklära och talkonst. Hela innehållet af den prosaiska eddan visar, att hon var ämnad till en vägledning för unge skalder.

De nordiska sagorna kunna delas i tre klasser: 1. *Mytiskheroiska* sagor, 2. *Historiska* sagor och 3. *Romantiska sagor*.

De mytisk-heroiska sagorna bära i allmänhet en mytisk prägel; gudar och öfvernaturliga makter uppträda och ingripa medelbart eller omedelbart i menniskornas öden. De händelser, som i dem skildras, äro äldre än de tre nordiska rikenas uppkomst. Utom gudasagan i den yngre eddan höra till denna klass förnämligast följande:

Völsungasagan, som omfattar sagokretsen om Völsungar och Niflungar och är grundad dels på dikter i den äldre eddan, dels på andra sägner; *Hervararsagan; Rolf Krakes saga*; *Fritjofs saga*, som ligger till grund för Tegnérs skaldeverk af samma namn; *Nornagests saga; Ragnar Lodbroks saga* och sagan om *Ragnars söner*, hvilka båda, företrädesvis den sistnämda, bära spår af historisk forskning och således stå på gränsen till de historiska sagorna.

De historiska sagorna framställa i ordnad tidsföljd händelser, som falla inom den verkliga historiens område, d. v. s. från tiden för uppkomsten af de tre rikena samt Islands bebyggande. Dit höra många sagor, som handla om Norges historia, och främst bland dessa de, hvilka äro samlade i *Heims kringla*. Danmarks historia framställes i *Jomsvikingasagan* och i *Knytlingasagan*. Någon saga af vigt, afhandlande Sveriges historia, finnes icke. Ynglingasagans ämne är förhistoriskt, och den enda, som skulle kunna hänföras hit, *Styrbjörns saga*, är helt kort. Sveriges historia omtalas deremot ofta i sammanhang med Norges och Danmarks. Sagor, som framställa Islands historia, äro: *Islendingabók, Landnámabók* och *Sturlungasagan* (se ofvan), vidare *Njåls saga*, hvilken af många skattas såsom den yppersta bland de isländska sagorna, *Gunlögs saga, Egils saga, Laxdölasaga* m. fl.

Romantiska sagor i egentlig mening uppkommo ej förr, än kristendomen hade blifvit utbredd öfver Norden. Under hedendomens tid föll den skandinaviska romantiken utan tvifvel fullständigt till samman med mytiken. Till de romantiska sagorna höra de, i hvilka inbillningskraftens verksamhet företrädesvis framträder, och hvilkas hufvudsakliga syfte är att roa. Bland sagor, tillhörande denna klass, märkas: *Ketil Hængs saga, Örvarodds saga, Herrauds saga*, sagan om *Thidrik af Bern*, m. fl.

Den *prosaiska eddan* är på svenska öfversatt och utgifven af *A. J. Cnattingius* (1819). Snorre Sturlassons *Konungasagor* öfversattes fullständigt först af *J. Peringskiöld d. ä.* (1697). En ny öfversättning, verkstäld af *J. G. Richert, A. J. Cnattingius* m. fl., utgafs 1816, 1817 och 1829, och samma verk har i våra dagar å nyo blifvit öfversatt af *H. O. H. Hildebrand* (1869—1871). Många bland de öfriga sagorna äro på svenska utgifna af *Verelius, Rudbeck d. ä., Peringskiöld d. ä.* och *d. y., Björner, Göransson, Liljegren* m. fl.

Den poetiska delen af den gamla norrönaliteraturen härstammar i allt väsentligt, både till innehåll och form, från en tid, då de trenne grenarne af den skandinaviska folkstammen ännu lefde till samman likasom bröder inom samma hus, då boskifte ännu icke egt rum dem emellan, och Sverige,

Norge, Danmark ännu ej funnos till såsom skilda stater. Hela Skandinavien var då bebodt af *ett* folk, som egde gemensam odling, samma språk, samma religiösa tro, samhällsordning, seder och minnen, och på denna gemensamma grund bildade sig en tradition, hvars innehåll derför ock blef en gemensam egendom. Det samma gäller äfven om den mytisk-heroiska delen af den prosaiska literaturen. Hvad åter angår den *historiska literaturen*, kan hon så godt som hel och hållen anses vara *isländingarnes* verk. Vi sakna nämligen alla historiska vittnesbörd, på grund af hvilka vi kunna tillägga Nordens öfriga folk en väsentligare del i denna literatur, hvaremot många intyg visa, att isländingarne voro öfver hela Norden kända och hedrade såsom mästare i dylik författareverksamhet, och att deras stamfränder ofta drogo fördel af deras öfverlägsenhet, ej blott såsom skalder, utan äfven såsom sagomän och skriftställare. De flesta af dessa sagor förtälja ock tilldragelser på Island och i Norge, med hvilket land isländingarne alltid, äfven innan deras ö politiskt förenades med Norge, stodo i lifligare förbindelse än med de båda andra nordiska rikena. Det kan likväl knappt vara tvifvel underkastadt, att sagor om svenska konunga- och hjelteslägter inom vårt land uppstodo och må hända äfven upptecknades, ehuru de nu spårlöst försvunnit. Vi egde ej, såsom Norge, en af vidsträckta haf omgärdad förrådskammare, hvari de literära skapelserna kunde under de oroliga tiderna förvaras och räddas undan förgängelse. Den isländska literaturen är derför af så mycket större vigt för kännedomen om vårt folks och vårt lands forntid. Men hon ej allenast fyller en lucka i vår odlings häfder — hon är den fruktbara mark, som inom sig gömmer de djupaste rötterna till en sant nationel nordisk bildning.

FÖRSTA TIDEHVARFVET.

Svenska språket och literaturen under katolska tiden (1200—1520).

Språket.

De gamla runristningarna innehålla svenska språkets äldsta minnen. När vårt språk började nyttjas i bokskrift, kan icke med säkerhet afgöras. De kristne lärarne hade till Norden medfört bläck och pergament, men konsten att använda dessa beqvämare medel för skrift stannade länge hos de andlige. De äldsta svenska handskrifter, som öfvergått till vår tid, landskapslagarne, äro från 1200- och 1300-talen. Att likväl redan före de äldre landskapslagarnes upptecknande svensk lag funnits i skrift uppsatt, vet man af deras eget intyg. Dessa lagar äro de åldrigaste minnesmärken af svensk bokskrift, som vi nu ega, och de teckna, tidigare än alla andra inhemska urkunder, våra förfäders odling och samhällsskick, hvarför de ock äro vår nationalliteraturs dyrbaraste skatter. Med deras framträdande börjar svenska språkets och literaturens historia.

Då våra äldsta skriftliga urkunder jämföras med gamla runristningar samt fornnorska och fornisländska skrifter, visar det sig, att svenska språket vid början af detta tidehvarf nära öfverensstämde med det gamla norrönamålet, ehuru åtskilliga olikheter förekomma, som utmärka en yngre daning. I flere fall synes dock fornsvenskan stå på en ålderdomligare punkt, än norsk-isländskan från samma tid. Språkets byggnad bär i hög grad prägeln af styrka och fasthet. Orden, som nä-

stan alla äro af inhemsk börd, äro välljudande och uttrycksfulla, deras sammanfogning i satsen är utmärkt genom kraft och enkelhet. Detta tidehvarf medförde likväl stora förändringar i vårt språk. Anledningen dertill var icke allenast den framskridande odlingen, som kräfde nya ord för de nya idéerna, utan är till väsentlig del att finna i tidens politiska och borgerliga förhållanden. Landets nära förening med Danmark under senare delen af detta tidehvarf äfvensom den allt sedan Valdemars och Magnus Ladulås' tid växande förbindelsen med tyskarne kunde ej undgå att djupt inverka på språket. Såväl ljudet och rättskrifningen som ordböjningen fogade sig i många fall efter danska språket, och ett stort antal ord upptogs ur det tyska. Mycket inverkade äfven latinet, som var de andliges bok- och skrifspråk och här, liksom i det öfriga Europa, blef lärdomens och den högre bildningens tungomål. Literaturen under denna tid utgjordes till stor del af öfversättningar från sistnämda språk, och i dessa tvangs modersmålet ofta att böja sig under de latinska ordfogningsreglerna. I följd af alla dessa främmande ingrepp var språket stadt i en ständig rörelse. Enhet och stadga försvunno efter hand alldeles. Gamla böjningsformer omvexla med nya, stundom träffas samma ord samtidigt skrifvet på sex eller sju olika sätt, danska och tyska ord och ändelser blifva allt mer talrika, och i några skrifter från slutet af unionstiden möter man ett språk, som kan sägas vara lika mycket danskt eller tysk-danskt som svenskt.

Språket i landskapslagarne skiljer sig från det gamla nordiska språket hufvudsakligen i följande punkter. 1. Diftongerna (*ai*, *au*, *ey*) äro utbytta mot enkla vokaler (*e*, *ö*). 2. *U*-omljudet, d. v. s. förändring af ett föregående *a* till *ö* genom verkan af *u* (*v*) i följande stafvelse — hvilket eger vidsträckt utbredning i isländskan, men sannolikt ej tillhörde det gemensamma fornspråket — förekommer icke annat än undantagsvis i fornsvenskan (ex. fornsv. *avund*, *sagur*, *gamul*, *kallum*, *kallaþum*; isl. *öfund*, *sögur*, *gömul*, *köllum*, *kölluðum*). 3. *h* är bortfallet framför *l*, *n*, *r* (ex. *löpa*, *nigha*, *ren*, i st. f. *hlaupa*, *hniga*, *hreinn*). 4. *fn* är utbytt mot *mn* (ex. *ramn* i st. f. *hrafn*,

korp). 5. *d* är inskjutet mellan *l* och *r* och mellan *n* och *r* (ex. *fuldr* i st. f. *fullr*, *sandr* i st. f. *sannr*), äfvensom *b* mellan *m*, *l* och *m*, *r* (ex. *gamblar*, pl. f., i st. f. *gamlar*, *dombr* i st. f. *dómr*). 6. Böjningsformerna äro förenklade. 7. Ur fornspråkets reflexiva form på *-sk* (*-st*) uppstod redan i fornsvenskan en form på *-s* med passiv betydelse (ex. *kallas*, *kallades* i st. f. *kallast*, *kallaðist*). — De få främmande ord, som förekomma, äro nästan alla sådana, som infördes genom kristendomen och det katolska presterskapet, och dessa ord ega i allmänhet redan fullt nordiskt utseende.

Den ålderdomliga prägel, som språket i våra äldsta urkunder eger, gick dock, såsom ofvan nämdes, till stor del förlorad under detta tidehvarf. I följd af förändradt uttal började *g* (*gh*) och *b* inuti och i slutet af ord att träda i stället för *k* och *p* (ex. *Sverighe* för *Sverike*, *skib* för *skip*), *t* utbyttes stundom mot *d* (ex. *hvid* för *hvit*), *p* framför *t* förvandlades till *f* (ex. *skifta* i st. f. *skipta*), och *v*-ljudet mellan två vokaler, der *f*-ljud var det ursprungliga, började redan på 1300-talet skrifvas med *fv*. Runan þ och det anglosaxiska ð, hvilka till en början användes såsom beteckning af aspireradt *t* och *d*, utbyttes i slutet af samma århundrade, den förra mot *th*, det senare mot *dh*. På 1400-talet inkom det tyska *ch* (ex. *jach*, *acht*; *och* visar sig i omvexling med *ok*, *og*, *oc*, likaså *riche*, *riike*, *rige*). Äfven i bruket af vokalerna egde stor omvexling rum. Både konsonanter och vokaler fördubblades ofta utan afseende på uttalet (ex. *hvilckett*, *ffinnss*, *wiiss*, *saack*). Efter lång vokal brukades ej sällan *h*. Vid midten af 1400-talet började man stundom teckna långt *a* med *å*; i omvexling med *æ* och *ø* nyttjades *ä* och *ö*.

De gamla böjningsformerna försvunno från 1400-talets början allt mer, hufvudsakligen i följd af inflytelse från danskan, som redan förut bortkastat de flesta kasus- och personändelser. Skilnaden mellan nominativens, dativens och ackusativens former hos substantiven försvann, och genitiven fick i regeln ändelsen *s*. De olika kasus, ofta äfven genus, hos adjektiven fingo gemensam form. Personaländelserna hos verben förenklades; det danska *e* blef vanligt i infinitiven. Mycken förvirring var rådande, ty de gamla formerna brukades ofta i omvexling med de nya. — Böjningsformernas upplösning förändrade i flere fall ordfogningen. · Prepositioner och hjelpverb måste allt mer anlitas. Obestämda artikeln *en*, *ett* blef allmän. Många gamla ord kommo ur bruk och nya infördes, som dels bildades genom sammansättning och afledning, dels hemtades från främmande språk, oftast tyskan. Afledningsändelserna *-het*, *-inna*, *-nær*, *-eri* och verbaländelsen *-era* äfvensom förstafvelserna *be-*, *bi-*, *unt-*, *for-* och *för-* voro mot tidehvarfvets slut i allmänt bruk (ex. *fromhet*, *förstinna*, *kæmmenær*, *röveri*, *hantera*; *betala*, *bistanda*, *untfly*, *forsuma*, *förtret*; äfven *an-* i några få ord: *anama*, *andel*).

Skaldeverk.

Folkvisor. — Rimkrönikor. — Öfversatta dikter.

Den fornnordiska skaldekonsten, som hade sin rot i våra förfäders religiösa föreställningar, förföll i den mån kristendomens makt gjorde sig gällande. De gamla qvädena blefvo äfven allt mer främmande för folket, sedan de nordiska språkgrenarne börjat utveckla sig i olika riktningar. Efter hand stelnade de isländske skaldernas sång till ett andefattigt manér af blott teknisk färdighet och möttes i följd deraf med än större likgiltighet. Isländske skalder fortforo likväl länge att skattas såsom prydnader i de nordiske konungarnes hof, men småningom upphörde äfven de förnäme att finna smak i den förtorkade konstpoesi, hvartill den gamla skaldesången nedsjunkit. *Sturla Tordsson*, som uppehöll sig hos Birger Jarl, var den siste isländske hofskald i Sverige.

Den föråldrade konstpoesien blef dock nu rikligen ersatt af en frisk och saftig naturpoesi. Med denna, som träder oss till mötes i våra s. k. *Folkvisor*, tager svenska vitterheten i egentlig mening sin början.

En ny ande hade blifvit väckt af kristendomen, och genom den verldsomskapande kraften af denna ande omdanades och pånyttföddes äfven sången. Ur folkets nya själsstämning framqvälde, likasom ur en dold källåder, förut ohörda toner af underbart välljud. Det var menniskans inre verld, som fann uttryck i dessa nya toner, då deremot den gamla sången hade framstält blott yttre tilldragelser, gudarnes strider och kämparnes bragder. En öfvergång emellan dessa så olika sångarter kan likväl spåras både i formen och i innehållet. Flere af de äldre folkvisorna hvila på den mytiska traditionens grund och innehålla qvarlefvor af hedniska föreställningssätt. Dessa, de *mytiska folkvisorna* och *kämpavisorna*, äro stundom råa och vidunderliga, men i den mån kristendomen förädlade tänkesättet

och mildrade det vilda kämpamodet, fick sången ett vekare skaplynne och ett mer allmänt menskligt innehåll. Kämpavisorna efterträddes af *riddarvisor*, så kallade emedan de till största delen skildra riddarnes kärlekshändelser och hjeltebragder. Konstlöst, men med naiv natursanning och intagande oskuld, tolka dessa sånger hjertats sorg och glädje, dess saknad och längtan, dess fröjder och förhoppningar. Med enkla, i all sin enfald rörande drag, oftast med mildt vemod, teckna de menniskohjertats historia, sådant detta, i evig oro sig evigt likt, i alla tider varit och ständigt förblifver. Derför äro ock dessa sånger evigt unga, och ehuru de nu till stor del tystnat på folkets läppar, skola de dock städse älskas af alla oskuldsfulla, för natursanning och konstlös skönhet känsliga sinnen.

Till formen äro folkvisorna *berättande*, men de tilldragelser, som skildras der, äro icke, såsom i de gamla heroiska sångerna, diktens egentliga ämne, utan tjena endast till uttryck för en viss allmän känslostämning. Folkvisan uppkom på en tid, då skilnaden i stånd och bildning ännu var föga utpräglad, och då knappt annan individualitet fans, än den nationela, hvarför ock skaldens sång måste blifva ett gemensamt uttryck för hela folkets stämning. Likasom de gamla gudaqvädena sakna derför folkvisorna författarenamn. I följd af denna allmänlighet i sitt väsen öfvergingo dessa sånger lätt från de adliges kretsar, inom hvilka de flesta af dem uppstått, till det egentliga folket, som genom muntlig tradition bevarat dem under århundraden. Till många af dem har ock folket diktat sköna melodier, hvilkas djupa, ofta vemodiga toner stå i innerlig samklang med orden och blott utveckla den känsloton, som i dessa är inneburen. Folkvisan är diktad för att *sjungas*, ej för att läsas. Hennes själ och innersta mening uttryckes nämligen vida fullkomligare i melodien än i verserna, hvilka stundom äro tämligen löst sammanfogade.

Folkvisorna kunna indelas i följande fem klasser, som dock ej äro strängt åtskilda. 1. **Mytiska visor.** I dessa uppträda åtskilliga naturgudomligheter, såsom necken, älfvor, bergtroll, skogsrån och andra underbara väsen. Bland visor af detta slag äro *Bergkonungen*, *Grefvens döttrar vid Elfvabolid*, *Necken han gångar på snöhvitan sand*, *Harpans kraft* m. fl. allmänt kända. — 2. **Kämpavisor.** De skildra det gamla kämpalifvet. Dit höra exempelvis *Kämpen Grimborg*, *Olger Dansk och Burman*, *Ramunder*. — 3. **Riddarvisor** hafva till ämne medeltidens riddarlif med dess äfventyr, fromhet, kärlek och trohet. Sådana äro *Hillebrand*, *Liten Karin*, *Liten båtsman*, *Sorgens makt* och många andra. — 4. **Legender** innehålla sägner från kyrkans äldsta tid och besjunga änglar, helgon, martyrer. Dit hör den vackra visan *Dufvans sång på liljeqvist*, vidare *Sanct Görans visa*, som tjenade såsom svenskarnes fältsång i slaget på Brunkeberg, m. fl. — 5. **Historiska visor** äro de, för hvilka en historisk tilldragelse ligger till grund. Dit torde kunna föras visan om *Habor och Signild*, som fordom sjöngs allmänt öfver hela Skandinavien och var så kär för folket, att nästan alla landsorter i de tre rikena sökte tillvälla sig äran att hafva varit skådeplatsen för de båda älskandes sorgliga öde. Med större säkerhet kan en historisk grundval uppvisas för *Herr Peder och liten Kerstin*, äfvensom för *Klosterrofvet*, som berättar hurù hèrr Sune Folkunge röfvade fröken Elin ur Vreta kloster.

Ehuru folkvisorna äro *berättande* till formen och sannolikt alla innehålla minnen — mer eller mindre utsmyckade — af märkliga och underbara händelser och gerningar, äro de dock till sin natur helt och hållet *lyriska*. De gifva nämligen hvar för sig uttryck åt en egen sinnesförfattning, en viss känslostämning. Denna deras lyriska karaktär framträder äfven i *omqvädet*, hvarmed förstås de i slutet och stundom äfven i midten af hvarje strof ständigt återkommande orden. Till innehållet utgör omqvädet en betraktelse öfver ämnet eller en antydan om dess betydelse, och det oupphörliga upprepandet synes åsyfta att fasthålla ett gifvet för uppfattningen vigtigt intryck. Antingen återkallar omqvädet hufvudpersonen, hufvudhändelsen eller någon hufvudsaklig omständighet i berättelsen (ex. »der ligga de hjeltar slagne», i Klosterrofvet), — eller uttrycker det endast i allmänhet en poetisk sinnesstämning, ofta blott antydd genom sinnebilder (ex. »uti lunden», »i midsommartider»), — eller uttrycker det mer bestämdt den känslostämning, som är i visan den rådande (ex. »i himmelen är en stor glädje»).

De flesta af våra folkvisor äro gemensamma för hela Norden, och många tillhöra äfven Tyskland, England och Skotland. De äro af olika ålder, men största delen anses härstamma från 13:de, 14:de och 15:de århundradena. — Svenska folkvisor hafva utgifvits af *E. G. Geijer* och *A. A. Afzelius* (1814—1816), *A. I. Arwidsson* (1834—1842) och af *R. Dybeck* (i tidskriften *Runa*).

Från medeltiden ega vi ock några dikter af kände författare, som sjöngo i folkvisans tonart.

NIKOLAUS HERMANNI [Biskop i Linköping, † 1391] författade den vackra visan om *Elisif Nunna i Risberga kloster.*

TOMAS [Biskop i Strängnäs, † 1443] är den ypperste bland detta tidehvarfs namngifne skalder. Han diktade den berömda *Sången om Engelbrekt*, en sång om *Friheten* och en allegorisk dikt om *Troheten*, syftande på Karl Knutssons trolöshet mot Erik Puke. Dessa sånger, som äro affattade i ett ovanligt rent språk, andas en varm fosterlandskärlek och ett äkta frihetssinne.

Utom den naturpoesi, som uppenbarar sig i folkvisorna, egde medeltiden äfven en konstpoesi, hvilken dock i poetiskt värde är den förra vida underlägsen. Det versslag, som i denna oftast användes, är den s. k. *knittelversen*, som först brukades af de normandiske diktarne och från dem genom tyska vitterheten infördes hos oss. Det utmärkes af parvis rimmade verser utan bestämdt lika meter och med fri rytm.

Bland originalarbeten, hörande till konstpoesien, märkas förnämligast *Rimkrönikorna*. De äro alla af okände författare och ega hufvudsakligen värde såsom historiska urkunder. De förnämsta bland dem äro följande: 1. *Gamla* eller *Erikskrönikan*, som skildrar stridigheterna mellan Folkungarne (1229—1319); 2. *Nya* eller *Karlskrönikan*, som beskrifver unionsstridigheterna till början af Karl Knutssons regering (1389—1452); och 3. *Karlskrönikans tre fortsättningar* eller *Sturekrönikorna*, som handla om tiden från 1452 till 1496.

Erikskrönikan är sannolikt författad eller afslutad 1320 och synes grunda sig uteslutande på traditionen. Händelserna under början af 14:e århundradet, till hvilka författaren tydligen var ögonvittne, utgöra krönikans hufvudsakliga innehåll. Hertig *Erik*, Magnus Ladulås' son, är författarens hjelte. Denna krönika, som för vår literatur är vigtig både såsom det första större originalpoem och den äldsta historiska skildring, vi ega, står äfven i afseende på språket och den poetiska framställningen öfver de följande krönikorna.

Karlskrönikan är den vidlyftigaste af de rimmade krönikorna. Författaren, som var samtida med tilldragelserna under de två årtiondena näst före 1452, tecknar dessa med utförlighet, men med tydlig partiskhet för *Karl Knutsson*. Denna krönika täflar med Erikskrönikan i afseende på innehållets vigt.

Sturekrönikorna äro vida mindre rikhaltiga än de båda föregående. Äfven deras författare förtälja samtida händelser.

Derjämte ega vi två yngre *Inledningar till Erikskrönikan* och ett stycke, som utgör en *sammanfogning mellan Eriks- och Karlskrönikan*, vidare den s. k. *Lilla rimkrönikan*, som börjar med »Erik förste göta konung» och går till och med Kristofer, hvarifrån hon i en yngre redaktion blifvit fortsatt till och med Kristian II, och slutligen *Om konung Albrekt*, hvilket rimverk är märkligt såsom vår äldsta politiska allegori. Dessa smärre krönikor ega hvarken i historiskt eller poetiskt hänseende något värde.

Medeltidens rimkrönikor hafva flere gånger utgifvits, senast och noggrannast af *G. E. Klemming* i Fornskriftsällskapets Samlingar.

Till tidehvarfvets konstpoesi höra äfven talrika *öfversättningar* från latinska, franska, tyska och danska original. En gammal samling af sådana öfversättningar är känd under benämningen *Drottning Eufemias visor*. Hon innefattar tre dikter: *Herr Ivan Lejonriddaren*, *Hertig Fredrik af Normandie* samt *Flores och Blanzeflor*. Alla härstamma från den normandiska trouvers-poesien och äro till större delen rimmade i knittelvers. De båda förstnämda tillhöra den halft mytiska, halft historiska sagokretsen om konung Artus och hans tolf riddare af runda bordet och äro öfversatta från tyskan. Den sistnämda, som plägar räknas till den frankisk-karolingiska sagokretsen, är öfverflyttad från franskan. Ingen af dem eger högre poetiskt värde.

Drottning *Eufemia* [† 1312] var norske konungen Håkon Håläggs gemål. Hon säges hafva (1303—1312) låtit öfversätta dessa dikter, troligen omedelbart från tyskan och franskan till svenska språket, för att fägna sin dotter Ingeborgs trolofvade, den ridderlige hertig Erik, konung Magnus Ladulås' son. Dessa riddarromaner, som äro rika på underbara, romantiska äfventyr, utgjorde under medeltiden en i hela Europa högt älskad läsning. Den svenska öfversättningen är värderik dels såsom det äldsta försöket till konstpoesi på vårt språk, dels såsom ett vigtigt språkminnesmärke.

Utom dessa romantiska berättelser må här nämnas dikten om *Konung Alexander*, hvilken, såsom det uppgifvits, på föranstaltande af riksdrotset Bo Jonsson Grip öfverflyttades från latinsk prosa till svenska rim. Hon utmärker sig genom ett manligt och kraftfullt språk och saknar ej poetiskt värde.

För öfrigt har denna tids literatur i bunden form att uppvisa ett par torra *Biskopskrönikor* och åtskilliga fromma *Legender* och *Lärodikter*. Till dessa sistnämda, hvilka till största delen äro öfversättningar, hör den allegoriska dikten *Om huru kroppen och själen trätte*, som, troligen i midten af 1300-talet, från ett latinskt poem öfverflyttades på ganska flytande knittelverser. Den första svenska *psalm* författades på 1400-talet af Ericus Olai (se nedan.)

Från medeltiden ega vi ett stort antal *Folksagor*, hvilka i all sin konstlöshet och enfald innesluta en rik skatt af poesi. Några bland dem äro af inhemsk börd, men de flesta äro öfversättningar från främmande språk och ega sitt ursprung i skaldedikter, hvilka, efter att hafva blifvit förvandlade till prosa öfvergingo från de bildades kretsar till folket och blifvit spridda bland nästan alla europeiska nationer. De äro dels *sagor*, i hvilka underbara och öfvernaturliga väsen uppträda, dels *legender*, hvilka handla om helgon och martyrer och åsyfta kristendomens förhärligande, dels *äfventyr*, som äro sagor, i hvilka det underbara är drifvet till löjlighet och framställningssättet i öfrigt har en komisk prägel.

Svenska folksagor och äfventyr hafva efter muntlig öfverlemning samlats och utgifvits af G. O. Hyltén-Cavallius och George Stephens (1:sta delen; 1844, 1849). *Svenska folkböcker*, utgifna af P. O. Bäckström (1845, 1848), innehålla en samling efter utländska mönster bearbetade berättelser, sagor och legender, af hvilka flere redan under detta tidehvarf hunnit blifva folkets egendom.

Prosaliteratur.

Landskapslagarne. — Moraliska och religiösa skrifter. — Bibelverk.

Medeltidens literatur eger ett ej ringa antal skrifter i obunden stil, men få af dem äro af större betydenhet, och än färre äro de författarenamn, som från denna tid öfvergått till efter-

verlden. Första rummet tillhör våra gamla vördnadsvärda *Landskapslagar*, hvilka dock till ande och innehåll egentligen äro ett arf från föregående tidehvarf. De utgöras af de särskilda landskapens lagar, sådana de voro gällande till år 1442, då landslagen antogs. I den gestalt, hvari vi nu ega dem, härstamma de från 13:de och 14:de århundradena. Dessa dyrbara minnesmärken af våra förfäders odling och språk utmärka sig genom en hög grad af kärnfull kraft, klart förstånd, reda och bestämdhet samt ega ett sällsynt värde i språkligt och stilistiskt afseende.

Landskapslagarne äro förnämligast följande: *Vestgötalagen*, den äldre sannolikt från början af 1200-talet, den yngre från tiden omkring 1300; *Uplandslagen*, som anses hafva upptecknats omkring 1296 af lagmannen *Birger Pedersson* till Finsta; *Södermannalagen*, stadfäst 1327, jämte några yngre tillägg; *Östgötalagen*, äldre och yngre *Vestmannalagen*, *Helsingelagen* och *Gotlandslagen*, alla i handskrifter från 1300-talet; *Smålandslagen*, hvaraf blott Kyrkobalken återstår, från slutet af samma århundrade. Öfriga lagverk från denna tid äro *Bjærköarätten* (omkring 1345), *Magnus Erikssons Landslag*, stadfäst 1347, *Stadslagen* från senare hälften af 1300-talet och *Kristofers Landslag*, antagen 1442. — Alla dessa lagar hafva i en samling blifvit förträffligt utgifna af Professor *K. J. Schlyter*.

Vestgötalagen innehåller en *förteckning på Sveriges kristne konungar och Vestgöta biskopar*, hvilken lemnar ett ypperligt prof på vår äldsta *historiska* stil. Ett annat prof derpå ega vi, från midten af 1400-talet, i *Then gamble svenske crönica*, som dock är nyss nämda uppsats underlägsen.

Nu skrefs äfven *vår första rikshistoria* — men på *latin*. Detta för sin tid högst förtjenstfulla arbete författades af Ericus Olai [Domprost och Professor i Upsala, † 1486]. Det kallas i den äldsta handskriften *Cronica regnum Gothorum*, utgafs från trycket först 1615 och öfversattes i samma århundrade på svenska.

Medeltidens yppersta verk och, öfver hufvud, en af vår literaturs förnämsta prydnader är den berömda skriften *Um styrilse kununga ok höfdinga*, som, på befallning af Gustaf II Adolf, år 1634 utgafs från trycket. De lärde hafva ända till våra dagar sväfvat i ovisshet om bokens äkthet såsom medeltidsurkund, men en år 1867 gjord upptäckt har satt utom allt

tvifvel, att arbetet funnits i en handskrift från 1400-talet. Sannolikt är det författadt redan i förra hälften af 1300-talet. Det innehåller förträffliga moraliska och politiska lärdomar och vittnar om en manlig och frisk verldsåskådning, vidsträckt menniskokännedom och sundt omdöme. De korta, innehållsrika sedereglerna täfla i kärnfullhet och kraft med det yppersta inom samma art, med Håvamål, Salomon och Syrak. Stilens ädelhet, klarhet och lifligliet samt språkets renhet göra denna skrift äfven till en ovärderlig skatt för språkforskningen. Författaren är okänd.

Vi möta ändtligen inom tidehvarfvets literatur ett namn, och detta tillika ett af vårt lands ryktbaraste.

S:ta Birgitta [f. omkr. 1304 på Finsta i Upland, † i Rom 1373, högtidligen kanoniserad 1391], den vidt bekanta sierskan, har gifvit upphof till, om ock ej sjelf nedskrifvit, flere verk, af hvilka vi nämna hennes *Uppenbarelser*. De upptecknades efter hennes död af Alvastra-priorn *Petrus Olai*, som äfven öfversatte dem på latin, hvarifrån de efter hand blifvit öfversatta på flere europeiska och asiatiska språk. Denna märkvärdiga skrift innehåller en vidlyftig, varm, poetisk-mystisk kristendomsutgjutelse, till större delen i form af samtal med Kristus, Jungfru Maria och helgonen. Man finner der en och annan kraftfull tanke, uttryckt i ett vårdadt språk, flere verkligt sköna liknelser och skildringar samt många religiösa sanningar, hvilka i samma bibliska renhet knappt träffas i andra skrifter från denna tid. Bristen på ledande tanke, ordning och sammanhang — en brist, som är vanlig i skrifter af denna art, — gör dock det vidlyftiga arbetet för vår tid nästan onjutbart.

Genom heliga Birgittas försorg lär ock, enligt en gammal sägen, den äldsta *svenska bibelöfversättningen* hafva kommit till stånd. Sannolikt utgjordes denna öfversättning endast af *de fem Moseböckerna*, som antagligen öfversattes af Birgittas biktfader magister Mattias [Kanik i Linköping, † 1350].

Samme Mattias är känd såsom författare till *Glossæ* eller *kommentarier öfver bibeln*, hvilka må hända skrefvos på latin och derifrån öfverflyttades till svenskan.

Öfriga bibliska böcker, som under detta tidehvarf ikläddes svensk drägt, äro *Judits*, *Esters*, *Ruts* och *Mackabeernas böcker*, alla öfversatta af JOHANNES BUDDE [Munk i Nådendals kloster, omkring 1484], vidare *Josua bok*, öfversatt af NIKOLAUS RAGVALDI [Confessor generalis i Vadstena, † 1514], och slutligen *Domareboken* och *Johannis Uppenbarelse*, hvilkas öfversättare man ej med visshet känner. Dessa öfversättningar, för hvilka den af kyrkan sanktionerade Versio Vulgata lades till grund, äro till en del omskrifningar af bibelordet och i allmänhet ej ordagranna, men för språkets utbildning voro de sannolikt af ej ringa vigt. Svenska medeltidens bibelarbeten äro utgifna af *G. E. Klemming* i Fornskriftsällskapets Samlingar.

Bland tidehvarfvets ej få uppbyggelseböcker på svenska språket märkes *Siælinna tröst*, som man länge, men på otillräckliga skäl, trott vara af Birgittas dotter den heliga *Katarina* [† 1381] bearbetad från latinet. Till detta slags literatur höra ock många *legender* eller helgonbiografier, som af munkar och nunnor öfversattes till vårt språk. På svenska författade MARGARETA KLAUSDOTTER (omkr. 1480) en *Krönika om S:ta Birgittas slägt*.

En Vadstenanunna vid namn INGRID PERSDOTTER är bekant för en skrift af helt annan art, nämligen det *Kärleksbref*, som hon (1498) skref till sitt hjertas utvalde, riddaren Axel Nilsson. Det är ett litet stilistiskt mästerstycke, genomandadt af en djup och glödande känsla och vittnande om den oskuldsfullaste naivitet.

Vi fästa ingen uppmärksamhet vid de få skrifter af juridiskt, medicinskt eller tekniskt innehåll, hvilka vi ännu ega från denna tid, men böra ej underlåta att nämna den mångsidige och begåfvade författaren PEDER MÅNSSON [Kapellan i Vadstena, sedan Biskop i Vesterås, † 1534], som skref i början af 1500-talet. Han tyckes hafva ämnat sammanfatta det vigtigaste af samtidens vetande på de empiriska kunskapernas område i ett slags encyklopedi, af hvilken flere delar ännu finnas. De innehålla en *Stridhs-konst*, en *Stridz-lag*, arbeten i sjörätt, läkarekonst, bergskunskap o. s. v. och synas vara bearbetade eller öfversatta från främmande språk. De äro alla försedda med *versifierade* företal. Till denna samling hör ock en bok, skrifven *vngom Barnom till godh Lärdom*, hvilken innehåller åtskilliga politiska betraktelser samt moraliska och pedagogiska lärdomar. Man har i denna ganska märkliga skrift velat se ett motstycke till det ofvan nämda arbetet Konunga och höfdinga styrelse, hvilket synes hafva varit kändt och begagnadt af författaren.

Kulturöfversigt.

Vetenskapliga studier. — Undervisningsanstalter. — Boktryckerier.

Den svenska medeltidens literatur är, såsom vi hafva funnit, icke mycket rik på skrifter af framstående vigt, men hon är ej heller så fattig och värdelös, som man i allmänhet ända till vår tid ansett henne vara. Den tilltagande beröringen med främmande land under denna tid gjorde Sverige efter hand delaktigt i den allmänna europeiska odlingen. Man kan i medeltidens kultur urskilja tre källådror, en *klassisk*, en *kyrklig* och en *nationel*, hvilka alla sammanlöpa i en flod. Strömgången bestämdes af den kyrkliga odlingen, som blef den herskande. Blott genom henne fick Sverige del i den klassiska. Den nationela höll sig på djupet af folket och röjer sig endast sällan hos en och annan af de framträdande personerna. I literaturen spåras alla tre elementen, minst dock det klassiska. De andlige voro länge nästan ensamme innehafvare af tidens vetande och kultur, men från dem öfvergick dock kunskapen till allt flere, och efter hand utvecklade sig inom landet ett vetande, hvilket begagnade folkspråket till skrift. Under unionstiden egde många af de verldsligt store insigter, hvilka satte dem jämnsides med biskopar och klerker. Undervisningen, som naturligtvis låg i de andliges hand, inhemtades vid kloster- och domkyrkoskolor. För den högre undervisningen anlitades utlandets universitet, helst det berömda i Paris, som var utgångspunkten för nästan all europeisk lärdom. Teologien intog främsta rummet, dernäst rättsstudiet, särskildt den kanoniska lagens. Vetenskapliga studier idkades således af svenskar, men af vetenskaplig literatur frambragtes icke mycket hos oss. Åtminstone äro sådana skrifter från denna tid nästan alldeles okända. Antalet svenske studerande i utlandet ökades allt jämt, och det blef derför tidigt fråga om att anlägga en högskola i Sverige. Redan under Erik XIII:s tid fick man påflig tillåtelse dertill. Saken kom till utförande först under Sten Sture d. ä., hufvudsakligen genom den kraftfulle ärkebiskop Jakob Ulfssons nit. På Birgittas dag den 7 okt. 1477 invigdes *Upsala universitet.* Man känner ej mycket om denna högskolas verksamhet under de första årtiondena af hennes tillvaro. Ericus Olai lär dock redan 1477 der hafva föreläst teologi, andra lärare föreläste på 1480-talet Aristoteles' filosofi och kanonisk rätt, och en munk från Vadstena föreläste 1508—1509 astronomi. Man vet ock, att lärdomstiteln »baccalaureus» tilldelades några studenter. — Presters och munkars flit har man att tacka för det mesta, som af tidens literatur öfvergått till oss. De författade, öfversatte och afskrefvo böcker. Det sista var ej det minst förtjenstfulla. Det mödosamma bokafskrifvandet var likväl ett stort hinder för literaturens utveckling, och *boktryckerikonsten* blef derför ett vigtigt medel till utbredande af kunskaper.

Denna oskattbara uppfinning, kanske det yppersta arf, som medeltiden efterlemnat, blef i vårt land tidigt pröfvad. Den äldsta i Sverige tryckta bok torde vara *Vita Catharinæ*, som antages vara tryckt kort efter 1474, men först 1495 trycktes den första bok på svenska. Många produkter utgingo ej från de få boktryckerierna under denna tid. Ännu tryckte man större böcker helst i främmande land. Gudstjenstböcker (missaler, breviarier m. m.) och uppbyggelseskrifter torde varit det mesta, som trycktes hemma. Emellertid funnos före 1520 boktryckerier i Stockholm, Vadstena och Upsala, och man egde således i sin hand det vapen, som kraftigare än något annat skulle medverka till framgången af de reformatoriska sträfvandena i nästa tidehvarf.

ANDRA TIDEHVARFVET.

Från Gustaf Vasa till Stjernhjelm (1520—1640).

Språket.

Den politiska och religiösa hvälfning, som utmärker öfvergången till detta tidehvarf, blef af stort inflytande äfven på språkets utveckling. Genom reformationen stadgades, att endast modersmålet skulle brukas vid gudstjensten, och frigörelsen från Danmark i politiskt afseende framkallade en sträfvan att frigöra äfven språket från den starka inverkan, som det under unionstiden fått röna af danskan. De gamla böjningsformerna, som voro på väg att försvinna, upptogos åter till stor del, och den växande böjelsen för de veka ljuden sökte man motverka genom att fasthålla eller åter upplifva det äldre språkets ljud och ändelser. Denna omsorg för språkets renhet utgick från reformatorerna, som voro tidens mest framstående skriftställare, och skönjes förnämligast i deras skrifter. För öfrigt rådde stor osäkerhet i tillämpningen af språkreglerna; gamla och nya, danska och tyska ändelser brukades om hvar andra. Tyska språkets inflytelse icke blott fortfor, utan till-

växte, i följd af den närmare förbindelse med den tyska odlingen, som framkallades af de religiösa och kyrkliga förhållandena. Äfven inverkan af franska språket började under denna tid blifva märkbar. Emellertid vann språket mycket i renhet och sjelfständighet. Dertill medverkade väsentligen den nu utgifna *bibelöfversättningen* och de svenska reformatorernas öfriga skrifter, hvilkas förtjenster i språkligt hänseende framträda starkt i jämförelse med den oreda och förvirring, som under den närmast föregående tiden varit rådande.

Den återväckta nationela sjelfkänslan och den allt mer växande upplysningen framkallade efter hand ett lifligare och allmännare intresse för modersmålet. Nordens forntid och fornspråk blefvo omsider föremål för lärde mäns studier, och några skrifter rörande modersmålet framträdde, hvilkas vetenskapliga värde visserligen är ringa, men som dock vittna om den vaknande kärleken till fosterlandets tungomål. Den förste ifraren för svenskt språkstudium var

Johannes Buræus [f. 1568, Riksantiqvarie och Kungl. Bibliotekarie, † 1652]. Han egde en särdeles vidsträckt lärdom, men denna var i hög grad förvirrad genom mysticism och kabbalistiska griller, hvilka uppenbara sig i nästan alla hans skrifter och göra dem till en del alldeles obegripliga. Han studerade teologi, filosofi, geometri, astronomi, mekanik, arkitektur, kemi, österländska språk, nordisk forn- och språkkunskap och efterlemnade arbeten i de flesta af dessa ämnen. Med största ifver omfattade han dock de nordiska antiqviteterna, och hans framgång i detta studium ådrog honom uppmärksamhet af konung Karl IX, som jämte andra bevis på förtroende gaf honom det vigtiga uppdraget att, tillika med Johan Skytte, vara lärare för Gustaf Adolf. Buræus upplifvade genom flere skrifter kunskapen om runorna och sökte fastställa regler för svenska rättskrifningen och syntaxen. Äfven på vers skref han åtskilligt. Hans varma nitälskan för foster-

landets språk och fornminnen, hans förtjenst såsom upptäckare och förste utgifvare af den vigtiga skriften *Om konunga och höfdinga styrelse* (se sid. 22) och det djupt betydelsefulla inflytande i fosterländsk riktning, hvilket han utöfvade såsom lärare för två af tidehvarfvets ypperste söner — Gustaf Adolf och Stjernhjelm —, berättiga honom, mer än hans länge sedan förgätna skrifter, att af efterverlden nämnas med vördnad.

Bruket af *å, ä* och *ö* blef nu allmänt. De aspirerade *t-, d-* och *g*-ljuden tecknades ännu med *th, dh, gh,* men efter hand började man skrifva *d* i stället för *th* och äfven stundom *d* och *g* i st. f. *dh, gh.* Konsonanterna *k, p, t,* som under förra perioden ofta inuti ord öfvergingo till *g, b, d,* återställdes nu tämligen allmänt; dock behölls *g* i stället för *k* i några ord (ex. *tagha, någhor, pigha, jagh, baghare, Sverighe, svagh*) och *d* (*dh*) i stället för *t* i *hvadh.* Inskjutningen af *b* och *d* mellan vissa konsonanter fortfor. Efter lång vokal insattes ännu stundom *h.* Bruket af andra öfverflödiga konsonanter och af dubbla vokaler fortfor äfven. *Ch* användes ofta i stället för *k, z* i st. f. *s.* — Flere af de gamla kasus- och personaländelserna återinfördes. Det danska *e* i ändelser utbyttes åter mot det svenska *a.* Ändelsen *-er* i nom. sing. af starka mask. behölls i början i några ord (ex. *konunger, kropper*), men försvann efter hand. Ändelsen *o* i ack. sing. af svaga fem. upptogs åter, men utträngdes småningom å nyo af *a.* Ej heller i svaga mask. kunde skilnaden mellan ack. och nom. ega bestånd. I nom. plur. af mask. och fem. upptogs mer allmänt det bortkastade *r* i ändelserna *-ar* och *-er.* Ändelsen *-s* utsträcktes till alla genitiver. Datiyändelserna upptogos åter hos både substantiv och adjektiv. Äfven verbens böjning vann ökad stadga och regelbundenhet. Genom fasthållandet och upplifvandet af de gamla ändelserna närmade sig ordfogningen åter det äldre språkets, ehuru hon likväl rönte mycket inflytande af tyskan. Sålunda fick i en bisats predikatets verb ofta sin plats sist i satsen. Tyskan inverkade äfven mycket på ordförrådet, dernäst latinet och franskan. Nya ord bildades jämväl af modersmålets egna tillgångar medelst afledning och sammansättning; föråldrade ord upptogos åter. Utom de förut införda tyska prefixen kommo äfven *an-, här-* och snart äfven *ge-, er-* i allmänt bruk.

Skaldeverk.

Religiösa sånger. — Rimmade krönikor. — Dramatiska arbeten.

Det tidehvarf, som följde närmast efter unionens upplösning, är, ur vitterhetens synpunkt sedt, en fattig tid. Ansträngningarna för det politiska oberoendets värnande och för samhällets materiela förkofran togo de maktegandes krafter så mycket i anspråk, och reformationens intressen, som helt och hållet uppfylde tiden, gjorde sig gällande med sådan öfvervigt, att under lång tid hvarken någon uppmuntran till vittra bragder eller något utrymme för sådana var att finna. Nästan allt, som under reformationstidehvarfvet frambragtes inom literaturen, bar ock prägeln af tidens moraliskt praktiska lynne. Psalmer och andliga dikter, rimmade krönikor och skådespel af bibliskt didaktiskt innehåll utgöra de förnämsta alstren af 1500-talets skaldekonst. Först under 1600-talet fick vitterheten någon lyftning genom det nationelt historiska sinne, som då väcktes till lif. Detta uppenbarade sig tidigast inom dramatiken, som nu blef ett medel till folkets historiska uppfostran.

Man kan i tidehvarfvets skaldekonst urskilja två riktningar: en *religiös* och en *historisk.*

De i dramatisk form affattade dikterna, hvilka till större delen äro religiöst eller moraliskt didaktiska, behandla dels bibliskt historiska ämnen, dels — under senare delen af tidehvarfvet — nationelt historiska. Ehuru de flesta af dessa dikter således blott äro uttryck i en ny form för de båda nämda riktningarna inom tidens literatur, upptaga vi dem för sig i en särskild grupp. Öfriga dikter från denna tid, mest bröllopsqväden, graf- och klagosånger och dylikt, äro för obetydliga att här nämnas.

Till den *religiösa* riktningen höra förnämligast bröderna *Olaus* och *Laurentius Petri.*

Olaus Petri [Kyrkoherde i Stockholm, † 1552] öfversatte från tyskan flere psalmer och författade äfven sjelf sådana. Han utgaf dem i tre samlingar. En af dessa, som bär titeln *Någre Gudhelige Vijsor vthdragne aff then Heliga Skrift*

(1530), är den första svenska *psalmbok*. Han skref äfven en rimmad undervisning om *Christi pina och uppståndelse*.

Laurentius Petri [Svea rikes Ärkebiskop, † 1573] författade och öfversatte ett stort antal *psalmer*. Många af dem upptogos i 1695 års psalmbok.

Den *historiska* riktningen uppenbarar sig i de rimmade krönikor, som härstamma från denna tid. Dit höra *Nya* eller *Karlskrönikans* sista fortsättning och den yngre redaktionen af *Lilla rimkrönikan*, som skrefvos på 1520-talet i Vadstena kloster. För öfrigt upptagas här endast några mer kända skrifter af detta slag.

Peder Andersson Svart [*Petrus Niger*, såsom han äfven kallas, Konung Gustaf I:s Hofpredikant och biktfader, Biskop i Vesterås, † 1562] anses hafva författat *Sanferdige svar på någhre stycker vthi then Danske Crönicke*. Denna skrift, hvartill konung Gustaf säges hafva lemnat det historiska grundlaget, innehåller en vederläggning af några danska uppgifter, genom hvilka »the Svenske bliffve fast groffveligen antastade».

Daniel Hansson Hund [Kammarjunkare hos konung Erik, sedan ståthållare på Elfsborg, † 1611] författade *Konung Erichs then XIV:s Crönike uppå rijm eller uti en visa*, en bitter nidvisa mot den olycklige konungens minne, utan poetiskt värde. Äfven konung Karl IX författade en *Rimkrönika* och några smärre rim.

Dramat framträder nu först inom vår literatur. Det bildades efter det tyska andliga dramat. Också hafva alla våra dramer från 1500-talet ett didaktiskt syfte. Ämnena hemtades ur bibeln, hvars framställning troget följdes utan försök till karaktärsteckning och dramatisk utveckling. Dessa dramer äro egentligen endast bibliska *berättelser*, öfverflyttade i dialogform och åtföljda af en epilog, innehållande den moraliska tillämpningen. De ega derför ur konstens synpunkt ringa värde. De kallades *komedi* eller *tragedi*, allt efter som skådespelet fick ett lyckligt eller olyckligt slut. Versformen är knitteln.

Olaus Petri anses vara författare till det tidigast tryckta skådespel på svenska: *Tobie Comedia.* Detta stycke är ett äkta bibeldrama och saknar nästan all poetisk förtjenst, men språket är der, likasom i den nitiske reformatorns öfriga skrifter, väl vårdadt.

Af öfrige bibliska dramer må nämnas *Josephi historia* och *Konungh Davidhz historia*, båda af en okänd författare. De berätta lika troget efter bibeln och ega lika litet dramatiskt innehåll. Vidare märkes *Holofernis och Judiths Commædia,* som i dramatiskt afseende står betydligt högre än de förut nämda. Författaren är ej känd.

Vid 1600-talets början försvunno bibeldramerna. Tidens patriotiska sinne inverkade äfven på dramatiken, som nu började hemta ämnen ur *historien* och *sagan*, först den klassiska, derefter den inhemska. Dramats uppgift att vara moraliskt undervisande framträdde mindre än förut, och man började skrifva dramer med intet annat syfte än det estetiska.

Magnus Olai Asteropherus [Rektor i Arboga, Kyrkoherde, † 1647] antages vara författare till *En lustigh Comoedia vidh nampn Tisbe*, vårt äldsta *verldsliga* drama. Der äro både det bibliska och det sedolärande elementet borta. I formelt afseende eger detta stycke högre värde än alla öfriga af detta tidehvarfs dramer. Ämnet, som är lånadt från antiken, är på äkta dramatiskt sätt behandladt, versbildningen är god, och språket är i allmänhet rent och klangfullt.

Jacobus Petri Rondeletius [Rektor i Telje, sedan Kyrkoherde och Prost i Nerike, † 1662] är författare till *Judas Redivivus*, ett af de märkligare skådespelen från denna tid. Det kallas »christeligh Tragicocomoedia», men har nästan intet gemensamt med de gamla religiösa dramerna. Flere naturtroget tecknade drag ur lifvet förläna detta stycke ett visst intresse i trots af dess stora brister i dramatiskt hänseende.

Johan Messenius [Juris professor i Upsala, derefter Riksantiqvarie, Assessor i Svea hofrätt, † i fängelse 1637] var en lärd, men trätlysten man. Han misstänktes att gynna jesuiterna, anklagades för förrädiska stämplingar och afled efter tjuguårig fångenskap i Uleå, öppet bekännande sig till katolska religionen. Han är den förste bland våra dramatiske författare, som ur fäderneslandets historia hemtat ämnen för sina skådespel. Han ville framställa hela svenska historien i 50 komedier och tragedier, af hvilka likväl endast sex hunno fullbordas. De utmärka sig framför öfriga dramatiska arbeten från denna tid genom originalitet och nationel stämning. Dessa företräden uppenbara sig icke allenast i valet af de fosterländska ämnena, utan äfven i de scener ur folklifvet, hvilka Messenius upptog i sina dramer, och uti inflätade visor i folkvisans tonart. Hans arbeten röja dock lika litet begrepp om dramatisk form, som flertalet af denna tids dikter af samma art. De äro intet annat än stycken ur historien eller sagan, berättade i dialogform. Emellertid prisades de mycket af samtiden och uppfördes med stort bifall. Ett par af dem trycktes 8 till 10 gånger. De äldsta äro *Disa*, vårt första nationela drama, *Signill, Svanhuita* samt *Blanckamäreta*. Under författarens fångenskap diktades *Christmannus* och *Gustavus* eller *Gustaf I:s Comoedia*, hvilka båda hafva kyrkohistoriska ämnen. De äkta nationela beståndsdelar, som förekomma i Messenius' dramer, berättiga dem, oaktadt deras stora brister i formelt afseende, att i vår dramatiks historia nämnas med aktning.

Messenius' föredöme blef ej utan efterföljd. Andreas Johannis Prytz [Professor i Upsala, slutligen Biskop i Linköping, † 1655], som var en berömd andlig vältalare, författade två religiöst historiska dramer, *Olof Skottkonung* och *Comoedia om kong Gustaf I.* I dem förekomma äfven satiriska sedemålningar och folkscener. Det förstnämda stycket kan anses såsom ett af de bättre bland våra äldre skådespel.

Nikolaus H[illegible] [illegible] [illegible] i Kalmar, † 16[illegible] behandlade sagan om P[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] i sin tragedi *Troijenborg*, som [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tide-hvarfvets dramatik och vittnar om [illegible] poetisk begåfning. Här finnes motivering som [illegible] [illegible] saknas i de äldre skådespelen. Språket är vårdadt och versbildningen god.

Ehuru det egentliga dramat först under detta tidehvarf uppträder i vår literatur, träffas spår af dramatisk form mycket tidigare. Redan i den äldre Eddan finnas några sånger, som äro rena dialoger. Att vårt folk haft [illegible] dramatiska [illegible], uppenbarar sig ock i de gamla [illegible] och [illegible], som för våra fäder voro så kära, men nu äro nästan alldeles glömda. De frön till ett nationelt drama, som innehållas i dessa lekar, kunde likväl icke utveckla sig och bära frukt i ett land, der naturförhållanden, klimatet och befolkningens gleshet [illegible] [illegible] hinder i vägen för uppkomsten af offentliga [illegible] och nödvändigt inskränkte inom gårdens krets de förlustelser, som vid de årliga högtiderna af gammalt firades. Dramat har allestädes, hvarest det framträdt, ett religiöst ursprung: både det antika och det moderna dramat har framgått ur gudstjensten. De katolska ceremonierna och kyrkobruken innehålla mera dramatiska element. I Frankrike, Italien, England och Tyskland uppkommo från 11:e och 12:e århundradena andliga skådespel, som vid de religiösa festerna uppfördes i kyrkorna. Dessa skådespel framstälde oftast Kristi historia, s. k. *mysterier*, och helgonens lefnadsöden, s. k. *mirakler*. Senare uppstod ett slags didaktiskt allegoriska skådespel, s. k. *moraliteter*, som afhandlade moraliska satser och lärdomar, men för öfrigt föga skilde sig från mysterierna. Jämte dessa former af allvarliga skådespel utbildade sig efter hand ett komiskt drama, farser, narrspel och s. k. *sottiese*, i hvilka menskliga fel och dårskaper allegoriskt framstäldes och satiriskt gisslades. I den mån Sverige trädde i lifligare förbindelse med främmande land blefvo dessa skådespel kända hos oss, och sannolikt är att andliga skådespel under medeltiden uppfördes äfven här, ehuru full visshet derom ej finnes. Vår medeltidsliteratur eger emellertid intet dramatiskt stycke, utom ett litet s. k. fastlagsspel, kalladt *Samtal mellan Jul och Fasta*.

Under reformationstidehvarfvet fick nästan all poesi ett undervisande innehåll. I Tyskland skrefvos redan i slutet af 1400-talet dramer i rent pedagogiskt syfte och för att uppföras af skolungdomen. Efter tysk plägsed uppfördes på 1500-talet äfven hos oss skådespel i skolorna. Dessa »skolkomedier», som ursprungligen voro lärdomsöfningar, gåfvos i början på latin och grekiska, men

uppfördes snart äfven på modersmålet och gynnades af tidens ypperste män såsom ländande till ungdomens uppfostran i »goda seder och ett ärligt lefverne». Äfven vid universiteten omhuldades dylika öfningar. Skoldramats innehåll hemtades länge uteslutande ur bibeln, ty de religiösa sanningarna borde framför allt inskärpas. Ännu mot slutet af 17:de århundradet uppfördes offentliga skådespel i skolorna. Längst lär detta bruk qvarlefvat vid Tyska skolan i Stockholm. Emellertid förlorade de allt mer i intresse hos allmänheten, sedan hon genom utländske skådespelare, hvilka allt ifrån 1592 ej sällan besökte vårt land, börjat få andra begrepp om skådespel. Skolkomediernas sedolärande betydelse blef ock efter hand tvifvelaktig. Genom dem hade emellertid smaken för dramatiska föreställningar blifvit utbredd. Äfven inom hufvudstadens högsta kretsar sågos de med nöje och bidrogo att öka glansen vid större högtidligheter. Hertig Karl lät spela komedier för sig i en sal på Stockholms slott. Messenius och hans studenter fingo uppföra tragedien Signill vid hertig Johans bröllop 1612. Sedan Messenius kort derefter afgått från universitetet, synas de dramatiska öfningarna derstädes småningom hafva för en längre tid upphört.

Prosaliteratur.

Postillor. — Bibelverk. — Krönikor. — Historiska och politiska skrifter.

En stor del af reformationsperiodens prosaliteratur utgöres af teologiska och polemiskt dogmatiska skrifter och predikningar. Derjämte ega vi från denna tid flere krönikor och historiska arbeten. Nästan alla andra lärda verk skrefvos på latin. Äfven här möta vi främst bröderna *Petri*.

Olaus Petri utvecklade en stor och mångsidig skriftställareverksamhet, vittnande om ett lefvande nit och en ej ringa förmåga. Han utgaf teologiska stridsskrifter och *Een lijten postilla*. Genom *Een handbock på svensko* (1529) och *Then svenska messan* (1531) lade han grundvalen till den gudstjenstordning, som ännu följes i svenska församlingen. Han skref äfven i värdig och kraftfull stil en *Svensk krönika*, det första arbete öfver vår historia, hvilket röjer någon kritik, och anses hafva uppsatt de förträffliga *Domareregler*, som åtfölja 1734 års lag.

Laurentius Petri var ledare för och verkstälde äfven sjelf till största delen den *öfversättning af Bibeln*, som utgafs i Upsala 1540 och 1541, och hvilken, utom sin höga betydelse i kyrkligt och religiöst afseende, utöfvade en välgörande inflytelse till modersmålets rykt och förädling. Äfven han författade en *Svensk krönika*, en *Postilla* och flere smärre afhandlingar.

Laurentius Andreæ [Riksråd under unionstiden, Ärkedjekne i Strängnäs och Upsala, konung Gustafs Kansler, † 1552], reformatorernas förste lärjunge och medhjelpare, bör ock nämnas för sin från grundspråket verkstälda *öfversättning af Nya Testamentet*, den första på vårt språk utgifna (1526).

Peder Svart (se ofvan) skref äfven på prosa sin konungs historia i en *Krönika öfver Gustaf I* (till år 1533) och tecknade dess utom hans lif i den *Ähra-predikning*, som han höll i Upsala domkyrka vid konungens jordfästning. Äfven i stilistiskt afseende är denna predikan af stor förtjenst. En *historia om Vesterås stifts biskopar*, hvilken samme författare efterlemnat, berömmes för noggrannhet och ett vårdadt språk.

Erik Sparre [Riksråd, afrättad i Linköping 1600] utmärkte sig i sina många *tal*, *bref* och *politiska skrifter* såsom en af tidehvarfvets kunskapsrikaste män och ypperste stilister.

Konungarne Gustaf I och Gustaf Adolf äro berömde för sina förträffliga *tal*. I synnerhet utmärker sig den senare för sin värdiga och ädla vältalighet. Redan 1611 afslöt den då 17-årige konungen riksdagen med »en härlig oration». Hans *afskedstal till ständerna 1630* är kanske det skönaste af alla tal, som vi ega af honom. Äfven såsom historieskrifvare är han framstående genom sin ofulländade *Historia angående konung Karl IX:s regementstid*, i hvilken han försvarar sin faders handlingar och bevisar sin egen rätt till kronan. Samma mästerliga stil, samma rena språk finner man i hans många *bref* och öfriga uppsatser. Konung Gustaf Adolfs *Skrifter*,

bland hvilka äfven finnas några *visor*, äro samlade och utgifna af *K. G. Styffe.*

Axel Oxenstjerna [† 1654], Gustaf Adolfs berömde vän och minister, ämnade skildra *Konung Gustafs, den stores och andres, lefverne och bedrifter*, af hvilket arbete vi ega endast början. Hans många ännu bevarade *bref* bära vittne om den store statsmannens politiska visdom och utmärka sig genom en ganska god stil.

Johan Messenius (se ofvan) utarbetade under sin långvariga fångenskap flere historiska arbeten, genom hvilka han mycket gagnat den svenska häfdaforskningen. Främst bland dessa bör nämnas, ehuru skrifvet på latin, *Scondia Illustrata*, som är vår första större rikshistoria. Sveriges öden tecknas i detta verk, än på prosa och än på vers, med stor fullständighet, men utan kritik hvad den äldsta tiden beträffar. Af hans öfriga arbeten må nämnas *Biskopskrönika, Sancta Birgittas krönika* och *Berättelse om några märkvärdiga Finlands handlingar*, hvilka båda sista äro rimmade.

Erik Göransson Tegel [Göran Perssons son, Rikshistoriegraf, † 1636] skref under Karl IX:s ögon och ledning *Gustaf I:s historia*, ett arbete af stort värde och en grufva för alla följande författare, som skrifvit om denne konung. Mindre betydande är *Erik XIV:s historia* af samme författare.

Aegidius Girs [Assessor i Svea hofrätt, † 1639] författade *Gustaf I:s och Erik XIV:s krönikor* och *Johan III:s krönika*, af hvilka i synnerhet de båda förstnämda vunnit honom beröm såsom häfdatecknare.

Kulturöfversigt.

Folkbildning. — Undervisningsanstalter. — Vetenskapliga studier.

Den kristendom, som de katolske presterna predikade, var ej mäktig att utrota hedendomen bland vårt folk. Det gamla hednalynnet uppenbarade sig ännu efter reformationen på många sätt, i

råhet och våldsamma seder. Deremot och mot folkets djupa okunnighet hade den nya tiden i första hand att kämpa. Konung Gustaf Vasa gjorde mycket för att upplysa svenska allmogen både i andliga och verldsliga ting. Gudstjensten ordnades så, att hon till hufvudsaklig del blef undervisande, och kyrkan blef vår första folkskola för meddelande af kristendomskunskap. En annan kunde icke finnas, så länge ännu konsten att läsa i bok var för mängden alldeles okänd. Vid unionstidens slut hade undervisningsväsendet råkat i förfall, och klosterskolornas verksamhet synes hafva nästan öfver allt legat nere. Dessa skolor indrogos vid reformationen, men domkyrkoskolorna behöllos, och kung Gustaf sörjde för att underhåll anskaffades åt nya skolor. Bland de nyinrättade nämnes Gefle skola såsom en i jämförelse med andra framstående. Att samla lärjungar till de nya skolorna och finna duglige lärare för dem gjorde konungen mycket bekymmer. Han uppmanade ofta och allvarligt den tröga allmogen att skicka sina söner i skola. Än svårare var det att finna skicklige lärare. Konungen examinerade stundom sjelf dem, som utsändes, men de blefvo ej alltid af allmogen väl mottagne. Man vet, att en lärare, som skickades till Skara, blef med stenar fördrifven ur skolan. Ämnessvenner till kyrkans och statens embeten måste ofta hemtas omedelbart från domkyrkoskolorna, ty tillfälle till förvärfvande af en högre bildning saknades inom landet. Upsala universitets verksamhet hade redan före reformationen nästan alldeles upphört, och under kung Gustafs tid fans i sjelfva verket ingen högskola i Sverige. Svenske ynglingar utsändes flockvis till Wittenberg och Rostock för att inhemta bildning, och konungen nödgades i rikets tjenst bruka många utlänningar.

I 1571 års kyrkoordning, utarbetad af L. Petri, meddelas föreskrifter, »*huru läsas skall i scholarna*». Läroämnena voro kristendom och latin; den som ville lära sig grekiska och hebreiska, fick sjelf sörja för sin undervisning. Dessa föreskrifter fortforo att gälla in på 1600-talet. Vid riksdagen 1611 uppsatte presteståndet en förbättrad skolordning, som dock aldrig blef offentligt påbjuden. Genom 1620 års författning och de vid samma tid upprättade *gymnasierna* gaf Gustaf Adolf slutligen stadga och ordning åt svenska skolväsendet. — Redan Erik XIV vidtog åtgärder till *Upsala universitets* upphjelpande, och Johan synes hafva allvarligt sträfvat för dess återställande, men utbrottet af den liturgiska striden, hvari Upsalateologerna gjorde konungen motstånd, hindrade planens fullbordan. Konungen anlade ett nytt läroverk, »collegium illustre», i det forna Gråmunkeholmsklostret i Stockholm och flyttade dit universitetets lärostolar och inkomster. Sedan protestantismen segrat vid Upsala möte och hertig Karls kraftiga hand fattat statsrodret, fick Upsala universitet nya privilegier (1595) och anslag till 8 professorer. Gustaf Adolf förordnade 17 professorer och skänkte med kunglig frikostighet sina arfvegods till universitetets evärdliga egen-

dom. Härigenom och genom gymnasiernas upprättande blef han svenska undervisningsverkets grundläggare. För östersjöprovinsernas behof anlades (1632) ett universitet i Dorpt, och Finland fick (1640) en högskola i Åbo.

Under mer än hälften af detta tidehvarf frambragtes inom literaturen nästan inga andra verk än sådana, som stodo i samband med ombildningen af de kyrkliga och borgerliga förhållandena. Af dessa intager *bibelöfversättningen*, tidehvarfvets storverk, utan jämförelse första rummet. Efter hand vann literaturen likväl större rikhaltighet. Gryningen af en vetenskaplig literatur började visa sig mot tidehvarfvets slut. Historien och några andra vetenskaper blefvo nu föremål för grundligare studier. I synnerhet omfattades historien med kärlek. Statsmän och krigare använde sina lediga timmar till historieskrifning, och föredöme deri gafs dem från tronen. Man forskade i allt, som stod i sammanhang med Sveriges historia och språk. Den under Gustaf Adolfs segerlopp allt högre svällande patriotismen, som drömde om en stor framtid för fosterlandet, älskade äfven att drömma om en stor forntid, och redan nu framträda inom literaturen förebuden till den hyperpatriotiska riktning, hvilkens utveckling och höjdpunkt falla inom nästa tidehvarf.

TREDJE TIDEHVARFVET.

Från Stjernhjelm till Dalin (1640—1730).

Språket.

Vid början af denna period hade svenska språket nästan fullständigt skilt sig från det danska. Tyska språkets inflytande fortfor dock under hela detta tidehvarf, och de ordformer, som derifrån inkommit i språket, blefvo nu till större delen fullt införlifvade dermed. Stor osäkerhet var länge rådande både i rättskrifningen och ordböjningen, och en otalig mängd utländska ord vanstälde i hög grad skriftspråket. Häftiga strider utkämpades mellan de lärde rörande rättskrifningen och i fråga om de gamla böjningsformerna, hvilka förka-

stades af dem, som ifrade för den s. k. »nysvenskan». Hågen för forskningar i modersmålet hade nämligen blifvit väckt genom den af konung Karl XI beslutna *nya bibelöfversättningen*. I denna, som utgafs under Karl XII:s tid (1703) och derför bär hans namn, behöll man till stor del så väl de gamla böjningsändelserna som det gamla skrifsättet, men i literaturen vunno de nya åsigterna allt jämt större utbredning. Nu bearbetades modermålet ock för första gången grammatikaliskt, men det vetenskapliga värdet af dessa arbeten kunde ej blifva stort, ty insigten i det äldre språket var ännu mycket osäker. Emellertid vann språket efter hand ökad stadga. De grammatiska formerna blefvo enklare och fingo större likformighet, hvarjämte satsbyggnaden utbildades och återfördes till ett mer svenskt skaplynne. Vid slutet af tidehvarfvet, då de nya formerna voro nästan fullt genomförda och allmänt brukliga, hade modersmålet i det väsentliga antagit samma skick, som det ännu i dag eger.

Bland tidehvarfvets språkforskare äro följande de märkligaste.

Georg Stjernhjelm (se nedan) har stor förtjenst om modersmålets utveckling, icke allenast genom det mästerskap, hvarmed han behandlade det i sina skrifter, utan ock genom den ans och uppodling, som han omedelbart egnade det samma. Endast några få af hans många språkvetenskapliga arbeten och samlingar äro offentliggjorda. Företrädesvis bör nämnas hans *Gambla Svea och Götha Måles Fatebur*, en svensk ordbok, hvaraf dock endast bokstafven A är utgifven. Detta arbetes ändamål var att uppvisa svenskans rika tillgångar i fornspråket och dialekterna, hvarifrån ord af rent nordiskt ursprung kunde hemtas till ersättning för de i språket till öfverflöd upptagna främmande orden. Stjernhjelm var, näst våra bibelöfversättare, den förste som nedlade ett allvarligt studium på modersmålet, och ehuru frukten deraf icke blef synnerligt

märkbar under hans lefnad, hafva vi dock hans lärdom, flit och fosterländska sinne till stor del att tacka för den större sjelfständighet och renhet, som språket småningom återvann.

NILS TJÄLLMANN [Komminister i Stockholm, † 1718] är berömd såsom författare af vår första fullständigare språklära. Hon utgafs 1696 under titel *Grammatica suecana äller enn Svensk Språk- ock Skrif-Konst* och egde länge stort anseende.

HAQVIN SPEGEL (se nedan) var en af de lärdaste och verksammaste kämparne för »nysvenskan». Hans *Glossarium Sveo-Gothicum eller Svensk Ordabook*, utgifven 1712, är den första fullständiga ordbok öfver svenska språket.

JESPER SVEDBERG (se nedan) var varm vän af modersmålet och verkade nitiskt för dess renhet och vård. Han ifrade för den nya rättskrifningen, men ville behålla de gamla böjningsformerna, sådana dessa förekomma i bibelöfversättningen. Hans vigtigaste arbete är *Schibboleth, Swenska språkets Rycht och Richtighet*, som utgafs 1716. Derjämte författade han *En kort Swensk Grammatica* och en *Svensk Ordabok*. Den sistnämda är ej tryckt.

Rättskrifningen företer, såsom ofvan är sagdt, under större delen af denna period en hög grad af osäkerhet. De från danskan inkomna ändelserna *e* och *er* utbyttes snart mot de ursprungligt svenska äldelserna *a*, *o* och *ar*, *or*, och man skref således icke längre *giöre, tige, löpe* (infin.), icke *wore, droghe, läte* (imperf. ind. plur.), icke *förster, drenger, fruer*, utan *löpa, läto, fruar* o. s. v. Men för öfrigt var rättskrifningen mycket felaktig. Oriktig konsonantfördubbling (ex. *konnungen, ricksens*) och onödigt bruk af *h* (ex. *jagh, uthur*) förekommo ofta. För modersmålets vård nitälskande män, såsom *Svedberg, Lagerlöf* m. fl., uppträdde omsider mot dessa och andra missbruk, yrkande att *skrifsättet bör rätta sig efter uttalet* och att följaktligen hvarken flere eller färre bokstäfver böra synas, än de, som tydligt uttalas. Svedbergs åsigter bekämpades af URBAN HIÄRNE (se nedan), som i sin *Orthographia Svecana eller den retta Swenska Bookstafweringen* häftigt angrep de ortografiska nyheterna och försvarade det gamla skrifsättet med dubbla vokaler, bruket af *h* efter vokal eller konsonant m. m. På denna af »en hop speglosor och skendelig ord» uppfylda anfallsskrift svarade Svedberg med *Rettmätige Heders Förswar emot V. Hiernes obetenckta Skrifft emot thess*

Schibboleth, der han utförligt visar, huru Hiärne i sin ortografi hade »plumpat till wägs». *Tjällmann* förkastade vokalfördubblingen, men förordade dubbla konsonanter till utmärkande af skilnaden mellan långa och korta stafvelser. Efter hand försvunno flere af de anmärkta oriktigheterna. Man skref allt oftare *flit*, *tror* i stället för *fliit*, *troor*, bruket af *h* efter vokal eller konsonant upphörde småningom, det tyska *ch* utbyttes mot *k*, *th* mot *d*, och dubbel konsonant användes efter kort vokal i stafvelse med tonvigt. På Tjällmanns och Svedbergs arbeten grundar sig till stor del vår ännu allmännast brukliga rättskrifning.

Äfven i *ordböjningen* var stor osäkerhet rådande. Man vacklade mellan bruket af gamla och nya böjningsformer (ex. *verldena*, *verlden*). Derom tvistades länge, men sedan efter hand begreppet af de gamla kasusformernas betydelse nästan helt och hållet gått förloradt, kunde de ej längre ega bestånd. Hos *Tjällmann* finna vi substantiven efter de tre könen indelade i tre böjningsklasser, som hafva nu brukliga kasusformer, ehuru neutrer på *a* och *e* tyckas ännu icke hafva antagit *n* i pluralis. Dativändelserna hafva försvunnit och genitiverne öfver allt antagit *s*. Adjektiven äro hos honom lika i mask. och fem., sedan mask. ändelsen *er* bortfallit. Det heter icke längre *goder*, *riker*, utan *god*, *rik*. Verbens konjugationer äro äfven tre, med böjningsmönstren *älska*, *föra*, *tro*. Verb med enstafvigt imperfekt hänföras till andra konjugationen såsom anomala.

Betrakta vi *ordförrådet* i denna tids literatur, möta vi en oerhörd förbistring. Redan under föregående perioden upptogos många öfverflödiga främmande ord i språket, och detta missbruk, som framför allt träffas i offentliga handlingar och hos författare tillhörande de aristokratiska familjerna, grep under förra hälften af detta tidehvarf allt mer omkring sig. Härigenom fick skrifspråket ett verkligen afskräckande utseende. Ganska få voro de författare under denna tid, hvilka skrefvo ett språk, som med rätt kunde kallas *svenska*; de fleste vanstälde modersmålet genom ett brokigt påhäng af latinska, franska och tyska uttryck och ordformer, hvarigenom dess anborna manlighet, ädelhet och behag helt och hållet utplånades eller bortskymdes. Jämför man någon af dessa skrifter med reformatorernas från föregående tidehvarf, häpnar man ovilkorligt öfver det förfall, som 1600-talets skrifspråk företer. Det är ingenting ovanligt att der träffa sådana frånstötande uttryck som t. ex. dessa: *jag kommer at extendera mig på subjectet af den person; mit humeur er icke porterat at ingerera mig i den saken; jag promitterar mig at varda protegerat;* o. dyl. Anledningen till de främmande ordens upptagande var väl i några fall verklig ordbrist, men torde till en del vara att finna i den genom de nyligen anlagda gymnasierna utbredda kunskapen i latinet, hvilken hos de studerade medförde bruket af latinska ord och talesätt, äfvensom och hufvudsakligen i Sveriges täta förbindelser med utlandet, de svenska krigshärarnes mång-

åriga vistelse utom lands och allmänhetens sedan drottning Kristinas tid allt mer växande smak för allt utländskt, i synnerhet franskt prål. Flere fosterländskt sinnade män uppträdde mot denna språkförbistring, men de uträttade föga. Förgäfves visade *Stjernhjelm* genom eget exempel, att modersmålet i sig sjelf eger tillgångar för nya ords bildande. *Spegel, Svedberg, Lindschöld* o. a. ifrade äfven mot de främmande ordens otidiga användande. Slutligen sökte man att på lagstiftningens väg motarbeta detta missbruk. Den nya kyrkolagen inskärpte hos presterskapet vigten af ett rent språk, i två bref till hofrätterna förbjöd Karl XI dessa att inblanda utländska ord i språket, och i sin kansliordning påbjöd Karl XII bruket af ren svenska och undvikandet af främmande ord. Emellertid dröjde det ända mot slutet af tidehvarfvet, innan sinnet för modersmålets helgd blef så utbredt, att en allmännare återgång i detta afseende kunde uppkomma.

Antalet af svenska skrifter tillväxte betydligt under detta tidskifte. Bland dem, som genom sin allmännare utbredning i större mån medverkade att gifva stadga åt skrifspråket, böra jämte *Bibelöfversättningen* nämnas *Psalmboken, Kyrkohandboken* och *Kyrkolagen* (alla tre från slutet af 1600-talet). En frukt af detta tidehvarfs verksamhet är äfven *Sveriges rikes Lag,* antagen på riksdagen 1734, hvilket arbete på grund af stilens kärnfullhet och klarhet skattas såsom ett af vårt språks yppersta minnesmärken. Förslaget dertill, förberedt af *Stjernhjelm, Stjernhöök* m. fl., är närmast utarbetadt af KARL LUNDIUS [Professor, sedan Lagman, † 1715].

Skaldeverk.

Humanismen. — Konstpoesiens grundläggning genom Stjernhjelm. — Hans efterföljare. — Lyrik och dramatik. — Hufvudriktningar inom tidens poesi.

Det dröjde länge innan vårt folk till främjande af sin egen odling och andliga utveckling trädde i förbindelse med andra nationer. Vår vitterhet röjer ock ända intill 1600-talet föga inflytelse af det öfriga Europas skaldekonst. Under medeltiden spåras en sådan visserligen i de riddarromaner och riddardikter, som då öfversattes till svenskan, men denna inflytelse egde icke stor varaktighet. Den lifliga förbindelsen med Tyskland under reformationstiden blef betydelsefull för den inhemska odlingen i allmänhet, men verkade icke omedelbart till skaldekonstens höjande. Hos oss, likasom i Tyskland, tryckte reformationstidens sträfvanden sin stämpel äfven på

skaldernas verk. Man hade ej tid att sjunga för sångens egen skull; äfven dikten måste tjena tidens praktiska syften, och hon blef följaktligen moraliserande och didaktisk. Först vid början af 17:de århundradet, då reformationen var fullt stadgad och den politiska sjelfständigheten tryggad, lösgjorde sig svenska dikten småningom ur de bojor, i hvilka hon dittills såsom en tjenarinna under nyttan varit fängslad, och röjde ett småningom klarnande medvetande om sin bestämmelse att afspegla det eviga i dess uppenbarelse såsom skönhet.

Under 12:e århundradet hade i södra och vestra Europa kännedomen om den antika konsten och literaturen börjat åter uppväckas (»renässansens» början). Under 14:e och 15:e århundradena framletades i allt större mängd de dyrbara minnesmärkena af fornromersk och forngrekisk literatur, och i den mån de framdrogos i ljuset stegrades allt högre den värme och ifver, hvarmed furstar och folk omfattade och sökte tillegna sig den klassiska odlingen. De gamles förståndsklarhet och säkra skönhetskänsla i förening med den antika språkformens regelbundenhet och helgjutenhet kunde ej annat än framkalla ett mäktigt intryck under den förvirring, som utmärkte medeltidens skolastik och klosterbildning. Den nya riktning och rörelse, som bekantskapen med den klassiska forntiden gaf åt literaturen och det vetenskapliga studiet, har man kallat *humanismen*, emedan deri framträdde en fri och frisk uppfattning af lifvet, och det sant menskligas, det »humanas» rätt gjordes gällande mot katolicismens ensidiga yrkanden på förnuftets fångenskap under kyrkans lära och de sinliga drifternas dödande genom en onaturlig askes. Tidigast framstod humanismen i Italien, der antikens formbildande kraft snart genomträngde språket, och der en nationel literatur skapades af de store skalderna Dante, Petrarca och Boccaccio. Samma rörelse uppenbarade sig efter hand hos vestra Europas folk och hann vid början af 1500-talet till Tyskland, hvarifrån hon

sträckte sitt inflytande äfven till oss. Humanismens estetiska element, som i Italien hade omfattats med entusiasmens värme, förbisågs eller ringaktades dock i Norden, der man, såsom ofvan antyddes, företrädesvis vinnlade sig om de nya idéernas praktiska tillämpning vid lösningen af tidehvarfvets stora frågor. Den enda för vår vitterhets utveckling betydelsefulla inverkan af humanismen, sådan han på 1500-talet kan spåras hos oss, är att finna i väckelsen till latinska och grekiska språkens studerande, hvilket studium reformatorerna i protestantismens intresse hägnade, medan de genom egna skrifter mäktigt främjade modersmålets utveckling. Så länge den antika vitterheten studerades uteslutande för sitt innehåll, kunde hon dock ej verka mycket till ett djupare inträngande i poesiens väsen och betydelse. Emellertid utbildade sig humanismen i det öfriga Europa allt mer till en antik-efterbildning, hvilken, då hon misslyckades i försöket att återkalla antikens ande, inskränkte sig till en mekanisk härmning af de klassiska formerna, ofta endast de yttre och tekniska. Man sträfvade sålunda att på grundvalen af den antika formen skapa en vitterhet i landets språk, att resa en inhemsk parnass på klassisk grund. En sådan sträfvan hade före början af detta tidehvarf framträdt i Italien, Spanien, Frankrike, Holland och Tyskland.

Kännedomen om södra Europas språk hade från Gustaf Vasas dagar allt mer ökats hos oss. Vid början af 1600-talet egde den bildade klassen, d. v. s. förnämligast de aristokratiska familjerna, en ganska vidsträckt bekantskap med främmande literatur, ej endast den antika, utan äfven den moderna, såsom den italienska, spanska, holländska och tyska. Lärde och vittre män började allt flitigare studera det samtida Europas mest berömde skalder, och det slumrande skönhetsbehofvet fick derigenom väckelse och näring. Vid samma tid var vasakonungarnes värf fullbordadt, så vidt Försynen tillåtit dem att fullborda det. Rikets säkerhet var tryggad, dess inre förhål-

landen voro ordnade, kyrkoreformationen var lyckligt genomförd, lärdomen uppmuntrades och hedrades, läroverken blomstrade, nationel odling främjades, de högst bildade män innehade rikets högsta embeten, de ypperste hjeltar utförde under sin konungs ledning bragder, som väckte Europas beundran och tände en allmän hänförelse hos nationen. Allt var förberedt för inträdet af en ny poesiens tidsålder. Nu uppstod *Georg Stjernhjelm*, och hvad hos samtiden rörde sig såsom en dunkel åtrå, ett obestämdt syfte, framträdde med honom i full klarhet: tanken att skapa en sjelfständig svensk vitterhet. Svensk i grund och botten, både till kärnan och prägeln af sitt väsen, med ett hjerta, som lågade för fosterlandet, med en lärdom, som öfverskådade tidens hela vetande, och med ett snille, som fann sin lust i att fresta alla svårigheter, att brottas med alla gåtor, var han framför andra kallad att bryta nya banor för svensk odling. Han blef grundläggaren af vår konstpoesi, och derför hedrar efterverlden honom med namnet *Svenska skaldekonstens fader*.

GEORG STJERNHJELM föddes 1598 i Dalarne, son af en ringa bergsman derstädes. I sin ungdom kallade han sig *Göran Lilja*. Hans ovanliga naturanlag utvecklades genom grundliga studier, hvilka någon tid leddes af den lärde Buræus. Efter att hafva fulländat sin bildning under resor i främmande land, utnämdes han af Gustaf Adolf till lektor i Vesterås. Hans omfattande kunskaper behöfdes dock i en vidsträcktare verkningskrets, och han kallades derför snart till assessor vid hofrätten i Dorpt. Kort derefter blef han adlad, hvarvid han antog namnet *Stjernhjelm*. Efter hand blef han vice president i Dorpts hofrätt, landsdomare i Trondhjems län, krigsråd och slutligen riksantiqvarie. Han afled i Stockholm år 1672.

Stjernhjelm var en vägbrytare för både svensk vetenskap och svensk vitterhet. Hans lysande snille och trägna, ständigt fortsatta studier satte honom i stånd att oaktadt hans mång-

faldiga och olikartade embetsgöromål förvärfva en lärdom, som sträckte sig öfver nästan alla vetandets grenar. Han var först och främst språkforskare, dernäst filosof och naturforskare, vidare häfdaforskare, jurist, geometer och skald. På alla dessa lärdomsfält hafva hans arbeten lemnat spår efter sig; på flere af dem har han röjt väg för efterkommande. Först sent — vid öfver fyratio års ålder — började han författa skaldeverk. Må hända var det mer hans allt omfattande snilles lifighet än ett klart medvetande af hans poetiska kallelse, som förde honom till skaldekonstens utöfning. »Det synes», säger Geijer, »som hade han först gripit dertill i patriotisk vrede öfver de hinder, som språkets barbari lade i vägen för uttrycket af hans tankar». Genom elden af dessa tankar kufvade han dock det råa, obrutna språket och omsmälte det till en smidig och klangfull metall, som formade sig villigt till uttryck åt snillets alla ingifvelser. Det gamla Greklands och Roms skalder blefvo hans mönster, och hans diktkonst står sålunda både till väsendet och formen i nära frändskap med den dåvarande nyeuropeiska vitterheten; men hans uppfattning af antiken var djupare och klarare än de fleste samtida skalders, och han förleddes derför icke till en trälaktig efterhärmning af förebilderna. Genom den klassiske ande, som Stjernhjelm ingöt i dikten, och som i hans yppersta verk fullt sammansmält med ett äkta svenskt skaldelynnes hela ursprunglighet, äfvensom genom den snillets makt, hvarmed han beherskade det motsträfviga språket och tvang det att foga sig i nya former, blef han grundläggaren af vår nyare vitterhet.

Stjernhjelms mest berömda dikt är *Hercules*, ett allegoriskt didaktiskt skaldestycke på hexameter. Namnet är lånadt från de gamle, men dikten innehåller egentligen en målning af 1600-talets seder och synes hafva till syfte att gifva den unga, öfvermodiga adeln vid drottning Kristinas hof en allvarlig lexa. Utmärkt genom stor åskådlighet i skildringen, friskhet i stäm-

ningen samt en klangfull och målande versbyggnad, väckte detta skaldestycke med full rätt allmän beundran hos författarens samtida och tjenade länge till mönster för hans efterföljare.

Bland Stjernhjelms poetiska skrifter böra dernäst nämnas tre s. k. balletter: *Den fångne Cupido, Freds-Afl* och *Parnassus triumphans.* För dessa små sångspel, som vid drottning Kristinas hoffester uppfördes af hofvets herrar och damer, ligga franska original till grund, och de tillhöra således icke Stjernhjelm till uppfinningen, ehuru hans bearbetning kan anses vara i viss mån sjelfständig. Deras lyriska värde torde deremot till väsentlig del böra tillskrifvas honom, likasom den förträffliga behandlingen af språket och versformerna uteslutande är hans förtjenst. Främsta rummet i poetiskt afseende intager *Den fångne Cupido.* I dessa stycken förekomma många olika versarter, till största delen antika och ofta ganska konstrika, hvilka nu för första gången användes i svensk dikt. Äfven sonettformen infördes af Stjernhjelm genom hans s. k. *Klingdikter.* För öfrigt ega vi af honom en ypperlig, på hexameter författad brudskrift, kallad *Brölloppsbesvärs Ihugkommelse,* hvilken är märklig såsom ett af de första anslagen till vår humoristiska lyrik; flere *Fägne- och jubelsånger,* diktade i anledning af festdagar vid hofvet; åtskilliga smärre lärodikter och några s. k. *Öfverskrifter* (epigram).

Stjernhjelms förnämsta dikter utgåfvos några år före hans död under titeln: *Georgii Stjernhjelmii Musæ Svethizantes, Thet är Sång-Gudinnor Nu först lärande Dichta och Spela på Svenska.* Fullständigare samlingar, äfven upptagande några stycken i obunden stil, hafva i senare tid utgifvits.

Stjernhjelms dikter gjorde ett väldigt intryck på hans samtid. Aldrig förr hade man i svensk sång funnit en sådan friskhet och ursprunglighet — aldrig i svenska språket en sådan smidighet i uttrycket, en sådan malmklang i tonen. Stjernhjelm blef, i mer eller mindre mån, förebilden för ett stort

antal diktare, som uppträdde under detta tidehvarf. Endast få af dem kunna dock i poetisk begåfning ställas vid hans sida, och ingen har vunnit ett skalderykte jämförligt med hans.

X SAMUEL COLUMBUS [Kanslist, † 1679, 37 år gammal] var Stjernhjelms personlige lärjunge och omfattades af mästaren med faderlig tillgifvenhet. Han var en lärd, snillrik och ädel man. Utom flere lyckade *Öfverskrifter* författade han *Bibliska Verlden*, en krans af andliga sånger, som röja en mild, sorgbunden stämning, och *Odæ Suethicæ*, hvilka förvärfvade honom ärenamnet »den svenske Flaccus». *Psalmerna* 439 och 440 i 1819 års psalmbok äro af honom författade. Columbus bearbetade äfven dramatiskt Stjernhjelms *Hercules*, möjligen i samverkan med författaren, och inflätade deri flere täcka sångstycken. Slutligen finnes efter honom ett arbete, kalladt *Mål-roo eller Roo-mål*, motsvarande tyskarnes »Tischreden» och innehållande en samling anekdoter och infall.

PETER LAGERLÖF [Professor i Upsala, Rikshistoriegraf, † 1699] vann ett stort namn såsom latinsk vältalare och poet och är äfven såsom svensk skald förtjent af efterverldens hågkomst. Hans två *psalmer*, som finnas i 1819 års psalmbok (n:r 328, 332), kunna räknas bland de bättre från denna tid. De flesta af hans verldsliga sånger äro författade i herdediktens ton och manér, hvilket hans samtid högligen älskade. Bland dem må nämnas *Sång till Elisandra* och *Lycillis*. Den förra väckte allmän förtjusning och var under lång tid ett föremål för otaliga härmningsförsök. Lagerlöfs dikter utmärka sig genom naturlighet, täckhet och ljufhet. Språket är vårdadt och versen behandlad med stor sorgfällighet. Vårt modersmål har genom honom vunnit mycket i mjukhet och bildbarhet.

GUSTAF ROSENHANE [President i Dorpts hofrätt, † 1684] sökte i sitt vidlyftiga poem *Venerid* efterbilda den italienska sonetten eller rättare den franska variation af denna vers-

form, genom hvilken alexandrinen intvingas i sonettens strofbyggnad. Han synes hufvudsakligen af nit för modersmålet hafva egnat sig åt poesien, hvarför ock i dessa sonetter det poetiska innehållet är obetydligt, men den formela behandlingen deremot af stor förtjenst. Samma omdöme gäller hans *Fyratijo små Vijsor af Skogekiär Bärgbo*. Sin fosterländska entusiasm för modersmålet uttryckte han i ett genom ledig versbyggnad utmärkt stycke, kalladt: *Thet svenska språketz klagemål, att thet, som sigh borde, icke ährat blifver.*

Lars Johansson [† 1674], som är mest känd under det af honom sjelf antagna namnet *Lucidor den Olycklige*, var son af en kapten Johan Erichsson och hade fått en vårdad uppfostran, men synes hafva fört ett oordentligt lif, hvarigenom han förspilde sina rika gåfvor. »Den svenske Diogenes», såsom hans vän Columbus kallade honom, öfvade sannolikt poesien såsom födkrok. Hans dikter utgöras nämligen till stor del af bröllops- och grafskrifter, hvilka han, när så önskades, genom att afpassa raderna till större och mindre längd gaf utseendet än af pokaler, än af timglas, grafstenar o. dyl. För ett af honom diktadt bröllopsqväde, hvilket ansågs anstötligt, dömdes han af Stockholms kämnersrätt att på år och dag »holla sig från denne Stadsenz Societet och gemenskap». Slutligen blef han vid några och 30 års ålder ihjelstucken i ett envig, hvilket egde rum på källaren Fimmelstången vid Kindstugatan i Stockholm. — Lucidors dikter utmärka sig i allmänhet genom brist på sans och smak, ofta genom råhet och plumphet. Enskilda drag af qvickhet och ett eller annat dityrambiskt anslag, som någon gång förnimmes, hafva dock låtit några granskare hos denne skald finna gryningen till det egna genialiska skaplynne, som med full glans framstrålar i Bellmans sånger. De djupt gripande *psalmer*, hvilka efter honom finnas, omarbetade, i 1819 års psalmbok (n:r 463, 465, 467), äro i alla afseenden att anse såsom hans yppersta verk. Hans stora språkkunskap

förledde honom att skrifva vers äfven på latin, tyska, franska, engelska, italienska och holländska, och han lyckades häri ofta bättre än i sina svenska dikter. Lucidors samlade arbeten utgåfvos kort efter hans död under titeln *Helicons Blomster, plåckade ok vid åtskillige Tillfällen utdelte af Lucidor den Olycklige.*

GUNNO DAHLSTJERNA [före adlandet *Eurelius*, Öfverdirektör för landtmäteriet, † 1709] egde rika poetiska gåfvor och skulle må hända, under en annan period af språkets utbildning och under inflytelse af bättre mönster, hafva blifvit en af våra ypperste skalder. Han bildade sig efter *den andra schlesiska* (Lohensteinska) *skolan* och efter de på hans tid högt prisade italienarne Guarini och Marini. De lyten, som tillhöra nämda skola — falskt patos, smaklösa och onaturliga bilder samt en ofta löjeväckande platthet eller bombastisk öfverdrift i uttrycket —, vidlåda derför också Dahlstjerna. Men jämte dessa fel träffar man ofta hos honom den högsta sublimitet, den varmaste poetiska glöd och en rörande enfald i känslan. Hans förnämsta arbete är *Kunga-Skald**, skrifvet på alexandriner, hvilka äro ordnade i åttaradiga stanser i likhet med italienarnes *ottave rime*, en versform som först af honom blifvit hos oss använd. Uti denna dikt, hvilken eger många förträffliga ställen, utgöres grundstämningen af skaldens patriotiska hänryckning och stolta sjelfkänsla i medvetandet att tillhöra en i politisk betydelse stor nation. Dahlstjerna författade äfven i den gamla nordiska kämpavisans ande en *Götha Kämpevisa om Konungen och Herr Peder* (med hvilka förstås Karl XII och zar Peter), hvilken dikt ännu under de första tiotalen af vårt århundrade lefde på folkets läppar.

* Såsom ett prof på tidens smak må titeln fullständigt anföras: Kunga Skald, Med Tusend troplichtige heete Tårar Besprängd, Som på den Stormäcktiste Konungs och Herres Konung Carl Den Ellfftes m. m. Dyra Lijck-Steen Hans Kongl. Maytz. till Evärdeliget troo-undersåteliget åminne i diupaste Underdånigheet Den 24 Novembr. åhr 1697, Som var hans högstsaliga Kongl. Maytz. högstprijsliga, men oss allom des trogne undersåtarom een högstbeklagelig Lijksfärds-Dag, är Siungen af *Gunno Eurelius.*

Kristofer Leyoncrona — son till Johan Holm, som var drottning Kristinas hofskräddare och kammartjenare, men sedan blef hofintendent och adlad — var svenskt sändebud i London, der han dog 1710 af sorg, berättas det, öfver olyckan vid Pultava. Leyoncrona var en sann skaldenatur. Han författade *Habor och Signill*, flere förträffliga *Visor*, griftqvädet *Tvenne Herdars Samtaal* m. m.

Haqvin Spegel [Biskop i Skara, sedan i Linköping, slutligen Ärkebiskop i Upsala, † 1714] var en af denna tids ypperste män. Såsom embetsman, vetenskaplig skriftställare och skald inverkade han djupt på tidehvarfvets bildning. Hvad för kyrko- och undervisningsväsendets förbättring uträttades under Karl XI:s regering, var till väsentlig del hans verk. Såsom andlig skald var han den störste på sin tid. Hans *psalmer*, af hvilka många upptagits i 1819 års psalmbok, ega rent poetiskt uttryck samt röja varm och djup känsla. Af hans öfriga arbeten är *Guds Verk och Hvila*, ett större didaktiskt poem på alexandriner, det mest berömda. Med undantag af den inledande vackra och högstämda hymnen till Gud, skrifven på rimmade hexametrar, eger det ringa poetiskt värde.

Jesper Svedberg [Biskop öfver Skara stift samt svenska församlingarna i London, Amerika och Lissabon, † 1735] var en lärd och högsinnad man, sjelfständig och sanningsälskande. Hans oförskräckta och kraftfulla verksamhet på det kyrkliga området har beredt honom ett vördadt namn i vår kyrkas häfder. Förnämligast genom hans nit och sjelfuppoffring blef slutligen det vigtiga *psalmverket* fullbordadt och (1695) antaget. För det samma författade och omarbetade han i ett särdeles rent språk många goda psalmer, hvilka dock i skönhet ej förmå täfla med Spegels.

Jakob Arrhenius [Professor i Upsala, † 1725] är bland detta tidehvarfs många psalmförfattare den ypperste näst Spegel. Tolf af hans *psalmer* äro i vår nu gällande psalmbok

upptagne. De utmärka sig genom sin evangeliskt milda stämning samt en innerlig och varm känsla.

Jakob Frese [född i Viborg, Kanslist, † i Stockholm 1729 vid 38 års ålder] är en af detta tidehvarfs älskligaste skalder, uti innerlighet och behag öfverträffande alla sina samtida. Han författade både andliga och verldsliga dikter. Genom alla går en stämning af mildt vemod, from försakelse under lidandet och längtan från jordelifvet. Språket är oftast synnerligen vårdadt. De bästa af hans dikter äro *Passions-tankar*, *Andeliga betraktelser*, *Landtlefvernets ljuflighet* och *Vårbetraktelser*.

Israel Holmström [Krigsråd, † 1708] var en glad sångare, hvilkens skämtsamma visor och infall lefvat i folkets minne nästan till våra dagar. Stundom röjer sig hos honom en fläkt af Bellmans ande. Under krigstågen muntrade han kung Karl med sitt goda lynne och sina lustiga infall. Af hans dikter må nämnas det bekanta epigrammet öfver hunden *Pompe*, *kongens trogne dräng*, och *En Suputs försvar*.

Johan Runius [Sekreterare hos riksrådet Stromberg, † 1713] vann hos sina samtida större popularitet än någon annan svensk skald före Dalins tid. Han firades såsom en »poesiens Herkules», en »poeternas Fenix», såsom »smycket för Sveriges skalder» o. s. v. Detta öfverdrifna beröm, som upprepades tämligen länge efter hans död, kan vår tid knappt förklara, än mindre lär någon nu instämma deri. Runii skrifter, som utgåfvos i tre delar under titel *Dudaim*, äro nämligen till största delen platta, andefattiga och osmakliga samt röja stor vårdslöshet i språkets behandling. Endast några små stycken i tredje delen, såsom den länge allmänt sjungna visan *Blomsterdrömmen* och visan om *Friskens och Runii resa till Dalarön*, ega drag af äkta poesi, mest i komisk eller bacchisk art. I dessa stycken upptäcker man någon frändskap med Bellman. En viss grad af qvickhet och en förvånande lätthet att rimma äro egenskaper, hvilka ej kunna fränkännas Runius.

Samuel von Triewald [Registrator vid utrikes ärendena, sedan Statsråd i holsteinsk tjenst, † i Kiel 1743]. var denna periods störste *satiriker* och utöfvade stort inflytande på vår följande vittra utveckling. Han kan anses såsom stiftare af den satiriska skola hos oss, hvilken med Kellgren och Leopold uppnådde sin högsta glans. Den störtflod af platt och svulstig poesi, mest bestående af bröllops-, begrafnings- och gratulationsskrifter, hvaraf literaturen på hans tid öfversvämmades, gaf »*den svenske Boileau*» rika anledningar att svänga sitt gissel. Mest bekant är hans *Satir mot våra dumma poeter*, hvari han, stundom lågande af harm, tillrättavisar tidens usle rimmare.

Bland öfrige vitterlekare under denna period nämna vi endast följande. Grefve Erik Lindschöld [Karl XI:s berömde rådgifvare, Riksråd, † 1690], en lärd och rikt bildad man, prisad såsom »den nordiske Mäcenas», skref tillfällighetsverser och en ballett. — Karl Gripenhjelm [Generaldirektör för landtmäteriet, † 1694] diktade vackra erotiska stycken och några epigram. — Torsten Rudeen [Professor i Åbo, slutligen Biskop i Linköping, † 1729] författade ett par *Underdånige Fägnesånger*, af hvilka den ene, som firar Karl XII, andas en varm entusiasm för den oförliknelige hjelten. I poetiskt afseende äro båda dessa sånger obetydliga. Några erotiska dikter af samme författare ega deremot verklig poetisk halt och kunna täfla med hvad tiden frambragte bäst. — Grefve Johan Liljenstedt [Riksråd, † 1732] diktade ett för denna tid ovanligt vackert stycke, *Klagan öfver Iris' afresa*. — Sofia Elisabet Brenner [† 1730 såsom enka efter Assessor Elias Brenner] författade två digra band *Poetiske Dikter*, fulla af andliga sånger, brud- och grafskrifter m. m. Hon förstod latin och de flesta moderna språk och skref äfven tysk och italiensk vers. I metriskt hänseende är hon sina fleste samtida öfverlägsen, men genom hennes dikter, der man öfver allt mötes af en doft från köket och barnkammaren, susar ingen enda fläkt från Pinden. — Olof Kolmodin [Kontraktsprost i Skara stift, † 1753] vann stort anseende såsom andlig skald. Hans mest kända verk är *Andlig Dufvoröst*, som länge var en kär andaktsbok i fromma hus. — Gustaf Ollon [Kamrerare vid tullen, † 1703] var en af tidens bäste psalmförfattare.

Dramat odlades rätt flitigt under denna tid. De franske dramaturgerna före Corneille studerades, och deras stycken bearbetades mer eller mindre sjelfständigt. Drottning Kristina införde hos oss det efter franskt mönster bildade *hofdramat* till ersättning för det konstlösa, moraliserande skoldramat, hvari den fina verlden ej längre

fann smak. Drottningen inrättade en teater på slottet och lät der med stor kostnad uppföra prunkande *balletter*, ett slags rimmade sångspel med dans och musik, merendels af allegoriskt innehåll. Andra i de förnäma kretsarne förekommande skådespel voro s. k. *upptåg*, ursprungligen offentliga tåg eller processioner, i hvilka allahanda allegoriska eller mytologiska figurer uppträdde med tal på vers och prosa; vidare *värdskap*, ett slags maskerader, och s. k. »*bergeries*», hvilka helst uppfördes i skog och mark och framstälde herdar och nymfer med »hjordar af olika slag». Vårt första inhemska skådespelarsällskap i egentlig mening uppstod på 1680-talet. Redan vid pass 20 år förut hade d. v. studenten *U. Hiärne* genom O. Rudbecks inflytande fått tillstånd att på Upsala slott inrätta en teater, der han, biträdd af Columbus m. fl. kamrater, inför hofvet uppförde sin tragedi *Rosimunda* och med stort bifall gaf flere andra skådespel. Sedan Hiärne lemnat universitetet, upphörde föreställningarna under någon tid, men snart bildades ett nytt sällskap, hvilket sannolikt på uppmaning från hofvet begaf sig till Stockholm och der (1686—1691) uppförde åtskilliga stycken, af hvilka ej få lära varit af sällskapets medlemmar författade eller bearbetade. Den såsom dramatisk författare verksammaste inom sällskapet var Isak Börk [† såsom rektor i Narva 1700 eller 1701], som bland annat diktade *Darii Sårge Spel*, hvartill ämnet lånades från Curtius. Föreställningarna gåfvos först på »kongl. skådeplatsen» i Lejonkulan vid slottet, hvilken några år förut blifvit af holländske komedianter invigd, sedermera i gamla Bollhuset. Efter upplösningen af denna trupp dröjde det länge, innan en svensk teater åter kom till stånd. Utländska skådespelarsällskap, som tidt och ofta efterträdde hvar andra, undfägnade emellertid hofvet och allmänheten med sin konst.

I tidehvarfvets poesi kan man urskilja två hufvudriktningar, en *klassisk* och en *romantisk*. Den klassiska utgick från Stjernhjelm, som sjöng med blicken på Greklands och Roms skalder. Hans lärjungar och efterföljare sjöngo med blicken på honom, men många af dem nedsjönko, i saknad af hans snille, till osjelfständige efterhärmare eller förföllo till osmakligt tillfällighetsrimmeri. Den romantiska riktningen framträdde mot slutet af 1600-talet såsom en protest mot detta andefattiga bröllops- och grafrimmeri. Hemtande sina mönster från Italien och från Lohensteinska skolan i Tyskland, sträfvade dessa romautici att återföra den svenska sånggudinnan mot samma höga mål, som Stjernhjelm sökte uppnå på klassicitetens väg. Till denna riktning höra Dahlstjerna, Frese, Rosenhane, Leyoncrona, Gripenhjelm, Rudeen och Liljenstedt. I afseende på innehållet är tidehvarfvets poesi patriotisk, didaktisk, erotisk, religiös och humoristisk. Det *patriotiska* och det *didaktiska* elementet framträda afgjordt redan hos Stjernhjelm. Det förra nådde sin högsta utveckling hos Dahlstjerna, det senare utgjuter sig ymnigast i fru Brenners prosaiskt moraliserande sånger. *Erotiken* möter oss hos

de fleste skalderna, renast hos Lagerlöf, Frese och Liljenstedt, kanske varmast hos Rudeen. En hög lyftning vann den *religiösa* sången, i synnerhet psalmsången, som under denna tid klingade härligare än någonsin, och som först i vårt århundrade åter tonat lika högstämdt. Den *humor*, som tillhör det svenska folklynnet, och som hittills fått sitt högsta uttryck i Bellmans sånger, framträdde först nu med större bestämdhet i dikten. Spår deraf skönjas dock redan i de gamla eddasångerna och i flere af våra folkqväden. Denna humor, som, der han är äkta, alltid hvilar på en grund af sedligt allvar, uppenbarar sig i en öppen och glad blick öfver lifvet, i en lustighet, som stundom öfverdådigt leker med allt, i en känsla af frihet och egen styrka, som har sitt fäste i det oförgängliga och derför kan våga allt, men som tillika är innerligt förenad med en djup känsla af den svaghet och bundenhet, som äro gemensamma för allt menskligt. Hos Stjernhjelm är humorn sjelfva grundstämningen i sången och röjer sig i mer eller mindre mån i hans flesta dikter. Mindre djup frambryter han hos Holmström och har hos Lucidor och Runius till stor del förlorat sin ädelhet och renhet.

De estetiska begreppen voro ännu hos flertalet af bildade högst förvirrade, och smaken var outvecklad. Visserligen utgaf Andreas Arvidi [Lektor i Strängnäs, sedan Kyrkoherde, † 1673] ett teoretiskt verk öfver skaldekonsten, kalladt *En kort handledning till thet Svenske Poeterij, Vers- eller Rijmkonsten*, men detta arbete röjer en så ytlig åsigt af poesien, att det icke kunde blifva af något större gagn för uppodlandet af det estetiska sinnet och smaken. I allmänhet betraktades poesien endast såsom en artig lek, ett behagligt tidsfördrif på lediga stunder, och skaldekonsten var för flertalet af diktare intet annat än en *rimkonst*. Triewald var den förste, som tydligt insåg det värdelösa i detta rimmeri. Han yrkade, att i dikten »förstånd bör kärnan vara», risade bombasten, öfverdriften och det tanketomma ordkramet i den samtida poesien och förberedde sålunda en ny tid, som fordrade nya smakmönster. För det egentliga folket kunde den lärda konstpoesien ej annat än blifva främmande. Hon var till stor del endast frukten af studier och fordrade studier för att förstås. Ju mer konstlad och andefattig hon blef, dess mindre kunde hon tilltala det enkla sinnet, den naturfriska känslan. Men folket var dock ej främmande för den verkliga poesien. Det hade från slägt till slägt bevarat såsom ett dyrbart arf de namnlösa dikter, som vi kalla folkvisor, och som i följd af det allmängiltiga innehållet och den konstlösa formen icke kunde föråldras. De sjöngos öfver hela landet, men ej såsom konstdikten i oföränderligt samma uttryck, utan omdiktades mer eller mindre under sjungandet, derigenom att den sjungande inlade i visan en känsla, en ton, ett drag af sitt sinne och sin uppfattning, utan att det ursprungliga och allmängiltiga led någon inskränkning. Folket diktade således fortfarande, och denna folkdiktning var icke alldeles

utan inflytande på konstpoesien. Redan Messenius hade efterbildat folkvisan; samma blick för folkpoesien röjer sig under denna tid hos Dahlstjerna. Verelius, Rudbeck m. fl. ifrade för gamla folkvisors samlande och utgifvande. Man kan således redan nu skönja ett syfte att bygga den svenska parnassen på äkta svensk grund. Det dröjde dock länge, innan dylika sträfvanden kunde bära frukt, ty imitationen af utländsk poesi, som allt mer tagit öfverhand, hindrade utvecklingen af ett nationelt skaldelif.

Prosaliteratur.

Öfversättningar af isländska sagor. — Arkäologiska, historiska, filosofiska skrifter.

Olof Verelius [Professor i Upsala, Riksantiqvarie, † 1682] var en lärd man, som med brinnande nit egnade sig åt fornforskningen. Han gagnade mycket språket och literaturen genom sina i vårdad stil utförda *öfversättningar af isländska sagor*, med hvilka isländska fornliteraturen »som en åter hemkommen vän» framträdde till glad öfverraskning för alla.

Olof Rudbeck *den äldre* [f. 1630, Professor i Upsala, † 1702], var i flere hänseenden en utomordentlig man. Redan vid sin ankomst till Upsala universitet såsom lärjunge väckte han förvåning genom sina kunskaper och sitt snille. Astronomi, fysik, fysiologi, botanik och anatomi voro de första föremålen för hans studier, och snart stod han långt framom sina lärare i insigter. Anatomien, dittills med förakt och liknöjdhet ansedd och derför helt och hållet försummad vid universitetet, blef genom honom upphöjd till vetenskaplig rang. Genom en kedja af nya rön ledde han sig till den storartade upptäckten af de s. k. *lymfatiska kärlen*, hvilken upptäckt gjorde den 23-årige svenske studenten europeiskt ryktbar. Vid 30 års ålder blef Rudbeck medicine professor. Efter hand öfvergaf han anatomien och egnade sig i stället åt botaniken, hvarjämte han föreläste mekanik och matematik samt undervisade i musik. Han anlade i Upsala Sveriges första botaniska trädgård, som han skänkte till universitetet.

Som bäst fördjupad i mångahanda vetenskapliga och tekniska, arkitektoniska, mekaniska och administrativa företag, började han med ifver studera *fornkunskapen*, anlitande dervid alla kända nordiska så väl som grekiska, romerska och österländska källor. Utan att öfvergifva botaniken — ända till sin död var han sysselsatt med ett storartadt botaniskt verk, kalladt *Campi elysii eller Glysisvald*, — utgaf han isländska sagor, ett par af de gamla landskapslagarne och (från år 1679) i fyra folioband sitt stora arbete *Atland eller Manheim* (vanligen kalladt »Atlantika»), hvilket mer än alla hans föregående arbeten gjort hans namn ryktbart. Inspirerad af en lågande fosterlandskärlek, sökte han der med uppbjudande af all sitt snilles fyndighet och hela sin förvånande lärdom bevisa, att Sverige är det äldsta och först bebodda land på jorden, den grekiska sagans »Atlantis», att paradiset legat i Sverige, att all kultur der har sin källa och alla jordens folkslag der haft sin vagga. Detta verk väckte ett oerhördt uppseende. Det vetenskapliga Europa förstummades af häpnad. Men snart uppstämde verldens lärdaste män en korus af bifall och beundran. Under någon tid blefvo Rudbecks åsigter nästan allmänt hylliade, ehuru tvifvel och inkast genast uttalades af en eller annan. Slutligen underkastades de en noggrann kritik, och den skimrande byggnaden visade sig till stor del vara grundad på hypoteser och snillrika hugskott. Det stolta templet, ämnadt att för evärdliga tider upphöja det gamla Svitiods ära och förkunna dess storhet, föll i spillror, men dessa väcka beundran ännu hos efterverlden, och Sveriges söner skola länge bevara minnet af den väldige byggmästaren, som älskade sitt fosterland så högt och — *drömde* så stort om det samma.

Johan Peringskiöld [före adlandet *Peringer*, Sekreterare i antiqvitets-kollegiet, Kansliråd, † 1720] egnade sitt lif åt forskningar i fäderneslandets historia, genealogi och antiqviteter

och efterlemnade en mängd skrifter och dyrbara samlingar, som i hög grad gagnat den senare häfdaforskningen. Med biträde af en isländning utgaf han *Heims kringla eller Snorre Sturlusons nordländska konungasagor*, isländsk text med latinsk och svensk öfversättning. Detta betydelsefulla verk blef härigenom för första gången fullständigt införlifvadt med vår literatur. Äfven *Vilkinasagan* och andra nordiska sagor öfversattes af Peringskiöld på ett förtjenstfullt sätt.

HAQVIN SPEGEL (se ofvan) var en utmärkt skriftställare äfven i obunden form. Han författade en *Svensk Kyrkohistoria*, det tidigaste verk af denna art på modersmålet. I det ypperliga *företalet* till Guds Verk och Hvila röjer han en särdeles vidsträckt beläsenhet i utländsk literatur och ådagalägger en djupare insigt i poesiens sanna väsen, än den man träffar hos hans samtida. Såsom *andlig talare* var han tidehvarfvets främste.

ANDERS RYDELIUS [Professor, sedan Biskop i Lund, † 1738] utöfvade ett stort inflytande på samtidens bildning, och genom sina lärjungar, bland hvilka voro Dalin, Linné m. fl., inverkade han äfven kraftigt på den nya tid, hvars morgon randades öfver hans graf. Han var filosof af Cartesii skola, men dock sjelfständig såsom tänkare. Flere än en af de idéer, som senare tiders psykologer framstält såsom nya, finnas uttalade redan af honom. Hans största arbete, *Nödige Förnufts-öfningar at lära kenna thet sundas vägar och thet osundas felsteg* (5 delar), är det första utförliga verk i filosofi, hvilket på svenska blifvit författadt, och berömmes såsom ett bland de lärdaste och yppersta arbeten, som detta tidehvarf frambragte. I stilistiskt hänseende är det af stor förtjenst. Rydelius egde äfven betydande poetiska anlag och författade flere svenska skaldestycken.

URBAN HIÄRNE [Karl XI:s Lifmedikus, Arkiater, President i Bergskollegiet, titulerad Landshöfding, † 1724] var en af tidens månglärdaste och ryktbaraste vetenskapsmän, mest be-

römd såsom läkare, kemist och mineralog, men derjämte äfven filosof, språkforskare och skald. Han författade många skrifter på latin och svenska. (Jfr ofvan sid. 40, 54).

Konung Karl XII var en svärdets man, icke pennans, men vasakonungarnes kärlek till vetenskaplig idrott och boklig konst fortlefde ännu hos honom. I matematiken framkastade han nya idéer, språktvisten emellan Svedberg och Hiärne följde han med uppmärksamhet, Triewalds satirer vunno hans bifall, och hans uppmaning gaf Rydelius anledning att skrifva sina Förnufts-öfningar på svenska. Ty konung Karl älskade modersmålet, och af svensk forskning fordrade han äfven svensk tunga. Sjelf författade han några korta uppsatser, hvaribland en *Afhandling i Physiologi och Psychologi*, som, enligt Atterbom, förråder en icke ringa grad af metafysisk skarpsinnighet. För innehållet af denna afhandling redogör häfdatecknaren Lagerbring i sitt Sammandrag af Svea rikes historia.

Vetenskapen och undervisningsväsendet.

Emellan den tid, då den store Gustaf Adolf — »planteraren med svärdet i handen» — ombildade Upsala högskola samt upplyfte henne ur mörker och ringhet, och den, då namnet *Linnæus*, tillhörigt en ännu helt ung naturforskare, från samma läroverk gick ut öfver verlden, låg föga mer än ett århundrade, men under denna tid hade svenska folket gjort ofantliga framsteg i andlig odling, och dessa framsteg äro så mycket mer i ögonen fallande, som samtidigt med dem nationens kraft i högst betydligt mått tagits i anspråk för krigiska värf.

Det sjuttonde århundradet är för Sverige vetenskapens barndomsålder. Först vid midten af samma århundrade började verkligt vetenskapliga studier att idkas hos oss. Före denna tid var man dels helt och hållet insnörd i auktoritetstrons linda, dels voro den sanna vetenskaplighetens fordringar så ofullständigt uppfattade och metoden så okritisk, att man allt för ofta lät fantasiens skapelser gälla såsom resultat af tankens arbete. *Teologien* — blind för reformationens hufvudprincip, tankens frihet, och konseqvenserna deraf — var till största delen antingen förstenad ortodoxi, som ofta yttrade sig i rå fanatism, eller spetsfundig skolastik, hvilken i tomma, iskalla formler förqväfde hvarje varmare känsla. Med förföljelser

och utslungande af kättaredomar mot hvarje yttring af fri forskning sökte hon värna sig inom sina gamla fästen. *Juridiken* inskränkte sig till att nödtorftigt rätta de felaktiga afskrifterna af de gamla lagarne. *Medicinen* var till seklets början så godt som alldeles okänd. Biskop Peder Månsson (sid. 24) beskrifver tillståndet under 1500-talets första decennier sålunda: »*I Swärike är thet stor skam och skadhe, när Nokor bliffwer sjwker, reds skofwel och spadhe.*» När gamle kung Gustaf låg på sin dödsbädd, fans ännu ingen läkare i Stockholm att rådfråga. Från Gustaf Adolfs tid funnos väl två medicinska lärostolar i Upsala, men deras förste innehafvare sysselsatte sig dels med helt andra studier, dels med alkemi, magi, letande efter den filosofiska stenen o. s. v. Med *anatomien*, *kemien* och *botaniken*, medicinens grundvalar, var det lika illa beställdt. Den förstnämda hade att kämpa mot folkets fördom och låg nästan nere; ingendera syftade högre än till uppvisandet af enstaka kuriositeter i naturen; alla saknade de system och allt verkligt innehåll. *Matematiken*, *astronomien* och *fysiken* lefde i sin mytiska ålder, under hvilken fantasien fritt sväfvade omkring i astralverldens rymder och forskaren läste menniskornas öden i stjernornas inbördes ställning, i stället för att genom matematiska kalkyler och empiriska undersökningar utspana naturens lagar.

Efter hand började man dock inse det ofruktbara i hela detta forskningssätt. Redan hade den engelske tänkaren *Baco* [*Francis Bacon*, † 1626] hänvisat till *erfarenheten* såsom den enda verkliga grunden för naturvetenskapen och hade dermed faststält principen för all följande naturforskning. Nu uppträdde *Cartesius* [*Réné des Cartes*, född i Frankrike 1596, af drottning Kristina kallad till Sverige 1649, † i Stockholm 1650], den nyare filosofiens odödlige grundläggare, och uppstälde *tviflet* såsom begynnelsen till och det nödvändiga medlet för all sann kunskap. Härmed var den fullständigaste frihet från all auktoritet förkunnad; den traditionela skolastiska dogmatismen darrade på sina grundvalar, och den lösa byggnad af förutsättningar, hypoteser och antaganden, hvilken hittills gält såsom vetenskap, var undergräfd. Cartesii filosofi blef tidigt känd i Sverige och vann genast flere anhängare, i synnerhet bland läkare och naturforskare. Häraf väcktes stor oro hos de ortodoxe teologerna, som skyndade att gripa till vapen för den hotade auktoritetstron. Anklagelser för irrlärighet drabbade hvar och en, som vågade öppet bekänna och förkunna de nya grundsatserna. Slutligen anhöll presterskapet hos regeringen, att »alle skadelige noviteter i gemeen och i synnerhet principia philosophiæ Cartesianæ måge förbjudas». Härtill — och detta länder konung Karl XI till evärdlig heder — resolverades (1689), att, med förbehåll af helgd för kristna läran och tron, »i det öfrige efterlåtes philosophiens friie bruuk och öfningh, sanningen med goda skähl och experimenter at uthleeta och styrka sampt alle loflige vetenskaper at föröka». Härmed var väl

forskningens frihet medgifven, men det kungliga *enväldet* undertryckte hvarje politiskt misshaglig meningsyttring, och *censuren* (införd redan 1662 på presterskapets begäran) förstummade det fria ordet.

Bland författare af vetenskapliga arbeten under 17:de århundradet och början af det 18:de äro följande de märkligaste.

I **teologi**: H. SPEGEL och J. SVEDBERG, som ofvan blifvit nämde; LAURENTIUS PAULINUS [Ärkebiskop, † 1646], hvilken äfven författade medicinska, astronomiska och historiska skrifter; JOHANNES BAAZIUS [Biskop i Vexjö, † 1649], mest känd genom sin svenska kyrkohistoria (på latin); JOHANNES MATTHIÆ [Biskop i Strängnäs, † 1670], drottning Kristinas lärare, anklagad för teologiska villomeningar; JOHAN TERSERUS [Biskop i Åbo, sedan pastor i Klara, Biskop i Linköping, † 1678], som var tidens sjelfständigaste teolog, nitiskt kämpande för fri forskning och i följd deraf afsatt från sitt första biskopsembete; JOHAN GEZELIUS den äldre [Biskop i Åbo, † 1690], hvilken outtröttligt verkade för Finlands bildning; och OLAUS SVEBILIUS [Ärkebiskop, † 1700], hvilken är författare till den ännu allmänt vid undervisningen använda katekesförklaringen.

I **rättsvetenskapen** framstod JOHAN STJERNHÖÖK, 17:de århundradets största vetenskapliga namn, »fadren för svenska lagfarenhetens studium». Han föddes i Dalarne 1596, blef Assessor och Professor i Åbo, derefter Revisionssekreterare och Hofråd, † 1675. Såsom blind gubbe dikterade han sitt ryktbara mästerverk *De jure Sveonum et Gothorum vetusto*. Vidare böra nämnas JOHAN LOCCENIUS [född i Holstein, af Gustaf Adolf kallad till Professor i Upsala, † 1677], som verkade mycket till den politiska och juridiska bildningens höjande, och MICHAEL VEXIONIUS, adlad *Gyldenstolpe* [Professor i Åbo efter Stjernhöök, † 1670], en månglärd man och grundlig rättsforskare.

I **medicin** och **naturvetenskap** utmärkte sig jämte O. RUDBECK och U. HIÄRNE (se ofvan) förnämligast PER HOFFVENIUS [Professor i Upsala, † 1682], högt berömd både såsom läkare och lärare, läkarebildningens egentlige skapare i Sverige, äfven filosof af Cartesii skola och fysiker; LARS ROBERG [Professor i Upsala, † 1742], förtjenstfull anatom; OLOF RUDBECK *den yngre* [d. ä. Rudbecks son och efterträdare, † 1740], som författade zoologiska och botaniska arbeten, men mest sysselsatte sig med besynnerliga antiqvariska och filologiska undersökningar. Vid gränsen af detta tidehvarf framträdde KARL LINNÆUS (*von Linné*) med sina odödliga upptäckter. Med honom och hans berömda samtida NILS ROSÉN (*von Rosenstein*) började ett nytt och lysande skifte af medicinens och naturvetenskapens utveckling i vårt fädernesland.

I **matematik, fysik** och **mekanik** arbetade ARON FORSIUS [Professor i Upsala, sedan Kyrkoherde, † 1637], som efterlemnade matematiska och astronomiska skrifter, mycket uppblandade med astro-

logiska griller, Magnus Celsius [Professor i Upsala, † 1679], dennes berömde sonson Anders Celsius [Professor i Upsala, † 1744], som vann europeisk namnkunnighet genom sina astronomiska och fysiska observationer, Kristofer Polhem [Kommersråd, † 1751], Sveriges största mekaniska snille, och Emanuel Svedenborg [Jesper Svedbergs son, f. 1688, Assessor i Bergskollegiet, † i London 1772], en underbar man, hvilkens af utländske lärde högt skattade naturfilosofiska, mineralogiska, astronomiska och fysiska skrifter, fulla af storartade åsigter och förvånande upptäckter, i vårt land med orätt ofta förgätas för hans från senare delen af hans lif härstammande teosofiska skrifter och uppenbarelser från andeverlden.

Att de **klassiska språken** under denna tid skulle ega många odlare, följer redan deraf, att latinet ännu var lärdomens allmänna språk, det hvarpå nästan alla vetenskapliga skrifter författades; men äfven det vetenskapliga innehållet hemtades länge hufvudsakligen hos de gamle författarne. Såsom latinske oratorer utmärkte sig förnämligast P. Lagerlöf (se ofvan) och Johan Upmark [adlad *Rosenadler*, Professor i Upsala, † 1743], hvilken vann namn såsom en oöfverträfflig mästare i latinsk vältalighet.

Af författare i **svensk historia** och **fornkunskap** böra jämte de förut nämde ihågkommas Jonas Verving [Assessor i antiqvitetskollegiet, † 1697], som författade Sigismunds och Karl IX:s historier, Johannes Videkindi [Rikshistoriegraf, † 1697], som började Gustaf Adolfs historia, och Johan Fredrik Peringskiöld [fadrens (sid. 57) efterträdare, † 1725], som utgaf fornnordiska sagor och historiska verk. — Den kärlek, hvarmed dessa studier nu omfattades, förklaras lätt, då man erinrar sig, att detta tidehvarf nära sammanfaller med Sveriges politiska storhetstid. Den höga ställning i Europa, hvartill fäderneslandet under Gustaf Adolfs och Axel Oxenstjernas ärorika styrelse uppstigit, fylde hvarje svenskt hjerta med hänförelse och framkallade ett varmt intresse för allt fosterländskt. Redan hade Gustaf Adolf, hvilkens sant konungsliga själ omfattade så många stora idéer, midt under planerna till deltagandet i det tyska kriget uti en instruktion för »Rijksens antiqvarii och häfdasökjare» ålagt dem att flitigt samla alla runeskrifter, historier, krönikor, sagor, sägner och dikter, upplysningar om folkets vanor, egenheter, språk och sinnelag i olika landskap m. m. Den gamla nordiska literaturen, som genom öfverflyttade isländingar började blifva känd, upprullade snart till allmän förtjusning sina storartade taflor från en hugstor och kraftfull forntid. En historisk, arkäologisk och poetisk entusiasm upptändes nu hos en stor del af nationens mest bildade män. Man älskade att tro och man bemödade sig bevisa, att det Svea- och Götavälde, som bestrålades af samtidens ära, hade vuxit upp ur ett fordomtima ännu större, som företrädesvis varit en stormakt på kulturens område, och hvarifrån allt det härliga hos jordens mest bildade folk härstammade. Redan Stjernhjelm yttrade

denna åsigt, och de ypperste fornkännare, t. ex. Verelius, delade den samma. Då uppstod *Rudbeck,* »i forskning vidtfamnande, i dikt jättelik», och uppsamlade i Atlantikan, likasom i en brännspegel, till *en* väldig flamma alla strålarne af den patriotiska eld, som glödde hos samtiden.

Till det lif, som utmärkte de rent nationela studierna under denna tid, bidrog väsentligt stiftandet af *Antiqvitets-kollegiet* i Upsala (1667). Förtjensten deraf tillhör i första rummet MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE [Riksdrots, Upsala universitets Kansler, † 1686], hvilken såsom vän af all fosterländsk forskning och såsom ädel och storsinnad mäcenat förvärfvat rätt till efterverldens tacksamma hågkomst. Sedan De la Gardies lyckostjerna nedgått och han kort derefter aflidit, måste dessa studier umbära den uppmuntran de förut fått röna. Antiqvitets-kollegiet flyttades till Stockholm och förföll, till dess det slutligen införlifvades med Vitterhets- historie- och antiqvitetsakademien. — Den vetenskapliga forskningen i allmänhet fick en medelpunkt i ett hufvudsakligen af ERIK BENZELIUS *d. y.* [Bibliotekarie i Upsala, Biskop i Linköping, slutligen utnämd Ärkebiskop, † 1743] stiftadt lärdt sällskap i Upsala. Ur detta sällskap, hvilket (på latin) utgaf den första literära tidskrift i Sverige, uppväxte *Vetenskaps-societeten i Upsala.* Denna fick kunglig stadfästelse 1728 och fortsätter ännu sin verksamhet.

Äfven de **sköna konsterna** började under denna tid slå rot i svensk jordmån, ehuru de ännu mest idkades af inkallade utländske konstnärer. Tonkonsten var tidigast öfvad af svenskar. *O. Rudbeck d. ä.* var kompositör. Inom byggnadskonsten erinra vi om *Nikodemus Tessin d. ä*, inkallad från Pommern, samt hans i Sverige födde son af samma namn, hvilken sistnämde uppgjorde ritningarna till Stockholms och Drottningholms slott m. m. *Erik Dahlberg,* odödlig genom tåget öfver Bält, vann ett stort namn såsom tecknare (*Suecia antiqua et hodierna,* m. m.). De berömdaste målare voro *David Klöker v. Ehrenstrahl* från Hamburg, *Martinus Mijtens* från Holland m. fl. *Johan Hedlinger* från Schweitz, hvilken var sin tids störste medaljgravör, inkallades af Karl XII. Dessa och andra utländske mästare bildade många svenske lärjungar, af hvilka flere framdeles vunno berömda namn.

Undervisningsverken fortforo att vara ett föremål för tidens omsorg. På den af Gustaf Adolf lagda grunden bygdes flitigt, och vårt skolväsen fick den prägel, som det sedan väsentligen behöll under nära 200 år. De nya undervisningsanstalterna reglerades genom en utförlig och förträfflig *skolordning* (på latin) af 1649, vår första särskilda skollag. Läroverken utgjordes af trivialskolor och gymnasier. Latin, grekiska och teologi voro hufvudämnen för undervisningen. I skolans lägsta klass undervisades i svenska, uti en särskild skrifklass öfvades i skrifning och räkning de, som icke ämnade gå vidare i studier. Historia och geografi funnos ej på sko-

lans läsordning och synas på gymnasium hafva varit bihang till latinet och matematiken. »Geografien lärde sig svenskarne denna tid marscherande, och historia höllo de på att *göra*» (Geijer). Gymnasierna, hvilkas antal nu betydligt ökades, tyckas länge hafva varit något midt emellan lärdomsskola och universitet. Man finner vid dem ej allenast lektorer, utan stundom äfven professorer, som föreläste astronomi, medicin, lagfarenhet m. m. Af universitet funnos vid slutet af 1600-talet *fem* under svensk styrelse, nämligen i Upsala, Dorpt, Åbo, Greifswald, Lund. Upsala universitet hade fått sina konstitutioner 1625. Dess inrättning närmade sig ännu en elementarskolas. Studenterna voro indelade i klasser och examinerades hvarje halft år. Under denna tid besökte svenske ynglingar flitigt utländska universitet, oftast Wittenberg, Jena, Leyden, Paris. Resor i främmande land ansågos såsom ett uppfostringsmedel, hvilket hvarken de unge ädlingarne eller bildningssökande ättlingar af de ofrälse stånden finge försumma. Vår vetenskapliga bildning utvecklade sig ock i nära förening med södra Europas kultur och under oafbruten beröring dermed. Man åtnöjde sig ej med att studera berömde utlänningars verk eller på ort och ställe inhemta deras undervisning, de inbjödos ofta personligen till landet och fingo sig anförtrodda lärostolar vid universiteten eller högre platser vid embetsverken. Bland många berömda namn erinra vi om filosofen *Cartesius*, statsrättsläraren *Hugo Grotius*, filologen och antiqvarien *Johan Schefferus*, juristen *Loccenius*, pedagogen *Comenius*, häfdatecknaren *Samuel Pufendorff*.

Äfven för *folkundervisningens* främjande vidtogos åtgärder under denna tid. Vid midten af 1600-talet uppstodo folkskolor i socknarne, och redan nu var allmogen på flere orter läskunnig. Från Karl XI utgick påbudet, att en hvar skulle lära sig läsa i bok och inhemta kristendomens hufvudstycken. Presterskapet, som i allmänhet stod på höjden af sin tids bildning, var folkets ledare och lärare samt inverkade djupt på åhörarnes sinnen. Böcker voro ännu föga kända. En bibel och en bönbok utgjorde oftast familjens hela bokförråd. Men predikningarnas inflytande var så mycket större och torde hafva nära motsvarat pressens i våra dagar. Kommunikationsväsendet var föga utbildadt, och förbindelsen mellan landets olika delar följaktligen ringa. Först efter 1645, då postverket upprättades, i sammanhang hvarmed den första *tidning* började utgifvas, blef förhållandet i detta fall något bättre. Allmogens lif var således nästan oberördt af de öfriga samhällsklassernas. Ytan vexlade, men på djupet förblef det mera oförändradt. Forntidens skick och enkla seder fortlefde, men mycket af forntidens råhet, vidskepelse och hedniska föreställningar stannade ock länge qvar hos folket. Derom vittna bland annat det bedröfliga trolldomsväsendet och hexprocesserna.

Kasta vi en återblick på det vetenskapliga arbetet under denna tid, finna vi redan många, till en del utmärkta krafter i full verksamhet. De särskilda kunskapsfälten voro dock ännu så föga bearbetade, att skördarna icke kunde blifva synnerligt rika. De nästan oupphörliga krigen verkade äfven hämmande på den vetenskapliga och literära utvecklingen. För uppfostran och undervisning uträttades dock under 1600-talet mer, än under någon annan tid före vår. Många andliga frön såddes nu, och plantor spirade upp, hvilka under följande tidehvarf slogo ut i blomma.

FJERDE TIDEHVARFVET.

Från Dalin till Kellgren (1730—1780).

Språket.

»Nysvenskan» var redan vid denna periods början allmänt antagen af landets skriftställare. De föråldrade böjningsändelser, hvilka ännu i några fall qvarstodo, försvunno snart nästan alldeles. Åtskilliga verb, som af ålder egt stark böjning, började öfvergå till svag; man skref t. ex. ej längre *vof*, *gnog*, *las*, utan *väfde*, *gnagde*, *läste*. I afseende å rättskrifningen yrkade *Ihre* och *Hof*, att *hvad örat hör*, *bör ögat se*. Öfverflödiga konsonanter, t. ex. *p* mellan *m* och *n*, bortföllo, och vokalfördubblingen upphörde. Det omåttliga bruket af främmande ord, hvarigenom språket under föregående tidehvarf i så hög grad vanstäldes, blef ock nu i betydlig mån inskränkt.

De fleste författare egnade i sina skrifter en berömlig omsorg åt språkets behandling. *O. von Dalin*, den nya vitterhetens hufvudman, eger äfven i språkets historia stor betydelse genom den formela fulländning, som han gaf åt den bundna stilen, genom den ledighet och lätthet, som prosan vann under hans hand, och genom den noggranna vård om språkets renhet, som hans skrifter i allmänhet röja. Hans och andra

mönsterförfattares föredöme inverkade kraftigt på allmänheten. Aktningen för fosterlandets språk blef allt mer utbredd. Utmärkte lärde uppträdde, hvilka med flit och framgång gjorde modersmålet till föremål för sina forskningar, och redan *Vetenskaps-akademien*, men i synnerhet *Vitterhets-akademien*, fick särskildt uppdrag att sörja för dess vård.

Tidens förnämste språkforskare voro följande.

SVEN HOF [Lektor i Skara, tit. Professor, † 1786] författade flere afhandlingar rörande rättskrifningen, bland hvilka *Swänska språkets rätta skrifsätt*, och utgaf under titeln *Dialectus Vestrogothica* en ordbok öfver vestgötadialekten.

ABRAHAM SAHLSTEDT [Sekreterare † 1776] ådagalade ett varmt nit för språkets och vitterhetens förädling. Han författade en länge begagnad *Svensk ordbok* samt *Försök till en svensk grammatika* och utgaf dess utom ett *Veckoblad*, särskildt egnadt åt dessa ämnen. Han var i vårt land den förste, som idkade vitter granskning i större omfattning och med tillämpning af kritiska principer. Äfven gagnade han vitterheten genom sin *Samling af verser på svenska.*

ANDERS AF BOTIN (se nedan) författade en afhandling om *Svenska språket i tal och skrift*, ett af de grundligaste verk, som vår literatur i detta ämne eger.

JOHAN IHRE [född 1707, † 1780] var en af detta tidehvarfs lärdaste män och vann såsom språkforskare ett lysande namn. Efter vidsträckta utländska resor blef han vid 30 års ålder poëseos professor i Upsala, hvilken befattning han sedan utbytte mot skytteanska professuren i politik och vältalighet. De frisinnade åsigter, som han hade uttalat i några akademiska afhandlingar, ådrogo honom förföljelse så väl af de ortodoxe teologerna som från det maktegande politiska partiets sida, men efter en flerårig rättegång blef han slutligen frikänd. Uti en mängd historiska och arkäologiska skrifter, de flesta på latinska språket, nedlade han frukten af sina forskningar i

fäderneslandets äldre historia och af sina undersökningar rörande eddan, runskriften m. m. Hans vigtigaste arbeten äro dock de språkvetenskapliga, bland hvilka *Glossarium Sviogothicum*, utgifvet 1769, gjorde hans namn europeiskt ryktbart. Genom detta verk, som ännu är vårt förnämsta svenska lexikon, ordnade han och vidgade betydligt kunskapen om modersmålet och spred tillika nytt ljus öfver våra fornhäfder och äldre språkminnesmärken. Rikets ständer anslogo en ansenlig penningsumma till betäckande af kostnaderna för arbetets utgifvande, och dess författare belönades, långt innan det blef fulländadt, med adelskap och kansliråds värdighet. Bland Ihres öfriga arbeten böra nämnas *Svenskt dialektlexikon* och *Utkast till föreläsningar öfver svenska språket*. Det senare är vår första kritiska grammatik öfver modersmålet. Den på Upsala bibliotek förvarade *Ulfilas' bibel* eller *Codex argenteus*, den dyrbaraste af detta biblioteks alla skatter, gaf honom tillfälle att studera det mösogötiska språket, på hvars betydelse för språkforskningen han genom flere afhandlingar öfver nämde urkund fäste den lärda verldens uppmärksamhet. — Ihres arbeten vittna om djup forskning, vidsträckt lärdom och stor skarpsinnighet och ega ännu ett högt anseende inom vetenskapen, fastän nyare forskare icke alltid kunnat godkänna hans historiska och lingvistiska hypoteser, huru qvicka och sinnrika dessa än vanligen äro.

Skaldeverk.

Fransk och engelsk inflytelse. — Spår af nationel lyrik. — Franska skolans förra tidskifte.

Allt ifrån drottning Kristinas tid hade Frankrikes förhållanden i mer än en riktning tjenat oss till mönster, och under senare hälften af 17:de århundradet blefvo fransk smak och franska åsigter allt mer utbredda. Det stora inflytande, som

Ludvig XIV utöfvade på hela sin samtid i förening med den glans, som utgick från hans hof, medförde, att i vårt fädernesland likasom öfver allt i Europa franska seder, fransk smak och fransk konst vunno insteg och erkändes såsom de högsta mönster. Att känna Frankrikes språk och vitterhet blef oundgängligt för en hvar, som gjorde anspråk på en finare bildning, och genom talrika öfversättningar spredos de franske författarnes verk bland allmänheten. Vår vitterhet, som var nära att förtvina af brist på näringsämnen, fick härigenom en kraftig väckelse och antog snart en alldeles ny gestalt.

Den franskt bildade *Triewald* hade redan genom sina satirer banat väg för den nya smaken, och *Rydelius* hade i sina Förnuftsöfningar med klara ord uttryckt den åsigt af poesiens väsen och betydelse, hvilken, uttalad eller icke, hyllades af den franska skolans alla författare och under en lång tid blef hos oss gällande. Enligt denna åsigt var poesien en art af vältaligheten. Hon definierades såsom »en konst att beveka och förlusta folk med versbundet tal», hvarvid hon »gemenligen föreställer en mening under någon dikt af främmande och ljufliga sinnebilder». Hon borde således på ett behagligt sätt, helst genom allegorier (sinnebilder), framställa sanna och träffande tankar, hvilka kunde blifva läsaren till någon nytta, eller ock ett artigt och qvickt skämt, som kunde roa honom. *Sundt förstånd i prydliga verser* — det var poesi. På det att fantasien icke skulle flyga bort med förståndet, klippte man hennes vingar med ängslig försigtighet; på det att känslans eld icke skulle spränga sönder den efter smakens fordringar tillskurna, väl polerade formen, dämpade man hennes lågor och afpassade dem efter antagna reglers måttstock. Denna ytliga smaklära, som lade olidliga fjättrar på det verkliga snillet, under det hon ofta med poesiens insegel stämplade den prosaiska förståndighetens mest underhaltiga verk, kunde ej blifva utan skadlig inflytelse på vår vitterhet. Men hon med-

förde äfven en helsosam och välgörande verkan, hvilkens stora betydelse icke får underskattas. Den retoriska poesien var nämligen ett nödvändigt bildningsmedel, hvars verkan röjer sig deri, att det barbari, den råhet och smaklöshet samt den förbistring i språk och verskonst, som möta oss hos flertalet af skalderna efter Stjernhjelm, efter hand gåfvo vika och lemnade rum för en ständigt ökad sträfvan till ädelhet och städning i tanken, till renhet och välljud i språket.

De italienske och tyske skalderna, hvilka förut tjenat den svenska sången till förebilder, trädde nu i skuggan för de franske mästarne, *Corneille*, *Racine*, *Lafontaine*, *Voltaire*, och deras efterföljare af lägre ordning. Att troget efterbilda dem eller de engelske författarne af samma riktning, förnämligast *Pope*, blef snart ett vilkor för vinnande af skaldenamn, och *Boileau's* "Art poétique", som öfversattes på svenska, blef skaldekonstens ofelbara rättesnöre. En stor mängd didaktiska skaldestycken, idyller, hjeltedikter och skådespel bragtes i ljuset. Många af dem vunno samtidens högljudda bifall, men få torde i våra dagar locka någon annan än literaturforskaren till läsning. Alexandriner och rimmade jamber blefvo de mest använda versformerna.

Hufvudmannen för den nya vitterheten var *O. von Dalin*, hvilkens stora förtjenster om språket och literaturen med rätta hafva gifvit anledning att kalla tidehvarfvet *det dalinska*. Genom honom och kanske än mer genom drottning *Lovisa Ulrika*, som hade uppväxt under umgänge med Voltaire och till sitt nya hemland medförde en afgjord förkärlek för Frankrikes skaldekonst, blef den franska smaken allt mer utbredd i Sverige. Dertill bidrog äfven mycket inrättandet af *Kongl. svenska Skådeplatsen* (1737), på hvilken företrädesvis uppfördes franska dramer i öfversättning eller bearbetning.

Under det att det ymniga tillflödet från Frankrike inmängde sig i vitterheten och bestämde loppet af hennes ström, rörde sig på djupet en sakta strömning i annan riktning, med

mindre bemärkta, mindre spegelglatta, men varmare vågor. Det var den äkta svenska *lyriken*, som för århundraden sedan framträdde med den äldre folkvisan och bredvid dennas friska flöde, länge i trogen öfverlemning bevaradt, qväller fram genom hela vår literatur intill senaste tid, oberoende, ehuru icke oberörd, af smakens skiftningar. Förbisedd och ringaktad af de lärde yrkespoeterna under karolinska tidehvarfvet, hördes hennes skära ton med välbehag i många vackra dikter af onämde författare, klingade i Spegels och Arrhenii psalmer och genomgår samma tids romantiskt lyriska diktning, sådan denna uppenbarade sig hos Frese, Liljenstedt m. fl. Under närvarande tidehvarf förnimmes denna lyrik dels i ett par folkvisartade qväden (Sinclairs visa, Hönsgummans), dels i de dikter, som framalstrades af några rikt begåfvade skalder, hvilkas natur och hela grundstämning bragte dem i mer eller mindre medveten strid med den franska skolan. Denna riktning inom tidehvarfvets vitterhet kunde icke helt och hållet undandraga sig inflytelsen af den franska smakläran, hvars tuktan lände äfven henne till väsentlig vinst i formelt afseende. Icke dess mindre utöfvade hon en välgörande motvigt mot den främmande smakens ensidighet och formalism. Genom henne uppehölls och vårdades den äkta sången, det varma hjertats, den djupa känslans och den oskuldsrena, på fria vingar burna fantasiens naturliga tungomål. Det naturfriska, det naiva och innerliga, som icke rätt trifdes i de styfva franska formerna, funno i denna lyrik sitt uttryck. Häruti låg under detta tidehvarf hennes uppgift. Då uppfattningen af förhållandet till den franska skolan efter hand klarnat och, under skolans senare skifte, flere originele skalder uppträdt, blef denna riktning allt mer rent nationel, och genom henne förbereddes slutligen, i samverkan med tyska romantiken, den franska skolans fall.

Denna mer sjelfständiga lyriska riktnings förnämsta personlighet under detta tidskifte var *fru Nordenflycht*, som jämte Dalin bildar öfvergången från karolinska tidehvarfvet till det gustavianska. För skaldekonsten eger hon lika stor eller större betydelse än Dalin, men hennes inflytande på literaturen i det hela och på språket var vida underlägset hans.

Efter denna blick på de ledande tankarne och personerna öfvergå vi till de enskilde skalderna och deras verk.

Olof von Dalin föddes i Halland 1708. Sedan han någon tid i Lund studerat medicin, egnade han sig under Rydelius' ledning åt historien, filosofien, klassiska språken och vitterheten och anstäldes derefter vid embetsverken i Stockholm. Redan vid 25 års ålder väckte han hela landets uppmärksamhet och bifall genom sin anonymt utgifna veckoskrift *Then Svänska Argus* (1732—1734), fritt imiterad efter den berömda engelska tidskriften *The Spectator*. Innehållet bestod företrädesvis af satiriskt moraliska betraktelser på vers och prosa öfver ämnen, som kunde ega tillämpning på samtida förhållanden inom samhället och familjelifvet. Författarens qvickhet och menniskokännedom, hans klara och angenäma framställningssätt, språkets förut okända smidighet och elegans — allt bidrog att göra tidskriften till allmänhetens älsklingslektyr, och när författaren ändtligen gaf sig till känna, hvilket skedde först två år sedan Argus hade slutat sin bana, var han redan hyllad såsom landets ypperste författare. Med förord af rikets ständer blef Dalin nu kunglig bibliotekarie och fick några år derefter ständernas uppdrag att författa en rikshistoria, för hvilket arbete utfästes en belöning af 2000 dukater. Efter hand förordnades han till lärare för arfprinsen (sedan konung Gustaf III), adlades, fick kansliråds värdighet och utnämdes till rikshistoriegraf. År 1756 afsattes han från lärarebefattningen och förvisades från hofvet såsom misstänkt för delaktighet i den misslyckade sammansvärjningen till konungamaktens ut-

vidgande. Domen upphäfdes efter några års förlopp, han fick åter tillträde till hofvet, utnämdes till hofkansler och var i fråga att prydas med riksrådspurpurn, då han efter en kort sjukdom afled på Drottningholm år 1763.

Dalins vittra bana delas genom hans anställning vid hofvet (1751) i två afdelningar. Till den förra höra alla de skrifter, som hos samtiden grundlade hans ära såsom skald och vitter författare. De märkligaste bland dessa äro följande: *Sagan om hästen*, en politisk allegori i obunden form, hvilken under bilden af en häst skildrar svenska folkets öden från Gustaf Vasa till Karl XII:s död, det satiriska poemet *April-verk om vår härliga tid*, som gisslar de högre samhällsklassernas lefnadssätt, och *Svenska friheten*, en politiskt didaktisk hjeltedikt i fyra sånger, hvilken väckte allmän förtjusning och länge ansågs såsom ett oupphinneligt mästerstycke. Denna hjeltedikt eger verkligen ett par poetiska ställen, men är egentligen blott ett stycke »rimmad hattpolitik», framsagd med mycken klarhet och vältalighet i lediga alexandriner. Till samma tidskifte höra, jämte en mängd allmänt prisade tillfällighetsstycken och andliga sånger, två dramatiska dikter: tragedien *Brynilda*, som är versifierad i alexandriner, och komedien *Den afundsjuke* i obunden form. Den förra är i dramatiskt afseende alldeles misslyckad, men den senare, för hvilken den snillrike dansken *Holbergs* lustspel tjenat till förebilder, saknar icke förtjenst. Ett tredje dramatiskt stycke, kalladt *Herdaspel i tre öppningar* (akter), tillhör senare tidskiftet och är blott ett tillfällighetsskämt.

Efter Dalins anställning vid hofvet, der han snart kom i stor ynnest och betraktades såsom Lovisa Ulrikas hofskald, togs hans poetiska förmåga och lätthet att rimma i anspråk ej blott vid alla hoffester, utan ock vid de alldagliga samqvämen i salongen och på jagtpartiet, vid den kungliga taffeln och vid matkorgen i det gröna. Han frambragte nu en verkligen otro-

lig mängd små skämtsamma stycken, visor, impromptuer, epigram, deviser, gåtor m. m., stundom interfolierade med allahanda lustiga utgjutelser på prosa, allt samman egande sin upprinnelse i någon tillfällighet för dagen eller stunden, ofta den obetydligaste tilldragelse eller det mest barnsliga upptåg. Man har dömt Dalin strängt för det bruk han sålunda gjorde af sin diktargåfva, men tvifvelaktigt är, huru vida någon verklig vinst för svenska vitterheten uppstått, om en eller annan hjeltedikt efter franskt mönster, hvilken nu blef ofödd, hade skådat ljuset, och derjämte hör ihågkommas, att han under denna tid var bunden vid två vigtiga värf, som upptogo hans bästa krafter: att författa fäderneslandets historia och att undervisa dess blifvande konung.

I afseende på smakens förfining och språkets förädling måste Dalins inflytande på vår vitterhet högt uppskattas. Men i likhet med de utländske författare, som voro hans förebilder, och bland hvilka i synnerhet de engelske — förnämligast Dryden, Addison, Pope och Swift — synas hafva mäktigt inverkat på honom, uppfattade han poesiens väsen och ändamål alltför ytligt och inskränkt, och då hans snille af naturen egde hvarken styrka eller skapande förmåga i högre mått, blef han såsom skald hufvudsakligen ej annat än en smakfull imitatör. Bland hans visor och i det brokiga vimlet af »Strövers och skämtedikter» träffar man dock åtskilliga små stycken, hvilka i poetiskt värde höja sig betydligt öfver hans större, mest berömda dikter. I dessa stycken, hvilka dels röja en naiv uppfattning af naturens enkla skönhet, dels humoristiskt teckna genrebilder ur hvardagslifvet, klinga toner, stundom erinrande om folkvisans, stundom beslägtade med Franzéns, Bellmans och Dahlgrens (se nedan), och dessa små dikter berättiga Dalin, mer än hans af samtiden högst prisade sånger, att af efterverlden hedras med skaldenamn.

Hedvig Charlotta Nordenflycht [f. 1718, † 1763] var en känslofull, djupt poetisk natur. Hennes mest utmärkande själsdrag var en lågande ömhet, hvilken, ofta stegrad till lidelse, störde hennes sinneslugn och beredde henne många bittra lidanden. Vid femton års ålder blef hon af sin döende fader förlofvad med en aktningsvärd, men lytt och sjuklig man, hvilkens böjelse hon ej kunde besvara. Efter långvariga själsqval, framkallade af striden mellan den dotterliga pligtens och det unga hjertats kraf, befriades hon slutligen från detta band genom fästmannens död. Någon tid derefter förälskade hon sig i en prest vid namn Fabricius, en ung man med filosofisk bildning och vackra poetiska anlag. Hennes slägtingar lade hinder i vägen för giftermålet, hvilket dock efter fyra års förlopp egde rum. Blott sju månader räckte hennes sällhet. Fabricius dog, lemnande sin 25-åriga enka i gränslös sorg. Kort derefter flyttade hon till ett torp på Lidingön nära Stockholm och lefde ett år i djup enslighet under suckar och klagan. Hennes anhöriga förmådde henne nu att bosätta sig i Stockholm, der hon, återtagande sitt familjenamn, under en längre tid uppehöll sig såsom författarinna. I följd af sjuklighet flyttade hon åter till landet och lät på en gård under Skokloster uppbygga åt sig en treflig boning, som hon kallade Lugnet. Der träffades hon af en ny, djup hjertesorg, hvilken framkallade en tärande sjukdom, som slutade hennes dagar.

I fru Nordenflychts dikter uppenbarar sig fullständigast öfvergången från den karolinska tiden till den gustavianska. De innehålla så väl afslutningen af alla de riktningar, hvilka i svenska skaldekonsten förefunnos under det föregående tidehvarfvet, som äfven anslagen till de nya tonarter, som närmast efter hennes tid blefvo de företrädesvis herskande. Frese, Rudeen, Spegel och de tyske författarne voro förebilderna för hennes tidigare sånger, hvaremot de senare dikterna röja ett afgjordt inflytande af den franska smaken. I alla hennes mer

sjelfständiga dikter, de äldre så väl som de yngre, råder dock den sentimentalt idylliska grundstämning, som var utmärkande för hennes skaldelynne.

Det arbete, hvarigenom fru Nordenflycht först väckte allmänhetens uppmärksamhet, var *Den sörjande turturdufvan*, en liten samling sånger, hvilka hon under vistelsen på Lidingön diktade till allmänt kända melodier. De uttrycka alla hennes tröstlösa sorg och hennes ledsnad vid verlden. Efter flyttningen till Stockholm utgaf hon en poetisk årsskrift, kallad *Qvinligt tankespel af en herdinna i Norden*, innehållande mest »moraliska tankar» samt bröllops- och grafskrifter jämte en och annan täck dikt i idyllisk ton. Samtidigt utkommo *Tankar om skaldekonstens nytta* och *Det frälsta Svea*, det senare en fosterländsk glädjedikt i fem sånger. Alla dessa arbeten tillhöra det första skiftet af fru Nordenflychts poetiska utveckling. År 1753 slöt sig till den ryktbara skaldinnan en krets af yngre vitterhetsälskare, hvilka i henne sökte en sammanhållande medelpunkt och en ledning för sina vittra öfningar. Sålunda blef fru Nordenflycht stiftarinna af ett vittert sällskap, hvars mål var att lifva, höja och förädla den svenska skaldekonsten. På utvecklingen af hennes egen skaldegåfva utöfvade detta sällskap, som inom sig räknade några af landets utmärktaste snillen, ett vigtigt inflytande. Bland dess medlemmar voro de unge skalderna *Creutz* och *Gyllenborg*. Af dem lärde fru Nordenflycht att betrakta den franska vitterheten såsom blomman af all poesi, och från denna tid gjorde hon sig allt mer förtrogen med de franske författarne. De dikter, som hon nu frambragte, herdaqväden och elegier, idyller och visor, moralfilosofiska oden, *Försök till en Caroliad*, *Andeliga skaldeqväden* m. m., ega ock i afseende på stilens klarhet, versens korrekthet och språkets renhet tydliga företräden framför hennes äldre dikter, och i flere kommer hon nära intill de mest berömde skalderna under nästföljande tidskifte. Minst lyckade

äro hennes heroiska och filosoferande stycken. Deremot äro många rent lyriska dikter, i synnerhet de erotiskt idylliska, i hvilka en rörande innerlighet eller en enkel, oskuldsfull naivitet uppenbarar sig, i sitt slag fulländade. Genom dessa sånger ingöt fru Nordenflycht i den svenska dikten en varmare känsla, en ömmare ande, ett högre lif, och genom dem har hon ock betydelsefullt inverkat på vår vitterhets följande utveckling. — Fru Nordenflycht efterlemnade äfven några på poetisk prosa författade skrifter, bland hvilka märkas berättelsen *Fröjas räfst*, en uppsats om *De svenske poeter* samt *Tankar om menniskans intet och allt.*

JAKOB HENRIK MÖRK [Kyrkoherde i Upsala stift, † 1763] var Sveriges förste romanförfattare. Hans *Adalrik och Göthilda*, en moralisk hjeltedikt i obunden form, mottogs af samtiden med lifligt bifall och lästes länge med beundran. Hans senare verk, *Thecla eller den bepröfvade trones dygd*, som grundar sig på en gammal kristlig legend, eger både till plananläggning och utförande högre värde. För vår tids läsare äro likväl båda dessa romaner nästan alldeles onjutbara till följd af deras enformiga moraliserande tendens och den vidt sväfvande stilen. I bägge finnas dock enskilda delar af stor förtjenst och flere vackra skildringar, hvilka berättiga Mörk till ett rum bland sin tids bäste prosatörer.

JAKOB VALLENBERG [f. 1746, Kyrkoherde i Kalmar stift, † 1778] författade, efter den äldre franska skolans mönster, ett högtidligt drama i fem akter, kalladt *Susanna*, hvilket visserligen i det hela kan mäta sig med de bättre stycken af denna art, som tiden frambragte, men som dock ingalunda kunnat förvärfva honom rätt till efterverldens beundran. Denna har han vunnit genom ett arbete af helt olika beskaffenhet. Efter att hafva besökt flere trakter af Europa företog Vallenberg såsom skeppsprest tre längre resor, hvilka utsträcktes ända till Ostindien och Kina. Den första af dessa ostindiska

resor utgör [illegible]
[illegible] i hvilken han [illegible]
mor målar sina [illegible]
innehåller endast en [illegible]
sin glada [illegible]
sitt spel med [illegible]
i grunden [illegible] A-
betet, som är skrifvet på [illegible]
upplagor och läses [illegible]

Under denna [illegible]
ligt populära och [illegible]
del af tidens konstpoesi [illegible] länge varit
glömd. Anders Odel [illegible] några sagor och andra [illegible] till den
berömda *visan om M*[illegible] hvilken sägs mer än
något annat hafva framkallat krigsförklaringen mot Ryssland
år 1741. Olof Carelius [illegible] i Strängnäs stift, † 17[illegible]
diktade den likaledes allmänt spridda *H*[illegible]
första afdelningen, som [illegible] skildrar tillståndet
på »herregården» och de olika herskap, som under gummans
lifstid haft väldet derstädes d. v. s. Sveriges rike och regenthus från Kristina till Adolf Fredrik.

Gustaf Filip Creutz (född i Finland 1729, grefve, Ambassadör i Paris, Riksråd och Kanslipresident † 1785) är ett af denna tids mest lysande skaldenamn. Hans dikter utmärka sig genom en elegiskt idyllisk stämning, ljuf och mild känsla, rik fantasi och språkets melodiska välljud. Verser så sköna och smekande som Creutz' hade aldrig förr diktats på vårt språk. Hans mest berömda verk är herdedikten *Atis och Camilla*, som vid sitt framträdande mottogs med en hänförelse, jämförlig med den, som Fritiofs Saga väckte under en senare tid. Ännu torde denna sköna idyll värdigt kunna täfla med det yppersta, som vår literatur eger inom samma diktart, om

än de många detaljbeskrifningarna och naturskildringarna, hvilka öfverensstämde med tidens smak, förefalla vår tid vidlyftiga och tröttande. Många af Creutz' lyriska sånger, såsom t. ex. det förtjusande *Sommarqvädet*, äro likaledes stycken af stort poetiskt värde. — I nära förbindelse med Creutz stod hans vän

GUSTAF FREDRIK GYLLENBORG [född 1731, grefve, Kansliråd, † 1808]. Likasom Creutz tillhörde han fru Nordenflychts vittra krets och meddelade sina tidigaste dikter i de samlingar, som af detta sällskap utgåfvos. Senare tillade han några nya stycken och utgaf *Vitterhetsarbeten af Creutz och Gyllenborg*. Efter vännens och skaldebroderns död diktade han föga. Jämförd med Creutz, egde Gyllenborg mindre böjlighet i fantasien och en mindre lättrörlig känsla. Hans sångmö var afgjordt reflekterande och didaktisk, och hans dikter äro derför i allmänhet mer retoriska än poetiska, ehuru verklig poetisk ingifvelse skönjes i en och annan idyllisk tafla eller sublim skildring. Alla hans arbeten äro klart genomtänkta och utmärka sig genom ädla tankar och särdeles omsorgsfull versifikation. Hans poesi förefaller likväl ofta kall, beräknad och tröttande, och man märker stundom, huru den strängt iakttagna regelmässigheten dämpat skaldens känsla och hämmat tankarnes flygt. Bäst lyckade äro de fyra sångerna öfver *Årstiderna*, af hvilka i synnerhet *Vinterqvädet* är friskt, lifligt och natursant. Bland de egentligen didaktiska styckena äro *Ode öfver själens styrka* och *Ode till naturen* de förnämsta. Till samma art höra *Menniskans nöjen* och *Menniskans elände*. Den satiriska dikten *Verldsföraktaren* prisades högt af skaldens samtida. Gyllenborgs vidlyftigaste verk är *Tåget öfver Bält*, en hjeltedikt i tolf sånger, för hvilken Voltaires *La Henriade* tjenade till mönster. Enligt den gällande smaken införas här såsom handlande personer åtskilliga allegoriska figurer, personifierade naturkrafter och moraliska egenskaper, hvilka sakna

all individualitet och beröfva handlingen allt intresse. Detta arbete är nu alldeles förgätet. Samma öde har drabbat författarens teaterstycken. Mer lyckade äro hans *Fabler*, i hvilka han efterbildade Lafontaine.

Den franska smaklärans välde inom vår vitterhet var visserligen redan genom Dalin grundlagdt, men denne skald tillät sig ej sällan betydliga friheter i förhållande till de erkända mönstren. Först med Creutz och Gyllenborg blef detta välde afgjordt gällande, och dessa båda sångare öppna sålunda ingången till franska skolans senare skifte eller den gustavianska tiden. Den samtida franska literaturens oarter, det onaturliga, sofistiska och sedligt tvetydiga, som uppenbarade sig i flere af hennes mest beundrade alster, besudlade dock aldrig deras poesi. Endast det bästa, det renaste, det mest upphöjda i tänkesätt och åskådning kunde finna en väg till dessa ädle skalders hjertan och snillen. I detta afseende likasom i bemödandet att vid de främmande mönstrens efterbildande vara så mycket som möjligt fosterländske, att söka lägga svenskt lynne, svensk ande och ton i dikten, utmärka de sig framför flere af de berömde skalder, som blefvo deras närmaste efterföljare.

Olof Bergklint [Lektor i Vesterås, sedan Kyrkoherde i Lunds stift, † 1805] har äfven ett rum bland tidens mer ansedde lyriske skalder. Hans dikter ega förtjensten af rent uttryck och innerligt poetisk känsla. De bästa bland dem äro *Ode öfver motgången* och *Den blinde.*

Bland skalder af lägre rang må endast följande nämnas.

Karl Johan Lohman [Kyrkoherde i Upsala stift, † 1759] författade psalmer till 1765 års psalmboksförslag och skref för öfrigt ett och annat stycke (t. ex. *Dödsbetraktelser*), som röjer verkliga skaldeanlag. — Johan Gustaf Hallman [Kyrkoherde i Stockholm, † 1757] författade några dikter, som ännu kunna läsas med nöje. — Erik Wrangel [friherre, Riksråd, † 1765] väckte uppmärksamhet med sina tre dramatiska dikter *Torilla*, *Fröken Snöhvit* och *Missförstånd i kärlek*, hvilka dock ega ringa poetiskt värde. —

Olof Celsius (se nedan) försökte sig som dramaturg, epiker och psalmförfattare, men hans skaldenamn fördunklades med rätta af hans rykte som historisk författare. — Erik Skjöldebrand [före adlandet *Brander*, Konsul, tit. Kommersråd, † 1814], Gustaf Palmfelt [friherre, Riksråd, † 1744] m. fl. följde troget de franska mönstren utan all sjelfständighet. Den sistnämde gjorde sig dock, likasom Anders Nicander [Packhusinspektor, tit. Professor, † 1777], förtjent genom sina arbeten till bestämmande af reglerna för den svenska metriken, och både han och Nicander sökte uti *öfversättningar af Virgilii skrifter* tillämpa den latinska prosodien på vårt språk. — Olof Rudbeck [Kanslist, † 1777 vid 27 års ålder] gjorde sig känd genom sina komiska hjeltedikter *Boråsiade* och *Neri*, hvilka af hans samtida lästes med stort bifall. — Joakim Vilhelm Liliestråle [före adlandet *Bröms*, Justitiekansler, † 1807] blef bekant genom sitt didaktiska poem *Fideikommiss till min son Ingemund*. I företalet till denna dikt uttalar han åsigter om poesien, hvilka röja en riktigare uppfattning än den, som bland hans samtida var den gällande. — År 1737 fick Stockholm sin första fasta *teater*, hufvudsakligen genom K. G. Tessins nit (jfr. sid. 69). Denna teater var i oafbruten verksamhet till år 1753. Bland styckena, som der uppfördes, märkes lustspelet *Svenska sprätthöken*, med någon ledning af en fransk komedi författadt af grefve Karl Gyllenborg [Riksråd, Kanslipresident, † 1746], som äfven i vårdad stil öfversatte eller bearbetade ett par andra skådespel.

Likasom ofvannämde *Sahlstedt* utgaf äfven Karl Carleson [Statssekreterare, † 1761] en samling af svenske författares dikter, kallad *Försök till svenska skaldekonstens upphjelpande*, hvarigenom han bidrog till smakens förädling och bevarade flere alster af våra äldre skalder. Bland tidens vittre granskare märkas för öfrigt: *Dalin*, som i sina *Tankar om kritiker* och i *Korta påminnelser om svenska skaldekonsten* uppstälde regler, hvilka icke blefvo utan inflytelse på poesiens utveckling, och *Bergklint*, som var den förste, som skref recensioner af verkligt vetenskaplig halt, och genom sina upphöjda estetiska åsigter banade väg för en ny tid.

Prosaliteratur.

Historia. — Vältalighet. — Periodiska skrifter.

Olof von Dalins förnämsta arbete i obunden stil är *Svea rikes historia*. Detta verk, som omfattar tiden från vår historias början till och med konung Karl IX, öfverträffar otvifvelaktigt de äldre försöken i denna väg,. men i afseende på kritik

och noggrann forskning lemnar det mycket öfrigt att önska. Stilen och framställningssättet äro i allmänhet af stor förtjenst. Också lästes arbetet flitigt och torde hafva verkat mycket till nationens bildning. Dalin rensade vår äldre historia från de fantasier, som Rudbeck genom Atlantikan infört.

ANDERS AF BOTIN [Kammarråd, † 1790] är en af Sveriges förnämste historieskrifvare. Hans arbeten, *Utkast till Svenska folkets historia*, hvilket han fullföljde till Gustaf Vasa, och *Märkvärdigheter om konung Gustaf I*, vittna om skarp historisk blick och äro, i synnerhet det sistnämda, af stor stilistisk förtjenst. Botin var derjämte en utmärkt författare i kameralvetenskap. Hans *Beskrifning om svenska hemman och jordagods* skattas ännu såsom ett hufvudarbete i detta ämne.

OLOF CELSIUS [Professor i Upsala, Biskop i Lund, † 1794] utgaf *Gustaf I:s historia*, *Erik XIV:s historia* och början till *Svea rikes kyrkohistoria*, hvilka arbeten, skrifna i en ädel och intagande stil, förvärfvade sin författare ett berömdt namn i våra vittra häfder. Den första literaturtidskrift på modersmålet, *Tidningar om de lärdas arbeten för år 1742*, utgafs af Celsius.

SVEN LAGERBRING [före adlandet *Bring*, Professor i Lund, tit. Kansliråd, † 1787] står såsom vetenskaplig forskare främst bland tidehvarfvets historieskrifvare, men är såsom stilist sina medtäflare mycket underlägsen. Hans stora verk *Svea rikes historia*, som omfattar tiden till 1400-talet, skall alltid tillerkännas ett högt värde. Han utgaf äfven *Sammandrag af Svea rikes historia* (till 1772), hvilket arbete öfversattes på franska och derigenom blef för Europa en hufvudkälla till kunskap om våra historiska minnen.

ANDERS SCHÖNBERG [Rikshistoriegraf, Kansliråd, † 1811] utmärkte sig såsom häfdatecknare genom grundlig forskning, fria och ädla åsigter och en manlig, lättflytande stil. Hans förnämsta arbete är *Historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider*, hvars utgifvande blef afbrutet

till följd af konung Gustaf III:s missnöje med författarens frisinnade åsigter. I senare tid har det fullständigt utgifvits.

Karl Gustaf Tessin [grefve, Riksråd, Kanslipresident, † 1770] var en af tidens mest lysande talare. Af hans tal nämna vi *Inträdestal i vetenskaps-akademien*, *Tal till rikets ständer*, *Tal om svenska språkets rykt och uppodlande*. Såsom guvernör för prins Gustaf (sedan konung Gustaf III) skref han sitt berömda arbete *En gammal mans bref till en ung prins*. Hans stil, bildad efter Ciceros, är ledig och angenäm, men ordrik.

Anders Johan von Höpken [grefve, Riksråd, Kanslipresident, † 1789] var denna tids störste vältalare och förvärfvade sig genom sin kärnfulla stil namnet »den svenske Tacitus». Bland hans skrifter märkas i synnerhet de förträffliga äreminnena *öfver grefve Tessin* samt *öfver grefve Ekeblad*, hvilka i tankens djup, uttryckets kraft och språkets skönhet täfla med det yppersta, som svensk vältalighet intill våra dagar frambragt.

O. Bergklint, redan nämd såsom skald och vitterhetsdomare, var äfven en af tidehvarfvets bäste talare. Hans *Tal om skaldekonsten* röjer en högre uppfattning af poesien och en djupare blick i hennes väsen, än någon svensk före honom uttalat.

Karl von Linné [f. 1707, Professor i Upsala, Arkiater, adlad, † 1778], »blomsterkonungen», förde under denna tid svenska namnets ära till den bildade verldens yttersta gränser. I hans svenska skrifter — de enda, som här komma i fråga — röjes snillet äfven af stilen, huru litet konstrik denna än är. Hans *Tal om märkvärdigheter uti insekterna* jämte flere andra tal, hållna i vetenskapsakademien, hvars förste president Linné var, utmärka sig genom stor klarhet och ledighet i framställningen i förening med naiv enkelhet och ett lekande behag.

Karl Kristofersson Gjörvell [tit. Kungl. Bibliotekarie, † 1811], detta tidehvarfs störste publicist, utgaf ett stort antal periodiska skrifter, bland hvilka *Den svenske Mercurius* var vår första kritiska tidskrift af större omfattning. Utan att ega

snillets gåfva gagnade Gjörwell i hög grad den fosterländska bildningen och literaturen, dels såsom flitig samlare af historiska urkunder, dels såsom granskare, oegennyttig förläggare och utgifvare af många lärda verk och läroböcker. Han var den förste, som hos oss sökte utbreda kännedom om den tyska literaturen, hvars skönaste blomstringstid nu började.

Lärda och vittra sällskap. Det intresse för literaturens och vitterhetens uppodling, hvilket förnämligast Dalin genom sina skrifter uppväckte, gaf anledning till bildandet af flere lärda och vittra samfund. *Vetenskaps-akademien*, hvilken i början omfattade äfven vitterhet och skön konst, instiftades 1739, hvarvid Höpken, Alströmer och Linné i synnerhet voro verksamme. År 1753 stiftades genom drottning Lovisa Ulrikas inflytande och Höpkens medverkan *Vitterhets-akademien*, i hvilken Dalin blef själen. Efter Lovisa Ulrikas död (1782) afstannade samfundets verksamhet, till dess det samma åter förnyades 1786, då det fick namnet *Vitterhets-, historie- och antiqvitets-akademien*. Den kring fru Nordenflycht samlade vittra kretsen, som efter hennes död kallade sig *Utile Dulci*, fortfor att ega bestånd och fick utgreningar i Upsala och Åbo. Sällskapet utgaf sina första skrifter under titeln *Våra försök*, hvarpå följde *Vitterhetsarbeten* och *Vitterhetsnöjen*. Genom sin fria lyriska riktning verkade detta sällskap till en riktigare uppfattning af poesiens väsen och betydelse och motarbetade den ensidighet, som den franska smakens herravälde medförde. Samfundet upplöstes på 1790-talet. Samtidigt med detta sällskap uppstod ett annat med samma syfte. Det stiftades af Bergklint och kallades *Sällskapet Vitterlek*, men upphörde efter några få år. Slutligen inrättades på 1760-talet af JOHAN ROSÉN [Lektor i Göteborg, † 1773] och MARTIN GEORG VALLENSTRÅLE [Lektor i Göteborg, sedan Biskop i Kalmar, † 1807] ett lärdt och vittert samfund i Göteborg, hvilket fick kunglig stadfästelse 1778 under namn af *Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg*. Det har utgifvit handlingar och fortsätter ännu sin verksamhet.

Den vetenskapliga literaturen.

Efter de ödeläggande krigens slut hade nationens verksamhetsbegär med fördubblad kraft vändt sig inåt. Under det styrelsesystem, som efterträdde det kungliga enväldet, började snart krigets skador läkas, handel och näringar uppblomstrade, och välståndet

var länge i jämnt stigande. Äfven på vetenskapens område visade sig efter hand ökadt lif och stegrad verksamhet. Arten af denna bestämdes i väsentlig grad af de herskande tidsförhållandena. Det starkt utvecklade materiela intresset tog vetenskapen i sin tjenst och gaf honom en öfvervägande *praktisk* riktning. Naturvetenskaperna och de matematiska tillämpningsvetenskaperna, särskildt de, som direkt tjenade näringarna och industrien till nytta, odlades i följd deraf flitigast och räkna de talrikaste bearbetarne under denna tid. Historieforskningen och vissa delar af rättsvetenskapen fingo nytt lif genom det fria statsskickets inflytande. Det i samhällslifvet omedelbart tillämpliga och allmänt gagneliga sökte man företrädesvis; med spekulation, systematisering och vetenskapligt utarbetande sysselsatte man sig mindre. Stora krafter voro emellertid verksamma. Ingen annan period har att uppvisa så många lysande namn i vår lärdomshistoria som den s. k. Frihetstiden.

Många af de lärde, som arbetade under förra tidehvarfvet, tillhöra äfven detta. Här nämnas några af dem, som nu uppträdde.

För **teologiens** utveckling var tidslynnet icke mycket uppmuntrande. Hon saknade nästan all vetenskaplig bearbetning. Utom några latinska kompendier utgöres den teologiska literaturen hufvudsakligen af talrika läroböcker, uppbyggelsesskrifter och predikningar jämte åtskilliga stridsskrifter mot Svedenborgs och Zinzendorffs läror. Anders Knös [Domprost i Skara, † 1799] värderas såsom en utmärkt författare i dogmatik. Anders Nohrborg [E. o. Hofpredikant, † 1767] var en af svenska kyrkans mest begåfvade predikanter, strängt renlärig och genomträngd af en lefvande tro. Hans postilla *Den fallna menniskans salighetsordning*, hvilken af många anses vara det yppersta verk, som vår predikoliteratur ännu i dag eger, har blifvit en af våra allmännast spridda andaktsböcker och värderas af folket såsom dess andra bibel. Sven Bælter [Domprost i Vexjö, † 1760] och Erik Tollstadius [Kyrkoherde i Stockholm, † 1759] förvärfvade äfven högt anseende såsom predikanter. Den sistnämde, pietismens utmärktaste representant i vårt land, blef flere gånger anklagad för irrlärighet, men frikändes.

Filosofien gick vid denna tid i spåren af tyske mästaren *Wolff* [† 1754]. Ett starkt inflytande af engelsmannen *Locke* [† 1704] skönjes ock, så väl i allmänna tänkesättet som i literaturen. Wolff hade systematiserat den store *Leibniz'* [† 1716] idéer, hvarvid dock dessas spekulativa innehåll till väsentlig del dunstat bort och illa blifvit ersatt af en torr formalism. Det blef således blott en ny »katederfilosofi» i stället för den gamla, utslitna skolastiska. Man disputerade väldeligen vid universiteten, men vetenskapen hemtade ringa vinst deraf. Nästan alla våra författare i filosofi åtnöjde sig med att popularisera det herskande systemet. Två män gingo dock på egna vägar: den unge skarpsinnige skeptikern *Forskål* och den vördnadsvärde teosofen *Svedenborg*. Bådas rykte gick långt utom

fosterlandets gränser. PER FORSKÅL [f. i Finland 1736, † i Arabien 1763] bekämpade i en latinsk afhandling den wolffska filosofien och utgaf en märkvärdig skrift, *Tankar om borgerliga friheten*, i hvilken han visar sig stå mer än ett halft århundrade före sin tid. Han yrkar inskränkt regeringsmakt, fullständig tryckfrihet, privilegiers och oförnuftiga skatters aflysning, arbets- och näringsfrihet m. m. Naturligtvis blef den djerfve författaren åtalad och skriften konfiskerad. Då mottog Forskål kallelse till Danmark och blef Professor i Köpenhamn. EMANUEL SVEDENBORG (se ofvan) framlade under denna tid i ett stort antal skrifter sin »korrespondens»-lära, hvilken, enligt hans egen uppgift, blifvit (från år 1743) honom meddelad genom himmelska syner och andeuppenbarelser. Hans flesta hit hörande arbeten äro författade på latin och utgifna utom lands, men flere bland dem öfversattes samtidigt till svenska språket.

I **rättsvetenskapen** utmärkte sig DAVID NEHRMAN [adlad *Ehrenstråle*, Professor i Lund, † 1769], som vann stort rykte såsom lärare och utgaf goda arbeten i civil- och kriminallagfarenheten. OLOF RABENIUS [Professor i Upsala, † 1772] författade juridiska afhandlingar, de flesta dock på latin, hvilka berömmas för grundlig lärdom och ännu tillerkännas högt värde. JAKOB VILDE [f. i Kurland, Professor i Pernau, sed. svensk Rikshistoriegraf, † 1755], tidehvarfvets främste laghistoriker, skildrade *Sveriges beskrifna lagars grund, art och upprinnelse* samt utgaf andra historiska arbeten, som ega högt anseende. — För *kameralvetenskapen* upprättades nu en professur i Upsala. Till förste innehafvare deraf utsågo ständerna en ung vice notarie ANDERS BERCH [† 1774]. Han författade flere grundliga arbeten i kamerala och nationalekonomiska ämnen, deribland *Inledning till allmänna hushållningen*, hvilket öfversattes till tyskan och lär länge blifvit användt såsom lärobok i Tyskland. BOTINS förträffliga verk i kameralkunskap är ofvan nämdt.

Inom **naturvetenskaperna** uppträdde lärde, till hvilka hela den bildade verlden lyssnade med beundran och vördnad. Främsta rummet, utom all jämförelse, intager KARL VON LINNÉ. Ett större rykte än hans har ingen vetenskapsman i någon tid eller något land vunnit. Hans ära kastar ännu sitt ljus öfver hans fädernesland, och hans storhet synes växa med tiderna. Af sin samtid hyllades han såsom naturvetenskapens konung, och i våra dagar skattas han såsom »alla tiders störste naturforskare». Hans forskningar omfattade hela den lefvande naturen, men hans största, epokgörande förtjenster tillhöra *botaniken*, som han fullkomligt omskapade. Kunskapen om växtriket vann genom honom en utomordentlig utveckling. Han gaf för alla tider åt växtbeskrifningen hennes *form* genom införandet af en fast terminologi och genom uppfinningen af artnamnen. Redan vid 23 års ålder uppstälde han *sexualsystemet*, det sinnrikaste af alla artificiela system, och uppvisade dermed sammanhanget inom växtverlden och bragte ordning och reda i det kaos, som före

honom herskade i växtkunskapen. Äfven för det naturliga systemet lade han en orubblig grund genom sin uppställning af *växtslägtena* och lemnade dermed nyckeln till lösningen af växtrikets vigtigaste problem. Hans talrika arbeten, de flesta skrifna på latin, vittna om en genomträngande blick i förening med en utomordentlig logisk reda. De mest betydande bland dem äro *Systema naturæ*, *Genera plantarum*, *Species plantarum* och *Philosophia botanica*. Beundransvärd i sina skrifter, var Linné hänförande i sin lärostol, omkring hvilken samlade sig lärgirige, gamle så väl som unge, ej blott från alla delar af fäderneslandet, utan från de aflägsnaste trakter af Europa och från Amerika, skattande såsom den högsta ära att få räknas bland den store mästarens lärjungar.

Af Linnés svenske lärjungar, hvilka af honom utsändes på naturvetenskapliga upptäcktsresor till jordens aflägsnaste delar, märka vi här blott: FREDRIK HASSELQVIST [† i Smyrna 1752, 30 år gammal], PER LÖFLING [† i Amerika 1756, 27 år] och P. FORSKÅL (se ofvan), hvilken i sällskap med den berömde dansken *Niebuhr*, med ledning af Linnés instruktion, reste genom Egypten och Arabien. Deras efterlemnade skrifter utgåfvos, de två förstnämdes af Linné, Forskåls af Niebuhr. Äfven PER OSBECK [† 1805 såsom Prost i Götëborgs stift], ANDERS SPARRMAN [† 1820 såsom Assessor i Colleg. med.], hvilken med *Cook* reste omkring jorden, och KARL PETER THUNBERG [Professor i Upsala, † 1828], och reste såsom zoolog och botanist till Japan, voro lärjungar af Linné och utgåfvo berömda resebeskrifningar och naturvetenskapliga verk. OLOF CELSIUS *d. ä.* [Professor och Domprost i Upsala, † 1756] blef berömd för sitt latinska verk om bibelns växter m. fl. lärda arbeten, och friherre KARL DE GEER [tit. Hofmarskalk, † 1778] vann europeiskt rykte genom sitt stora på franska språket utgifna verk om insekterna. — Äfven *kemien* väcktes nu af svenske män till vetenskapligt lif och betydelse för verldskulturen. TORBERN OLOF BERGMAN [f. 1735, Professor i Upsala, † 1784] blef denna vetenskaps Linné. Hans mest berömda arbete är *Fysisk beskrifning öfver jordklotet*, hvilket såsom ett mästerverk öfversattes till flere främmande språk. KARL VILHELM SCHEELE [f. 1742, Apotekare i Köping, † 1786] vann odödligt namn genom sina lysande upptäckter i kemien och fysiken. Med engelsmannen *Priestley* [† 1804] delar han äran af *syrets* upptäckande (1774), en tilldragelse, som i epokgörande betydelse kan jämföras med uppfinningarna af krutet och boktryckerikonsten. Det berättas, att utlänningar lärde sig svenska språket endast för att kunna läsa Scheeles skrifter, hvilka dock sedan äfven utgåfvos på latin, tyska och franska. — *Mineralogien* bearbetades med stor framgång af JOHAN GOTTSCHALK VALLERIUS [Bergmans företrädare såsom Professor, † 1785] och AXEL FREDRIK CRONSTEDT [Bergmästare, † 17C5], hvilkas arbeten genom öfversättningar spredos i alla land.

Medicinens reform följde i samband med botanikens och kemiens nyskapelse. NILS ROSÉN, adlad ROSÉN VON ROSENSTEIN [f. 1706, Professor i Upsala, Arkiater, † 1773] blef svenska läkarekonstens fader. Hans föreläsningar i anatomi, fysiologi och terapi gjorde epok i svenska medicinens utveckling. Hans afhandling om *Barns sjukdomar* vann klassiskt anseende. Af många store läkare, som nu uppträdde, nämna vi blott OLOF AF ACREL [Generaldirektör, adlad, † 1806] som gaf kirurgien vetenskaplig rang och blef för denna, hvad Rosén var för medicinen.

Matematik, fysik, astronomi och **mekanik** samt öfrige **matematiska** tillämpningsvetenskaper bearbetades med ifver och framgång. A. CELSIUS och POLHEM, förut nämde, verkade ännu under början af tidehvarfvet. SAMUEL KLINGENSTJERNA [Professor i Upsala, kronprinsen Gustafs lärare, tit. Statssekreterare, † 1765] hemtades från kansliet till den akademiska lärostolen, för hvilken han blef en prydnad och heder. PETER VILHELM VARGENTIN [under 34 år Vetenskapsakademiens sekreterare, † 1783] och DANIEL MELANDERHJELM [Professor i Upsala, † 1810] förvärfvade, i synnerhet den sistnämde, ett ärofullt rykte såsom astronomiske forskare. MÅRTEN TRIEWALD [Kapten-mekanikus, † 1747] lemnade handelsyrket af kärlek till mekaniken och höll på riddarhuset berömda *Föreläsningar öfver naturkunnigheten*, som jämte flere andra skrifter utgåfvos. AUGUST EHRENSVÄRD [Fältmarskalk, † 1772], Sveaborgs byggmästare och galärflottans skapare, gjorde vigtiga krigsvetenskapliga upptäckter, hvilka han sjelf beskref. FREDRIK HENRIK AF CHAPMAN [Vice Amiral, † 1808] vann europeiskt namn genom sina upptäckter inom skeppsbyggeriet och utgaf flere afhandlingar i sjövetenskapen.

Att alla grenar af **ekonomien** skulle flitigt bearbetas under en tid, hvars sträfvan var i så hög grad riktad åt det praktiskt nyttiga, är lätt insedt. Vi nämna endast ett namn, det ojämförligt mest berömda: JONAS ALSTRÖMER [f. 1685, Kommersråd, adlad, † 1761]. Han skapade Sveriges fabriksindustri, införde potates- och tobaksodlingen, en förbättrad fårafvel m. m. Sina rön framlade han i flere skrifter. Han var en af vetenskapsakademiens stiftare.

De gamla språken hade redan sett sin bästa tid. Den nationela bildningens och de praktiska vetenskapernas tillväxt inskränkte allt mer deras studium. Lärde män vid universiteten uppehöllo dock fortfarande genom förtjenstfulla arbeten filologiens gamla anseende. KARL AURIVILLIUS [Professor i Upsala, † 1786] var en orientalist med stort rykte bland Europas lärde. Hans arbeten utgöras af dissertationer på latin. Äfven andra vetenskaper än filologien begagnade ännu ofta det latinska språket.

De förnämsta alstren af tidehvarfvets **häfdaforskning** hafva ofvan blifvit nämda. Literaturen är på detta område mycket rik. Utom rikshistorierna författades flere goda specialarbeten i svenska historien, och rikhaltiga materialsamlingar uppväxte såsom frukter af

outtröttlige forskares lärda mödor. Göran Nordberg [Karl XII:s biktfader, Kyrkoherde i Stockholm, † 1744] skref enligt uppdrag *Karl XII:s historia*, som dock drottning Ulrika Eleonora lär ansett nödigt att före utgifvandet låta »rätta». Georg Gezelius [Prost i Nerike, † 1789] utgaf *Biografiskt lexikon öfver namnkunnige och lärde svenske män*, det första större biografiska verk öfver svenskar. För öfrigt författades nu många äreminnen och åminnelsetal, af hvilka ej få ega intresse i historiskt eller stilistiskt afseende. Bland förtjenstfulle samlare och utgifvare af historiska urkunder och data nämna vi, utom *Gjörvell*, endast Anders Anton von Stjernman [före adlandet *From*, Kansliråd, † 1765], Samuel Loenbom [Amanuens, † 1776] och Karl Gustaf Warmholtz [Hofråd, † 1785], af hvilkas flit, lärdom och noggranna forskning senare häfdatecknare hafva hemtat de rikaste skördar. Lärde historieforskare, som helst sysselsatte sig med Nordens forntid, voro Erik Julius Björner [Assessor i antiqvitetsarkivet, † 1750] och Gustaf Bonde [Riksråd och Upsala universitets Kansler, † 1764]. Mest gagnade de såsom öfversättare af fornnordisk literatur. Björner utgaf *Nordiska kämpadater i en sagoflock samlade om forna konungar och hjeltar*, hvilken samling länge och i vidsträckta kretsar verkade till det nationela sinnets stärkande och upplifvande. — Intresset för antiqviteterna började stilla inslumra efter förra seklets väldiga ansträngningar på detta område. De föråldrade hypoteserna egde dock ännu en nitisk kämpe i Johan Göransson [Prost i Värmland, † 1769], »den siste rudbeckianen», som utgaf *De yfverborna atlingars eller svio-götars ok nordmänners edda* samt *Bautil*, hvilket förtjenstfulla arbete innehåller den äldsta utgifna samling af runstensafbildningar. — Geografien och topografien väcktes till liflig verksamhet, och flere arbeten af denna art behålla ännu i dag högt anseende. Kartor, noggrannare än de äldre, blefvo synliga, och värderika landskapsbeskrifningar utgåfvos. Abraham Hülphers [Assessor, † 1797] gjorde betydande topografiska samlingar, och Erik Tuneld [Assessor, † 1788] författade vår första större *Geografi öfver Sverige*, hvilken vann så stort anseende, att hon ännu nära 100 år efter första utgifvandet å nyo upplades.

Till det vetenskapliga arbetets framgång bidrogo mycket de lärda sällskap, som nu uppstodo. *Vetenskapsakademien* vann snart anseende såsom en af de främsta bland Europas lärda stiftelser och har allt jämt förblifvit medelpunkten för den naturvetenskapliga forskningen i vårt land. Svenska folket hade nu inträdt i de vetenskapligt bildade nationernas krets. Den store *Haller*, en af århundradets ypperste lärde, anmälde svenska vetenskapsakademiens handlingar för det lyssnande Europa; *Michaelis*, berömd professor i Göttingen, redogjorde för vitterhetsakademiens skrifter, och den fräjdade historieforskaren *Schlözer*, äfven professor i Göttingen, afhandlade i ett af sina arbeten den svenska lärdomshistorien. Alla dessa

män kände svenska språket. Äfven inom landet fann lärdomen erkännande och uppmuntran. Vetenskapsidkare understöddes ofta frikostigt, dels af ständerna, dels af enskilde mäcenater, såsom drottning *Lovisa Ulrika*, *G. Bonde*, *K. Gyllenborg*, *Tessin*, *Scheffer* o. a., af hvilka flere sjelfve voro framstående lärde eller vitterhetsidkare. Vid universiteten upprättades nya lärostolar för de naturvetenskapliga ämnena, för ekonomien och rättskunskapen. Allvarliga studier idkades der, men universitetens betydelse för den vetenskapliga odlingen var ej längre den samma som förr. Vetenskapen blomstrade nu utanför deras murar; de började allt mer betraktas såsom anstalter för *embetsmannabildningen*. *Censuren*, som stundom for fram med stor stränghet, afskaffades ändtligen 1766, men först 1774 medgafs full tryckfrihet, hvilken åter inskränktes 1780.

Genom Lovisa Ulrikas och andra konstvänners inflytande blef den **bildande konsten** bofast i landet. *Målare- och bildhuggareakademien* stiftades 1735, utvidgades af Gustaf III (1773) och bär sedan dess namnet *Akademien för de fria konsterna*. Likasom i vitterheten var äfven inom konsten franska smaken den rådande. Arkitekter voro *Hårleman* och *Adelcrantz*; skulptörer *L'Archeveque* (inkallad till Sverige) och *Tobias Sergel* [† 1814], som nu framträdde med sina första mästerverk; målare *Pilo*, *Pasch*, *Krafft*, *Martin*, *Masreliez* m. fl. Äfven **musiken** odlades med växande kärlek och framgång. De yppersta namnen från denna tid, *Kraus*, *Naumann*, *Vogler* tillhörde dock utlänningar. *Musikaliska akademien* stiftades 1771.

Frihetstiden var utmärkt genom liflig rörelse och stark verksamhet på nästan alla områden för andlig odling och materiel förkofran. Till högre ära än den, som svenska namnet vann genom Linné, har det icke hunnit på de lärda idrotternas bana. »Vett blef plantadt», och äfven »jernhårdt språk blef brutet» redan nu. Den vitterhetens blomstring, för hvilken det följande tidehvarfvet med rätta prisas, utvecklades, såsom sommaren utvecklar sig ur våren, i naturlig ordning och under gynnsamma omständigheter utur de rika nyodlingar på språkets och skaldekonstens fält, som frihetstiden lemnade sin efterträdare i arf. Men jämte dessa stora förtjenster egde Frihetstiden ock svåra lyten, hvilkas förderfliga verkningar efterlemnat mörka fläckar i tidehvarfvets politiska historia. Roten till dessa lyten, af hvilka hufvudsakligen de bildade samhällsklasserna besmittades, är att finna i tidsandens ensidigt empiriska riktning samt uti inflytandet af den materialistiska verldsåsigt, som under namn af *franska encyklopedismen* nu utbredde sig öfver Europa och vann insteg äfven i vårt land. Oförtäckt bekända af många snillrike författare, inträngde de nya lärorna allt djupare i tidens medvetande och tryckte sin stämpel på samhällslifvet och kulturen under det tidehvarf, som nu började.

FEMTE TIDEHVARFVET.

Från Kellgren till revolutionen (1780—1809).

Språket.

Under föregående tidskifte hade skrifspråket hunnit en jämförelsevis hög grad af utveckling, och under detta fullkomnades det allt mer. I afseende på ordens rättskrifning, böjning och sammanfogning vann det efter hand större stadga. De gamla formerna qvarstodo visserligen till en del i bibelöfversättningen och lagboken, men i literaturen följde språket i allmänhet de regler, som af Ihre, Sahlstedt och Botin blifvit uppstälde, och utbildades af högt begåfvade författare till allt större rikdom, renhet och behag.

Frankrikes inflytande på literaturen, likasom på tänkesättet och sederna, fortfor, och många franska ord, hvilka efter hand kommit i bruk, blefvo nu helt och hållet införlifvade med språket. Den främmande smaken hade dock icke helt och hållet förqväft kärleken till det fosterländska, hvars vigt och betydelse, äfven hvad språket beträffar, uppfattades af flere bland nationens ypperste män och småningom allmänt erkändes. Någon vetenskaplig forskare i svenska språket uppträdde icke under detta tidskifte, men konung Gustaf III samlade landets utmärktaste snillen till ett samfund, hvars förnämsta uppgift skulle blifva att sörja för modersmålets vård. Detta samfund var *Svenska Akademien*. I hennes handlingar offentliggjordes en af *Leopold* (se nedan) utarbetad *Afhandling om svenska stafsättet*, hvilken i allmänhet grundar sig på den åsigten, att rättskrifningen så nära som möjligt bör lämpas

efter uttalet, sådant detta genom allmänna bruket stadgat sig. Gagnet af en sådan stiftelse, hvilken borde hos de tongifvande återväcka aktningen för modersmålet och genom framställande af goda mönster verka för dess rykt och renhet, kunde blifva betydligt. Ehuru språket allt ifrån Dalins dagar utvecklat sig till en större regelmässighet, skönhet och egentlighet i uttrycket, var dock den skriftliga behandlingen deraf hos mängden af författare ännu ganska ofullkomlig. De bildade klassernas talspråk var i hög grad förskämdt genom ymnigt inblandande af franska ord och uttryck. »Svenska språket var vid denna tid nära att falla i den djupaste glömska», säger den ädle Gyllenborg. »Hofvet och hufvudstaden, som stifta den allmänna smaken, hade af franska spektaklets ständiga bevistande blifvit så intagna af ett främmande språk, att man knappast mer förmådde ens tänka på svenska». Svenska akademien skulle, i likhet med den kort förut inrättade svenska teatern, kraftigt verka till modersmålets utbildning och till häfdande af dess rättmätiga anspråk att kunna tjena till uttrycksmedel för ett bildadt folks tankar och föreställningar.

Skaldeverk.

Franska skolans senare tidskifte. — Gustaf III och hans skaldekrets. — Originele skalder.

Genom Creutz och Gyllenborg hade franska smakens välde blifvit fullt stadgadt, och de fleste af detta tidskiftes skalder hyllade de franskt klassiska mönstren såsom det yppersta och högsta, hvartill poesien kunde hinna. Huru trånga den franska smakens former än voro, kunde de dock icke förqväfva det ursprungligt nationela lif, som ännu rörde sig i den svenska sången. Den friare lyriska riktning, som redan under förra tidskiftet uppstått, fortfor äfven under detta och vann allt mer i sjelfständighet och oberoende af den gällande smakläran.

Dertill medverkade mycket den växande bekantskapen med Tysklands literatur, med *Klopstock* och andra bland hennes heroer, hvilkas inflytelse visar sig till och med hos de tongifvande skalderna af den franskt klassiska skolan. Fullt originele skalder sjöngo nu i täflan med desse. En så rik omvexling af toner hade ej förr förnummits från den svenska parnassen.

Konung Gustaf III:s tidehvarf intager i vår literaturs häfder ett lysande rum. Uppammad i franska smaken, omfattade konungen likväl de fosterländska sånggudinnorna med lifligaste intresse och nitälskade varmt för utvecklingen af en nationel literatur. Sjelf utmärkte han sig både såsom vältalare och såsom dramatisk författare på modersmålet. Han författade på prosa, ofta med ledning af främmande mönster, kortare eller fullständigare utkast till flere dramatiska dikter med fosterländska ämnen. Några af dessa stycken versifierades sedan af *Kellgren* och omarbetades i operaform. Sålunda uppstodo dramerna *Gustaf Wasa*, hvaraf endast planen tillhör konungen, och *Gustaf Adolf och Ebba Brahe.* Derjämte utarbetade han sjelf mer i detalj flere lyckade skådespel i obunden form, såsom *Helmfelt, Gustaf Adolfs ädelmod, Sire Brahe och Johan Gyllenstjerna.* Det sistnämda står i afseende på konstvärde högst bland Gustafs dramatiska arbeten och bibehöll sig länge på skådebanan. Det utmärker sig ej allenast genom en god plan, utan ock genom stor ledighet i dialogen.

Utom genom eget föredöme och personlig uppmuntran, som konungen skänkte de snillen, hvilka han samlade omkring sig, sökte han främja vitterhetens och språkets utveckling genom tvänne stiftelser: *Nationalteatern* och *Svenska akademien.*

Konungens varma kärlek för den dramatiska konsten förmådde honom att, sedan Kungl. svenska skådeplatsen hade råkat i förfall, inrätta *Kungl. Operateatern* (i Bollhuset). Genom Gustafs outtröttliga nit för saken bragtes teatern inom

otroligt kort tid till stånd och invigdes i början af år 1773 med operan *Thetis och Pelée*, till hvars text konungen sjelf uppgjort planen. Behofvet af en lämpligare skådeplats föranledde snart uppbyggandet af en ny teater, den nu s. k. *Kungl. stora teatern*, som invigdes 1782 med uppförande af operan *Cora och Alonzo*, texten af Adlerbeth.

Svenska akademien, som bildades efter Franska akademiens mönster, stiftades 1786. Hon helgades åt »de ädlaste af alla tidsfördrif»: vältaligheten och skaldekonsten. Hennes »yppersta och angelägnaste göromål är att arbeta uppå svenska språkets renhet, styrka och höghet». Derför åligger henne att utarbeta en svensk ordbok och grammatika. Hon bör ock »upphöja och utsprida äran och minnet» och sjunga store mäns lof. Akademiens valspråk är »Snille och smak». Antalet af hennes ledamöter är bestämdt till aderton. Hon uppgifver täflingsämnen i vältalighet och skaldekonst och utdelar belöningar. Stiftaren sjelf täflade, okänd, om akademiens pris och var den förste, som vann stora priset i vältaligheten. Det tilldelades honom för ett *Äreminne öfver Lennart Torstensson*.

Konungen utnämde sjelf 13 ledamöter i akademien, hvilka genom val fylde det bestämda antalet. Platserna hafva intill närvarande stund innehafts af följande. **1.** *A. J. von Höpken*. Grefve *Nils Filip Gyldenstolpe* [Landshöfding, † 1810]. *J. O. Wallin*. *A. Fryxell*. — **2.** Grefve *Karl Fredrik Scheffer* [Riksråd, vältalare, mäcenat, † 1786]. *A. N. Edelcrantz*. *Karl Peter Hagberg* [Pastor primarius, berömd predikant, † 1841]. *K. E. Fahlcrantz*. *G. Wennerberg*. — **3.** *O. Celsius d. y.* *Johan Adam Tingstadius* [Biskop i Strängnäs, berömd bibeltolkare, † 1827]. *K. G. von Brinkman*. Friherre *Albrekt Elof Ihre* [Utrikes statsminister, † 1877; tog ej inträde i akademien]. *J. Börjésson*. *H. M. Melin*. — **4.** *J. H. Kellgren*. *J. Stenhammar*. Grefve *Klas Fleming* [Riksmarskalk, vältalare, † 1831]. *K. A. Agardh*. *F. F. Carlson*. — **5.** Grefve *Mattias von Hermansson* [Riksråd, † 1789]. *M. Lehnberg*. *Jakob Axelsson Lindblom* [Ärkebiskop, † 1819]. *Karl von Rosenstein* [Ärkebiskop, † 1836]. *J. J. Berzelius*. *J. E. Rydqvist*. — **6.** *Johan Wingård* [Biskop i Göteborg, andlig talare, † 1818]. Grefve *Adolf Göran Mörner* [Statsråd, politisk talare, † 1838]. *A. A. Grafström*. *F. A. Dahlgren*. — **7.** Grefve *Fredrik Axel von*

Fersen [Riksråd, Fältmarskalk, berömd statsman, † 1794]. *A. G. Silfverstolpe. A. K. af Kullberg. K. A. Hagberg. V. E. Svedelius.* — **8.** *J. G. Oxenstjerna. E. Tegnér. K. V. Böttiger.* — **9.** *G. G. Adlerbeth. H. Järta. K. D. Skogman.* Grefve *Henning Ludvig Hugo Hamilton* [Universitets-kansler, f. d. Statsråd, författare i krigshistorien, politisk författare och talare]. — **10.** *A. af Botin.* Friherre *Kristofer Bogislaus Zibet* [Hofkansler, poet, † 1809]. Grefve *Gustaf Lagerbjelke* [Statsråd, politisk författare, † 1837]. *Karl Fredrik af Wingård* [Ärkebiskop, kyrklig och politisk talare, † 1851]. *H. Reuterdahl. Paul Genberg* [Statsråd, Biskop i Kalmar, † 1875]. *K. J. G. Snoilsky.* — **11.** *N. von Rosenstein. L. M. Enberg. B. E. Hildebrand.* — **12.** *Elis Schröderheim* [Statssekreterare, talare, komediförfattare, † 1795]. *I. R. Blom.* Grefve *Gustaf Fredrik Wirsén* [Statsråd, † 1827]. *B. von Beskow. K. G. Strandberg. Anders Andersson* [Professor vid Karolinska institutet, skald]. — **13.** *G. F. Gyllenborg. F. M. Franzén. B. E. Malmström. K. A. Kullberg.* — **14.** Friherre *Gustaf Mauritz Armfelt* [Öfverste kammarjunkare, Gustaf III:s gunstling, komediförfattare, † 1814]. Två särskilda gånger ledamot af akademien i olika rum, förlorade han sin plats andra gången, då han gick i rysk tjenst. Friherre *Malte Ramel* [Riksråd, † 1824]. *E. G. Geijer. E. M. Fries.* — **15.** *K. G. Nordin. Karl Birger Rutström* [tit. Medicinalråd, Vitterhetsakademiens sekreterare, Riksantiqvarie, poet, † 1826]. *J. D. Valerius.* Grefve *Kristofer Rutger Ludvig Manderström* [Utrikes statsminister, President, † 1873]. *Anton Niklas Sundberg* [Ärkebiskop]. — **16.** *K. G. af Leopold. S. Grubbe. I. Hwasser. K. V. A. Strandberg. Viktor Rydberg.* — **17.** *Johan Murberg* [Rektor i Stockholm, † 1806]. *G. M. Armfelt* (se ofvan). Grefve *Gustaf af Wetterstedt* [Utrikes statsminister, politisk talare, † 1837]. *A. M. Strinnholm. L. G. De Geer.* — **18.** *N. L. Sjöberg. A. F. Skjöldebrand. P. H. Ling. P. D. A. Atterbom. J. H. Thomamder. G. H. J. Ljunggren.*

Inom den vittra krets, för hvilken konung Gustaf var medelpunkten, egde han sjelf må hända de största konstnärsanlagen. Såsom dramatiskt snille har han ingen öfverman inom vår literatur. Hans karaktärs ombytlighet hindrade honom likväl att sysselsätta sig med ett ämne, till dess han hade fullt genomträngt det samma. Flere af hans arbeten blefvo derför endast utkast, och vid några af dem, som han fullständigare utarbetade, hafva andra lagt sista handen. Hans stil ger intrycket af raskhet, ofta af ädelhet och värme. Språket är likväl

ej sällan vårdslöst, ojämnt och uppblandadt med stötande gallicismer. Konung Gustaf III:s *Samlade skrifter*, innehållande dramatiska arbeten, bref samt många ypperliga, af samtiden högt beundrade tal, utgåfvos efter hans död.

Tidehvarfvets skalder skiljas lämpligen i tvänne afdelningar: *den akademiskt franska skolan* och *originele* skalder.

Skalder af den akademiskt franska skolan.

JOHAN HENRIK KELLGREN [född 1751, Docent i Åbo, sedan Gustaf III:s Handsekreterare † 1795] eger stor betydelse för vår literatur såsom på en gång skald och vitterhetsdomare och utöfvade i båda dessa afseenden ett mäktigt inflytande på nationens odling. Tidigt förtrogen med den franska konstläran och afgjord beundrare af *Voltaire*, *Pope* och *Locke*, blef han under det tidigare skiftet af sin författareverksamhet den fulländade representanten af sin tid med alla hennes svagheter och lyten, men ock med alla de krafter till utveckling och förädling, som, slumrande eller halfväckta, dvaldes inom henne. Genom en mängd lyriska dikter samt kritiska och satiriska uppsatser, vittnande om rikt skaldesnille, lekande qvickhet, skarpt förstånd, och iklädda en form, hvilken i elegans, finhet och behagfullhet länge blef oöfverträffad, verkade han i hög grad till det estetiska sinnets uppodling, till förståndets upplysning, till det allmänna vettets förfining och till språkets och versens utbildning i renhet, i välklang, i uttryckets egentlighet. Men hans snille egde allt för stor sjelfständig kraft, att han ej stundom skulle bryta de bojor, som den herskande smaken pålade honom, och omedelbart lyssna till ingifvelsen af sin egen genius. Flere anledningar, såsom en efter hand ökad kännedom om den tyska, engelska och danska literaturen och må hända främst de eggelser, han mottog under den literära striden med *Thorild* (se nedan), förde honom mot slutet af hans lefnad till en allt djupare besinning. Hans upp-

fattning af tidens kraf, af samhället och poesien blef högre, renare och sannare, hela hans verldsåskådning blef ädlare och manligare. Denna förändring, som grep så djupt i tänkarens, i menniskans innersta, medförde ock en nyfödelse för skalden. Nya strängar med den skäraste klang sprungo fram på hans lyra, hans sångmö blef allvarligare, innerligare, mer högstämd. I Kellgrens skaldelif urskiljas således två stadier; gränsen dem emellan kan ungefärligen betecknas med året 1788.

Kellgren väckte först allmänhetens uppmärksamhet genom tidningen *Stockholmsposten* (från 1778), hvars förnämste medarbetare han var, och i hvilken han meddelade ett stort antal af sina dikter. I popularitet och inflytelserik verkan på allmänna tänkesättet kan denna tidning jämföras med Dalins Argus. Hon blef fältet för en literär produktion och kritik, hvilkas alster, hållna i sällskapslifvets lätta och qvicka ton, roade, på samma gång de undervisade, uppfriskade de trumpna, i politiskt gräl och sjelfviska intressen försjunkna sinnena, på samma gång de hyfsade begreppen i vitterhet och konst, i samhällslära och allmänt medborgerliga ämnen. Under de första åren, då tidningen var ett slags gemensamt magasin, i hvilket allmänheten tilläts att fritt upplägga allahanda vittert kram, afspeglar hon tydligt tidens ytlighet, lättsinne och sorglösa sjelftillräcklighet, men hennes uppsatser vinna i djup, allvar och ädel syftning, i den mån Kellgrens inre utveckling fortgick. Från år 1790 framträdde Stockholmsposten i ny skepnad och blef en verklig literär tidning. Valet af ämnen skedde med större stränghet, och de literära granskningarna blefvo ej blott talrikare, utan äfven grundligare till innehållet och hofsammare i formen. Af Kellgrens många uppsatser i denna tidning hafva flere, såsom *Filosofen på landsvägen*, *Strödda reflexioner*, *Om skadan af en uteslutande smak* o. a., hvilka innehålla politisk-moraliska och estetiska betraktelser af alltid bestående värde, upptagits i samlingen af hans skrifter.

Skalden Kellgren var helt och hållet *lyriker*, och det var utan tvifvel just hans öfverlägsenhet som sådan, hvilken förmådde Gustaf III att slutligen välja honom till medarbetare i sitt dramatiska skriftställeri. Det var nämligen det *lyriska dramat*, operan, med alla dess öra och öga smekande tillbehör af behaglig musik, ballett och lysande dekorationer, hvilket konungen framför allt ville se förverkligadt på svenska skådebanan. De rent dramatiska förtjenster, som utmärka frukterna af konung Gustafs och Kellgrens samarbete i denna diktart, tillhöra uteslutande den förre, men den senare hafva vi att tacka för de skatter af den skönaste lyriska poesi, hvilka innehållas i dessa dikter, och som ställa dem främst bland alla arbeten af detta slag på vårt språk. Vi hafva ofvan nämt *Gustaf Vasa*, »svenska dramatikens första fulländade praktblomma», och *Gustaf Adolf och Ebba Brahe*, som kommer den förra ganska nära och särskildt öfverraskar och tjusar med sina äkta svenska folktoner. Mindre framstående, men rika på enskilda poetiska skönheter, äro operan *Aeneas i Kartago* och dramen *Drottning Kristina*, till hvilka planen likaledes blifvit af konungen »förelagd». Af dessa stycken är Aeneas det äldsta. Alla de öfriga äro författade, sedan skalden hunnit höjden af konstnärlig mognad, ungefär vid tiden för öfvergången mellan de båda stadierna för hans utveckling.

Bland Kellgrens smärre dikter, tillhörande det tidigaste stadiet, märkas den oändligt täcka vårvisan *Vinterns välde lyktar*, de satiriska mästerstyckena *Mina löjen* och *Man eger ej snille för det man är galen* samt en mängd skämtsamma och erotiska sånger. Flere af den franska bildningens svåraste vanarter, hennes lika sjelfbehagliga som ytliga tvifvelsjuka, hennes spotska, nästan triumferande lättfärdighet, framträda i några af dessa alldeles ofördäckt. Men denna lättfärdiga lefnadsfilosofi var hela tidehvarfvets, och den fina verlden, som hörde sina älsklingstankar förkunnas i de lättfattligaste och

behagligaste verser, med gnistrande qvickhet och spelande skämt, fann här »kött af sitt kött» och skänkte sin oinskränkta beundran åt skalden. Man märkte icke alltid den finuddiga satir, som ofta gömde sig under det sjelfsvåldiga skämtet, eller ock skrattade man deråt i den föreställning, att kritiken träffade — grannen. Af dikter från skaldens senare utvecklingsstadium må nämnas den ypperliga satiren *Ljusets fiender*, som är en sjelfständig, förbättrad efterbildning af en tysk dikt, den komiska visan *Dumboms lefverne*, den varmt patriotiska *Kantat d. 1 jan. 1789*, det vackra stycket *Till Kristina*, fragmentet *Sigvart och Hilma* samt, ypperst bland alla, den beundransvärdt sköna sången *Nya skapelsen*. Med detta skaldestycke, hänförande genom känslans renhet och innerlighet samt uttryckets melodiska skönhet, nådde Kellgrens lyrik sin höjdpunkt. I poetisk förtjenst, i sublim fägring täflar det med hvad högst skaldens konst hos något folk frambragt, och dess författare har för alla tider förvärfvat ett utmärkt rum i sångens häfder.

Gustavianska vitterheten eger i Kellgrens sånger sin krona och fulländning. Men hans skrifter innehålla ännu något mer: ur dem framblicka de första strålarne af den morgonrodnad, som snart skulle båda en ny dag för Sveriges vitterhet. Genom sin lifsuppfattning, sin karaktär och arten af sitt snille blef denne skald derjämte, så vidt det för en enskild är möjligt, det fullständiga uttrycket af sitt tidehvarfs lynne och allmänna riktning, och han blef dess varme och frimodige sakförare i alla frågor, som rörde hvad samhället och menskligheten eger högst och dyrbarast. Han var ej blott »Behagens skald», den klarsynte och djuptänkte författaren, ett af landets yppersta snillen, han var ock en af landets ädlaste medborgare.

Johan Gabriel Oxenstjerna [f. 1750, grefve, Riksråd, Riksmarskalk, † 1818], som var systerson till skalden Gyllenborg och lärjunge af skalden Bergklint, lärde redan i sin tidiga ungdom att älska vitterheten, för hvilken naturen ock

hade utrustat honom med lyckliga anlag. Dessa uppammades dock genom ett nästan uteslutande studium af de franskt klassiske författarne, hvilkas inflytelse hindrade den högre utveckling, hvaraf de synas hafva varit mäktiga. Oxenstjerna var en öm, mild, behagfull och oskuldsfrom, men ofta sentimental sångare, som helst skildrade den yttre naturens skönhet, men äfven med framgång besjöng det ömma, saknande eller längtansfulla hjertats rörelser. Hans sångmö röjer ofta skyldskap med Creutz', men hon är mindre innerlig och mindre djup, på samma gång hon är mer glänsande och praktälskande. Hans mest berömda dikter äro *Skördarna* och *Dagens stunder*, tvänne didaktiska idyller, öfverensstämmande med den tidens smakmönster. De sköna naturmålningarna, de praktfulla bilderna och det välljudande språket i dessa dikter äro värda all beundran, men tankens skönhet och känslans eld motsvara icke alltid uttryckets behag och versens klang. Skördarna, skaldestycke i nio sånger, är en stor komposition, som dock egentligen består af en mängd skilda taflor, konstfärdigt sammanflätade till ett yttre helt. Många af dessa målningar utmärka sig dels genom präktig kolorit, dels genom en intagande idyllisk ljufhet, och flere episoder ega stor poetisk förtjenst. Bland de smärre dikterna må nämnas ett af skaldens samtid högeligen berömdt *Ode öfver konung Gustaf Adolfs död*, vidare *Hoppet*, *Disa*, *Oskuldens religion*, hvilket sistnämda stycke för den fromhet och kristliga vishet, som deri uttala sig, af Tegnér blifvit kalladt »poesiens bergspredikan». På Oxenstjernas vältalighet eger man ett prof i hans *Äreminne öfver Gustaf III.* Stilen i detta tal är i hög grad afmätt och symmetrisk, hvarigenom framställningen ofta blir entonig och tvungen samt det hela får tycke af upplöst vers. Sina sista lefnadsår egnade den ädle skalden åt öfverflyttandet till vårt språk af tvänne verldsberömda skaldeverk: *Det förlorade paradiset* af Milton och *Det befriade Jerusalem* af

777074 A

Tasso. Den förra tolkningen, i flere hänseenden ett mästerstycke af öfversättningskonst, fullbordades; den senare blef af döden afbruten.

Gudmund Göran Adlerbeth [f. 1751, Riksantiqvarie, sedan Statsråd, friherre, † 1818] författade några dramatiska stycken, bland hvilka det ofvan nämda *Cora och Alonzo*, och öfversatte ett par dramer af Racine och Voltaire. Genom sin fria öfversättning af *Eyvind Skåldaspillirs sång öfver konung Håkan* återlifvade han minnet af den fornnordiska dikten på en tid, då hon var nästan alldeles förgäten. Mest har dock Adlerbeth gagnat svenska skaldekonsten genom sina ypperliga metriska *öfversättningar* af *Virgilius*, *Horatius* och *Ovidius*. Hans företal till Aeneiden innehåller den första säkra framställning af grunderna för svenska metriken. Det klassiska värdet af dessa öfversättningar har beredt Adlerbeth ett högt aktadt namn i vår vitterhets häfder.

Karl Gustaf af Leopold [f. 1756, Docent i Greifswald, Handsekreterare hos Gustaf III, sedan Kansliråd, adlad, tit. Statssekreterare, på ålderdomen blind, † 1829] ärfde efter Kellgrens tidiga bortgång, med samtidens fulla erkännande, dennes högsäte inom den gustavianska skaldekretsen och den vittra domsrätt, som Kellgren nästan oinskränkt hade utöfvat. Såsom skald var han mindre rikt begåfvad än Kellgren, men genom sina kritiska och filosofiska skrifter verkade han under en lång lefnad mäktigt och varaktigt till vitterhetens förkofran och den allmänna kulturens främjande. De estetiska grundsatser, som han, bildad under inflytelsen af franska smakläran, tillegnat sig, blef han dock städse trogen och bidrog mycket till deras befästande mot den nya tidens anlopp.

Redan som gymnasist framträdde Leopold offentligt med ett tal på vers, men först genom sitt *Ode öfver den 1 nov. 1778*, författadt i anledning af kronprinsens födelse, väckte han större uppmärksamhet hos allmänheten. Detta skalde-

stycke, som jämte åtskilliga omogenheter eger flere drag af sann ingifvelse och poetisk skönhet, granskades af Kellgren i Stockholmsposten med satirisk skärpa, men med erkännande af styckets förtjenster. Leopold beklagade sig, och mellan de båda skalderna uppstod nu en skriftvexling, å ingendera sidan fri från öfvermod och bitterhet. Under de följande fem åren, hvilka Leopold tillbragte i Pommern, lät han föga höra af sig, men efter återkomsten till fäderneslandet utvecklade han en liflig literär verksamhet, och Kellgren, som snart upptäckte sin motståndares stora snillegåfvor, gjorde honom nu full rättvisa. Han aftryckte i sin tidning en af Leopold offentliggjord kritisk uppsats äfvensom några af Leopolds skaldestycken. Genom de utmärkta loford, som den redan nu högt ansedde vitterhetsdomaren tilldelade dessa dikter, i synnerhet *Erotiska oden*, blef Leopolds skalderykte egentligen stadfäst. Det ovänliga förhållandet mellan de båda skalderna, som ännu voro för hvar andra personligen obekante, byttes nu i ömsesidig aktning. Då några år senare den under kroppsliga lidanden nedböjde Kellgren å nyo anfölls af den fruktansvärde Thorild, upptog Leopold skaldebroderns vapen och förde dem med stor skicklighet i striden mot den gemensamme motståndaren, och då Kellgren gått bort, tolkade han sin och fäderneslandets förlust i den sköna, af varm beundran inspirerade dikten *Sång öfver Kellgrens död.*

Konung Gustaf III, som tidigt märkte Leopolds snille, kallade honom till hofvet (1786), upptog honom i sin förtroliga umgängeskrets och utkorade honom framför andra till sin skald. Hans uppdrag blef att sätta i vers konungens dramer Helmfelt och Frigga. Den senare, vår första rent svenska opera, ikläddes ock poetisk drägt af Leopold och uppfördes 1787 med musik af *Åhlström*. Bland Leopolds sjelfständiga arbeten för teatern märkas de båda sorgespelen *Oden eller asarnes invandring* och *Virginia*, hvilka af samtiden mottogos

med varmt bifall. Dessa stycken följa troget i spåren af mönsterförfattarne Corneille och Racine, som då beherskade skådebanan, och kunna i allmänhet sättas vid sidan af de bästa arbeten inom den franskt klassiska arten af dramatisk konst. Men det tvång, som de gällande konstreglerna pålade skalden, har menligt inverkat på planen, medfört åtskilliga osannolikheter och fel mot den historiska troheten och hindrat handlingens naturliga utveckling, i följd hvaraf dessa sorgespel, oaktadt de ega flere ställen af hög poetisk skönhet och diktionen oftast är väl vårdad, icke kunnat bestå profvet inför en nyare tids strängare granskning. Mer varaktigt värde ega Leopolds *lyriska dikter.* De hafva i allmänhet didaktisk syftning, och reflexionen framträder i dem vanligen starkare än känslan och inbillningen; men stycken, som förråda en liflig känsla och mer rent lyrisk stämning, saknas ej heller. I formelt afseende äro de af stor förtjenst. Bland hans *lärodikter* är *Predikaren* mest känd, ett stycke fullt af sokratisk lefnadsvishet, framstäld i kärnfulla tänkespråk. Äfven flere af hans *oden*, *skaldebref* och *fabler* äro ganska utmärkta. Särdeles stark är han i *satiren*, hvars hela mördande kraft han utvecklade i striden mot Thorild och dennes anhängare. Hans *Sång till Per Enbom* kan anföras såsom bevis derpå. Men mest lyckad är Leopold utan tvifvel i sina skämtsamma dikter, i sina *sagor* och *berättelser*. Här finnes icke, och fordras ej heller, en djerf fantasi eller en glödande känsla, hvilka gåfvor han saknade; men deremot finnas här i rikt mått sprittande qvickhet, träffande satir, fin komik och skalkaktigt skämt, allt framstäldt i den lifligaste och behagfullaste stil. *Eglé och Annett*, *Den vackra bedjerskan*, *Mina nya rum*, *Byxorna* m. fl. äro prof på skaldens mästerskap i denna diktart.

Såsom skriftställare *i obunden form* öfverträffar Leopold alla de vittre gustavianerna genom sin mångsidighet och sin kunskapsrikdom och är i afseende på stilistisk förtjenst jämn-

god med de ypperste af dem. Af hans många uppsatser på prosa nämnas här blott: *Inträdestal i svenska akademien*, hvilket har till ämne akademiens valspråk »snille och smak»; *Om smaken och dess allmänna lagar; Om diktens bruk i poesien; Bref om poetisk stil; Afhandling om det svenska stafsättet;* flere filosofiska afhandlingar, kritiska uppsatser och stridsskrifter. Bland de sistnämda äro *Bref till den store och märkvärdige författaren Th . . .* och *Den nya lagstiftningen i snillets verld något litet i fråga satt*, båda riktade mot Thorild, mästerstycken af bitande qvickhet och ironi.

Leopolds förtjenster om vitterheten hafva från olika håll blifvit olika bedömda. Den nya skaldeskola, som uppträdde efter 1809, dömde honom hårdt, ofta orättvist. Men man medgifver nu villigt, att knappt någon annan af våra författare, på en gång genom mångfalden af ämnen och genom dessas snillrika behandling, verkat så mycket för den allmänna upplysningen, som Leopold. Ända till sena ålderdomen följde han med lifligt deltagande utvecklingen af fäderneslandets odling och inverkade derpå dels genom egna skrifter, dels genom råd, upplysningar och läror, till hvilka landets ypperste vetenskapsmän och lärde lyssnade med vördnad. Han var sålunda, såsom man yttrat, väl icke landets kultus-minister, men — hvad som är mer — sin tids *kultur-minister*. Hos efterverlden skall »den blinde siarens» namn länge lefva i tacksam hågkomst.

JOHAN DAVID VALERIUS [f. 1776, en kort tid skådespelare vid kungl. operan, sedan embetsman, tit. Kansliråd, † 1852] författade i den akademiska skolans smak flere lärodikter och oden, som ega förtjensten af åtskilliga vackra tankar, uttryckta i ett ganska vårdadt och poetiskt språk. Bland dessa må nämnas *Sanningen, Tålamodet, Den allmänna kärleken, Mannastyrkan*, hvilka alla af akademien belönades, samt *Qvinnan*. Valerius förvärfvade likväl sitt skalderykte egentligen genom

sina *Visor och sångstycken*, hvilka röja dels träffande qvickhet, dels idyllisk ljufhet och varm fosterlandskänsla. Bland dessa, som till en del äro efterbildningar af främmande mönster, märkas *Skeppsfarten* (»Jag helsar dig, fredliga flagga»), *Aftonen*, *Trefnaden*, *Nordboqväde* och åtskilliga dryckesvisor. Många af dessa visor, till hvilka utmärkte tonkonstnärer såsom *O. Åhlström* och *J. C. F. Hæffner* satte en liflig musik, mottogos med förtjusning och sjöngos förr allmänt. Till en senare period höra några större dikter: *Massilias belägring*, öfversättning från Lucani Pharsalia, som belönades af akademien med stora priset, *Coriolan* och det tankdigra och praktfulla stycket *Braminen*. Dess utom författade Valerius några *skådespel* och öfversatte för kungliga teatern ett betydligt antal dramatiska verk.

Till den akademiska skolan höra äfven några skalder af lägre ordning än de ofvan nämde.

Nils Lorens Sjöberg [Expeditions-sekreterare, † 1822] var den förste, som vann svenska akademiens stora pris i skaldekonsten. Hans dikter äro nu förgätna. — Grefve Anders Fredrik Skjöldebrand [son af Erik Skjöldebrand; General, Statsråd, † 1834] författade *Herman von Unna*, skådespel, *Hjalmar*, sorgespel, *Oden* och *Gustaf Eriksson*, hjeltedikter, m. m., och öfversättningar från *Tasso* och *Byron*. — Isak Reinhold Blom [Justitieråd, † 1826] vann svenska akademiens pris för tvänne skaldestycken: *Skaldebref till dem, som söka ett odödligt namn* och *Om religionens nödvändighet för samhällens bestånd*. Han författade äfven ett *Utkast till en historisk och kritisk afhandling om Svenska vitterheten före von Dalins tid*. — Axel Gabriel Silfverstolpe [Riddarhus-sekreterare, Kammarherre, † 1816] skref äreminnen, sagor och satirer och är minnesvärd för sitt frimodiga inträdestal i svenska akademien, hvilket hade till följd dennas tillslutande för en tid. — Johan Stenhammar [Docent i Upsala, utn. Lektor i Linköping, † 1799 vid 30 års ålder] besjöng *Balzar Horn* och *Segern vid Svensksund*. — Karl Gustaf Nordforss [Öfverste, † 1832] vann pris för ett par skaldestycken och för en afhandling om *Viljan*. Under den tid han var direktör vid kungl. teatern, verkstälde han flere öfversättningar af operor och operetter, bland hvilka såsom mycket bekanta må nämnas *Den lilla matrosen*, *De begge arrestanterne*, *Gubben i bergsbygden*, *Målaren och modellerna*, *Cendrillon*, *Don Juan*. — Mikael Choræus [Teologie adjunkt vid Karlberg. † 1806 vid 32 års ålder] var en mild, elegisk sångare. Han skref prisskrifter i den akademiska smaken,

men derjämte äfven några vackra lyriska sånger i Franzéns stil. Han omarbetade *psalmer* och var en särdeles omtyckt predikant. — Abraham Niklas Edelcrantz [före adlandet *Clevberg*, Docent i fysik i Åbo, sedan President, Friherre, † 1821] skref med obestridd förtjenst i fysikaliska ämnen, med något omtvistad i vittra; öfversatte folksången *Bevare Gud vår kung* från engelska originalet. — Anders Karlsson af Kullberg [Statssekreterare, adlad, Biskop i Kalmar, † 1851] förnekade sig ega »medfödd kallelse till skald», men blef dock af akademien fyra gånger krönt såsom sådan. När dessa pris hade gjort den blifvande embetsmannen bemärkt och gifvit fart åt befordringarna, hängde han nöjd sin lyra på spiken. Hans dikter äro ingalunda sämre än andra prissångares med större anspråk. Flere af dem äro ganska täcka och versbildningen god. — Per Adolf Granberg [Sekreterare i Landtbruksakademien, † 1841] skref i många ämnen och deribland äfven i poesi. Hans tragedi *Jorund* belönades med stora priset.

Originele skalder.

Karl Mikael Bellman [f. i Stockholm 1740, tjensteman vid banken och tullverket, sedan Sekreterare vid nummerlotteriet, tit. Hofsekreterare, † 1795] är den märkvärdigaste och mest originele af alla skalder, som slogo sina lyror under detta på skiftande toner så rika tidehvarf. Under det den efter främmande mönster formade sången klingade allt mer fulltonigt, beundrad och prisad framför allt af hofkretsen och den bildade delen af allmänheten, ljödo från en annan grupp af skalder toner af dittills okänd art, hvilka tjusade alla, hofmannen så väl som handtverkaren, den lärde och den okunnige, emedan de funno ett gensvar i det för alla gemensamma: nationalitetskänslan. Obekymrade om alla estetiska teorier, oberoende af alla smakmönster och ostörde af de literära dagbladsfejderna, såsom de fleste af dessa skalder voro, öfverlemnade de sig helt åt ögonblickets ingifvelse och diktade efter intet annat rättesnöre, än det, som naturen omedelbart gifvit dem i arten af deras individualitet och deras snille. Den mest lysande stjernan i denna grupp af ursprunglige, fritt diktande skalder var Bellman. Man har sökt efter uttryck till beteck-

nande af hans skaldelynne och sålunda kallat honom än *Nordens Anakreon*, än *den svenske Pindaros* *. Sådana jämförelser äro likväl aldrig fullt tillfredsställande, vanligen missledande, ty, enligt Kellgrens ord i det ypperliga företalet till *Fredmans epistlar*, »hvarje sant snille måste ega sin egen ursprungliga form, vara *sig* och ingen annan», — »snillen äro att anse såsom oändliga storheter, således *omätliga.*» Fredmans sångare är i sjelfva verket den oförliknelige, den ende, han är *Bellman*, en af de egendomligaste skaldenaturer och på samma gång en af de djupaste, historien känner.

Redan i sitt sjuttonde år öppnade Bellman sin skaldebana med *Evangeliska dödstankar*, öfversättning efter D. von Schweidnitz, och diktade under de närmast följande åren en mängd verser i Dalins tonart, tills hans snille, med ens afkastande alla band af manér och smakregler, i fri och djerf flygt lyfte honom till en höjd inom svenska lyriken, hvilken ingen före honom hade uppnått. Nu (1765—1780) diktade han de mästerstycken, som kallas *Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger*, i hvilka han med träffande sanning och den mest lefvande åskådlighet målar naturen och folklifvet i och omkring Sveriges hufvudstad. Till samma period höra ock de s. k. *Bacchanaliska ordenskapitlets handlingar*, innehållande festsånger, ceremoniel och parentationer, till största delen diktade i en form, som är på en gång episk och dramatisk. De skrifter, som tillhöra skaldens sista lefnadsår, tidskriften *Hvad behagas*, *Bacchi tempel*, de religiösa sångerna *Zions högtid* och öfversättningen af Gellerts *Fabler* äro jämförelsevis mindre betydande.

I Bellmans beundransvärda dikter förekomma de mest olika element förenade. Ofta är han *bacchanaliskt* yrande, och hans sång andas då den mest sprittande lefnadslust, den

* *Anakreon* och *Pindaros*, skalder i det gamla Hellas: den förre, rosornas, vinets och kärlekens sångare, förtjusande genom sin gratie; den senare, hellenernas ypperste lyriker, beundrad för tankarnes rikdom och fantasiens flygt.

hejdlösaste glädje; men midt i utbrotten af njutningens fröjd frambryter stundom en djupt *elegisk* ton, ett innerligt vemod, en rörande klagan öfver glädjens flyktighet, en bitter känsla af jordelifvets bristfullhet och elände samt längtan efter en högre sällhet, än denna verld förmår skänka. Det är denna »sorg i rosenrödt», som är det mest utmärkande draget hos Bellmans sångmö, och det är ock dessa sånger, i hvilka grundtonen är *humoristisk*, som djupast tränga till hjertat och kraftigast anslå själens innersta strängar. Närmast dem i skönhet komma de, i hvilka det *idylliska* elementet är det rådande. Med färger lika sanna som ljufva tecknar Bellman det för Nordens natur egna, särskildt de egendomliga dragen i Stockholms sköna omgifningar, och midt i det förtjusande sceneriet framtrollar hans pensel en brokig skara af komiska och groteska figurer, en verld af odödliga gestalter, sådana ingen målare och ingen skald före honom tecknat. Dessa figurer — *Fredman*, *Mollberg*, *Movitz*, *Ulla Vinblad* m. fl. — voro, åtminstone de flesta, verkliga personligheter, tillhörande det dåvarande folklifvets lägre kretsar, men upplyftes af skalden inom poesiens rymd och förvandlades till ojämförliga typer af allmänt menskligt intresse. Bellmans förmåga att i sina skildringar af den svenska naturen och det svenska folklifvet återspegla det djupaste och innersta af det svenska lynnet, så att detta i alla tider skall igenkänna sig sjelf i hans taflor, gör honom framför hvarje annan af våra sångare till en äkta *nationel* skald, till en *svensk folkskald* i egentlig betydelse.

Flere af dessa odödliga qväden äro ögonblickets skapelser, fostrade af en oemotståndlig inspiration. De hafva — för att begagna Kellgrens ord — »helgjutna frambrustit ur en lågande bildnings sköte». I sådana stunder af poetisk hänryckning var Bellman en äkta *improvisatör*, som på en gång i *toner* och *ord* gaf form och uttryck åt sin strömmande ingifvelse. Bellman var nämligen icke blott skald, utan äfven tonkonstnär.

Till några af sina sånger satte han melodier af egen uppfinning, men för de flesta lånade han förut kända, hvilka han dock för att lämpa dem efter orden ofta förändrade så väsentligt, att de i sjelfva verket blefvo nya. Härvid förenades i ingifvelsens ögonblick ord och musik på det innerligaste, de sammansmälte så till *en* skönhet, att vers och melodi ovilkorligt förutsätta hvar andra och ingendera kan rätt uppfattas utan den andra. För att förstå Bellman, måste man derför *sjunga* hans dikter eller höra dem sjungas. Han skapade en alldeles ny diktart, den humoristiskt musikaliska sången, hvilken, upprunnen ur svensk grund, eger intet motsvarande i något annat lands vitterhet.

Utan sinne för räkenskaper och praktiska bestyr, afträdde Bellman sin tjenst jämte hälften af den dermed förenade lönen åt annan person och lefde, förnöjsam och glad vid sin cittra, helt och hållet för skämtet och sången. Innehållet af hans dikter hafva gifvit anledning till den föreställning, att han sjelf, likasom de hjeltar han besjöng, offrade sitt lif åt den låga, sinliga njutningen, och man har ofta tadlat honom såsom en lofsångare af vällusten och dryckenskapen. Denna misstanke och denna anklagelse äro båda fullkomligt ogrundade. Den förra vederlägges genom vittnesbörd af trovärdiga personer bland hans samtida; den senare förlorar allt stöd vid ett fullständigare uppfattande af den originela verldsåskådning, som utgör grundvalen och själen i hans skildringar. Bellman är, såsom ofvan antyddes, en *humoristisk* skald. I bakgrunden till många af dessa taflor, hvilka vid ett flyktigt betraktande förete endast ett brokigt vimmel af lustiga figurer och bacchanaliska fröjdeutbrott, strålar såsom en diamantren stjerna den gudomliga idén, den upplyftande föreställningen om en evig klarhet och harmoni, hvaraf de enskilda företeelserna utgöra dunkla och förvrängda skuggbilder. I medvetandet af alla dessa företeelsers odödliga lif i det eviga och gudomliga njuter

skalden af att framställa dem i hela den förödmjukande ytterligheten af deras sinlighet, och i det han sålunda sorglustigt begabbar de ändliga varelsernas bristfällighet och finner sin hugnad i att likasom söndersmula dem till idel stoft och grus, förhärligar han dermed indirekt de eviga och oförstörbara urbilderna. Lyssna vi uppmärksamt, skola vi ock förnimma, huru det stormande jublet ofta genomtränges af en dystert klagande ton, en hemsk dödsringning öfver hela den sinliga tillvarelsen, och blicka vi dessa lustiga skepnader, som tumla om i yster fröjd, rätt djupt i ögonen, skola vi der mer än en gång upptäcka en förtviflans eller sjelfförebråelsens tår, hvilken vittnar, att den gudomliga gnistan hos dem ännu glimmar, ehuru djupt betäckt af sinlighetens slagg. Häraf väckes vårt deltagande, vi erfara en tröstande aning om deras upprättelse, och vi känna oss försonade så väl med dem som med skalden. Till taflor af denna art äro de grofva färgerna oumbärliga, och Bellman använder sådana ofta; men såsom ändamål träffas grofheten ingenstädes i hans skildringar, lika litet som hon fans i hans personliga väsen.

Icke blott svenska folket, utan äfven våra skandinaviske bröder lyssna med förtjusning till de äkta nationela tonerna från Bellmans lyra, och hans sånger lefva, mer än någon annan skalds, på folkets läppar. Ypperlige konstnärer hafva ofta från hans poetiska skildringar hemtat ämnen för sina taflor. Hans minne har ock i mer än vanligt mått blifvit hedradt. Skaldens kolossala bröstbild i brons, modellerad af *Byströms* mästarhand är (allt sedan 1829) genom sällskapet Par Bricoles försorg upprest på en fager plats å Kongl. Djurgården vid Stockholm. Bystens aftäckande skedde med stor högtidlighet, hvarvid konung och tronföljare så väl som medborgare ur alla klasser egnade den odödlige sångaren sin hyllning. Årsdagen af denna högtid (d. 26 Juli) firas ännu af hufvudstadens innevånare såsom en folkfest. I samma härliga park

å lägenheten Hasselbacken, i skuggan af hvars ekar Bellman enligt traditionen ofta sjöng till sin cittra, har i senare tid (1872) en bronsbild af skalden i hel figur, bekostad af enskild person, blifvit rest. Svenska akademien har egnat honom en ypperlig minnesteckning, utförd af *Atterbom*. Skaldens länge förgätna graf å Klara kyrkogård i Stockholm har, äfven genom akademiens försorg, blifvit utmärkt genom en värdig minnesvård. Två förträffliga upplagor af hans verk förvara dem åt efterverlden, den äldre utgifven af *P. A. Sondén*, den nyare och fullständigare af *J. G. Carlén*. En *ny samling* skrifter af Bellman utgifves i våra dagar.

Med benämningen "Bellmans fränder" har man hedrat några skalder, hvilkas sång i någon mån var befryndad med Bellmans. Hit höra förnämligast KARL ISRAEL HALLMAN [son af den förut nämde J. G. Hallman, anstäld vid bergskollegiet, † 1800] och OLOF KEXÉL [Sekreterare vid nummerlotteriet efter Bellman, † 1796], hvilka båda hörde till Bellmans närmaste umgängesvänner. De författade flere qvicka parodier och lifliga lustspel med ämnen ur folklifvet, hvilka med stort bifall uppfördes på »Svenska teatern» i Humlegården och vid Munkbron. Kexéls komedi *Kapten Puff eller Storprataren*, i hvilken *Lars Hjortsberg* [Sveriges störste skådespelare, tit. Hofintendent † 1843] firade en af sina många triumfer, förblef länge en gunstling hos allmänheten. Kexél, som nödgades skrifva för bröd, utgaf dess utom några samlingar af lustiga infall och små berättelser, qvicka och skämtsamma, men ofta mycket sjelfsvåldiga. En sådan, benämd *Mina tidsfördrif på gäldstugan*, blef åtalad, men författaren undslapp med en varning. För öfrigt är han bekant såsom stiftare af det ryktbara, ännu bestående sällskapet Par Bricole som snart räknade medlemmar från samhällets högsta kretsar. Till denna skaldegrupp höra vidare KARL ANDERS ROOTH *Ericsson* [Assistent i Politie- och Byggningskollegiet, † 1803], äfven en af Bellmans personlige vänner, hvilken i *Bacchi ströskrifter* m. m. med framgång tillegnade sig Bellmans tonart, — JOHAN MAGNUS LANNERSTJERNA [Kungl. Lifdrabant, afskedad med Kaptens titel, † 1797], som författade flere muntra komedier och andra skämtsamma stycken, — och KARL ENVALLSSON [Notarius publicus i Stockholm, † 1806], af hvilkens 80 dramatiska stycken, till stor del öfversättningar och bearbetningar, det mest kända är *Kronofogdarne eller Slåtterölet*, som blifvit ett verkligt nationelt lustspel.

Bengt Lidner föddes i Göteborg 1757. Han förlorade tidigt sin fader, studerade två år i Lund och blef derefter, sannolikt i följd af sitt utsväfvande lefnadssätt, af stjuffadern nödgad att taga tjenst såsom matros på en ostindiefarare. Vid ankomsten till Kap rymde han från skeppet och fick snart tillfälle att återvända till fäderneslandet. År 1777 vistades han i Greifswald, der han lär hafva tagit filosofiska graden (enligt en annan uppgift var han magister från Rostock). Återkommen till Sverige, fick han anställning i konungens kansli och blef bemärkt af Gustaf III, som, för att rädda honom undan farorna af hans lättsinniga lif, beslöt att taga hand om honom. Han skickades först till Göttingen och sedan till Paris, der han såsom sekreterare vid svenska legationen ställdes under d. v. ministern grefve Creutz' uppsigt. Denne kunde dock ej länge behålla honom. Lidner hemkallades och synes nu hafva blifvit öfvergifven af sin beskyddare. Han innehade kort tid en informatorsplats, lefde sedan några år i största armod och dog i Stockholm 1793.

Lidner var en äkta skaldenatur, känslofull och fantasirik, men han saknade helt och hållet den måtta, styrsel och sjelfbesinning, som oeftergifligt fordras för frambringande af fulländade konstverk. Hans känsla stegras stundom till en grad, som nära gränsar till ursinne, stundom domnar hon af till sjuklig vekhet och pjunk: hans fantasi lyfter sig än till verklig sublimitet, än famlar hon feberyrande i töcken och dimma. Grundtonen i hans poesi är sentimental; en elegisk längtan och en rörande, stundom sönderslitande klagan öfver eget och andras lidande utgöra hufvuddragen deri. Flere af hans dikter, som utmärka sig genom öm och varm känsla, innerlighet i uttrycket och prakt i skildringen, väckte förtjusning hos skaldens samtid och läsas ännu med beundran. Det fragmentariska och gestaltlösa i Lidners poetiska alster undanröddes till stor del af skaldens förtrogne vän *Thorild*, hvilkens rättande

granskning lände flere af dem till väsentlig fördel. De yppersta af Lidners skaldestycken äro *Spastaras död*, *Året 1783* och *Yttersta domen;* dernäst böra bland de större dikterna nämnas operan *Medea* och två s. k. oratorier: *Messias i Getsemane* och *Jerusalems förstöring*. Sorgespelet *Erik den fjortonde* är efterbildadt de franska mönstren, men i flertalet af Lidners dikter röjer sig en ny poetisk åskådning, ett förebud till den frigörelse från franska smakens välde, hvilken vår vitterhet gick till möte. — En svag, lidelsefull karaktär, som saknade all kraft till sjelfbeherskning, i förening med tryckande fattigdom, hindrade fulla utvecklingen af Lidners rika skaldeanlag. Hans minne skall dock alltid omfattas med varmt deltagande af sångens vänner.

Karl Johan Lindegren [Sekreterare vid kungl. operan, † 1815], som man kallat "ett slags förädlad Lucidor", var snarare, om ock på afstånd, befryndad med Lidner. Med båda dessa hade han för öfrigt gemensamt, att han strandade på lifvets bränningar och aldrig blef hvad han kunnat blifva. Hans många känslosamma teaterstycken och öfriga dikter, hvilka röja stort välde öfver formen, gjorde honom för en tid till allmänhetens älskling.

Tomas Thorild [född 1759, år 1793 för tryckfrihetsbrott dömd till 4 års landsflykt, sedan Professor och Bibliotekarie i Greifswald, död derstädes 1808] är en af tidehvarfvets originelaste och kraftfullaste andar. En framtidens genius, som han var, blef han i det mesta oförstådd af sina samtida, och ännu i dag är han föremål för olika uppfattning och stridiga omdömen. Han tillhörde en tid, som var uppfyld af starka reformatoriska rörelser, syftande till en fullständig omhvälfning i kyrka, stat och samhälle. Man längtade allmänt efter en ny verldsordning, ett lycksalighetens rike på jorden, hvilket »upplysningens» banérförare i alla land trodde sig korade att uppbygga. En af de inflytelserikaste bland dessa reformatorer var den franske filosofen *J. J. Rousseau*, som mot den ensidiga förståndsupplysningen förfäktade den, som har

sin princip i **känslan**, hvilken senare han satte högre än förståndet och ansåg såsom menniskans rätte och osviklige ledare. Thorild, af naturen begåfvad med ett lysande snille och lågande af entusiasm för mensklighetens väl, omfattade med hänryckning Rousseaus läror och kände sig företrädesvis vara kallad att fullborda sin mästares värf. »Jag hade i lifvet», säger han sjelf, »blott en stor, oföränderlig tanke: **att förklara hela naturen och reformera hela verlden.**» Under en tid då det till lag upphöjda brukets (»konvenansens») välde obestridt erkändes, vågade den unge Thorild yrka naturens och känslans rätt att vinna gehör i lifvets vigtigaste angelägenheter, i religion, moral, politik och vitterhet, och då han, med väldig kraft rödjande väg för sina åsigter, utan skonsmål angrep mången omhuldad fördom och blottade ihåligheten af mången djupt rotad traditionel föreställning, kunde det ej fela, att han snart skulle finna sig omhvärfd af en skara uppretade motståndare, hvilka slutligen lyckades drifva honom ur landet såsom en samhällsvådlig orostiftare. Hans lif blef sålunda under en följd af år en kedja af häftiga och bullrande fejder, ur hvilka han, i det hela, gick som segervinnare, ehuru hans samtid nekade honom segerns pris. Efterverlden, som uppsamlat frukterna af hans reformerande verksamhet och såsom ovederläggliga sanningar tillegnat sig mer än en af de idéer, för hvilka han först kämpade, skall icke vägra honom det, om hon än icke lär tillbakahålla sitt ogillande af de öfverdrifter och verkliga fel, till hvilka han, hänförd af sin naturs känsloliflighet och eld, onekligen gjorde sig skyldig.

Thorild var på en gång djupsinnig tänkare och originel skald, men eger i förra hänseendet vida större betydelse än i det senare. De filosofiska och politiska läror, genom hvilka han ville omgestalta verlden, voro alltid hans hufvudsak; vitterheten var i jämförelse dermed något underordnadt. Svärmande för natur och frihet äfven inom dikten, förkastade han

helt och hållet den franska smakläran med hennes för det fria, djerfva snillet olidliga regeltvång. *Ossian* och *Young*, *Klopstock*, *Shakspeare* och *Göthe* voro hans mönster i skaldekonsten. Hans största och märkvärdigaste skaldestycke är *Passionerna*, en filosofisk lärodikt på hexameter, full af sublima tankar, men deklamatorisk, aforistisk, oklar och formlös. Han insände denna dikt (1781) såsom täflingsskrift till sällskapet *Utile Dulci*, i hvilket Kellgren var själen. Sällskapet tilldömde honom endast ett mindre pris med förklaring, att man visserligen erkände hans snille och lifliga känsla, men ogillade poemets »lika vådliga som onödiga nyhet» i formen. Sårad häraf afsade sig Thorild priset och förklarade, att han förkastade de lagar, efter hvilka hans dikt blifvit dömd. Nu började en literär fejd, som blef af stor vigt för vår vitterhets utveckling. På ena sidan kämpade *Thorild*, *Per Ulrik Enbom* [misslyckad poet, ryktbar genom Leopolds ofvannämda sång, † omkr. 1810] och *Lorens Münter Philipson* [Professor i anatomi vid Akad. för de fria konsterna, † 1851] m. fl., på den andra *Kellgren* och, från år 1792, *Leopold* och hans anhängare. Striden fördes med stor hetsighet, och kämparne förifrade sig å ömse sidor. Sedan Kellgren i sin qvicka sång *Nytt försök till orimmad vers* på det grymmaste sätt förlöjligat Thorild, kände dennes förbittring inga gränser. Han uppbjöd hela sitt snilles kraft för att krossa sina motståndare, blottade med skonslös stränghet deras svagheter och skydde ej ens att öfverhopa dem med grofheter och plumpa tillmälen. Striden utkämpades dels i *Stockholmsposten*, *Extraposten* och *Den Nye Granskaren*, hvilken sistnämda tidning Thorild en kort tid utgaf, dels i flere småskrifter. Bland dessa märkas de förträffliga skrifter af Thorild, som han kallade *En kritik öfver kritiker, med utkast till en lagstiftning i snillets verld.* Att Thorild genom sin djupare uppfattning af poesiens väsen hade öfvervigten på sin sida, är obestridligt; men denna hans upp-

fattning grundade sig mer på en dunkel aning än på klar insigt, och han framstälde oftast sina åsigter aforistiskt, utan förmåga att stödja dem med bindande bevis. Han blef ock länge missförstådd, men i den mån man blef förtrogen med hans grundsatser, gjorde de sig småningom gällande, och Kellgren sjelf erfor, såsom ofvan är nämdt, djup inflytelse af dem. Den reformatoriska kraft, som Thorilds estetiska idéer egde, uppenbarade sig dock till fullo först under följande tidehvarf, då den nya sångarskolan tillegnade sig dem och bragte dem till mognad.

Thorild intager ett högt rum bland våra ypperste prosatörer. Hans vältalighet är ofta hänförande, hans stil i hög grad energisk, klar, varm och liflig. Jämte *En kritik öfver kritiker* böra bland hans prosaiska skrifter ihågkommas *Rätt eller alla samhällens eviga lag*, *Det enda nödvändiga för ett rikes finanser*, *Om upplysningens princip*, *Om det allmänna förståndets frihet* samt *Ärligheten*, för hvilken sistnämde uppsats han lagfördes och dömdes till landsflykt. — Efter sin landsförvisning upphörde han snart att skrifva på svenska, men författade flere filosofiska arbeten på latin och tyska. Hans filosofiska läror hafva af *Nyblæus* i »Den filosofiska forskningen i Sverige» blifvit med stor klarhet framstälda och skarpsinnigt granskade.

Anna Maria Lenngren [född *Malmstedt* 1754, gift med Kommersrådet Karl Lenngren; † 1817] vann under denna tid ett berömdt namn såsom skaldinna. Hon uppträdde först med öfversättningar och bearbetningar för teatern, men började snart författa originaldikter, hvilka infördes i Stockholmsposten, i hvars ledning hennes man deltog. Dessa dikter äro hufvudsakligen dels *satiriska*, dels *idylliska*. De utmärka sig genom lekande qvickhet, skarp blick för det komiska och stor förmåga af naturtrogna och åskådliga målningar. Särdeles lyckade äro fru Lenngrens skildringar af sällskapslifvet och hvardagsumgänget. Genom sin lefvande sanning, friskhet och naivitet i

förening med säkerhet i teckning, klarhet i komposition och enkelhet i form skola de i alla tider ega ett högt värde. Till de yppersta bland de satiriska dikterna höra *Fröken Juliana*, *Min salig man*, *Porträtterna*, *Andra tider andra seder* m. fl. Bland idyllerna märkes främst *Den glada festen*, som i sitt slag är ett litet mästerstycke. Till samma grupp höra vidare *Eklog*, *Grefvinnans besök* m. fl. I allmänhet är förståndet det mest framträdande draget hos fru Lenngrens sångmö, men ej sällan framskymtar i hennes dikter en ren, stundom varm känsla. För vårt folk skola dessa dikter alltid blifva kära, särskildt i följd af den svenska prägel, som de så väl till tonen som till innehållet ega. De hafva också fått många upplagor, och flere af dem lefva på folkets läppar.

Frans Mikael Franzén [f. i Uleåborg 1772, Professor i Åbo, öfverflyttade till Sverige efter Finlands eröfring, slutligen Biskop i Hernösand, † 1847] förvärfvade sig genom sina visor och smärre lyriska dikter ett rum bland våra ypperste skalder. I en tid, då blodiga strider och våldsamma skakningar upprörde Europa, hördes från den unge Franzéns lyra toner, hvilka andades blott oskuld, frid och försonlighet. Under det den s. k. »upplysningens» apostlar bemödade sig att genom sina filosofiska och politiska läror upplösa alla traditionela band, som förenade menniskorna, förhärligade den finske skalden i enkla, rörande sånger de ursprungligaste och innerligaste af alla band, familjebanden, hvilka ingen tvifvelsjuk filosofi förmår sönderslita, emedan de i tidens begynnelse knutits af den eviga kärleken sjelf. Sinnebilder af denna kärlek, som tillika är evig skönhet, fann han öfver allt i naturens företeelser och i menniskohjertats rörelser, och han tolkade dem med oskuldsfullt behag och den klaraste åskådlighet i en följd af tjusande idyller. Dessa sånger mottogos med allmän beundran. Kellgren införde i Stockholmsposten (1793) den sköna dikten *Menniskans anlete* med bifogande af några ord, som innebära, att

han önskade att sjelf hafva författat en dikt sådan som denna. I samma tidning offentliggjordes derefter många af Franzéns vackraste dikter, såsom *Till Selma*, *Den gamle knekten*, *Riddar S:t Göran*, *De små* m. fl. Förträffliga äro äfven visorna *Unga flicka i din vår*, *Goda gosse glaset töm*, *Sörj ej den gryende dagen förut*, *Champagnevinet*, *Beväringssång* m. fl., hvilka utmärka sig genom en ren och innerlig ton, den ljufvaste idylliska färg samt den skäraste och mjukaste form. Samma älskliga syskontycke af oskuld, enkelhet och klarhet ega de intagande styckena *Blommorna*, *Modren vid vaggan*, *Nyårsmorgonen*, *Stjernhimmelen* m. fl.

År 1797 vann Franzén svenska akademiens stora pris för en *Sång öfver grefve Gustaf Filip Creutz*. Med detta härliga skaldestycke, som länge ansågs vara det skönaste i svenska akademiens handlingar, slutade första skiftet af Franzéns skaldebana. Den akademiska skolan synes från denna tid hafva betydligt inverkat på skaldens utveckling. Hans dikter blefvo mer reflekterande och didaktiska, och i denna riktning omarbetade han nu många af sina äldre sånger. Utom ett stort antal smärre dikter författade han under denna och följande period flere vidlyftiga arbeten, såsom lärodikten *Emili eller en afton i Lappland* och de episka dikterna *Svante Sture eller mötet vid Alvastra* och *Kolumbus eller Amerikas upptäckt*. Oaktadt sina många enskilda skönheter, hvilka företrädesvis äro af lyrisk art, äro likväl dessa dikter i det hela mindre lyckade. Äfven som dramatisk författare uppträdde Franzén, men utan framgång. Den episka dikten *Gustaf Adolf i Tyskland*, som ej fullbordades, är författad på ganska goda hexametrar och eger flere vackra skildringar.

Såsom vältalare var Franzén utmärkt. Hans tal *Om svenska drottningar*, hållet i Åbo 1797 med anledning af Gustaf IV Adolfs förmälning, hans *Inträdestal i svenska akademien*, hans många för akademien författade *Minnesteckningar*, hans

Lefvernesbeskrifning öfver Choræus m. fl. skrifter utmärka sig genom åskådlighet och trohet i skildringen samt ädelhet i stil.

ULRIKA KAROLINA VIDSTRÖM [född *Forsberg*, gift med violinisten vid hofkapellet Sven Vidström; † 1841] vann under denna period stort rykte såsom skaldinna, förnämligast genom sina *Erotiska sånger*, hvilka utmärka sig genom en öm och varm känsla, ett intagande behag och harmonisk versbildning.

Under denna period eller mot slutet af den näst föregående framträdde några poeter, som voro fullständigt originele, hvar och en på sitt särskilda sätt, men alla på ett olyckligt. Deras namn upprepas emellertid så ofta, att de ej kunna förbigås. HAQVIN BAGER [Grosshandlare i Malmö, † 1782] blef nämligen för sin "ekonomiska poesi" så riksbekant, att ordet Bager nästan blifvit ett nomen appellativum i bemärkelsen af misslyckad rimmare. MATTIAS BJUGG [Tullförvaltare i Enköping, † 1807] frambragte, enligt Thorilds uttryck, "ohärmliga mästerstycken i det alldeles rasande". Det förnämsta mästerstycket torde vara hans *Skaldedikt öfver Sverige*. HANS JAKOB SESEMAN [f. d. Skolkollega i Vadstena, † i Stockholm 1819] var en erkänd mästare i räknekonsten, hvarför han kallade sig sjelf "Arithmetices magister". Hans poetiska arbeten äro samlade under titeln *Skrifter af, öfver och utgifne af Hans Jakob Seseman*. Man tror sig veta, att den qvicke E. Schröderheim till ökandet af läsarens förlustelse biträdt vid redaktionen. Ett dylikt biträde lär samme man äfven hafva lemnat PETER YCKENBERG [Borgmästare i Upsala, † 1800], som blef vida beryktad för sitt oförlikneliga *Tal öfver kronprinsen Gustaf Adolfs födelse 1778*.

Prosaliteratur.

KARL AUGUST EHRENSVÄRD [född 1745, grefve, Generalamiral, † 1800] blef af sin fader, Sveaborgs befästare och skärgårdsflottans skapare, tidigt bestämd för krigarens yrke, men var af naturen danad för konstnärens. Efter att hafva till konstnärliga och vetenskapliga studier och till uppöfvande af sina utomordentliga anlag för teckning egnat de stunder, som hans tjenstgöring lemnade honom lediga, gjorde han under åren 1780—1782 en resa till södra Europa. Återkommen till fäderneslandet, utgaf han sin *Resa till Italien* och *De fria*

konsters filosofi, uti hvilka arbeten han i flyktiga, men oftast träffande, alltid snillrika och lifliga drag uttalar sina originela idéer om det sköna, om den bildande konsten och hennes lagar samt sin kärlek till antiken och den grekiska konstens mästerverk, hvilka för honom äro de ideal, som aldrig skola öfverträffas. Ehrensvärd egde ett djupt och omfattande snille och ett genomträngande förstånd. Sanningar, dem vår tids förnämste tänkare framstält såsom nya, stodo klara för hans blick och äro antydda i hans skrifter. Hans sätt att uttrycka sig är i högsta grad ordkargt, men hvarje hans sats är tankediger. Också höra hans verk till de mest svårfattliga inom vår literatur. Hans estetiska åsigter hafva i särskilda skrifter vidlyftigt utvecklats och tolkats af flere bland våra författare, i synnerhet med mycken fullständighet af *Atterbom*, hvars förträffliga framställning af Ehrensvärd i »Svenska siare och skalder» är en oumbärlig kommentar till den store siarens skrifter.

Nils von Rosenstein [f. 1752, kronprinsen Gustaf Adolfs lärare, Landshöfding, sedan Statssekreterare, † 1824] vann anseende som vitter filosof och utöfvade såsom svenska akademiens ständige sekreterare stort inflytande på literaturen. Hans förnämsta skrifter äro: *Försök till en afhandling om upplysningen till dess beskaffenhet, nytta och nödvändighet*, några i svenska akademiens handlingar införda *Anmärkningar om vitterhet och smak*, *Företal* till akademiens Afhandling om stafsättet, till Kellgrens, Lidners och fru Lenngrens Skrifter och till Lehnbergs Predikningar jämte flere *Åminnelsetal* och *Bref*. Såsom prosaisk stilist var Rosenstein en af de ypperste på sin tid.

Magnus Lehnberg [född 1758, Kyrkoherde i Stockholm, Öfverhofpredikant, slutligen Biskop i Linköping, † 1808] var Sveriges mest berömde vältalare under gustavianska tiden, hvars konstdomare försäkrade på fullt allvar, att »med Lehnberg föddes svenska vältaligheten fullvuxen». En senare tids från de franska mönstren frigjorda smak har lagt sin måttstock

på denna vältalighet och dervid funnit, att om hon i sin art var fullvuxen, var sjelfva arten dock ej den bästa. Ordprål och öfverdrifven prakt i bilder utmärka detta slags vältalighet, men värme, ledighet och naturlighet i uttrycket saknas der nästan alldeles. Lehnbergs *Äreminnen öfver Birger Jarl* och *Gyllenhjelm* väckte allmän beundran. Han var äfven sin tids ryktbaraste predikant.

Georg Adlersparre [f. 1760, General-adjutant vid statshvälfningen 1809, sedan Statsråd, Landshöfding, grefve, † 1835] eger ett fräjdadt namn äfven i vår literaturs historia, mindre genom sina *Skaldeförsök*, hvilka äro föga betydande, än genom tidskriften *Läsning i blandade ämnen* (i början kallad *Läsning för landtmän*), som af honom utgafs under åren 1795—1801. Denna tidskrift, i hvilken Leopold, A. G. Silfverstolpe m. fl. af tidens verksammaste literatörer deltogo såsom medarbetare, innehåller många förträffliga uppsatser i ämnen af literärt och allmänt medborgerligt intresse och bidrog kraftigt till spridandet af nya idéer, till krossandet af gamla fördomar och till den tänkesättes utveckling, som efter hand framkallade statshvälfningen. Hennes artiklar voro revolutionsgnistor, hvilka utströddes i sinnena af samma hand, som ett årtionde senare med svärdet nedbröt envåldets undergräfda fäste och dermed öppnade ett nytt blad ej blott i svenska statens, men ock i svenska odlingens häfder.

Kellgrens, Leopolds, Thorilds och Franzéns vigtigaste skrifter på prosa äro ofvan nämda.

Henrik Gabriel Porthan [född i Finland 1739, Professor i Åbo, tit. Kansliråd, † 1804] utöfvade såsom vetenskaplig forskare och universitetslärare ett högst betydande inflytande på Finlands literatur och dess hela nationela odling. Han bröt banan för den finska historieforskningen och var grundläggaren af Finlands publicitet. Äfven på vitterhetens utveckling inverkade han kraftigt och välgörande genom sina föreläsningar och såsom faderlig ledare för en talrik krets af lärjungar, till hvilka hörde Kellgren, Franzén och Choræus. Redan 1770 stiftade han i Åbo ett vittert sällskap, kal-

ladt "Aurora", som snart började sin verksamhet med utgifvande af en literär och historisk veckoskrift. Han skref sina flesta vetenskapliga arbeten på latinska språket, men författade äfven några historiska afhandlingar på svenska, hvilka vittna om noggrann forskning och god stilistisk förmåga.

Poesien och vältaligheten omfattades under denna tid med lifligt deltagande. Hvarken förr eller senare torde skaldekonsten hafva åtnjutit så stor popularitet hos oss. Folket lyssnade med förtjusning till Bellmans dityrambiska qväden, Kellgrens och Leopolds dikter väckte allmän beundran, och Lidners känslofulla sångmö mötte öfver allt varma sympatier. Men den solljusa taflan förmörkades. Solen sjönk i blod: den snillrike, vitterhetsälskande konungen, "Nordens Augustus", föll för lönmördarens kula. Lidner, Bellman och Kellgren följde honom snart i grafven, Thorild landsförvisades, och de öfrige store sångarne från Gustafs dagar tystnade efter hand eller hördes allt mer sällan. En dyster sinnesstämning utbredde sig i landet under Gustaf IV Adolfs regeringstid. Politisk ofrihet, socialt tvång, yttranderättens inskränkning, styrelsens ljusskygghet och misstänksamhet — allt bidrog att nedtynga sinnena. Dertill kommo franska revolutionens gräsligheter. Många ädle och varmhjertade män hade vid henne fäst de ljusaste förhoppningar och sågo nu dessa dränkas i strömmar af blod. Här såsom öfver allt i Europa framkallade revolutionens olyckliga utgång till en början modlöshet och misströstan. Man misströstade om det ädlas och sannas framgång på jorden, man förtviflade om all verklig förbättring af mensklighetens moraliska och politiska tillstånd. Det var *resignationens tidehvarf* (1795—1809). Denna resignation uttalade sig i literaturen dels såsom försakande stoicism, dels såsom njutningslysten epikureism. Den förra fann sitt uttryck i en mängd *lärodikter*, den senare i ett stort antal *sällskaps-* och *dryckesvisor*, hvilka spredos öfver hela landet och sjöngos i alla sällskapskretsar. Visan hade nu sin blomstringstid (Franzén, Valerius). Emellertid fortforo de franska smakreglerna och vitterhetsmönstren att vara gällande. Leopold och Rosenstein voro vitterhetens främste målsmän. Svenska akademien, som ådragit sig förmyndarstyrelsens onåd och nödgats afbryta sin verksamhet, upprättades åter efter Gustaf Adolfs anträde till regeringen. Hon utdelade frikostigt sina pris åt författare af lärodikter och äreminnen i den franskt klassiska smaken, men hon skänkte äfven redan nu sitt bifall åt dikter i andra tonarter, då de buro snillets prägel (Franzén). En ny dag för svenska vitterheten började gry. *Franzén* uppstämde nu sina skönaste sånger, och de första tonerna från *Wallins* och *Tegnérs* lyror läto höra sig före tidehvarfvets slut. Tiden var mogen för en reform af den svenska dikten. Skildringen af den långvariga strid, som åtföljde denna reform, inleder det nya tidehvarfvet.

Den vetenskapliga literaturen

under gustavianska tidehvarfvet erbjuder icke samma lysande tafla som vitterheten och är i jämförelse med frihetstidens mindre rik på utmärkta arbeten och stora författarenamn. Konung Gustaf III egde ringa intresse för den stränga, vetenskapliga forskningen och delade åt denna föga eller intet af den uppmuntran, som han så frikostigt skänkte vitterheten och de sköna konsterna. Då lärdomen åtnjöt så ringa gunst vid hofvet och i de tongifvande kretsarne, började snart hans anseende i allmänna tänkesättet att sjunka. Redan 1776 klagades öfver studiernas förfall vid Upsala universitet, öfver okunnighet hos dem som undervisade och olust hos dem som skulle undervisas, och särskildt öfver den unga adelns förakt för allvarliga studier. Den tid var förbi, då en G. Bonde, en Tessin, Scheffer, Höpken m. fl. ansågo för en ära att ej endast genom börd och samhällsställning, utan ock i afseende på lärdom och hög bildning räknas bland landets ypperste. Nu gjorde en ytlig salongsbildning till fylles för ära och framgång, och den eftersträfvade sysslan köptes lättare, än hon vans genom arbete och insigter. Vetenskapen lofvade sina idkare hvarken bröd eller anseende, men likväl egde han äfven nu en krets af trogne, hvilka älskade honom för hans egen skull. Några utmärkte lärde framträdde äfven under denna tid, och literaturen riktades med värdefulla arbeten i flere kunskapsgrenar.

Största uppmärksamheten ådrager sig **filosofien,** icke på grund af några större, om sjelfständig forskning vittnande arbeten, men i följd af hennes stora inflytande på allmänna tänkesättet. Den rådande åsigten var den från *Locke* utgångna empirismen: alla våra kunskaper härleda sig från den sinliga erfarenheten, hvaraf följer, att den sinliga verlden är den enda verkliga. Denna åsigt, hvars skenbart enkla grundsatser voro lätt tillgängliga för "det sunda förståndet" (*sens commun*) och derför snart öfvergingo i vitterheten och den lätta literaturen, vann utbredning öfver allt i Europa. I Frankrike utvecklades Locke's principer af de berömde författarne *Montesquieu* och *Voltaire.* I synnerhet den senare, hvilkens skrifter af de bildade i alla land lästes med en beundran, gränsande till dyrkan, utöfvade ett utomordentligt inflytande. Först af Voltaires efterföljare blefvo dock lockeanismens konseqvenser fullt utvecklade. Detta skedde genom *Helvetius* och *encyklopedisterna* (så kallade efter det af *Diderot* och *d'Alembert* utgifna stora verket "*Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences*"), hvilka lärde en fullständig materialism: materien är det sant varande i allt, ingen skilnad finnes mellan ande och materia, Guds existens, själens odödlighet och viljans frihet nekas, egennyttan är den enda principen för menniskans handlingssätt. I Tyskland uppstod såsom

en frukt af wolffianismen och de från Frankrike utbredda lärorna en eklektisk populärfilosofi, kallad den *tyska upplysningen*, hvilken, ehuru mer moderat, i mycket öfverensstämde med encyklopedismen. Äfven i vårt land, som i så många fall hemtade sina mönster från Frankrike, vann den moderna lefnadsåsigten snart talrike anhängare inom de bildade klasserna. Äfven här var sens-commun-filosofien fruktbar på både godt och ondt. Hennes förnämsta organ var tidningen *Stockholmsposten*, som, på samma gång hon befordrade lättsinne, ytlighet och materialism i allmänna tänkesättet, kraftigt verkade till utrotande af många fördomar, bekämpade religiös ofördragsamhet, vantro, mörker och råhet. Vidskepelsen, som under den "upplysta" tiden frodades i fast otrolig grad och framträdde i många skepnader (mesmerism, magnetism, andebesvärjning, spådomskonst, ordenssvärmeri), hade en oförsonlig fiende i denna tidning. För samvets- och tankefrihet kämpade hon oförskräckt. "Upplysningens" idéer omfattades af *Kellgren*, *Leopold*, *Rosenstein* och de fleste af tidehvarfvets skriftställare. Det sedliga intresset var dock hos de ledande bland dessa tillräckligt starkt att värna dem för encyklopedismens ytterligheter. Hos Kellgren frambröt allt tydligare mot slutet af hans lif ett djupt sedligt allvar, och Leopold sökte snart i den moraliska känslan en "ersättningsprincip" för förståndets otillräcklighet till vinnande af säker kunskap. Hos *Thorild* och *Ehrensvärd* framträdde, oaktadt deras lockeanske grundsatser, aningen om en djupare uppfattning, hvarigenom de blefvo föregångare till den högre filosofiska åsigt, som under följande tidehvarf utvecklade sig. Den berömde tänkaren *Immanuel Kant* [Professor i Königsberg, † 1804] hade emellertid vederlagt den på Locke's principer grundade verldsåsigten genom sin skarpsinniga undersökning af den menskliga kunskapsförmågan, hvilkens beskaffenhet och gränser han noggrant bestämde. *Den kritiska filosofien*, såsom Kants lära nämnes, åstadkom en fullständig reform af filosofien och gjorde sig efter hand gällande i alla vetenskaper och alla grenar af literaturen. Den nya filosofien blef omkring år 1790 känd hos oss. Hennes förste och ifrigaste främjare var den lärde Daniel Boethius [Professor i Upsala, † 1810], som tolkade henne i flere vetenskapliga arbeten. Mot honom kämpade till lockeanismens försvar den stridslystne Per Niklas Christiernin [Professor i Upsala, † 1799] och *Leopold*, hvilken senare dock småningom närmade sig den nya läran. Mot vissa af Kants grundsatser uppträdde äfven Matteus Fremling [Professor i Lund, † 1820]. Till den kritiska filosofien slöt sig deremot *Benjamin Höijer* (se nedan), hvilken sedan intog en allt mer sjelfständig ställning såsom tänkare. Kantianismens tillämpning på vetenskapen och vitterheten egde förnämligast rum i *Literaturtidning* och *Journal för Svensk literatur*, hvilka tidskrifter utgåfvos (1795—1812) af Gustaf Abraham Silfverstolpe [då Docent i Upsala, sedan Lektor, Rikshistorie-

graf, Kyrkoherde i Söderköping, † 1824]. Den sistnämda tidskriften gjorde verklig epok i fosterlandets kritik genom sina förträffliga uppsatser af *Höijer* och bidrog väsentligt, jämte *Adlersparres* tidskrift (se ofvan), till utbredandet af den högre bildning, som, efter revolutionen, verkade reformerande i alla riktningar. Af betydelse för den nya filosofiens utbredning var äfven den s. k. *Juntan* i Upsala, ett sällskap af unge män, hvilka, hänförde af franska revolutionen, svärmade för folkrätt och frihet. Själen i detta förbund var samme *Höijer*. Bland öfrige medlemmar märkas G. A. Silfverstolpe och *Hans Järta* (se nedan). Mot tidehvarfvets slut spredos äfven hos oss de filosofiska läror, som efter Kant framträdt i Tyskland. Deras inflytande på literaturen och tänkesättet tillhör skildringen af nästa tidskifte.

"Upplysningens" flacka teorier kunde ej verka upplifvande på de vetenskapliga studierna, minst på de teologiska. För senscommun-visheten var kristendomen obegriplig, följaktligen måste han vara falsk. Man förnekade kristendomens hufvudläror såsom idel "fördomar". Som likväl upplysningen — åtminstone i vårt land — icke ville vara alldeles utan religion, behöll man, sedan kärnan var bortkastad, det moraliska skalet. Tidens religion blef sålunda ett slags filantropisk och sentimental *sedelära*. Åsigten, så vidt hon gjorde sig gällande inom kyrkan och den teologiska literaturen, kallas *neologi*. Hon saknade ej anhängare bland kyrkans lärare och spåras tydligt i predikoliteraturen (Lehnberg och hans skola), men hon trängde lyckligtvis icke på djupet inom vår kyrka; vida större delen af folket och dess fleste lärare höllo fast vid den gamla ortodoxien. Djupare verkade Kants filosofi, som bevisade det menskliga förståndets oförmåga att komma till kunskap om det öfversinliga, men tillika, på samma gång hon förklarade att de högsta idéerna, Gud och själens odödlighet, endast såsom praktiska postulat, d. v. s. genom tro, kunna fattas, segerrikt förfäktade förnuftets rätt att äfven på det teologiska fältet sjelf utstaka gränserna för sin domvärjo. Den vetenskapliga ande, som fostrades af denna filosofi, visade snart sitt lifgifvande inflytande äfven på teologien och gaf denna vetenskap, sedan genom statshvälfningen yttrandefriheten återvunnits, en ny, friare riktning, hvilken blifvit kallad *rationalism*. — Bland teologiska verk på svenska språket från denna tid märkas här blott J. HALLENBERGS (se nedan) lärda *Anmärkningar öfver uppenbarelseboken* och S. ÖDMANNS (se nedan) *Strödda samlingar utur naturkunnigheten till den heliga skrifts upplysning*, hvilka båda blefvo vidt berömda och öfversattes till tyska språket. Den år 1773 förordnade, ännu efter mer än hundra år bestående *kommissionen för bibelns öfversättande* framlade de första, föga tillfredsställande frukterna af sitt arbete, och flere *förslag till ny psalmbok* utgåfvos, hvilka dock lika litet lyckades vinna allmännare bifall.

I **rättsvetenskapen** förvärfvade MATTIAS CALONIUS [f. i Finland 1738, Professor i Åbo, 1793 ledamot af högsta domstolen, 1809 Statsråd och medlem af finska regeringskonseljen, † 1817], som kallats "den främste bland svenske lagkloke", ett lysande namn. Hans *Opera omnia* innefatta äfven arbeten på svenska språket. JOHAN HOLMBERGSSON [f. 1764, Professor i Lund, † 1842] vann redan under detta tidehvarf ett stort rykte såsom grundlig rättslärd.

Naturvetenskaperna egde äfven nu några utmärkte bearbetare, ehuru intresset för dem synes hafva minskats efter Linnés bortgång. I *botanik* märkas förnämligast Linnés lärjunge ADAM AFZELIUS [Professor i Upsala, † 1836], den store kryptogamkännaren OLOF SWARTZ [Professor i Stockholm, † 1818] och ERIK ACHARIUS [Provinsialläkare, tit. Professor, † 1819], hvilken genom sina berömda arbeten i lichenografien (kunskapen om lafvarne) reformerade denna gren af botaniken. Det förtjenstfulla planschverket *Svensk botanik,* som nu utgafs med text af KONRAD QUENSEL [Professor i Stockholm, † 1806] och *O. Swartz,* främjade mycket studiet af Sveriges flora. Ett likartadt *zoologiskt* verk, *Svensk zoologi,* författades äfven af de båda sistnämde. Flere af samtidens botaniske forskare vunno berömda namn äfven inom zoologien, såsom THUNBERG och SPARRMAN (se ofvan) samt ANDERS JAHAN RETZIUS [Professor i Lund, † 1821], hvilken likasom dessa båda var Linnés lärjunge. Kunskapen om insekterna utvidgades genom värderika forskningar af GUSTAF VON PAYKULL [Hofmarskalk, † 1827], KARL JOHAN SCHÖNHERR [Sidenfabrikör, tit. Kommersråd, † 1848] och LEONHARD GYLLENHAAL [Major, † 1840]. — Äfven *kemien* och *mineralogien* egde utmärkte bearbetare. JOHAN GOTTLIEB GAHN [Assessor, † 1818] arbetade under sina studieår till samman med Bergman och Scheele och förvärfvade genom vigtiga upptäckter ett rykte, som nästan upphinner deras. Alla tre dessa storheter öfverglänstes dock af Gahns lärjunge J. J. BERZELIUS (se nedan), hvilken nu framlade de första frukterna af sina epokgörande forskningar. SVEN RINMAN [Bergsråd, † 1792] ordnade de resultat, som bergsvetenskapen vunnit, och utgaf *Försök till jernets historia* samt *Bergverkslexikon.*

De **matematiska** vetenskaperna egde under denna tid icke många forskare af högre ordning. Astronomen MELANDERHJELM förvärfvade sitt stora rykte redan under förra tidskiftet. FREDRIK MALLET [Professor i Upsala, † 1797] författade *Matematisk beskrifning om jordklotet,* hvilket arbete öfversattes till tyskan och blef vida berömdt. JOHAN WILCKE [Professor i Stockholm, † 1796] utvidgade genom flere vigtiga upptäckter kunskapen om elektriciteten och magnetismen. JÖNS SVANBERG [f. 1771, Professor i Upsala, † 1851] verkstälde berömda gradmätningar i Lappland och utgaf lärda matematiska afhandlingar, genom hvilka han vann ett lysande namn.

Ingen stor vetenskapsman på medicinens område uppträdde nu, men tiden egde flere utmärkte läkare. Bland dem böra ihågkommas DAVID SCHULZ VON SCHULZENHEIM [f. 1732, Arkiater, adlad, † 1823] och PER VON AFZELIUS [f. 1760, Professor i Upsala, Arkiater, adlad, † 1843]. Den förre skref afhandlingar i medicin, nationalekonomi, finanslära, estetik, pedagogik och svensk ortografi samt diktade äfven en tragedi. Tretio år gammal höll han ett berömdt tal *Om den rätta ålderdomens ernående*, hvilket han vid 88 års ålder å nyo utgaf.

I klassiska språken utmärkte sig JOHAN LUNDBLAD [Professor i Lund, † 1820] och KRISTOFER DAHL [Professor i Upsala, † 1809], hvilka vunno stort anseende såsom latinske oratorer, den förre äfven såsom latinsk skald. Orientalister af hög rang voro MATTIAS NORBERG [Professor i Lund, tit. Kansliråd, † 1826] och KARL MAGNUS AGRELL [Prost i Vexjö stift, † 1840], båda vidt fräjdade inom och utom landet.

Flere af förra tidehvarfvets häfdaforskare voro verksamme såsom författare äfven under detta. Bland de nu uppträdande tillhör främsta rummet J. HALLENBERG (se nedan), som författade arbeten i svensk och allmän historia samt en ofantlig mängd akademiska afhandlingar. KARL GUSTAF NORDIN [slutligen Biskop i Hernösand, † 1812] samlade många historiska urkunder och skref äreminnen för svenska akademien. Flere vigtiga urkundsamlingar gjordes nu, och memoarer författades, hvilka, i senare tid utgifna, spridt ljus öfver tidehvarfvets historia. I svensk *lärdomshistoria* arbetade den förtjenstfulle samlaren JOHAN HENRIK LIDÉN [tit. Professor, † 1793]. — Fornforskningen kom under denna tid åter till heders. Äran derför tillhör i väsentlig mån NILS HENRIK SJÖBORG [Professor i Lund, † 1838], hvilken, jämte flere historiska arbeten, utgaf *Inledning till kännedom om fäderneslandets antiqviteter* och (efter 1809) *Nomenclatur för Nordens fornlemningar* och *Samlingar för Nordens fornälskare.* PER THAM *till Dagsnäs* [tit. Öfverintendent, † 1820], en ifrig fornvän, som i åsigter närmade sig den rudbeckska skolan, utgaf *Antiqvarisk resa från Vestergötland till Stockholm* m. fl. antiqvariska skrifter.

Geografien bearbetades af DANIEL DJURBERG [Rektor vid Klara skola i Stockholm, † 1834], som författade några större geografiska verk äfvensom läroböcker, hvilka länge användes vid skolorna. Af *resebeskrifningar* blef i synnerhet JAKOB JONAS BJÖRNSTÅHLS [Docent i arabiska språket i Upsala, utnämd Professor i Lund, † i Salonichi 1779] mycket berömd. Hon utgafs efter författarens död af *Gjörvell* och öfversattes på flere främmande språk. ÖDMANN författade äfven geografiska arbeten, men verkade på detta område mest genom de talrika resebeskrifningar, hvilka han dels öfversatte, dels sjelfständigt bearbetade efter utländska original. En svensk resande, hvilkens reseminnen blefvo välsignelsebringande för

millioner af vårt slägte, var Karl Bernhard Vadström [Öfverdirektör för kontrollverket, sedan fransk medborgare, † i Versailles 1799]. Han reste 1787 med Sparrman till Afrikas vestkust, der han såg slafhandeln i hela hennes ryslighet bedrifvas. Efter återkomsten till Europa utgaf han på engelska flere skrifter mot negerslafveriet. Frukten af hans menniskoälskande verksamhet mognade först åtta år efter hans död, då den parlamentsakt stadfästes, hvilken förbjöd slafhandeln i de engelska kolonierna. Sina sista lefnadsår tillbragte han i Frankrike, der han verkade för samma ädla mål. Hans skrifter tillhöra icke omedelbart vår literatur, men hans namn tillhör civilisationens historia och bör icke förgätas i hans fädernesland.

De *kartverk,* som under denna tid utarbetades, öfverträffade vida alla äldre och bibehålla ännu högt värde. Främst på detta fält möter oss friherre Samuel Gustaf Hermelin [Bergsråd, † 1820], genom hvilkens uppoffrande nit och patriotiska verksamhet kunskapen om fäderneslandet betydligt utvidgades, dess ödemarker befolkades, dess näringar förkofrades. Hans förträffliga *Geografiska kartor öfver Sverige* (58 st.) utgöra ännu vårt fullständigaste kartverk. I sin *Mineralhistoria öfver Lappmarken och Vesterbotten* beskref han Gellivare grufvor, på hvilkas outtömliga rikdom han först fäste en allmännare uppmärksamhet. Hans medarbetare i det stora kartverket var Karl Peter Hällström [Öfverste-löjtnant, † 1836], som författade flere geografiska och hydrografiska arbeten efter mätningar, som han sjelf verkstält. Johan Nordenanckar [Vice Amiral, † 1804] och efter honom Gustaf af Klint [Vice Amiral, † 1840] skapade *Sveriges sjöatlas,* ett värdigt motstycke till Hermelins landatlas.

Den periodiska pressen vann under detta tidehvarf ej obetydlig utveckling. Flere af landets förnämste skriftställare egnade sina krafter åt dagbladsliteraturen. Åtskilliga af de ofvan nämda tidskrifterna bidrogo ock i hög grad till det allmänna tänkesättets lyftning och bildningens främjande. På det politiska området kunde pressen likväl ej uträtta mycket under en tid, som nästan helt och hållet saknade *tryckfrihet.* En kunglig förordning af 1780 förklarade boktryckarne ansvariga för pressens missbruk, och härigenom infördes i sjelfva verket å nyo censuren, hvilken nu, till föga fromma för literaturen, öfverlemnades åt oftast mindre kunniga personer. Hertig Karls förmyndarstyrelse, som i början visade sig frisinnad, utfärdade visserligen (1792) en förordning om allmän tryckfrihet, men denna upphäfdes af Gustaf Adolf genom förordningen af 1798, hvilken påbjöd, att utgifvare af dagblad eller periodisk skrift skulle inför kanslikollegiet uppgifva de ämnen, hvilka i tidningen komme att afhandlas. De franska frihetsidéerna, som konungen så innerligt hatade, skulle hållas på afstånd. Först efter statshvälfningen blef det offentliga ordet i Sverige åter fritt.

SJETTE TIDEHVARFVET.

Från revolutionen till Tegnérs död (1809—1846).

Språket.

Genom ett stort antal utmärkte vittre och vetenskaplige skriftställare hade vårt modersmål vid denna periods inträde vunnit en hög grad af utbildning. Några vigtigare förändringar undergick det icke under detta tidskifte. Språkets grammatik bearbetades af flere författare, sedan modersmålet nu blifvit infördt såsom särskildt läroämne i de allmänna skolorna. Slutligen utgaf *svenska akademien* år 1836 en *Svensk språklära*, bygd på grunder, som till stor del blifvit allmänt gällande. Detta arbete, som författades af Lars Magnus Enberg [Lektor vid Stockholms gymnasium, tit. Professor, † 1865], innehåller äfven en kort öfversigt af svenska språkets historia.

Skaldeverk.

Den romantiska skolan; strid med akademisterna. — Götiska skolan. — Fristående skalder. — Romanliteratur. — Öfversättningar.

Under förra hälften af adertonde århundradet hade franska smakläran och de af henne godkända mönstren i vitterhet varit allena gällande öfver allt i Europa och, från Dalins tid, vunnit välde äfven hos oss. I Tyskland protesterade likväl vid midten af seklet den store *Lessing* mot detta nesliga beroende af en främmande nationalitet, hvarigenom det tyska folkets sjelfständighet inskränktes och utvecklingen af dess andliga krafter hämmades. Hans skarpsinniga kritik och djupa estetiska spekulation ledde till franska konstlärans fall och till en nyfödelse för den tyska poesien, hvilken mot slutet af sek-

let, sedan hon i den antika skönheten funnit sitt ideal, med de store skalderna *Schiller* och *Göthe* uppnådde sin högsta blomstring (*den tyska klassiciteten*). Under tiden sutto de franska sånggudinnorna i orubbadt bo på den svenska parnassen, till dess, vid pass tretio år efter Lessings uppträdande i Tyskland, samma protest höjdes i vårt land af *Ehrensvärd* och *Thorild*. Den förre härledde lagarne för det sköna uteslutande från antikens mästerverk, den senare fann dem i naturen och i sin subjektiva känsla. Aningen om en högre verldsåsigt, än den allmänt rådande, uppfylde dem båda, men ingendera förmådde vetenskapligt bemäktiga sig principen för denna nya åsigt. Den reform, de åsyftade, mäktade de således ej genomföra. Tyska literaturen började emellertid utöfva inflytelse äfven utom Tyskland. I Danmark ljödo nationela toner från *Evalds* lyra, och *Baggesen* hemtade från Tysklands skalder mönster för sina sånger. Efter hand väckte de nya tonerna uppmärksamhet äfven på denna sidan om Sundet. Tysklands vitterhet fann allt flere beundrare hos oss och framkallade äfven här högre idéer om poesien, verkade äfven här frigörande och förädlande på skaldekonsten. Detta inflytande röjer sig i *Kellgrens* senare sånger, i *Lidners* och *Franzéns* dikter och kan spåras äfven hos *Leopold*. I *Bellmans* originela skapelser hade den franska sångmön icke haft någon del. *Adlerbeth* hade till och med försökt rikta uppmärksamheten på den fornnordiska dikten. Således var vår poesi redan på 1780- och 1790-talen på god väg att afkasta de franska bojorna och utveckla sig till frihet och sjelfständighet, till högre skönhet och djupare innehåll. Då inträffade plötsligt vid början af detta tidehvarf en våldsam brytning, och en långvarig strid uppstod.

Den resignation, som framkallats af franska revolutionens misslyckande, var öfvergående. Uppskrämde af de ohyggligheter, som frihetens missbruk medfört, betraktade många tän-

kande män revolutionens idéer och läror såsom roten och upphofvet till Europas alla olyckor, och man började längta åter till forna förhållanden i stat och kyrka. Så uppkom *reaktionen*. Denna sinnesstämning framkallade inom tyska vitterheten en ny riktning, den *nyromantiska skolan*, hvilkens anförare voro bröderna *A. W.* och *F. von Schlegel*. Bland hennes öfrige anhängare voro skalderna *Tieck* och *Novalis* de förnämste. Den inre verlden, känslan, det aningsfulla och drömartade egde för nyromantikerna högre betydelse än den yttre verkligheten, hvarför de ock med förkärlek vände sig till medeltiden och helst från hennes sagoverld hemtade ämnen för sin poesi. Förgångna tiders åsigter upptogo de såsom sina, försvarade katolicism och bokstafstro, despotism och bördsadel o. s. v. Den nya filosofi, som samtidigt förkunnades af den tyske tänkaren *Schelling*, lemnade dem det vetenskapliga stödet för dessa läror.

Den nyromantiska vitterheten blef snart bekant hos oss. Ett år 1803 af *L. Hammarsköld* stiftadt studentsällskap i Upsala, kalladt *Vitterhetens vänner*, planterade först nyromantiken i Sverige. Sedan detta sällskap upphört, stiftade år 1807 ett par af dess medlemmar, den då sjuttonårige *Atterbom* och den två år äldre *Palmblad*, ett nytt vitterhetssällskap under namn af *Auroraförbundet*, hvilket med värma omfattade de nya idéerna. Så uppkom hos oss den s. k. *Nya eller romantiska skolan*. Denna skola började snart en häftig och bitter strid mot svenska akademien och hennes försvarare. Skolans åsigter uttalades i tidskrifterna *Polyfem* och *Fosforos*. Efter den sistnämda, som utgafs i Upsala (1810—1813), hafva hennes anhängare blifvit kallade *fosforister*. Sedermera blef *Svensk literaturtidning* (1813—1824) hennes organ. Fosforisterna yrkade i likhet med tyskarne, hvilka voro deras mönster, ett djupare innehåll, lifligare och friare former, ett färgrikare språk, en högre grad af känsla och fantasi inom dikten. De sökte lyfta skaldekonsten från jorden, der hon hittills befäst

sig, och ville föra henne mot himmelen, men de råkade dervid ofta förirra sig bland molnen. Ordet *fosforism* blef derför i mångas uppfattning liktydigt med dunkelhet och oreda i tanken, svulst och bombast i uttrycket. Fosforisterna voro äfven i sin kritik ensidige och bittre, och genom den ovilja, som de sålunda uppväckte, motverkade de ofta det goda, de åsyftade. Sina egna dikter i den nya tonarten — ofta sköna, men ofta mycket omogna — framlade den unga sångarskaran dels i Fosforos, dels i *Poetisk Kalender*, som utgafs (1812—1822) af fosforismens hufvudman, Atterbom. Denna kalender skulle nu blifva svenska skaldekonstens evangeliibok. Med sångens »himmelsljud», med »elden af skaldens gudayra» skulle man omskapa »det kalla fosterlandet» och fördrifva »kaos-dunklet». Starkt sjelfförtroende saknades således icke. Oaktadt sina betydliga öfverdrifter, oaktadt de verkliga fel, hvartill de gjorde sig skyldige, äro dock fosforisterna i mycket prisvärde. I varm kärlek till fosterlandets literatur, i outtröttlig nitälskan för hennes förkofran hafva de knappt haft sina likar.

Den gamla skolans män eller de s. k. *akademisterna* försvarade sig med stor liflighet och skicklighet samt gåfvo ofta sina motståndare kraftiga hugg. De förebrådde fosforisterna, icke utan grund, deras oprotestantiska, ofta rent katolska uppfattning af religionen, deras osammanhängande och orediga, allt verkligt innehåll saknande filosofi, deras medeltidsartade samhällsåsigter m. m., och gisslade dem med full rätt för den dimmighet och grumlighet i tanken, hvartill de i sina skrifter allt för ofta gjorde sig skyldige. På akademisternas sida fördes striden förnämligast af PER ADAM WALLMARK [Kungl. Bibliotekarie, Kansliråd, † 1858] i de af honom utgifna *Journal för literaturen och teatern* (1809—1813) och *Allmänna Journalen* (1813—1823). Wallmark hade i sin ungdom författat några dikter, som af akademien blifvit belönade. Dessa, i synnerhet lärodikten *Handen*, gjordes af fosforisterna till före-

mål för en bitter och hånfull kritik. Slutligen samlade fosforisterna sina krafter, för att i ett slag söka tillintetgöra sina motståndare, och utgåfvo (1820, 1821) den komiska hjeltedikten *Markalls sömnlösa nätter*, i hvilken de, stundom med mycken qvickhet, på det mest skonslösa sätt förlöjligade akademisterna och framför allt dessas ridderlige vapendragare, Wallmark. Kampen hade fortgått i elfva år, och bägge parterna hade nu uttömt sina bästa krafter. Mindre träffningar föreföllo väl ännu någon tid, men småningom upphörde striden, utan att någotdera partiet ansåg sig besegradt.

Vid seklets början hade danske skalden *Adam Oehlenschläger* [f. 1779, † 1850] med framgång försökt att göra de fornnordiska sagorna till föremål för poetisk behandling och dermed gifvit upphof till en ny riktning inom sitt lands vitterhet. Äfven hos oss funnos de, som vände blicken mot fäderneslandets forntid, för att i dess uråldriga sagominnen hemta näring för sången, och som i upplifvandet af förfädrens ande trodde sig finna den rätta grundvalen för fosterländsk odling. Redan hade Europas folk allmänt börjat uppresa sig mot det förtryck, som var en följd af Napoleon I:s obegränsade hersklystnad. Kärleken till sjelfständighet återvaknade med förnyad kraft, och man insåg, att räddning undan den hotande sammansmältningen med »la grande nation» fans endast uti stark utveckling af den egna nationaliteten, grundad på egna minnen och uttryckt i egna statsinrättningar. Denna ande, hvilken var gemensam för största delen af Europa under denna tid, uppenbarade sig äfven hos Sveriges folk, som genom den nyss timade statshvälfningen blifvit ryckt från branten af undergång och såg sitt område minskadt med en tredjedel. Så uppstod äfven inom vår vitterhet en *nationel* riktning, den s. k. *Götiska skolan*, som fick sitt offentliga organ i tidskriften *Iduna* (1811—1824; sluthäftet 1845). Hufvudmännen voro *Geijer* och *Tegnér*. Den grundtanke, som uppenbarade sig i

denna skolas första sträfvanden, var ingifven af en varm beundran för Nordens forntid, hennes enkla seder, hennes kraftfulla kämpalif, och denna beundran tog, såsom vi skola se, gestalt uti härliga sånger och oförgängliga snilleverk. Det mål, hvartill denna tanke syftade, var att lägga den gamla åsaläran och det fornnordiska tänkesättet till uteslutande grund för Sveriges vitterhet, konst och hela bildning. Detta mål befans dock snart omöjligt att uppnå, ty lika litet som den mognade mannen kan återkalla sin flydda ungdom, lika litet kan ett helt folk afbryta sin utveckling och å nyo lefva om sin forntid. Sålunda hade äfven denna skola *sin* öfverdrift och *sin* odödliga förtjenst.

Göterna deltogo icke i striden mellan romantikerna och akademisterna, ehuru äfven de uppträdde mot den franska smaken. Utanför striden stodo äfven *Wallin* och *Franzén* samt flere andre, nu uppträdande, skalder, hvilka antingen voro sjelfständige eller närmade sig någondera skolan eller följde andra mönster. Sedan de äldre akademisterna afträdt från skådeplatsen och på 1820-talet så väl striden mellan de båda skolorna afstannat som äfven götiska förbundets verksamhet upphört, sammansmälte efter hand de förut så strängt skilda riktningarna. Ur de kämpande elementens strid utgick svenska sången föryngrad och förskönad. Härligare och fulltonigare har hon aldrig klingat. Det var vår poesis guldålder. Tidehvarfvet har efter den mest strålande stjernan i denna konstellation af skalder med rätta kallats *det tegnérska.*

Då vi nu skola betrakta de särskilde skalderna, möter oss först *Wallin,* som i tidehvarfvets morgon uppstämde sin härliga psalmsång. Han står vid öfvergången mellan de båda tidsåldrarne. Samma ställning innehafva *Franzén* och *Valerius,* hvilka dock redan under föregående tidehvarf framträdde med sina skönaste och för vitterheten egentligen betydelsefulla

dikter, hvarför de tecknats i sammanhang med gustavianska tidens skalder. Ingendera af dessa båda kan sägas hafva i någon större mån ökat sin skaldeära genom de poetiska verk, som de under förevarande tidehvarf frambragte. Efter Wallin följa *romantikerna*, *göterna* och sist tidehvarfvets öfrige skalder, af hvilka flere uppträdde först efter de olika skolornas upplösning och sammansmältning.

Johan Olof Wallin föddes i Stora Tuna i Dalarne år 1779. Hans fader, en fattig fältväbel vid dalregementet, kunde med möda bekosta hans uppfostran, och Wallin måste, likasom så många andra af våra store män, arbeta sig fram i armod och försakelse. Men sedan hans lysande snille och djupa lärdom gjort honom känd, uteblefvo ej befordringar. Han blef kyrkoherde i Solna, derefter i Adolf Fredrik i Stockholm, domprost i Vesterås, pastor primarius i Stockholm och ordensbiskop. Slutligen utnämdes han till ärkebiskop, men endast två år derefter, år 1839, bortrycktes han plötsligt af döden. Till den nya kyrkogården utanför Stockholm, hvilken han sjelf hade invigt, ledsagades hans stoft af nästan hela hufvudstadens befolkning.

I Wallins ungdom var den didaktiska poesien högre aktad än någon annan art af poesi, och Leopolds lysande föredöme gjorde det nästan oundvikligt för hvarje ung skald att försöka sig i denna diktart. Sedan Wallin redan vunnit ett namn som poet och ett pris i svenska akademien för några öfversättningar från Horatius, eröfrade han på en gång (1805) tre akademiska pris. Med det största af dessa belönades hans af samtiden mycket beundrade lärodikt *Uppfostraren* *. I detta stycke visade han sig ännu såsom en trogen lärjunge af den akademiska skolan, men efter hand utvecklade han sig till allt

* Detta skaldestycke bär i Wallins samlade vitterhetsarbeten titeln *Första Uppfostringen*, Dityramben öfver den 24 jan. 1808 är der införd såsom *Preludium* till hans sång öfver Gustaf III.

större sjelfständighet, och i samma mån vann hans sång i kraft och skönhet. Hans *Dityramb öfver den 24 jan. 1808* är ett stycke af stor poetisk förtjenst. Likaså äro många af hans smärre verldsliga dikter utmärkta genom en innerlig känsla, en musikaliskt målande ton och ett klangfullt språk. Såsom några af de bästa bland dem må nämnas *Sjömannen*, *Hösten*, *Försakelsen*, *Hemsjukan*. Öfver *Washington*, Amerikas befriare, diktade Wallin en dityrambisk sång, full af eld och skönhet.

Sin högsta ära vann Wallin dock såsom *andlig skald*. Han är Sveriges störste psalmförfattare, en af kristna kyrkans ypperste, och har såsom sådan förvärfvat rätt till det härliga namn, Tegnér gifvit honom: *Davidsharpan i Norden*. År 1811 utsågs han till ledamot i den komité, som skulle utarbeta en ny psalmbok, och slutligen uppdrogs detta värf åt honom allena. Det arbete, han frambragte, erkännes enhälligt såsom ett mästerstycke; den nya, år 1819 faststälda *Svenska Psalmboken* anses såsom den yppersta sångbok, någon kristen församling eger. Af de 500 psalmerna äro ej mindre än 126 af Wallin sjelf författade, 15 äro till en del eller med ledning af andra psalmer författade af honom, 23 af honom öfversatta, och bland de öfrige äro ganska många af honom omarbetade. Till hans religiösa sånger hör ock *Dödens engel*, ett skaldestycke af storartad och gripande skönhet.

Såsom *andlig talare* intager Wallin ett af de främsta rummen bland Sveriges predikanter. Från vissa håll har man klandrat hans *Predikningar* för bristande tankedjup, och i afseende på det dogmatiska innehållet hafva flere talare blifvit honom föredragne, men i kraft, klarhet och föredragets helgjutna skönhet har denne predikant icke egt sin like, och den verkan, han utöfvade på åhörarnes hjertan, beskrifves såsom oemotståndlig. Mest beundrad är han må hända för sina *Religionstal*, som han höll vid grafvar, vid invigningen af kyrkor och andra förrättningar, till hvilka hans embete kallade honom.

Romantiska eller Nya skolan.

Romantikerna förfäktade hufvudsakligen *fantasiens* och *känslans* rätt inom skaldekonsten. De sträfvade att gifva dikten ett djupare och rikare innehåll, en hjertligare och starkare ton, och i sammanhang dermed nya former af större rytmisk mångfald och fullare klang. Vidare yrkade de det *nationelas* rätt inom poesi och konst. Till följd af deras böjelse att tillegna sig alla möjliga nationaliteters egendomligheter blef likväl den egna nationaliteten för dem föga annat än en poetisk kostym, under det att grundtonen i deras flesta sånger ljöd främmande. I *romanser*, i *canzoner* och *sonetter* sökte de på svenska skaldekonsten inympa de södra folkens diktarter och versformer. Sina ämnen för poetisk behandling hemtade de helst ur medeltidens sagor och legender.

Redan innan romantikerna uppträdde, hade, såsom ofvan är nämdt, fullt nationela toner klingat från den svenska lyran. Segern öfver den gamla skolan tillhör således ej ensamt den nya. Den gamla skolan måste falla, emedan hon hade uppfylt sin bestämmelse, och hennes upplösning skulle säkerligen hafva egt rum, äfven utan fosforisternas hetsiga angrepp, endast till följd af tidsandens oemotståndliga kraft och genom inflytandet af den rådande stämningen i Europa, hvilken, såsom ofvan nämdes, samtidigt framkallade nationela sträfvanden hos de flesta folk. Att fosforisterna likväl genom sin polemik och kritik mycket bidragit till att utreda de estetiska begreppen och öppna ett friare fält för det diktande snillet, kan icke förnekas. Mindre betydelse ega de såsom sjelfständige diktare. Deras hufvudman, *Atterbom*, var ock deras ende betydande skald.

PER DANIEL AMADEUS ATTERBOM [född 1790, Professor i Upsala, † 1855] var en rikt utrustad skaldenatur. Redan såsom yngling stod han i spetsen för den nya riktningen inom

vitterheten. Hans ungdomsdikter, hvilka trycktes i Fosforos, Poetisk Kalender m. m., röja en hög grad af känsla och fantasi, men lida ej sällan af öfverdrifvet patos, af ett jägtande efter stora ord och fraser samt af dunkelhet och obestämdhet i tanken. Kritiken, hvars vapen han svängde mot de gamle mästarne, drabbade ock tungt den ungdomlige diktaren, och Leopold sjelf grep sig an med en qvick och mördande recension af Atterboms *öfversättning från Tasso.* I sina senare dikter bemödade sig dock skalden att bortlägga sin ungdoms öfverdrifter. I den mån han sjelf vann högre mognad, fingo hans dikter ett allt klarare och bestämdare tankeinnehåll, utan att förlora något af det melodiska välljud, som utmärkte redan hans tidigaste sånger, och sålunda uppsteg Atterbom till den höjd af mästerskap, att han, enligt B. E. Malmströms omdöme, kan anses såsom Sveriges störste rent lyriske skald inom sitt tidehvarf. Hans diktkrans *Blommorna,* hans stora sagospel *Lycksalighetens Ö* äfvensom hans ofullbordade saga *Fogel Blå* innehålla skatter af den skönaste poesi. Dessa dikter äro likväl icke populära; de kunna icke uppskattas och njutas af andra än dem, som i någon mån äro själsfränder till deras upphofsman. Från detta omdöme måste dock undantagas några smärre stycken, hvilkas harmoniska välljud och innerliga stämning gjort dem allmänt kända och älskade. Sådana äro *Vindarnes sånger* i Lycksalighetens Ö, *Lilias vårvisa* i Fogel Blå, den sköna romansen *Flickan i lunden på jagtnätet band* och några af *Blommorna.*

Atterboms förtjenster om vår literatur äro både skaldens och konstdomarens. Den ensidighet och bitterhet, som i början röjde sig så väl i hans som i de öfrige fosforisternas omdömen, försvunno med åren, och i sitt sista berömda arbete *Svenska siare och skalder* gjorde Atterbom full rättvisa åt det gustavianska tidehvarfvets snillen. Detta verk innehåller en utförlig och förträfflig skildring af svenska vitterheten till och med

Gustaf den tredjes tidehvarf. Ty värr hann författaren icke afsluta det samma. Då de första banden deraf utgåfvos, hade striden mellan den nya och den gamla skolan länge sedan upphört och de bittra minnena derifrån hunnit bortdö. Skiljemuren hade »börjat ramla och nya skolan flyttat i den gamla.» Fullständig blef försoningen, då Atterbom slutligen (1840) intog en plats i samma akademi, mot hvars föråldrade smak han förr så häftigt uppträdt.

Nya skolans förnämste kämpar, näst Atterbom, voro *Hammarsköld* och *Palmblad*, båda mer kritiska än poetiska naturer.

LORENZO HAMMARSKÖLD [född 1785, Förste amanuens vid kungl. biblioteket i Stockholm, tit. Bibliotekarie, † 1827] försökte sig såsom skald, men med ringa framgång. Hans dramatiska skapelse, sorgespelet *Prins Gustaf*, rönte ingen uppmärksamhet, och hans lyriska dikter ega hvarken till innehåll eller form något högre värde. Dess mer uppståndelse förorsakade Hammarsköld såsom estetisk kritiker och recensent. Han bröt väg för den literärhistoriska forskningen och gjorde derigenom sitt namn oförgätligt, ehuru han i sin kritik ofta begick svåra misstag. Han är ensidig i sina omdömen, orättvis mot flere af våra utmärktaste skalder och öfverdrifvet skarp i tonen. Hans omdömen äro sammanfattade i *Svenska Vitterheten, historiskt-kritiska anteckningar*, hvilket verk efter Hammarskölds död utgafs i en ny upplaga, sorgfälligt granskad och väsentligt förbättrad af *P. A. Sondén*. Bland hans många öfriga skrifter i obunden stil torde *Historiska anteckningar rörande fortgången och utvecklingen af det filosofiska studium i Sverige* vara det enda, som ännu eger värde. Hammarskölds stil är ofta mindre vårdad.

VILHELM FREDRIK PALMBLAD [f. 1788, Professor i Upsala, † 1852] var en af de mest mångsidige och flitige författare, som vår literatur har att uppvisa. Han utmärkte sig i sin ungdom genom några ganska lyckade noveller, såsom de

täcka berättelserna *Amala*, *Holmen i sjön Dall* m. fl., och uppträdde i nya skolans tidskrifter och kalendrar vid Atterboms och Hammarskölds sida, troget delande med dem både segrar och nederlag. Såsom verskonstnär är Palmblad mindre framstående; hans *öfversättningar från Aischylos och Sofokles* hafva icke tillfredsstält en sträng kritiks fordringar. Deremot är han såsom stilist i obunden form en af våra ypperste. Hans tvänne romaner *Familjen Falkensvärd* och *Aurora Königsmark* ega äfven såsom konstverk ej ringa värde. Såsom geograf och såsom pedagogisk skriftställare är han äfven minnesvärd. I så väl den literära som den politiska diskussionen deltog han, under en följd af år, i många tidningar och tidskrifter med stor lifighet och ofta med öfverlägsen talang.

Karl Fredrik Dahlgren [f. 1791, Komminister i Stockholm, † 1844] deltog i nya skolans strider mot den gamla och författade en betydlig del af den ofvannämda hjeltedikten *Markalls sömnlösa nätter*. I *Mollbergs epistlar* och flere bacchantiskt lyriska dikter röjer han någon likhet med Bellman, som var hans förebild, men så väl i uppfattningen som i stämningen framträder omisskänligt Dahlgrens originela skaldenatur. Han var en af våra bäste humorister och lyckades äfven förträffligt i stycken af en ljuf och innerlig eller skalkaktig och naiv ton. I naturmålningen och idyllen var han dock otvifvelaktigt starkast; hans täcka skildringar från Stockholms förtjusande nejder skola alltid läsas med nöje. De flesta af sina småstycken, på vers och prosa, inrymde han i sina många *kalendrar*, bland hvilka såsom synnerligen omtyckta märkas *Freja*, *Aftonstjernan*, *Morgonstjernan* m. fl.

De skalder, hvilka för öfrigt uppträdde i fosforisternas kalendrar och tidskrifter, äro af mindre betydenhet. Några dogo helt unge, några öfvergåfvo snart skaldekonsten, för att egna sig åt andra literära banor. Bland de förre nämna vi Per Elgström [Kopist, † 1810 vid 29 års ålder] och Georg Ingelgren [tjensteman i konungens kansli, † 1813 vid 31 års ålder], hvilka författade

smärre lyriska stycken, som finnas införda i Fosforos och Poetisk kalender. Bland de senare kunna vi räkna PER ADOLF SONDÉN [Kommminister i Stockholm, † 1837], hvilkens poetiska arbeten äro obetydliga, men som genom sin utomordentliga flit, förenad med den största samvetsgrannhet i uppgifter och billighet i omdömen, gjorde sig högt förtjent såsom literaturhistoriker och granskare; vidare KARL VON ZEIPEL (se nedan), ADOLF IVAR ARWIDSSON [Kungl. Bibliotekarie, † 1858], som författade en diktsamling med titeln *Ungdoms rimfrost af Sonen i Örnskog* samt utgaf *Svenska fornsånger* m. m.; ANDERS FRYXELL (se nedan), som författade *Wärmlandsflickan,* sångspel i tre akter; jämte några andra, hvilka mer utmärkte sig såsom prosatörer än som skalder. — KLAS LIVIJN [Generaldirektör i fångstyrelsen, † 1844] författade *Mästerkatten,* romanen *Axel Sigfridsson,* som blef ofulländad, *Spader Dame* och flere andra genialiska men bisarra skrifter. — JOHAN BÖRJESSON (se nedan) började äfven sin skaldebana i Poetisk Kalender.

Till nya skolan slöto sig äfven *Hedborn, Euphrosyne* och *Grafström,* alla tre lyriske skalder af stor förtjenst.

SAMUEL JOHAN HEDBORN [född 1783, kyrkoherde i Linköpings stift, † 1849] egde rika skaldeanlag, hvilka dock icke hunno till full utveckling. Han helgade sin lyra åt naturen, hemmet och andakten. Många af hans dikter utmärka sig genom en enkel, rörande skönhet, erinrande om den gamla folkvisans. Mest värderas han dock för sina förträffliga *psalmer,* af hvilka flere äro upptagna i vår psalmbok.

JULIA KRISTINA NYBERG [född *Svärdström* 1785, gift med Bruksförvaltaren Nyberg; † 1854], såsom skaldinna känd under namnet *Euphrosyne,* var begåfvad med liflig fantasi och varm känsla. Hennes första dikter trycktes i Poetisk Kalender. Hon närmar sig ofta Atterbom i lyrisk flygt och öfverträffar honom stundom i friskhet och naturlighet. Såsom hennes bästa stycken nämnas *Jungfrun i det gröna, Trasten, Kristoforos* m. fl.

ANDERS ABRAHAM GRAFSTRÖM [född 1790, Kyrkoherde i Hernösands stift, tit. Professor, † 1870] började äfven sin skaldebana i Poetisk Kalender. Hans sångmö röjer i hans bästa dikter ett intagande slägttycke med Franzéns och utmärker sig genom en behaglig och välljudande diktion. Flere af hans

sånger hafva på musikens vingar flugit ut öfver landet och väckt allmän förtjusning, såsom det vackra stycket *Norrland*, *Välkommen och Farväl* m. fl.

Sist bör ock till den romantiska skolan räknas *Almqvist*, hvilken med rätta kan sägas vara vår mest konseqvente romantiker, ehuru han icke deltog i skolans strider och i sjelfva verket står ensam i hela vår literatur.

Karl Jonas Ludvig Almqvist [f. i Stockholm 1793, † i Bremen 1866] är en af de underbaraste författare, som literaturhistorien har att omförmäla. Hans skrifter förråda ofta ett lysande snille och äro rika på ställen af den högsta skönhet, den sublimaste poesi, medan de å andra sidan öfverflöda af besynnerligheter, sofismer och de mest fantastiska skildringar, som mer utmärka sig genom originalitet än genom skönhet och sanning. Fantasien, hvars välde inom konsten romantikerna förfäktade, upphöjdes af honom till full suveränetet. Sjelf begåfvad med en otroligt fruktsam och förundransvärdt rörlig fantasi, lät han henne fritt drifva sitt nyckfulla spel och erkände såsom konstnär blott sin egen regel: »så jag målar, ty så roar mig att måla». Men hvarthän än denna väldiga fantasi sträckte sin flygt, länkade han dock hennes vilda lek med öfverlägsen säkerhet. Från verldens alla hörn hemtar han ämnen för sin diktkonst, och knappast något område för mensklig föreställning har hans fantasi lemnat obesökt. Med förvånande lätthet sätter han sig in uti de aflägsnaste tiders föreställningssätt, i de mest olika nationaliteters och samhällsklassers egenheter, och tecknar dem i bilder, ofta sanna och träffande, alltid dramatiskt lefvande och åskådliga. Med samma lätthet rör han sig i hvilken form, i hvilken poetisk tonart som helst. Än slår han sin lyra med götiskt kraftfulla slag, än sväfvar han fosforistiskt i skyarne, än dyker han ned i mysticismens dunklaste djup. Det sublima och det täcka, det djupsinniga och det lekande, det ljufva och det gräsliga, allvar

och skämt, humoristens tårbemängda löje och ironikerns mördande qvickhet – för allt eger han gåfvor, i allt är han en mästare. Detta oaktadt äro dock hans dikter, såsom ofvan antyddes, i hög grad ojämna. Några af dem andas den renaste poesi och kunna täfla med det yppersta, som någon literatur eger, andra deremot trotsa hänsynlöst all smak och allt skönhetssinne. Än är han en varm apostel för mensklighetens högsta och vigtigaste intressen — än åter trampar han med förakt de heligaste känslor eller framställer åsigter, stridande mot religion och sedlighet. I allmänhet söker man hos honom lika fåfängt en klar och bestämd grundåsigt som fasta och strängt sedliga grundsatser. Sjelf har han yttrat, att hos honom fans »ett sträfvande efter ett *himmelskt* och *jordiskt* tillika», och synes dermed hafva antydt en inre disharmoni, hvilken ock ofta uppenbarar sig i hans skrifter.

I produktivitet och mångsidighet kunna få författare jämföras med Almqvist. Lyriska, episka och dramatiska dikter, romaner, noveller och sagor, filosofiska, estetiska, moraliska, politiska och pedagogiska afhandlingar, religiösa uppbyggelseskrifter, arbeten i lexikografi och historieforskning, läroböcker i matematik och språkvetenskap och en otalig mängd tidningsuppsatser i skilda ämnen utgöra frukterna af hans författareverksamhet. Ständigt originel och uppfinningsrik, framkastar han öfver allt nya idéer, ofta snillrika, men ofta fantastiska och blott skenbart sanna. De flesta af sina vittra skrifter utgaf han i två särskilda samlingar under den gemensamma titeln *Törnrosens bok eller fria fantasier.* De innehålla, utom arbeten i obunden stil, flere underliga lyriska dikter, till hvilka författaren sjelf komponerade en lika underlig musik, samt en mängd episka och dramatiska skaldestycken. Bland de episka dikterna utmärka sig i synnerhet *Arturs jagt* och *Schems el-Nihar*, hvilka tillhöra det mest fulländade, som svensk skaldekonst framalstrat. Inom dramats område, för hvilken diktart

Almqvist genom vidsträckt menniskokännedom och oöfverträfflig förmåga af karaktärsteckning var kanske bättre danad än någon annan svensk skald, nämna vi *Signora Luna, Isidoros af Tadmor, Svangrottan på Ipsara, Don Ramido Marinesco,* hvilka alla äro rika på poetiska skönheter af första ordningen. Till dikterna i obunden stil höra: *Kapellet*, en innerligt vacker idyll, genomandad af rörande fromhet; *Araminta May*, en i mästerlig brefstil författad novell, full af täckhet och naivitet; *Palatset, Baron Julius K*, Amalia Hillner, Tre fruar i Småland, Gabrièle Mimanso* m. fl. romaner; *Arbetets ära, Helsans evangelium, Lifvets hjelp,* alla tre religiösa skrifter af sublim skönhet; m. fl. Mest fulländad såsom konstnär är Almqvist i sina teckningar ur folkets lif, ur svenska bondlifvet, hvilket han skildrar med ett mästerskap, som ingen annan upphunnit. En sådan i hvarje enskildhet fulländad teckning är *Grimstahamns nybygge.* Till samma genre hör *Ladugårdsarrendet.* Äfven i *Skällnora qvarn, Ryska minnet i Norrköping* m. fl. förekomma ypperliga folklifsskildringar. I den ryktbara novellen *Det går an*, hvilken angriper familjelifvet i dess innersta rot, äfvensom i flere andra skrifter utvecklar Almqvist samhällsupplösande åsigter och söker bevisa den enskildes rätt att trotsa samfundslifvets lagar och inrättningar.

Lika rik på motsägelser som Almqvist är i sina skrifter, lika skiftesrikt var hans yttre lif. I sin ungdom tjenstgjorde han i konungens kansli. Under denna tid deltog han i det af Dahlgren och några andre unge män stiftade *Manhems-förbundet*, som till ande och syfte var befryndadt med götiska förbundet. Då Almqvists äfventyrliga förslag till stadgar ogillades och förbundet snart upplöstes, lemnade han hufvudstaden och slog sig ned i en af Värmlands skogstrakter, der han i ett fullständigt bondelif, odlande sin jord med egna händer, sökte verkliggöra sina åsigter. Redan följande året flyttade han till baka till Stockholm, blef rektor vid nya elementar-

skolan, derefter prest och slutligen regementspastor. Sedan han tagit afsked från rektorsbefattningen, egnade han sig uteslutande åt vittert och publicistiskt skriftställeri. För att undgå ansvar inför lagen, såsom starkt misstänkt för bedrägeri och förgiftningsförsök, afvek han sommaren 1851 från fäderneslandet. Sedan uppehöll han sig i Förenta Staterna och användes, enligt egen uppgift, af presidenten Abraham Lincoln i åtskilliga uppdrag. Vid något tillfälle lär han genom brand hafva förlorat sina papper, hvarvid flere nya arbeten i manuskript, hvilka han ämnat sända till Sverige, gingo förlorade. Efter Lincolns mord återvände han till Europa och tillbragte såsom ”professor Westermann” sina återstående dagar i Bremen, der han afled.

Götiska skolan.

I början af 1811 sammanträdde i Stockholm några unge män till ett förbund, hvilket satte till mål för sin verksamhet att upplifva förfädrens frihetsande, mannamod och redliga sinne. Detta var *Götiska förbundet*, hvars egentliga syfte således var ett moraliskt patriotiskt. Samma år började förbundet utgifva *Iduna, en skrift för den nordiska fornålderns älskare*, medelst hvilken förbundsbröderna sökte att genom dels vetenskaplig, dels poetisk behandling af fornnordiska ämnen lifva kärleken till forntiden, rena smaken och väcka det nationela sinnet. Förbundets verksamhet, som stod i full öfverensstämmelse med tidens behof och riktning, bar ock snart de härligaste frukter. Idunas äplen hade ännu ej förlorat den föryngrande kraft, hvarom sagan förtäljer. Fosterländsk fornforskning, häfdateckning och skaldekonst stå till detta förbund i oförgätlig skuld. Genom dess försorg utgåfvos öfversättningar af eddorna och Sturlassons konungasagor, och för samlandet af våra folkvisor hafva vi äfven några af dess medlemmar att tacka. Ett skönare blad eger ej vår literära od-

lings historia än det, der götiska skolans ädla bedrift står tecknad. Ur hennes sköte framsprungo slutligen de odödliga dikter, genom hvilka *Tegnér* utbredde svenska sångens ära öfver hela den bildade verlden.

Erik Gustaf Geijer föddes på Ransäters bruk i Värmland den 12 jan. 1783. Han utnämdes till professor i historien vid Upsala universitet 1817, hvilken befattning han behöll till 1846, då han flyttade till Stockholm, der han afled den 23 april 1847. Redan vid 20 års ålder vann Geijer svenska akademiens stora pris för ett *Äreminne öfver Sten Sture den äldre.* Såsom skald uppträdde han i Iduna med de sköna sångerna *Manhem*, *Vikingen*, *Den siste kämpen*, *Den siste skalden*, *Odalbonden*, *Kolargossen* m. fl., hvilka djupt anslogo alla svenska sinnen. Den fosterländska ande, den kraftfulla, nordiska ton, den varma känsla och de höga tankar, som utmärka dessa dikter, skola göra dem oförgängliga, så länge svensk dikt älskas och sjunges. Geijer var äfven tonsättare och satte sjelf till flere af sina dikter sköna melodier. — Sin största betydelse för svenska literaturen eger dock Geijer såsom häfdatecknare och prosaisk skriftställare (se nedan).

Esaias Tegnér, Sveriges mest berömde skald, föddes den 13 nov. 1782 på Kyrkerud i Värmland, der hans fader var komminister. Först vid tretton års ålder började han studera, men hans framsteg voro sedan så mycket snabbare. Nitton och ett halft år gammal promoverades han i Lund till filosofie magister och innehade vid promotionen första hedersrummet. Kort derefter blef han docent i estetiken och år 1812 professor i grekiska vid Lunds universitet. Från 1824 till sin död 1846 var han biskop i Vexjö.

Tegnér har genom sina skrifter utöfvat ett omätligt inflytande på svenska folkets bildning. Såsom *skald* och *talare* har han af ingen blifvit öfverträffad i språkets hänförande färgprakt, bildernas rikdom, tankarnes klarhet och liflighet. Också

har ingen diktare som han varit älskad och beundrad af nationen. Det första af Tegnérs skaldestycken, hvilket väckte en allmän hänryckning, var hans *Krigssång för skånska landtvärnet 1808.* »Denna krigiska dityramb», säger skaldens minnestecknare, »ljöd som en stormklocka genom alla fosterländska bröst». År 1811 vann Tegnér svenska akademiens stora pris för *Svea,* en fosterländsk sång, hvars toner som en löpeld genomflögo landet och tjusade alla svenska sinnen. Bland hans öfriga smärre dikter, alla utmärkta af samma harmoniska skönhet, märkas *Majsång, Floden, Hjelten, Flyttfoglarne, Karl XII, Sång för Jämtlands fältjägare, Elden, Skidbladner, Sång till solen, Epilog vid magisterpromotionen 1820, Vid svenska akademiens femtiåra minneshögtid,* och många andra, hvilka länge skola lefva i svenska folkets minne.

Tegnérs större fulländade skaldedikter äro *Axel, Nattvardsbarnen* och *Fritjofs Saga. Axel* är en poetisk berättelse, hvars plan och uppfinning ega ingenting märkvärdigt, men som är rik på praktfulla målningar och lyriska detaljer af hög skönhet. Med en härlig sång *Till Leopold* egnade skalden denna dikt åt den gamle sångarkungen »i utdödt hof». *Nattvardsbarnen,* tillegnad *Norberg,* är en idyllisk skildring af förtjusande behag och djupt religiöst allvar. Tegnérs ryktbaraste och största arbete är dock *Fritjofs Saga,* ett romantiskt epos i tjugufyra med hvar andra genom händelsernas tråd sammanhängande romanser. Ämnet till denna härliga dikt är hemtadt ur en isländsk saga. I afseende på formens skönhet torde denna dikt knappast inom hela den europeiska literaturen ega något motstycke. Hon har ock blifvit öfversatt på nästan alla bildade folks tungomål, och skaldens namn har med Fritjofs och Ingeborgs genljudit kring verlden. Några sånger af Fritjofs Saga meddelades till en början i *Iduna,* och dikten utkom fullständigt först 1825. — Ofullbordade större dikter af Tegnér äro *Gerda* och *Kronbruden.*

Såsom *talare* vann Tegnér redan tidigt ett stort anseende genom sina tal i Lund vid *jubelfesten 1817* och i anledning af *kronprinsens förmälning 1823*. År 1819 tog han inträde i svenska akademien med ett lysande minnestal öfver sin företrädare, grefve Oxenstjerna, Skördarnas skald. Såsom biskop höll han många förträffliga *tal till skolungdomen* och *till församlingarna* inom stiftet.

Mot slutet af sin lefnad angreps skalden af en sinnessjukdom, från hvilken han likväl återstäldes. Hans helsa var dock sedermera vacklande. Han blef slutligen i oktober 1846 rörd af slag, och den 2 nov. samma år afled han i Vexjö. Vid Tegnérs död klädde sig svenska akademien i sorg; skalder och talare täflade att tolka den förlust, som fosterlandet och vitterheten lidit. Hans bildstod, modellerad af *K. G. Qvarnström* och gjuten i brons, har genom allmänt sammanskott blifvit rest på en öppen plats i Lund, der skalden så länge lefde och lärde, och der han diktade sina skönaste sånger. Tegnérs bästa och varaktigaste minnesvård äro dock hans *samlade skrifter*, hvilka kort efter hans död utgåfvos af professor *Böttiger*. Sedan har utgifvits en *Ny samling efterlemnade skrifter*, i hvilken, jämte några afhandlingar och dikter, meddelats ett betydligt antal af Tegnérs *bref*. Såsom innehållande förtroliga meddelanden af ett bland de yppersta snillen öfver många af tidehvarfvets literära, politiska och religiösa spörsmål, äro dessa bref en ovärderlig skatt för vår literatur; och de ega ett må hända ännu mer fängslande intresse genom de nya bidrag de lemna till kännedom om den store skaldens personlighet, hvilken i hela sin rikdom, sin ädla och manliga högsinthet, sitt sjelfständiga, äkta svenska lynne, sin älsklighet och hänförande makt i dem framträder mer lefvande, än någon af hans minnestecknare förmått teckna den samma.

Per Henrik Ling föddes 1776 i Ljunga prestgård i Småland, der fadern var kyrkoherde. Han blef student i Lund

och kort derefter i Upsala. Åren 1799—1804 uppehöll han sig i Köpenhamn, der han studerade lefvande språk och tog lektioner i fäktning, hvari han förvärfvade stor skicklighet. Der väcktes äfven hans kärlek för Nordens fornålder och historia. Redan vid denna tid uppgjorde han planer till dramatiska verk och diktade sitt första sorgespel, *Eylif den götiske*. Han skref vers äfven på franska, tyska och danska och författade på sistnämda språk ett lustspel i tre akter (»Den Misundelige»), som utgafs i Köpenhamn och är det första arbete af Ling, hvilket blifvit tryckt. Från Köpenhamn begaf han sig till Lund och synes redan i början af 1805 hafva varit anstäld såsom fäktmästare vid dervarande universitet. I Lund uppträdde han med de eldigaste tal, i hvilka han påyrkade en tvåfaldig fosterländsk nyfödelse: den svenska mandomens och den svenska skaldekonstens. Den förre ville han föryngra medelst gymnastiska öfningar, den senare genom att upplifva minnet af förfädrens guda- och hjelteverld. År 1813 flyttade han till Stockholm, blef föreståndare för det i hufvudstaden inrättade gymnastiska centralinstitutet och fick professors värdighet.

Under det att Ling utbildade sin gymnastik — ett *svenskt nationalverk*, som till mensklighetens båtnad och fosterlandets ära allt mer utbreder sin välsignelse äfven i främmande land, — sökte han genom glödande tal och kraftfulla sånger elda sina samtida i kärlek för Nordens gamla hjeltesagor, och han utöfvade härigenom stort inflytande på *Tegnér*, med hvilken han i Lund knutit vänskapsband. Sjelf ville Ling frambringa ett fosterländskt hjelteqväde, som skulle blifva för Skandinavien, hvad Homers epos varit för det gamla Grekland, och ur hvilket åsarnes ättlingar skulle hemta ingifvelser till fosterländsk bragd, till häfdaforskning, dikt och konst. Tidigt framträdde han med försök till ett sådant, *Gylfe*, i femton sånger, hvilket dock blef ofullbordadt. Med ett annat, det yppersta af hans verk, *Asarne*, som fullbordades i tretio sånger, lyktade han

sin skaldebana. Lings skaldegåfva var likväl allt för öfverrägande *lyrisk*, att han skulle kunnat frambringa ett verkligt epos. Båda dessa verk äro ock såsom epopéer misslyckade, men de innehålla en hel verld af lyriska skönheter af oförgänglig art. Men det var ej nog för honom att blifva vår Homer, han ville äfven blifva vår Shakspeare. Alltid böjd för jättestora företag, var han ej belåten med mindre än att dramatisera allt det hufvudsakliga af Sveriges häfder. Åskådliga karaktärsteckningar, verkligt lefvande gestalter, som dramat fordrar, förmådde dock Ling ej åstadkomma. Derför blefvo äfven hans sorgespel, *Agne*, *Domalder*, *Visburs söner*, *Ingiald Illråde*, *Heliga Birgitta*, *Engelbrekt* m. fl., betraktade ur *dramatisk* synpunkt, misslyckade, ehuru äfven de ega ett högt värde i de lyriska och beskrifvande delarne, de härliga körerna samt flere förträffliga monologer. Blott då Ling lät sin lyrik rent framklinga, såsom i den förtjusande herdedikten *Kärleken*, kunde han frambringa ett verk af harmoniskt fulländad skönhet. Ehuru mindre helgjuten än detta stycke, intager äfven *Tirfing*, en lyriskt berättande dikt, ett af de yppersta rummen i samlingen af hans verk.

Ling var en nordisk kämpenatur, en gengångare från fornålderns dagar. Allt hvad han tänkte och handlade var stort, manligt och *svenskt*. Konstdomaren må ogilla de flesta af hans skaldeverk till utförandet, men den högsinta, kraftfulla ande, som uppenbarar sig i dem alla, så väl som i Lings hela medborgerliga verksamhet, skall göra hans namn oförgätligt för fosterländska hjertan. Såsom »Svenska gymnastikens fader» går hans ära vidt utom fosterlandets gränser. — Ling afled 1839 och blef begrafven på sitt landtställe Annelund vid Stockholm, der, nära Brunsvikens löfrika strand, en väldig bautasten reser sig öfver åsabardens stoft. År 1876, på hundrade årsdagen af hans födelse, invigdes en dylik minnesvård, som blifvit rest på en björkbeväxt kulle nära den plats, der hans vagga stått.

Arvid August Afzelius [f. 1785, Kyrkoherde i Enköping, † 1871] gjorde sig högt förtjent om vitterheten såsom upptecknare af *Svenska folkvisor*, af hvilka han till samman med Geijer utgaf en samling i tre band. Derjemte öfversatte han *Hervara saga*, *Sæmunds edda* m. m. och författade några dikter, bland hvilka den sköna visan *Necken* (»Djupt i hafvet» o. s. v.) är allmänt känd och beundrad. Såsom dramaturg — han författade sorgespelet *Den siste Folkungen* — lyckades han mindre. Hans mest bekanta verk i obunden stil är *Svenska folkets sagohäfder*, innehållande vårt fäderneslands historia, såsom hon lefvat och till en del ännu lefver i sägner, folksånger och andra minnesmärken. Dessa berättelser, som äro ämnade till läsning för folket, teckna vår historia från äldsta tider till Karl XII:s död.

Karl August Nicander [f. 1799, Kopist, † 1839] var en lyrisk skald af lysande anlag, men fattigdom, bekymmer och sjuklighet gjorde, att han icke blef allt, hvad man af honom kunde hafva hoppats. Flere bland hans smärre poem och framför allt hans dramatiska dikt *Runesvärdet och den förste riddaren*, som han utgaf vid 22 års ålder, väckte stort bifall och fäste allmänhetens uppmärksamhet vid den unge skalden. Med ett understöd af d. v. kronprinsen Oskar gjorde han en konstresa till Italien, der han tillbragte någon tid, och hvarifrån han hemförde en samling noveller och skaldestycken, hvilka utgåfvos under titeln *Hesperider*. Bland hans öfriga dikter böra nämnas *Konung Enzio*, *Lejonet i öknen*, *Tassos död*, för hvilket sistnämda skaldestycke han fick svenska akademiens stora pris. Han öfversatte äfven *Orleanska Jungfrun* och *Röfvarbandet* af Schiller samt *Othello* af Shakspeare. — Nicanders dikter utmärka sig genom färgrikdom och prakt, i synnerhet i beskrifningar, i förening med ett klangrikt språk och harmonisk versifikation, men ega föga originalitet och poetiskt djup.

Assar Lindeblad [f. 1800, Docent i Lund, sedan Kyrkoherde, † 1848] författade åtskilliga dikter, såsom *Främlingen, Missionären, Sång vid jubelfesten 1830, Fosterländska sånger* m. fl., i hvilka han sökte tillegna sig Tegnérs poetiska stil. Som prosatör utmärkte han sig i flere *noveller* och i sitt literaturhistoriska arbete *Svenska sången*.

Bernhard von Beskow [f. 1796, adlad och baroniserad, Öfverste kammarjunkare, † 1868] tillhör såsom skald detta tidehvarf, men såsom minnestecknare och historisk skildrare faller hans verksamhet till största delen inom det följande.

Redan vid 22 års ålder utgaf Beskow sina *Vitterhetsförsök*, bland hvilka flere dikter, såsom *Karl den tolfte, Borgruinerna, Kämpens graf*, utmärka sig genom en varm fosterlandskänsla, ett klangfullt språk och stor bildrikdom. Några år senare vann han svenska akademiens stora pris för skaldestycket *Sveriges anor*, en rad af taflor ur svenska historien, tecknade i samma praktfulla stil. Mest berömd blef Beskow dock såsom *dramatisk* diktare, och han anses af många vara den främste inom vår literatur i denna art af poesien. Hans förnämsta dramatiska arbeten äro *Torkel Knutsson, Erik XIV, Birger och hans ätt* samt *Gustaf Adolf i Tyskland*. Dessa skådespel äro visserligen snarare sköna och effektfulla historietaflor än strängt dramatiska konstverk, men den ädla, fosterländska ande, som genomgår dem alla, den historiska troheten i karaktärs- och sedeteckningen samt den sant konstnärliga framställningen i allmänhet gifva dem ett ganska stort värde. — Som prosatör är Beskow förträfflig. Hans talrika *minnesteckningar* utmärka sig genom framställningens finhet och elegans samt språkets klassiska renhet. Hans historiska skildringar af *Gustaf III såsom konung och menniska*, af *Karl XII*, af statsmannen *Friherre G. H. von Görtz* torde sannolikt ej i allo blifva bekräftade af historiens opartiska dom, men skola alltid bära vittne om författarens varma kärlek till fosterlandet och dess stora minnen. Beskow författade äf-

ven en berömd afhandling *Om själens helsa,* hvilken dock såsom egentligen filosofiskt arbete saknar vetenskaplig betydelse.

Efter en kort embetsmannabana egnade sig Beskow uteslutande åt literär verksamhet. Han blef 1828 ledamot af svenska akademien och var från 1834 till sin död hennes sekreterare. För yngre vitterhetsidkare och konstnärer var han ett faderligt stöd och ofta en frikostig mäcenat. Vid hans bortgång anlade svenska akademien sorg, likasom förr vid förlusten af Leopold, Wallin och Tegnér.

Fristående skalder.

De sångarskolor, som vid tidehvarfvets början uppstodo, den romantiska och den götiska, tillförde vår poesi nya, fruktbringande flöden, hvilka, än nästan oblandade, än i sig upptagande tillflöden från andra källor, spåras i vår vittra literatur långt efter den tidpunkt, då de båda skolorna upphörde att såsom sådana vara verksamma. Efter utgifvandet af Fritjofs Saga erkändes *Tegnér* från alla sidor såsom den nya tidens banérförare. Bländade af hans bildprakt och glänsande diktion, trodde många unge författare, att de genom ordståt och rytmisk klang skulle kunna ersätta, hvad som fattades dem i poetisk begåfning och originalitet. Sålunda frambragtes nu en mängd poesier och diktsamlingar, i hvilka de skimrande tegnérska formerna mer eller mindre talangfullt draperades kring ett innehåll, som, der ej äfven det är lånadt, vanligen är alldeles betydelselöst. Dessa osjelfständige tegnérider äro nu nästan helt och hållet förgätne. Men dels redan innan striden mellan gamla och nya skolorna var utkämpad, dels senare, uppträdde flere betydande skalder, hvilka bildats under inflytelsen af de nya estetiska lärorna, och i hvilkas sång de nya elementen tydligt skönjas, utan att de kunna föras vare sig till den romantiska eller den götiska skolan. Vi skola nu öfvergå till dessa fristående skalder.

Främsta rummet bland dem intager STAGNELIUS, som genom sin romantiskt lyriska natur var nära befryndad med nya skolan, men i djup, åskådlighet och formfulländning var romantikerna vida öfverlägsen. Utan att blanda sig i de literära striderna gick han sin egen bana och diktade sånger, som väckte beundran hos alla poesiens vänner, hvilken skola de än hyllade. En annan högt begåfvad skald var VITALIS. Han mottog djupa intryck af så väl fosforismen som goticismen, men mot slutet af sitt lif utvecklade han sig till full sjelfständighet och bekämpade satiriskt öfverdrifterna hos både fosforister och göter. En sjelfständig ställning intog äfven FAHLCRANTZ, som med bitande qvickhet och spelande skämt gisslade febuseriet i poesien samt den ytlighet och sjelfbehaglighet, som stundom röjde sig i tidens högt prisade bildning. BRINKMAN sjöng med blicken på den tyska klassicitetens skalder och mejslade fulländade hexametrar; WADMAN stämde sin lyra, såsom hans af allt skoltvång obesvärade sångmö ingaf honom, ömsom till »lek och allvar»; BÖTTIGER intog alla känslofulla sinnen genom sina ljufva, af ett mildt vemod genomandade sånger. Ännu i tidehvarfvets sista decennium sjöng *Tegnér*, ännu slog *Wallin* några djupa ackord på sin harpa, och någon gång förnummos ännu de rena tonerna från *Franzéns* lyra. Då klingade plötsligt — efter 1830 — från den sistnämde skaldens fosterbygd sånger, beslägtade med hans, men dock nya, och rika på ursprunglig, oförvissnelig fägring. Det var RUNEBERGS episka och lyriska dikter, i hvilka den äkta klassicitetens klarhet och renhet sammansmält med romantikens innerlighet till full harmoni. Med denne diktare afsluta vi raden af tegnérska tidehvarfvets skalder, ehuru literaturhistorien en dag, då gränsen mellan de senaste perioderna kan med full noggrannhet uppdragas, sannolikt skall ställa honom i spetsen för den nyaste tiden. Så vidt vår yngsta poesi i sina bästa alster kan sägas utmärka sig genom en ädel och sund smak, genom större renhet och enkelhet i formen, genom en klarare och kärleksfullare åskådning af naturen och den lefvande verkligheten, torde ock dessa förtjenster i väsentlig mån kunna härledas från de ädla mönster, som den store finske skalden gaf i sina dikter.

ERIK JOHAN STAGNELIUS [f. 1793, Kanslist, † 1823] är en af våra ypperste skalder. Hans sällsynt rika naturbegåfning, hans outtömliga fantasi och glödande känsla, hans under djupa klassiska studier högt utbildade konstnärskap, mångsidigheten af hans diktkonst och hans utomordentliga alstringskraft berättiga honom till ett högt rum bland alla tiders diktare. Med dessa ovanliga företräden förenade han ett obegränsadt välde

öfver språket. Vårt härliga modersmåls alla ljudskatter stodo till hans förfogande. Aldrig har det klingat skönare från någon skalds harpa.

Stagnelius var en forskande ande, som i sin verldsåskådning nära öfverensstämde med gnosticismens läror. Hela jorden är, enligt hans öfvertygelse, blott ett fängelse för fallna, sörjande andar. I sitt fall från gudomen drog menniskan naturen med sig, och dennas alla företeelser, vindens sus, blommans doft, källans sorl och foglarnes qvitter, äro intet annat än suckar öfver detta affall. Blott genom ett fritt försakande af det jordiska skugglifvets alla lockelser är en försoning möjlig och återgången öppnad till de saliges rike. En varm trängtan till det förlorade Eden utgör ock temat i de flesta af Stagnelii sånger. Hela hans poesi är återspeglingen af en orolig, qvald andes slitning mellan himmel och jord, en oupphörlig vexling mellan salig fröjd, brinnande längtan och dystert svårmod; men i lika melodiska toner sjunger han sitt jubel och sin klagan, sin hänryckning och sin förtviflan.

Stagnelii poetiska skaplynne var helt och hållet *lyriskt*, ehuru han diktade många stycken äfven i episk och dramatisk form. I dessa senare framträder ständigt hans subjektivitet, och han förmår sällan att åt de gestalter och karaktärer, som han tecknar, gifva verkligt lif och full åskådlighet. Det arbete, som han först offentliggjorde, var den *episka* dikten *Vladimir den store.* I de mest välljudande hexametrar besjunger han den mäktige herskarens öfvergång till kristendomen. Detta styckes många poetiska skönheter, de praktfulla målningarna och den förträffliga formen förläna det ett af de främsta rummen bland skaldens dikter. En annan episk dikt är *Blenda,* romantisk skaldedikt i fem sånger. I gäckande och ironisk ton förtäljes här den vackra sagan om småländska qvinnornas vapenbragd under Blendas anförande. Både planen och ämnets behandling äro alldeles otillfredsställande, men äfven detta

stycke vittnar om skaldens stora mästerskap i det tekniska. Af skaldens öfriga episka dikter återstå blott fragment. — Bland de *dramatiska* är *Bacchanterna eller fanatismen*, ur artistisk synpunkt betraktad, den mest fulländade. Detta sköna sorgespel, hvars ämne är hemtadt ur Virgilii Georgica, anses vara, näst Göthes Ifigenia, det mest lyckade af nyare skalders försök att efterbilda den antika tragedien. Äfven i *Visbur* och *Sigurd Ring*, der ämnena tillhöra den nordiska sagan, har skalden användt den grekiska tragediens form. I båda dessa stycken saknar man visserligen äkta nordisk ande och den trohet i tids- och sedeskildring, hvilken man plägar benämna »historisk kostym», men enskilda ställens yppiga skönhet, den förträffliga diktionen och framför allt de efter antiken bildade, beundransvärda körerna förläna äfven dem ett högt värde. *Martyrerna*, hvars ämne är en kristlig legend, anses af många såsom det yppersta af Stagnelii dramatiska arbeten. I detta härliga skådespel — »en till kristendomens ära dramatiserad elegisk triumfsång», såsom Atterbom kallat det — offrar en allt försakande fromhet hvad jordelifvet har mest dyrt och kärt. Här kämpar och segrar tron, här brinner i helig längtan en öfverjordisk kärlek, här triumferar i salig hänryckning ett odödligt hopp, och öfver det hela gjuter en i sanning himmelsk skönhet den skäraste glans. I *Riddartornet*, i formelt afseende ett af Stagnelii bästa sorgespel, behandlar han ett vederstyggligt ämne från den moderna tiden. Bland skaldens smärre dramatiska stycken märkes förnämligast *Albert och Julia*, scen ur andeverlden. Kanske mer än något annat af Stagnelii verk uppenbarar denna dikt på en gång skaldens utomordentliga konstnärskap och hela styrkan af hans originalitet. — Många af Stagnelii talrika *lyriska* dikter, hans härliga romanser, hans högstämda hymner och oden, hans idyller och visor, de konstrika canzonerna och sonetterna samt de förträffliga elegierna, ega en sällsynt fulländning. Dit hör äfven den

krans af underbara dikter, hvilka han kallade *Liljor i Saron*. De äro helt och hållet uttryck af skaldens dystra mystiska verldsåsigt. Oaktadt i flere af dem den mystiska spekulationen inkräktat på diktens område och den poetiska skönheten fördunklas af den gnostiska terminologien, skola dock alltid sånger sådana som *Fången*, *Bruden*, *Lustvandringen*, *Liljan*, *Källan*, *Vårsånger*, *Aftonen*, *Jorden*, *Flyttfoglarne*, *Kreaturens suckan*, *Landsbygden* m. fl. genom det djupa i åskådningen, det sublima i tanken och genom formens klassiska fulländning räknas bland vår vitterhets skönaste blommor.

Stagnelius sjöng oupphörligt såsom fogeln i lunden, icke för att väcka uppmärksamhet och vinna bifall, utan drifven af ett oemotståndligt inre behof. I poesiens rymder egde han sitt egentliga hem, och der sökte han lättnad för de kroppsliga qval, som marterade honom. Bortryckt vid ännu ej uppnådda 29 och ett halft års ålder, hade han dock hunnit rikta den fosterländska vitterheten med en ovärderlig skatt af härliga diktverk. Hans skrifter, hvilka först samlades af *Hammarsköld*, hafva fått flere upplagor. Den senaste, utgifven (1868) af *C. Eichhorn*, innehåller vigtiga rättelser, grundade på förnyad granskning af skaldens manuskript. Tyska literaturen har länge egt en fullständig öfversättning af Stagnelii skrifter, och enskilda dikter hafva blifvit öfverflyttade äfven till franska, engelska och finska språken.

Erik Sjöberg [född 1794, † 1828], såsom skald känd under det antagna namnet *Vitalis*, utgaf flere smärre skaldestycken, hvilka ega ett ganska högt poetiskt värde. Sjöbergs hela lefnad var en fortsatt kamp mot tryckande bekymmer. Då han icke egde förmåga att söka lyckan, vände hon honom också ryggen, och hans stolta själ försmådde till och med den hjelp, som stundom erbjöds honom. Han förstod att till det yttersta utöfva den försakelse, som han i en af sina skönaste dikter så rörande besjungit. — Sjöberg var en af de ädlaste

och kraftigaste sångarandar, som Norden fostrat. Han utmärkte sig både genom allvarsamma, af en djup, elegisk känsla genomträngda sånger och genom qvicka, skämtsamma dikter, af hvilka några röja sann humor. En med lifvet trotsigt kämpande själ, eller en under den tuktande handen ödmjukt undergifven, afspeglas vexelvis i hans ofta dystra sånger. Mest originel är han i sina satiriska dikter, der han framstår såsom en sträng tuktomästare af dårskapen, en bitter begabbare af det usla, låga och lumpna på jorden. Till hans allvarsamma stycken höra *Enslingens sång i den stora öknen*, *Enslingens klagan*, *Den kämpandes sång*, *Under en sjukdom*, *Speglarne*, *Försakelse* m. fl. Bland de skämtsamma må nämnas *Komiska fantasier*, *Rustningar till Ragnarök*, *Till fullmånen*.

JOHAN ANDERS WADMAN [f. 1777, Sjukhuskommissarie vid svenska armén under fälttågen 1813 och 1814, tit. Direktör, † 1837] var en skald, som i sina bästa dikter röjer frändskap med Bellman och Dahlgren. Han egde stor qvickhet och en flödande humor, men flere af hans qvickaste stycken äro plumpa och såra anständigheten. Wadman diktade också ej för att vinna den läsande allmänhetens bifall. Hans gladaste sånger äro helt och hållet ögonblickets barn, ofta omedelbara improvisationer, fostrade till förlustelse för muntre sällskapsbröder, hvilkas glädje icke stördes hvarken af innehållets sjelfsvåld eller af formens brist på fulländning. Till vinets och kärlekens lof stämde han helst sin lyra, men mot dårskapen, flärden, egennyttan och lycksökeriet riktade han äfven ofta skämtets hvassa pilar utan fruktan för den fiendskap, han derigenom ådrog sig. De bästa af hans skämtsamma sånger samt flere allvarsamma dikter, naturskildringar och idyller, röja verkligt snille och låta förmoda, att skalden under gynsammare yttre förhållanden och med en mer harmonisk utveckling skulle hafva vunnit ett högt rum på parnassen. Bland hans bästa stycken märkas *Epikur*, *Bålen*, *Kungen och skomakaren*,

Skalden, *Varnaren* m. fl. Wadman uppehöll sig mest i Göteborg och samlade omkring sig en talrik krets af vänner, men såsom en verldsföraktande filosof anstår, undandrog han sig deras erbjudna understöd, och han dog, såsom han lefvat, i armod. Sällskapet Göta Par Bricole lät (1869) i Lorensbergs park vid Göteborg uppresa hans bröstbild i brons, modellerad af *J. P. Molin*. Wadman ombesörjde sjelf en upplaga af sina dikter under titeln »*Lekochalfvar*» (Lek och allvar). Hans samlade skrifter hafva utgifvits i flere upplagor.

KRISTIAN ERIK FAHLCRANTZ [f. 1790, Professor i Upsala, sedan Biskop i Vesterås, † 1866] författade så väl allvarsamma som skämtsamma dikter. Främsta rummet bland de förra tillhör *Ansgarius*, ett lyriskt epos i 14 sånger. Oaktadt de många enskilda skönheter, som denna dikt innehåller, samt den glödande känsla och fantasirikdom, som hon uppenbarar, kan hon dock såsom episkt poem ej anses lyckad. Kompositionen saknar stundom klarhet och enkelhet, den allt för strängt iakttagna historiska troheten hämmar skaldens flygt, och de ofta förekommande didaktiska utgjutelserna verka störande på framställningen. I metriskt hänseende är poemet utmärkt genom en vexlande, ofta särdeles konstrik versbyggnad. Till Fahlcrantz' allvarsamma dikter höra ock hans *Festsånger*, *Minnesrunor* och *Tillfällighetsdikter*. Bland festsångerna utmärka sig flere genom högstämd ton och kraftfull form, såsom den präktiga, allmänt kända hymnen »Låt dina portar upp», m. fl. Af större betydelse för vår vitterhet äro dock de skämtsamma dikterna. Af dessa står *Noaks ark*, vår literaturs förnämsta satiriska dikt, alldeles ensam i sitt slag. Detta poem, som utgafs 1825, är egentligen en stridsskrift, fostrad af skaldens harm öfver de lyten, han upptäckte i samtidens poesi. Ehuru en djup idé ligger till grund för det hela, eger dock detta skaldeverk icke någon sträng plan, och som endast två »våningar» fullbordades — den tredje, hvarmed arken skulle

varit färdigtimrad, blef ej ens påbegynd — är det att anse endast såsom ett fragment. Genom sina många anspelningar på tidsförhållanden, som nu äro glömda, och genom sina lärda utflygter på den orientaliska literaturens område måste denna dikt alltid för den större allmänheten blifva svårfattlig och är också föga känd. Skatter af den renaste poesi inrymmer dock arken i rikt mått, inströdda såsom äkta perlor i den mest brokiga infattning af gnistrande qvickheter, bitande sarkasmer, ystra ordlekar och sjelfsvåldiga infall. — Såsom författare i obunden stil vann Fahlcrantz anseende icke blott genom lärda och kritiska arbeten, utan ock genom flere tal, bland hvilka *Tal vid jubelfesten 1830*, och genom sina *Reseminnen* m. m.

KARL VILHELM BÖTTIGER [f. 1807, Professor i Upsala, emeritus] framträdde redan vid 23 års ålder med sin första diktsamling: *Ungdomsminnen från sångens stunder*. Genom den mildt elegiska stämningen, genom känslans värme, fantasiens renhet och en intagande enkelhet tillvunno dessa sånger den unge skalden så många vänner, att inom kort tid tre upplagor af dem påkallades. Derefter följde ett stort antal nya lyriska dikter, som utmärka sig genom samma ljufhet och behagfulla sinnrikhet, samma klarhet och välljud och tillika genom en större grad af friskhet i känslan, en friare, vidsträcktare och klarare utsigt öfver lifvet samt ett till fullt mästerskap utbildadt välde öfver formen. Allt hvad svenska språket eger af skär och blid melodi, af silfverklang och flöjtton, förstår denne skald att framlocka ur sin lyra. I uttryckets klarhet och plastik hinner han nära Tegnér; i afseende på versens harmoniska ljudfall står han vid sidan af Stagnelius och Atterbom.

Såsom några bland de skönaste smyckena i den rika lyriska skatt, som innehålles i skaldens *Samlade skrifter*, nämna vi *Italia*, *En afton i Tivoli*, *Nordmön i Söder*, *Skuggstycke i Neapel*, *Schweizerflickan*, *Trädgårdsflickan*, *Färjkarlen*, *Söderfors*, *Sång öfver Beskow*, *Blad på Disas graf*. Poetiska blom-

ster af hög fägring äro ock flere af romanserna och idyllerna, diktcykeln *Foglarne*, sonettkransen *Emma*, *Kungarne*, m. fl. och många af *tillfällighetsdikterna*. Såsom tillfällighetsskald öfverträffas Böttiger icke af någon svensk skald utom Tegnér. För scenen har Böttiger diktat *En majdag i Värend*, *Nationaldivertissement* och prologen *Asarne i Delfi*. Flere af de fosterländska stycken, som i de båda förstnämda förekomma, hafva, likasom andra af skaldens dikter, sammangjutna med förträffliga melodier flugit öfver land och rike och blifvit verkliga nationalsånger. Äfven såsom poetisk öfversättare är Böttiger en af våra ypperste. Derom vittna hans berömda tolkningar af *Dante*, *Tasso* och *Uhland*.

Redan före tidehvarfvets slut hade Böttiger förvärfvat ett af högsätena inom den svenska skaldekretsen, och när Tegnér gått bort, kallades han till Fritjofsskaldens efterträdare i svenska akademien. Samtidigt ökade han sin författarära genom en ypperlig *teckning af Tegnérs lefnad* framför dennes samlade skrifter. Genom denna lefnadsteckning äfvensom genom flere tal och afhandlingar, bland hvilka märkas *Minnestal öfver prins Gustaf* och de förträffliga monografierna öfver *Tegnér*, *Ödmann*, *Kellgren*, *Stagnelius* och *Dante* i akademiens handlingar, har Böttiger äfven såsom författare i obunden stil gjort sig berättigad att räknas bland vårt lands störste mästare.

Karl Gustaf von Brinkman [Minister i Berlin, sedan i London, friherre, † 1847] uppfostrades i Sachsen och hade redan förvärfvat sig ett namn inom tyska literaturen, innan han uppträdde offentligt inom den svenska. Han författade *Snillets verld*, belönad med svenska akademiens stora pris, förträffliga *Tankebilder* och andra dikter, samlade i hans *Vitterhetsförsök*. Han är en utmärkt mästare i metriskt hänseende. — Jonas Magnus Stjernstolpe [Expeditions-sekreterare, † 1831] författade många smärre dikter och skämtsamma sagor samt öfversatte ganska lyckadt flere utländska mästerverk, såsom Wielands *Oberon*, Cervantes' *Don Quixote*. Hans fria öfversättning af Blumauers *Æneis* är i synnerhet utmärkt. — Elias Vilhelm Ruda [† 1833, 27 år gammal] försökte sig med talang i flere af poesiens arter, men egde föga originalitet. Han

författade äfven ett kritiskt arbete: *En tysk resandes ströfverier på svenska parnassen.* — GÖRAN GABRIEL INGELMAN [Kopist i riksarkivet, † 1844] belönades af akademien för en sång öfver *Gustaf II Adolf* och efterlemnade många smärre dikter, genomträngda af en varm, religiös känsla. Han öfversatte Oehlenschlägers *Helge.* — ELOF JEDEUR [v. Lektor i Vesterås, † 1841] diktade lyckade tillfällighetssånger. — ISRAEL TOLLIN [Kyrkoherde i Lunds stift, † 1866] författade vackra *Dikter.* — OLOF FRYXELL [f. 1806, Kontraktsprost i Karlstads stift] utgaf *Natt och dag, Dag och Natt* m. fl. diktsamlingar, som röja fantasi och originalitet. — PER WIESELGREN (se nedan) diktade i sin ungdom *Minnessånger ur Värend, Starkotts sånger* m. m., men egnade sig sedan åt vältaligheten och historien. — JOHAN JAKOB NERVANDER [f. i Nystad 1805, Professor i Helsingfors, † 1848] öfversatte *Dikter af konung Ludvig i Baiern* och författade *Jephtas bok (en minnessång i Israel)*, belönad af svenska akademien, samt flere genom känslans värme och uttryckets enkelhet intagande lyriska dikter.

JOHAN LUDVIG RUNEBERG [född i Jakobstad den 5 febr. 1804, Lektor i Borgå, tit. Professor, † i Borgå den 6 maj 1877] var en af de mest helgjutna, mest harmoniska skaldenaturer, som något land frambragt. Genom sina sköna dikter, i hvilka den skäraste poesi iklädt sig den ädlaste form, förvärfvade han sig ett högt rum bland alla tiders skalder. Han tillhörde icke vårt land, men det språk, på hvilket han diktade sina odödliga qväden, är vårt, och hela svenska folket älskar och beundrar honom såsom en af sina ypperste sångare. Han är utmärkt ej endast såsom lyrisk skald, utan äfven såsom epiker och dramaturg, och i det idylliska epos är han otvifvelaktigt den främste bland alla, som diktat på svenskt tungomål. Den svenske skald, som han står närmast, är Franzén, men hans mönster voro egentligen de gamle klassiske skalderna, och af dem lärde han denna höga enkelhet, denna klara och lugna objektivitet, som utmärka hans dikter. Hans mästerliga skildringar af Finlands natur och folklif berömmas för sin sanna lokalfärg och hänföra oemotståndligt alla genom sin lefvande åskådlighet.

Bland Runebergs dikter i lyrisk form må såsom några af de utmärktaste endast nämnas *Barden*, *Svanen*, *Talltrasten*, *Bondgossen*, *Jägargossen*, *Vid en källa*, *Flyttfoglarne*, *Det ädlas seger*, *Till Franzén*, *Den gamles hemkomst*. På gränsen mellan lyrik och epos står *Idyll och epigram*, en samling smärre dikter, bland hvilka många äro innerligt sköna. Runebergs episka dikter, *Hanna*, *Julqvällen*, *Elgskyttarne*, alla skrifna på ypperliga hexametrar, ega en sällsynt fulländning. I dessa dikter står Runeberg närmast Göthe bland alla nyare skalder, och vissa taflor i Hanna och Elgskyttarne torde icke öfverträffas af några i Göthes Hermann und Dorothea. Uti *Kung Fjalar*, en underbar dikt, i hvilken Runebergs skaldesnille må hända väldigast uppenbarat sig, besjöng skalden ett fornnordiskt ämne. *Nadeschda*, hänförande genom ljufhet och obeskrifligt behag, är grundad på en rysk folksaga. Runeberg skänkte äfven sitt fosterland ett stort antal *Psalmer*, bland hvilka många ega en sublim och gripande skönhet, men såsom psalmist uppnådde han dock ej vår Wallin. Bland hans dramatiska dikter äro *Kan ej* och *Kungarne på Salamis* de förnämsta. Den förra är en »familjemålning», utförd med mycken finhet och gratie; den senare är ett sorgespel i fem akter, rikt på hög, antikartad skönhet. I obunden form författade Runeberg *Den gamle trädgårdsmästarens bref*, äfvensom några *Smärre berättelser*, utmärkta genom samma åskådlighet och klarhet, samma konstnärliga framställning, som tillhöra hans öfriga verk.

Det mest nationela af Runebergs skaldeverk är den härliga romans-cykeln *Fänrik Ståls Sägner*, i hvilken hjeltarne från 1808 års olyckliga finska krig besjungas. Af dessa romanser, hvilka samfäldt utgöra den skönaste poetiska skapelse, som efter Tegnérs Fritjof framträdt i svenskt tungomål, må här nämnas *Fänrik Stål*, *Sven Dufva*, *Sandels*, *Döbeln vid Jutas*, *Soldatgossen*, *Fänrikens marknadsminne*, *Den femte juli*, *Vilhelm v. Schwerin*. Till flere af dessa sånger hafva

utmärkte tondiktare satt sköna melodier, och några af dem, framför alla andra den härliga inledningssången *Vårt land*, lefva bokstafligen på folkets läppar. Genom Fänrik Stål blef Runeberg en nationalskald äfven för svenska folket, likasom för det folk, bland hvilket han lefde och verkade, och som med stolthet nämner honom såsom sin störste och ädlaste son.

Literaturen riktades under detta tidehvarf genom många goda *öfversättningar* af främmande skaldeverk. Såsom öfversättare äro, utom de förut nämde, följande förtjente af hågkomst. MARKUS WALLENBERG [Biskop i Linköping, † 1833], JOHAN TRANÉR [Adjunkt i Upsala, tit. Professor, Kyrkoherde i Söderköping, † 1835], JOHAN FREDRIK JOHANSSON [Kyrkoherde i Linköpings stift, † 1871] öfversatte Homer, Tranér derjämte Anakreon. — PER JAKOB EMANUELSSON [f. 1802, Kontraktsprost i Linköpings stift] har öfversatt två af Sofokles' sorgespel. — J. H. THOMANDER tolkade mästerligt Aristofanes, Shakspeare, Voltaire och Byron och öfversatte spanska lustspel. — GEORG SCHEUTZ [f. 1785, Auditör, sedan boktryckare, publicist, mekaniker, † 1873], öfversatte flere af Shakspeares dramer, arbeten af Fouqué, Werner m. m. — JOHAN ERIK REMMER [Exped.-sekreterare, † 1843] öfverflyttade till svenska språket många teaterstycken, hvaribland Molières *Tartuffe*, dramer af Voltaire, Delavigne m. fl. — ERIK VILHELM DJURSTRÖM [Teaterdirektör, † 1841] öfversatte dramatiska dikter af Calderon, Grillparzer, Andersen m. fl. — LUDVIG BORGSTRÖM [Apotekare, sedan Bruksidkare, † 1862], öfversatte verk af Oehlenschläger och Göthe. — LARS ARNELL [Statssekreterare, rymde från fäderneslandet, sedan rysk undersåte, bokhandlare i Åbo, † 1856] lemnade ypperliga öfversättningar af Walter Scotts *Sjöfröken*, Moores *Lalla Rookh* m. fl. — JOHAN GUSTAF HIERTA [Öfverstelöjtnant, † 1859] öfversatte sånger af Béranger. — J. E. RYDQVIST har öfversatt dikter af Moore.

Romanförfattare.

Först under detta tidehvarf blef romandiktningen rätt hemmastadd hos oss. J. H. Mörk, vår förste romanförfattare, saknade visserligen ej helt och hållet efterföljare, men de voro ganska få och blefvo föga uppmärksammade. Bristen på en inhemsk romanliteratur sökte man under förra tidehvarfvet att fylla genom öfversättningar, i början af franska, sedan mest af tyska romaner. Göthes Werther utgafs på svenska, och

honom följde en oöfverskådlig mängd gråtmilda familjemålningar af A. H. Lafontaine samt röfvare- och riddareromaner af Spiess, Vulpius och andre tyske författare, som då voro på modet. Den friskare ande, som mot slutet af tidehvarfvet började göra sig gällande inom literaturen, verkade dock en förändrad smak äfven i detta afseende. Man ledsnade vid den lösa näring, som de tyska romanerna erbjödo, och snart uppträdde inhemske diktare med noveller och skildringar, hvilka till större delen rörde sig på nationel grund. *V. F. Palmblad* gjorde början härmed genom sina i en liflig och målande stil skrifna, ganska fängslande noveller i Poetisk Kalender.

Fredrik Cederborgh [f. 1784, Protokollssekreterare, sedan Boktryckare, Bruksegare, † 1835] uppträdde vid samma tid med sina mycket omtyckta komiska romaner *Uno von Trasenberg* och *Ottar Tralling.* Med lif och åskådlighet målar denne författare svenska seder och familjescener, synnerligen på landsbygden. Mindre lyckad är han i sina senare skrifter, *Riddarekandidaten* m. fl. Hans mest kända skrifter äro samlade under titeln *Ungdomstidsfördrif.*

Den framgång, som Cederborghs romaner rönte, lockade flere författare att följa honom i spåren, men de lyckades bättre att härma hans fel än hans förtjenster. Under denna tid flög Walter Scotts namn genom Europa. Hans mästerverk hade blifvit kända äfven hos oss, och deras helsosamma inflytande på vår romanliteratur röjde sig efter hand. De öfversattes på svenska och efterföljdes af van der Veldes, Ingemanns, Coopers, Irvings och Bulwers bästa arbeten. Nu tillfredsstäldes man ej längre af Cederborghs landtjunkare, man ville umgås med hjeltar, med historiska personer. Sverige fick sin första *historiska roman.*

Gustaf Vilhelm Gumælius [f. 1789, Kyrkoherde i Örebro] var författaren, romanens namn *Tord Bonde.* Detta arbete uppväckte stora förhoppningar. Det afstannade dock med första delen (utg. 1828) och är ännu ofullbordadt. De deruti inströdda romanserna anses af en utmärkt granskare höra i formelt afseende till de mest fulländade verser, vi ega på vårt språk. Gumælius hade redan i Poetisk Kalender uppträdt såsom skald och gjort sig känd såsom författare i tidskrifterna Iduna, Svea m. fl. Efter Tord Bondes utgifvande verkade han länge på andra banor till svenska folkets bildning, men kände sig vid nära 70 års ålder manad att ännu en gång slå sin lyra. Ett stort fosterländskt minne fylde hans själ, och *Engelbrekt* benämnas den åldrige skaldens vackra sånger.

Grefve PER GEORG SPARRE [f. 1790, Öfverste, † 1871] vann ett aktadt författarenamn genom sina historiska romaner *Den siste friseglaren, Adolf Findling, Standaret* m. fl. De röja historiskt studium och ega förtjensten af trohet i tids- och lokalskildring samt lifligbet i berättelsen, men sakna djupare poetisk uppfattning.

En ännu ej säkert känd författare, som tecknade sig *O. K.*, väckte uppmärksamhet genom en historisk roman, benämd *Snapphanarne*. Det historiska elementet utgör här blott bakgrunden till det egentliga ämnet, en familjehistoria, som är väl berättad. En annan roman, *Sista aftonen på Östanborg*, och *Smärre noveller* äro utgifne af samme författare.

GUSTAF HENRIK MELLIN [f. i Finland 1803, Kyrkoherde i Lunds stift, † 1876] blef berömd genom sina historiska noveller, som utmärka sig genom trohet i tids- och sedeskildringen, täcka och lifliga målningar samt en förträfflig stil. Vi nämna blott *Blomman på Kinnekulle, Sivard Kruses bröllop, Gustaf Brahe, Anna Reibnitz, Ulla Fersen.* Mellin författade äfven många skaldestycken i de poetiska kalendrar, *Hebe, Vinterblommor* m fl., som han utgaf.

KARL ANDERS KULLBERG [f. 1813, *af Kullberg* efter faderns (sid. 105) död, Kammarjunkare, † 1857] skref i ett ledigt och fint språk *En ung mans memoarer, Gustaf III och hans hof, En sommar i Småland* och flere noveller; derjämte *Stycken på vers*, skådespelet *Svenskarne i Neapel* m. m.

KARL SAMUEL FREDRIK VON ZEIPEL [f. 1793, Akademie-boktryckare i Upsala, Bruksegare, † 1849] uppträdde i sin ungdom såsom skald i Poetisk Kalender, Fosforos och Svea. Mot slutet af sin lefnad återtog han pennan och författade flere historiska romaner, som mottogos med stort bifall. En af de bästa är *Seton*, en liflig skildring från gustavianska tiden. I *De sammansvurne* lemnar författaren en underhållande teckning från Karl XII:s och Fredrik I:s tidehvarf. Af hans öfrige romaner må nämnas *Vasaättlingarne, Två herrar och en narr, Cecilia Vasa.*

Talrika bidrag till tidehvarfvets romanliteratur lemnades af författarinnor. En af de flitigaste var fru KRISTINA ULRIKA CHARLOTTA BERGER [född grefvinna *Cronhjelm* 1784, mannen major; † 1852], som skref en mängd stycken på vers och prosa i tidningar och tidskrifter. Lika produktiv var fröken KONSTANTIA KAROLINA AMALIA V. STRUSSENFELT [f. 1803, † 1847], hvars signatur *Fröken R**** blef känd genom flere historiska romaner och ett häfte dikter. Dessa författarinnors rykte fördunklades likväl snart genom trenne rikare begåfvade medsystrar, hvilkas arbeten nu skola nämnas.

FREDRIKA BREMER [f. nära Åbo 1801, † nära Stockholm 1865] blef verldsberömd såsom författarinna. Hennes tidigare skrifter innehålla sköna skildringar ur svenska familjelifvet och

ega ett utmärkt värde såsom konstverk. I sina senare arbeten sysselsatte hon sig deremot med lösningen af flere bland samhällets vigtigaste problem och uttalade sin trosbekännelse i lifvets högsta frågor. Hennes skrifter äro således till sin beskaffenhet af två väsentligt olika slag, *rent estetiska* och *sociala*, och böra derför ur olika synpunkter bedömas

Till det förra slaget, hvilket omfattar de fleste af de noveller och romaner, som bära den gemensamma titeln *Teckningar ur hvardagslifvet*, höra, jämte några smärre berättelser, *Familjen H.*, *Presidentens döttrar*, *Nina*, *Grannarne*, *Hemmet*, vidare *Strid och frid*, *En dagbok* och *I Dalarne.* Dessa sköna teckningar, som på ett poetiskt sätt måla hemmet och dess stilla lif, tillvunno sig i hög grad bifall och beundran. De hänföra oemotståndligt alla ädla sinnen genom en ande af innerlig oskuld, en djup och varm känsla och den älskvärdaste naivitet. Några af dem lida visserligen af brister i kompositionen och karaktärsteckningen, men dessa fel uppvägas af den träffande sanning, den idealiska skönhet, som de i allmänhet röja, samt genom de mästerligt utförda detaljerna och en mängd fina drag ur menniskohjertats innersta djup.

Uti dessa teckningar var Fredrika Bremer ännu den snillrika konstnärinnan. Men hennes efter sanning trängtande ande utvecklade sig till allt djupare besinning, till en allt mer omfattande verldsåskådning, och de tankar, som föddes i hennes själ, rymdes ej längre inom den trånga ramen af taflor ur hvardagslifvet. Redan i några af de nämda romanerna träffar man episoder af ett didaktiskt syfte, men i sina sista romaner, *Syskonlif*, *Hertha*, *Fader och dotter*, använde författarinnan konsten endast såsom medel till framställande af filantropiska och sociala sanningar. Dessa romaner misslyckades derför såsom konstverk. Kritiken bedömde dem allt för strängt, och författarinnan förlorade mycket af sin popularitet. Tadlet har dock småningom tystnat, och man börjar allt mer villigt till-

erkänna den ädla, djuptänkande och varmhjertade qvinnan det lof, som de senaste romanerna ej kunnat bereda konstnärinnan. Fredrika Bremer kände sig allt kraftigare manad att arbeta i de praktiska idéernas tjenst, och hon företog under det senare skiftet af sitt lif vidsträckta resor, för att af egen erfarenhet lära känna menniskan och hennes ställning i verldens olika trakter. Den första af dessa långa resor beskref hon i *Hemmen i Nya verlden*, hvari hon med fin uppfattning tecknar familjelifvet i Nordamerikas förenta stater och uttalar sina förhoppningar om den framtid, som »den nya menskligheten» på andra sidan oceanen går till mötes. Hennes senare resa, hvilkens mål var Orienten och södra Europa, skildras uti *Lifvet i Gamla verlden*. I detta arbete framträder författarinnans varma intresse för menskligheten ännu mer storartadt. Det bär öfver allt vittne om en ädel själs fasta tro, glada hopp och brinnande kärlek. — Efter författarinnans död utgåfvos hennes *Sjelfbiografiska anteckningar, bref och efterlemnade skrifter.*

Fredrika Bremers skrifter äro öfversatta på flere språk och hafva äfven i främmande land mottagits med varm beundran. I synnerhet i England och Nordamerika hafva de i många kretsar framkallat verklig hänförelse och gjort ett mäktigt intryck. Den snillrika konstnärinnan lefver oförgängligt i sina verk, men minnet af den menniskoälskande qvinnans ädla verksamhet och af den forskande andens arbete i de stora idéernas tjenst skall ock lefva långt efter den tid, då dessa idéer vunnit klarhet och seger.

SOFIA MARGARETA VON KNORRING [född *Zelow* 1797; gift med Major sedan Öfverste friherre K. S. von Knorring; † 1848] riktade vår romanliteratur med flere förträffliga arbeten, hvilka röja stor menniskokännedom och skarp iakttagelseförmåga samt ega förtjensten af ett lifligt, ofta qvickt och lekande framställningssätt. Med träffande sanning och betydlig konstnärlig förmåga tecknar hon lif och seder i de högre sam-

hällskretsarne, inom hvilka hon rör sig med öfverlägsen säkerhet och med tydlig förkärlek, men utan att blunda för den förnäma verldens flärd och granna dårskaper. Utmärkta genom mycken rörlighet och friskhet, lätthet och gratie, ega dock hennes skildringar hvarken den originalitet, den humor och naiva åskådlighet, eller den idealiska renhet och sedliga höghet, som göra Fredrika Bremers bästa teckningar så förtjusande. Friherrinnan Knorrings förnämsta arbeten äro *Kusinerna, Axel, Qvinnorna, Vännerna, Illusionerna, Ståndsparalleler, Torparen och hans omgifning.* Man har anmärkt såsom ett fel, att hon i nästan alla sina skrifter röjer starka aristokratiska sympatier, men uti det sistnämda arbetet, hvilket i konstnärligt hänseende är ett af hennes mest lyckade, har hon helt och hållet öfvergifvit de aristokratiska kretsarne och visat sig ega både hjerta för folket och förmåga att skildra dess lif och föreställningssätt. Flere af friherrinnan Knorrings romaner äro öfversatta på danska, tyska och engelska språken.

EMILIE CARLÉN [*Flygare-Carlén*, f. *Smith* 1807, gift med Provinsialläkaren A. Flygare, enka, omgift med Kanslisten J. G. Carlén] är den yngsta af tidehvarfvets tre berömda författarinnor och utan tvifvel tillika den, som vunnit den största popularitet. Hon eger stor talang i kompositionen, rik fantasi och en outtömlig uppfinningsförmåga, hvilka egenskaper hon i fullt mått uppenbarat i den förvånande mängd af romaner och noveller, som hon frambragt. Med rätta prisas hon för sina friska och natursanna skildringar af svenska skärgårdsbefolkningens lif, hvarmed hon tidigt blef förtrogen under resor i sin fosterbygd, Bohusläns skärgård. Taflor och scener från skärgården, ofta tecknade med verkligt mästerskap, utgöra ock till stor del innehållet i flere af hennes mest berömda romaner, såsom *Rosen på Tistelön, Enslingen på Johannisskäret, Pål Värning, Ett köpmanshus i skärgården.* Men äfven i teckningar af den högre medelklassens lif lyckas fru Carlén för-

träffligt. I *Professorn och hans skyddslingar*, *Fosterbrodern*, *En nyckfull qvinna*, *Familjen i dalen* och andra af hennes arbeten förekomma flere ypperliga teckningar af detta slag.

I allmänhet utmärka sig fru Carléns romaner genom träffande karaktärsteckning, naturliga och lifliga taflor samt en rask och lifvig stil, men ock hennes uppfattning af karaktärerna icke förråder den djupare blick, som förmår tränga till själslifvets innersta. Någon gång är berättelsens intrig temligen lös och hvardaglig, och stundom, såsom i *En natt vid Bullarsjön* och *Ett rykte*, händer det, att författarinnan helt och hållet förlorar ur sigte konstens fordringar och tecknar onaturliga eller rent af vidriga scener. Man förebrår henne äfven med skäl en allt för stor långdragenhet i många skildringar, och att hon inflätar episoder, som för handlingen äro öfverflödiga. Genom sin ovanliga förmåga af komposition och sitt fängslande framställningssätt förstår hon likväl att ständigt hålla läsarens intresse vid makt. Jämför man denna författarinna med hennes båda berömda medtäflarinnor, måste man erkänna, att hon i fantasiens rikdom, i uppfinning och i följdriktigt genomförande af stundom storartade plananläggningar är dem bägge öfverlägsen; men hon eger icke friherrinnan Knorrings behagfulla ledighet och fina dialog, ej heller den ideala uppfattning af lifvet, som utmärker Fredrika Bremer.

Utom de redan nämda romanerna har fru Carlén skrifvit *Valdemar Klein*, *Gustaf Lindorm*, *Representanten*, *Skjutsgossen*, *Kyrkoinvigningen i Hammarby*, *Jungfrutornet* m. fl. Uti sitt senaste arbete, *Skuggspel*, tecknar författarinnan dels bilder från sitt fädernehem och sitt eget ungdomslif, dels traditioner rörande Bohusläns öden under förra århundradet och början af det innevarande. Dessa »tidsmålningar» äro af stort intresse såsom kulturbilder, på samma gång de genom fantasiens friskhet och konstnärlig framställning ega diktens hela behag. Fru Carléns romaner äro öfversatta på danska, tyska,

franska och engelska språken och hafva i flerfaldiga upplagor blifvit spridda öfver hela den bildade verlden.

Magnus Jakob Crusenstolpe [f. 1795, Assessor i Svea hofrätt, † 1865] vann ryktbarhet både såsom politisk skriftställare och genom sina historiskt romantiska skildringar. Dessa tillhöra dock en alldeles egen art och kunna ej med skäl hänföras till den äkta historiska romanen, hvilken fordrar af författaren, att han i de tidsbilder och karaktärer, som han tecknar, visar vördnad för sanningen och kärlek till häfden. I Crusenstolpes skildringar är deremot det historiskt sanna allt för ofta förfalskadt af dikten, och de historiska personerna tecknas på ett partiskt och vanställande sätt, för att tjena helt andra syften än konstnärens. Hans romaner, *Morianen eller Holstein-Gottorpska huset i Sverige*, *Huset Tessin*, *Karl Johan och Svenskarne*, äro derför såsom tids- och karaktärsteckningar i hög grad opålitliga, oaktadt författaren ej sällan hänvisar till historiska urkunder och ofta försäkrar, att hvad han förtäljer är »historiskt». Samma förvridningar af fakta, samma försåtliga anspelningar, samma oförsonliga antipatier träffar man ofta i hans många öfriga skrifter, bland hvilka må anföras *Portefeuille, 1720 1772 1809*, *Historisk tafla af konung Gustaf IV Adolfs första lefnadsår*, *Europas hof*, *Skildringar ur det inre af dagens historia*, *Ställningar och förhållanden behandlade i bref*. Efter att hafva stått högt i konung Karl Johans gunst och klädt skott för styrelsen i sin tidning *Fäderneslandet* (1830—1833), blef Crusenstolpe plötsligt konungens bittraste fiende och angrep i flere af sina skrifter sin förre gynnare och hans regering på det häftigaste sätt. Några yttranden i andra häftet af Ställningar och förhållanden ådrog honom en tryckfrihetsprocess (1838), hvilken slutade så, att Crusenstolpe för majestätsbrott dömdes till tre års fästning. Hans skriftställarebana afbröts likväl icke derigenom. Han utgaf från Vaxholms fästning ett nytt häfte af

Ställningar och förhållanden, hvilken skrift, slutligen förändrad till månadsskrift, han allt framgent, med några afbrott, fortsatte ända till sin död.

I stilistiskt hänseende intager Crusenstolpe ett af de främsta rummen i vår literaturhistoria, ty få hafva behandlat svenska språket med ett sådant mästerskap som han. Hans stil är i hög grad formfulländad, ofta lysande och praktfull, alltid elegant och afrundad, om än stundom allt för sirlig och oratorisk. Dessa stilens förtjenster tillhöra ej blott Crusenstolpes större arbeten, utan äfven de kortaste uppsatser af hans hand, såsom de *Dödsrunor*, miniatyrbilder af bortgångne samtida, hvilka han tecknade i några kalendrar. Der personlig hätskhet eller politisk antipati icke grumlat tecknarens färger, förtjena dessa små porträttstycken att kallas fulländade mönster.

Prosaliteratur.

Filosofi och Estetik.

Benjamin Karl Henrik Höijer [född 1767, Professor i Upsala, † 1812], Sveriges må hända skarpsinnigaste tänkare, bidrog, såsom redan är nämdt, genom sin kritik och sina förträffliga afhandlingar i filosofi och konstlära kraftigt till den literära och politiska brytning, hvarur det nya tidehvarfvet uppväxte. Bland hans i Silfverstolpes tidskrifter införda afhandlingar nämna vi blott *Om de gamles och de nyares vitterhet och vältalighet i jämförelse med hvarandra* samt *Om ett pragmatiskt afhandlingssätt i historien.* Bland hans strängt filosofiska skrifter är *Afhandling om den filosofiska konstruktionen* den mest berömda. Till följd af sina frisinnade åsigter betraktades Höijer af regeringen med stort misstroende och blef ständigt förbigången vid ansökningar om befordran. Först efter revolutionen fick han den Professorsstol, hvartill han såsom landets förste tänkare länge ansetts sjelfskrifven.

Nils Fredrik Biberg [f. 1776, Kronprinsen Gustafs lärare Professor i Upsala, † 1827] var en man af stort skarpsinne och sällsynt vidsträckt lärdom. Hans samlade skrifter äro utgifna af *C. O. Delldén*. Utom der intagna afhandlingar märkas det berömda inträdestalet i vitterhets-, historie- och antiqvitets-akademien *Om grekernas episka och tragiska skaldekonst* samt *Om falsk och sann liberalism* i tidskriften Svea. Bibergs stil är nedtyngd af utländska ord.

Samuel Grubbe [f. 1786, Professor i Upsala, Statsråd, † 1853] är en af de ypperste stilisterna bland tidehvarfvets filosofer. Bland hans rikhaltiga skrifter nämna vi *Filosofisk rätts- och samhällslära*, hvaraf blott förra delen utgifvits, *En blick på de filosofiska undersökningarna om det sköna och konsten* samt *Inträdestal öfver Leopold*, de båda sista införda i svenska akademiens handlingar. Hans *Praktiska filosofiens historia* utgifves i våra dagar.

E. G. Geijer (se ofvan) är i alla sina skrifter en filosof, en siare, men han var ej den man, som kunde slå sig till ro uti ett visst, en gång för alltid fullfärdigt tankesystem. Han var och förblef under hela sitt lif, hvad han sjelf kallade sig, ”*en sökande*”. De af hans skrifter som närmast afhandla filosofiska ämnen, äro: *Om sann och falsk upplysning med afseende på religionen; Thorild, tillika en filosofisk eller ofilosofisk bekännelse* jämte ett senare *tillägg; Också ett ord öfver tidens religiösa fråga*. De beteckna, i denna ordning, de olika stadierna af denna märkvärdiga personlighets utveckling. Geijers *Föreläsningar öfver menniskans historia*, upptecknade efter det muntliga föredraget, äro utgifna af professor *S. Ribbing*.

P. D. A. Atterbom (se ofvan) skref ett stort antal estetiska afhandlingar och granskningar i tidskrifter och tidningar samt ett större filosofiskt verk, *Studier till filosofiens historia och system*, hvaraf endast första bandet utkommit.

Erik August Schröder [f. 1796, Professor i Upsala, † 1849] författade *Handbok i filosofiens historia*, hvars sista band (slutande med Spinoza) efter hans död utgafs af Atterbom.

Hos K. J. L. Almqvist (se ofvan) fans ett stycke filosof af äkta halt. Han blef dock i detta afseende, likasom i åtskilligt annat, blott ett fragment. Detta hindrade honom likväl icke att skrifva djupsinnigt *Om det Hela* i Skandia. Hit höra äfven flere af uppsatserna bland *Några drag* i samma tidskrift samt ett par afhandlingar i Hermes. Han erinrar än om teosofen Emanuel Svedenborg, än om Ehrensvärd. Hans filosofi ligger för öfrigt på bottnen af hans tendensromaner.

Anders Lidbeck [född 1772, Professor och Bibliotekarie i Lund, † 1829] författade många estetiska afhandlingar äfven på svenska språket. *Anmärkningar angående ämnen ur psykologien, estetiken och svenska synonymiken* utgåfvos efter författarens död med lefnadsteckning af *P. Wieselgren*. Till Lidbecks ära hör, att han var den, som lärde Tegnér ”skalan till sången”.

ADOLF TÖRNEROS [f. 1794, Professor i Upsala, † 1839] efterlemnade, jämte ett par estetiska afhandlingar, genialiska *Bref och dagboksanteckningar*. De innehålla dels filosofiska reflexioner och betraktelser öfver filologiska, estetiska och literära ämnen, dels ock små, konstnärligt utförda skildringar och taflor, målade med en qvick och stundom ironisk, men alltid godmodig pensel. Dessa till innehåll och stil lika originela anteckningar inledas med författarens karaktäristik, tecknad af *Atterbom*.

JOHAN VILHELM SNELLMAN [f. i Stockholm 1806, Professor i Helsingfors, sedan Senator, adlad] eger stort anseende såsom filosofisk skriftställare. I *Försök till framställning af logiken*, *Filosofisk elementarkurs* samt *Läran om staten* har han sjelfständigt bearbetat de filosofiska läror, hvilka utgått från den berömde tyske tänkaren *Hegel*. För öfrigt har Snellman genom sin mångåriga publicistiska verksamhet i hög grad bidragit till Finlands utveckling i literärt och medborgerligt hänseende.

ERNST JONAS FREDRIK KJELLANDER [född 1812, Docent i Upsala, † i Italien 1835], en ovanligt begåfvad yngling, väckte rika förhoppningar, hvilka dock gäckades af döden. Hans *Minnen*, som innehålla dikter, filosofiska uppsatser och bref, äro utgifna med lefnadsteckning af *F. F. Carlson*.

KARL JULIUS LÉNSTRÖM [f. 1811, Kyrkoherde i Upsala stift] har utgifvit flere estetiska arbeten, som vittna om stor flit och kärlek till ämnet: *Lärobok i estetiken*, *Konstteoriernas historia*, *Thorilds estetiska åsigter*, m. fl.

L. HAMMARSKÖLDS estetiska och filosofiska skrifter se ofvan.

Svenska literaturens historia.

PER WIESELGREN [f. 1800, Domprost i Göteborg] har i sitt utförliga arbete *Sveriges sköna literatur* skildrat literaturens öden från äldsta tider ända till år 1844. Detta verk, frukten af många års mödor, innehåller en grundritning i stor skala till historien om vårt folks hela literära odling, hvilken dock här tecknas i ett föredrag, som oftare påminner om skalden och den lågande fosterlandsvännen än om den lugnt ransakande häfdaforskaren. Det lider dess utom af brister i afseende på planen, är starkt konstruerande och icke fritt från hypoteser, hugskott och ensidiga omdömen, men de skatter af lärdom, som det meddelar, samt dess rikdom på snillrika idéer och nya åsigter förläna det likväl ett högt och utmärkt värde.

För öfrigt har Wieselgren utgifvit flere skrifter och samlingar i historien, alla vittnande om snille och varm fosterlandskärlek. Bland dessa märkas *Delagardieska arkivet* i 20 delar, innehållande vigtiga bidrag till vår historia, *Ny Smålands beskrifning*, ett topografiskt och arkäologiskt arbete, och *Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män*, hvilket han utgaf i förening med V. F. PALMBLAD. Detta värdefulla verk, som i form af biografier meddelar en omfattande svensk kulturhistoria, utgafs (1835—1857) i 23 band och har sedan fortsatts genom en *Ny följd*. — Jämte sina stora literära förtjenster har Wieselgren förvärfvat ett berömdt namn såsom talare och predikant.

K. J. LÉNSTRÖM (se ofvan) är äfven en flitig literaturhistoriker. Hans *Sveriges literatur- och konsthistoria i utkast*, ett ganska förtjenstfullt arbete, meddelar en kort öfversigt af hela vår literatur till år 1841. Ett annat af hans verk, *Svenska poesiens historia*, innehåller till hufvudsaklig del utdrag af recensioner, hemtade ur vittra tidskrifter och tidningar. Han har äfven utgifvit en *Svensk antologi* och *Brage*, samling af svenska vältalighetsprof.

ATTERBOMS, HAMMARSKÖLDS, SONDÉNS och LINDEBLADS literaturhistoriska arbeten äro redan nämda.

Häfdateckning.

JONAS HALLENBERG [född 1748, Rikshistoriegraf, Kansliråd, adlad, † 1834] var en af vårt lands lärdaste män, berömd såsom häfdatecknare, fornforskare, filolog och numismatiker. Hans flesta skrifter tillhöra förra perioden, men äfven under denna var han verksam såsom författare. Hans förnämsta arbete, *Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering* (1611—1626) i fem band, anses genom sin stränga och gedigna forskning såsom ett af vår historiska literaturs yppersta verk. Af högt värde äro äfven hans *Anmärkningar öfver Sven Lagerbrings Svea rikes historia* samt hans arkäologiska och numismatiska skrifter.

Erik Gustaf Geijer (se ofvan) intager första platsen bland Sveriges häfdatecknare genom sina båda odödliga arbeten *Svea rikes häfder* och *Svenska folkets historia*, hvilka dock ty värr äro ofullbordade. Det förra innehåller endast den kritiska grundläggningen till vår historia, utförd med det öfverlägsna snillets hela mästerskap. Det senare förtäljer svenska folkets öden till drottning Kristinas tronafsägelse. Båda dessa verk anses genom djup uppfattning, skarp filosofisk blick, noggrann forskning och fulländad historisk konst vara jämförliga med, om ej öfverträffa, de yppersta historiska arbeten, som någon annan nations literatur har att uppvisa. Bland hans öfriga historiska och politiska skrifter böra nämnas: *Teckning af Sveriges tillstånd och af de förnämsta handlande personer under tiden från Karl XII:s död till Gustaf III:s anträde af regeringen;* den djupsinniga afhandlingen *Feodalism och republikanism, ett bidrag till samhällsförfattningens historia;* samt de ryktbara tre föreläsningarna *Om vår tids inre samhällsförhållanden*, hvilka höllos i Upsala under hösten 1844 och, sedan de utgifvits af trycket, föranledde en skriftvexling mellan Geijer och Fryxell *om aristokratfördömandet i svenska historien.* Geijer ordnade och utgaf *Konung Gustaf III:s efterlemnade papper.* Uti *Literaturbladet*, som han utgaf åren 1838—1839, uttalade han sina tankar i tidens och fosterlandets vigtigaste frågor och meddelade literära granskningar. Till sitt kall såsom svenska folkets häfdatecknare hade Geijer förberedt sig genom grundliga forskningar inom alla områden för nordisk fornkunskap, och såsom dyrbara frukter af dessa studier må slutligen erinras om de förträffliga uppsatserna i tidskriften *Iduna* samt den mästerliga afhandlingen *Om den gamla nordiska folkvisan*, hvilken först offentliggjordes såsom inledning till Geijers och Afzelii samling af svenska folkvisor.

Geijers stil är manlig och kärnfull samt rik på snilleblixtar, som plötsligt kasta ljus öfver ämnet. Med några få, men

kraftiga drag tecknar han ofta bilden af en personlighet eller skildrar betydelsen af historiska tilldragelser. Den efter hans död utgifna — tretton band starka — samlingen af hans mångfaldiga historiska, politiska, filosofiska och estetiska skrifter samt skaldestycken innehåller en outtömlig rikdom af höga idéer, storartade åsigter och djupa sanningar, uttalade i ett språk, som är på samma gång tänkarens och skaldens, ett språk, hvari man, under det gripande skådespelet af snillets väldiga arbete i tankens djup, förnimmer — likt beledsagande toner — slagen af det varmaste, det ädlaste, det mest fosterländska hjerta. Efterverlden skall ej tröttna att hemta undervisning och ledning af dessa verk, och så länge svenska namnet lefver, skola de utan tvifvel räknas bland våra yppersta nationalskatter.

Anders Magnus Strinnholm [f. 1786, tit. Sekreterare, † 1862] egnade hela sitt arbetsamma lif åt historiska forskningar och förvärfvade såsom häfdatecknare ett namn bland våra störste. I hög grad enkel och anspråkslös till sitt väsen, eftersträfvade han inga embeten och inga utmärkelser, och man eger till hans biografi knappt andra uppgifter än titlarne af hans verk. Sedan han af medellöshet nödgats afbryta sina studier vid Upsala universitet, sökte han sin utkomst såsom boktryckare och utgaf från eget boktryckeri sina första historiska arbeten, bland hvilka märkes *Klio, historisk månadsskrift.* Boktryckeriet måste efter några år nedläggas, och han förvärfvade derefter sitt uppehälle såsom korrekturläsare vid andras tryckerier och genom skrifbiträde åt ett par af embetsverken i hufvudstaden. Sin älsklingsvetenskap öfvergaf han emellertid icke, och snart väckte den anspråkslöse korrekturläsaren allmänhetens uppmärksamhet och kännares beundran genom ett utförligt verk, *Svenska folkets historia under konungarne af Vasaätten*, hvilket dock af brist på uppmuntran afstannade med tredje delen. Under denna tid författade han äfven *Magnus Stenbocks lefverne*, två band, och öfversatte

Svea rikes historia af Friedrich Rühs. Genom understöd af svenska akademien och sedan genom årsanslag af rikets ständer bereddes honom nu tillfälle att, oförhindrad af näringsomsorger, fortsätta sina forskningar. Frukten af dessa blef hans stora arbete *Svenska folkets historia från äldsta till närvarande tider*, af hvilket fem band, omfattande tiden till konungavalet 1319, hunno fullbordas. Under sina sista lefnadsår utgaf han derjämte ett annat verk af mindre omfång, *Sveriges historia i sammandrag*, hvars tredje och sista del tecknar Gustaf I och hans tid.

Strinnholm är ej, såsom Geijer, en vägbrytare genom historiens obygder, men han har jämnare och bredare utlagt den väg, som hans store samtida brutit. Den genomträngande snilleblick, hvarmed Geijer ransakar historiens innersta, de underbara utsigter, som han tecknar i djerfva, inspirerade drag, den själ af eld och lågor, som än i dämpad glöd, än i vulkanlika utbrott kastar ljus öfver hans taflor, — intet af detta finner man hos Strinnholm. Men hvad Geijer ofta endast blixtlikt belyser, hvad han från snillets höjd betraktar likasom i fogelperspektiv och tecknar blott i grupper, det målar Strinnholm i episk utförlighet med fullständigt angifvande af händelsernas alla omständigheter, af föremålens alla särskilda drag. Hans stil är enkel, lugn, jämn och ymnigt flödande. I framställningssättets flärdlöshet trogen mot sig sjelf, försmår han hvarje annan prydnad än den milda värme, som utstrålar från ett barnafromt hjerta, klappande för allt ädelt och skönt, men först och sist för fosterlandet och dess stora minnen.

Anders Fryxell [f. 1795, Kyrkoherde i Karlstads stift, tit. Professor] har förvärfvat sig ett stort anseende såsom historieskrifvare genom sina *Berättelser ur svenska historien*, hvilka började utgifvas år 1823 och med de senaste delarne (43:e delen utg. år 1875) fortskridit till 1772 års statshvälfning. De första delarne af detta vidlyftiga verk hafva mycket gagnat

den fosterländska odlingen genom författarens utmärkta förmåga att i sagans enkla och åskådliga stil förtälja vår äldre historia och biografiskt teckna hennes hjeltegestalter. I sin begynnelse blef detta verk härigenom en ypperlig, ännu oöfverträffad inledning till svenska historien, egnad, såsom titeln lyder, »till ungdomens tjenst». Det i hög grad populära och målande framställningssättet har åt dessa berättelser vunnit tusentals läsare i palats och hydda. Ingen af våra öfrige häfdatecknare är i samma grad som Fryxell en historieskrifvare för *folket*, och det är hans ovanskliga ära, att han, mer än någon annan, bidragit att hos nationen väcka och underhålla kärleken till fosterlandets historia. Under fortsättningen af arbetet öfvergaf författaren dock till väsentlig del den ursprungliga planen och blef, äfven han, en historieskrifvare hufvudsakligen för de bildade klasserna. Utmärkt genom sin vidsträckta forskning, genom sin klara stil och genom sin stora förmåga att ordna och åskådligt gruppera ämnena, täflar han dock ej med Geijer i snillrik uppfattning och filosofisk blick, med Strinnholm ej i upphöjdt lugn och universelt åskådningssätt. Hans stora förtjenster skola alltid erkännas, om ock skäl icke saknats för de anmärkningar, som man framstält mot hans uppfattning af vissa förhållanden och hans teckning af vissa personligheter. Hans strid med Geijer, hvarvid Fryxell förde aristokratiens talan, är ofvan omnämd. Likasom Geijers Svenska folkets Historia hafva äfven särskilda delar af Fryxells verk genom öfversättningar till främmande språk blifvit hela den bildade verldens egendom. Fryxell har äfven författat *Karaktäristik af tiden och de utmärkta handlande personerna i Sverige från år 1592 till 1600*, utgifvit *Bidrag till Sveriges literaturhistoria* och genom flere pedagogiska afhandlingar och en vid läroverken länge använd *Svensk språklära* verkat till undervisningens främjande.

Bland öfrige författare i historien märkas följande.

Erik Mikael Fant [Professor i Upsala, † 1817] utgaf redan under förra tidehvarfvet flere historiska verk, bland hvilka *Fortsättning af Lagerbrings Svea rikes historia* samt *Utkast till föreläsningar öfver svenska historien*, och började under detta den vigtiga urkundsamlingen *Scriptores rerum Suecicarum medii ævi*, som efter hans död fortsattes af *Geijer* och *J. H. Schröder*. — Johan Fredrik af Lundblad [f. 1791, adlad, Generalkonsul i Pommern, afvek ur tjensten för skuld, † i Strassburg 1854] skref i en ledig stil *Svensk Plutark*, *Karl X Gustafs historia* och *Karl XII:s historia*. De förtjenster, som utmärka det sistnämda arbetet, tillhöra dock till stor del Bengt Magnus Bolméer [Professor i Lund, † 1849], hvilken fullbordade det samma. — A. A. Afzelius började utgifva sina redan nämda *Sagohäfder*.

Till *svenska statsförfattningens och lagarnes historia* lades under detta tidehvarf grunden af Karl Johan Schlyter [f. 1795, Professor i Lund, emeritus] genom hans förträffliga upplaga af *Sveriges gamla lagar*. Detta verk, som vittnar om den outtröttligaste forskning och mest skarpsynta kritik, är för vår kulturs historia af hög betydelse. Det började utgifvas 1827 af Schlyter och Hans Samuel Collin [f. 1791, Adjunkt i Upsala, † 1833] och fullbordades med det år 1869 utgifna 12:te bandet. Bland Schlyters öfriga skrifter märkes den berömda afhandlingen *Om Sveriges äldsta indelning i landskap*. — Johan Jakob Nordström [f. 1802 i Finland, Professor i Helsingfors, sedan svensk Riksarkivarie, † 1874], författade ett högt värderadt arbete: *Bidrag till svenska samhällsförfattningens historia*. — Hans Järta (se nedan) och Per Erik Bergfalk [f. 1798, Professor i Upsala, emeritus] författade äfven grundliga afhandlingar, som spridt ljus öfver våra lagars och vår samhällsförfattnings utveckling. Den sistnämdes utförliga *Recensioner* af Geijers m. fl. historiska arbeten samt hans tal *Om svenska postinrättningens uppkomst och utbildning* m. fl. skrifter vittna om djup och vidsträckt lärdom. Efter Geijers död upptog han dennes vapen i striden mot Fryxell.

Inom *biografiens* område uppträdde F. M. Franzén med sina förträffliga *Minnesteckningar* och A. Lindeberg (se nedan) med *Svensk biografi*. V. F. Palmblad tecknade *Samtidens märkvärdigaste personer* och utgaf till samman med Wieselgren *Biografiskt lexikon*. Bland öfrige medarbetare i sistnämda vidlyftiga verk voro följande de verksammaste: Jonas Gustaf Wahlström [f. 1814, Publicist, Bruksegare], A. Cronholm (se nedan), August Teodor Låstbom [E. o. Biblioteksamanuens i Upsala, Boktryckare, † 1845], P. A. Sondén (se ofvan) och Paul Gabriel Ahnfelt [Kyrkoherde i Lunds stift, † 1863]. — Johan Henrik Schröder [Professor och Bibliotekarie i Upsala, † 1857] författade, utom många afhandlingar i historia, fornkunskap, numismatik och bibliografi, äfven värdefulla *Minnesteckningar*. — A. I. Arwidsson skildrade *Svenska konungar*

och deras tidehvarf. — G. H. MELLIN (se nedan) utgaf *Svenskt Panteon, Sveriges store män, Sveriges märkvärdiga fruntimmer* m. m., äfvensom flere historiska arbeten. — JAKOB EKELUND [vice Rektor i Stockholm, † 1840] var medarbetare i *Svenskt Panteon* och blef berömd för sina i åskådlig stil skrifna, mycket använda läroböcker i historien.

Kultur- och resebeskrifning.

Här böra nämnas några författare, hvilka vunnit ett berömdt namn såsom kultur- och reseskildrare, och hvilkas arbeten äfven i stilistiskt hänseende göra dem förtjente af hågkomst.

SAMUEL LAURENTIUS ÖDMANN [född 1750, Professor i Upsala, † 1829 efter att hafva tillbragt nära 40 år oafbrutet till sängs], ofvan nämd för sina arbeten i teologi, naturkunnighet m. m., författade under detta tidehvarf, såsom medarbetare i det stora psalmverket, många *psalmer*. Efter hans död utgåfvos *Hågkomster från hembygden och skolan,* hvilka mästerligt skildra familjelif och seder i Småland under förra seklet. — OTTO SEBASTIAN VON UNGE [född 1797, Kapten, † 1849] utgaf *Vandring genom Dalarne, Promenader inom fäderneslandet, Senare Dalresa, Minnen af lifvet,* innehållande tankerika, skarpsinniga och qvicka skildringar af svenska landskap, seder och förhållanden, hvilka senare ofta gisslas med obarmhertig satir. — PETRUS LÆSTADIUS [f. 1802, Kyrkoherde i Lappland, † 1841] vann stort beröm och ett pris af svenska akademien för sin *Journal* under tjenstgöring såsom missionär i Lappmarken. — JON ENGSTRÖM [f. 1794, Bataljonsläkare, Publicist, Landtbrukare, † 1870] författade, utom dikter och ett par dramatiska arbeten, flere reseskildringar och teckningar ur folkets lif. — JAKOB BERGGREN [f. 1790, Kyrkoherde i Linköpings stift, † 1868] blef vida bekant för sina *Resor i Europa och Österländerna,* hvilka öfversattes på flere språk. — KARL AUGUST GOSSELMAN [f. 1800, Kaptenlöjtnant, † 1843] vann en hög plats inom vår literatur genom sina utmärkta reseskildringar från *Norra och södra Amerika, Bref från en vandrande sjöman,* den ypperliga skissen *Besök på Ertholmarne* m. fl. arbeten. — För öfrigt författades reseskildringar af ATTERBOM, *Minnen från Tyskland och Italien;* v. BESKOW, *Vandringsminnen;* NICANDER, *Minnen från Södern;* MARTIN MAGNUS AF PONTIN [adlad, Medicinalråd, † 1858], *Anteckningar* på en resa genom Tyskland; KARL DAVID ARFVEDSON [född 1806, f. d. Grosshandlare i Stockholm], *Förenta Staterna och Kanada* m. fl. NILS ARFVIDSSON [f. 1802, Protokollssekreterare], *Nord och Söder;* PER ULRIK KERNELL [f. 1797, Student, † 1824 i Erlangen], *Anteckningar under en resa i det sydliga Europa;* J. V. SNELLMAN, *Tyskland, skildringar och omdömen;* K. KULLBERG, *Bref, anteckningar och skisser;* O. P. STURZEN-BECKER, *Reseminnen;* m. fl.

Politik.

Den politiska literaturen väcktes genom införandet af 1809 års statsskick till nytt lif, och flere utmärkta förmågor egnade sig uteslutande eller företrädesvis åt behandlingen af politiska ämnen. Den vittra striden mellan gamla och nya skolorna efterföljdes af en strid mellan tvänne motsatta politiska partin.

Det ena partiet hyste ovilja mot alla slags reformer och försvarade ihärdigt de gamla samhällsinrättningarna såsom nära nog de bästa möjliga eller åtminstone bättre än alla de reformer, som motståndarne påyrkade. Detta partis anhängare kallades *ultraister*, så vida de försvarade det gamla för dess egen skull, eller med en senare benämning *konservative*, så vida de blott åsyftade att bevara det gamla, till dess det kunde ersättas af något, som af dem godkändes såsom bättre. Hufvudmannen blef *E. G. Geijer*, som i sina afhandlingar »Om sann och falsk upplysning» samt »Om historien och hennes förhållande till religionen» uttalade partiets grundåsigter. Till dessa åsigter slöto sig *fosforisterna* dels till följd af de tyske filosofernas och skaldernas exempel, hvilka voro deras förebilder, dels ock till följd af den nya skolans smak för medeltiden, för hennes riddarlif, åldriga inrättningar m. m. Med samma parti förenade sig äfven många af *göterna*, hvilka, intagne af beundran för Sveriges forntid, helt naturligt omfattade med tillgifvenhet äldre tiders inrättningar och statsformer. Ett undantag gjorde dock *Tegnér*, som i sitt tal vid jubelfesten 1817 äfvensom i talet på Oskars-dagen 1823 sökte medla mellan de båda partina. Det gamlas förfäktare kallades äfven *den historiska skolan*. Utom Geijer voro hennes förnämste kämpar *Palmblad*, *Atterbom*, *Askelöf*, *Järta*, *A. I. Arwidsson*, *Jakob August von Hartmansdorff* [Statssekreterare, President, † 1856], grefve *Lagerbjelke*, *v. Beskow*, *K. F. Dahlgren*, *Hammarsköld*, *v. Zeipel*.

Det motsatta partiet, som kallade sig *liberale*, yrkade ett friare regeringssätt, förbättrad representation, afskaffande af gamla missbruk o. s. v. Till dessa åsigter bekände sig grefve *Karl Henrik Anckarsvärd* [f. 1782, en af "1809 års män", Öfverste, † 1865], *Johan Gabriel Richert* [f. 1784, Exped.-sekreterare, ett af vår laghistorias mest berömda namn, † 1864], *Per Gustaf Cederschiöld* [Professor vid Karolinska institutet i Stockholm, † 1848], grefve *F. B. v. Schwerin*, *Crusenstolpe*, *J. G. Hierta*, *L. J. Hierta*, *Dalman*, *Lindeberg*, *Johansson*, *Wallmark*, *Scheutz* samt bröderna *Theorell*.

De frihetsrörelser, som omkring år 1820 utbröto i flere af Europas stater, utöfvade ett stort inflytande på den politiska stämningen hos oss och gåfvo stark fart åt de liberala idéerna. Vid denna tid upplågade äfven striden mellan de båda partina som häftigast och fördes sedan med stor liflighet inemot tjugu år. Men 1838 inträffade en omstörtning, Geijer utgaf Literaturbladet, och i ett af dess första nummer bekände han, att han "genom historiska studier"

hade affallit från den historiska skolan. Följden blef en märkvärdig brytning både i det allmänna tänkesättet och i statsutvecklingens gång. De konservative hade förlorat sin ypperste man, ultraismen var ohjelpligt sprängd. De liberale helsade med jubel Geijer såsom en af sina banérförare, och vid den kort derefter sammanträdande riksdagen (1840) segrade de frisinnade åsigterna i flere vigtiga frågor. Sedan de gamle ultraisterna småningom försvunnit från stridsfältet, uppstod i deras ställe ett *moderat konservativt* parti, som i många frågor är reformvänligt. Detta har sedan fortsatt striden mot de liberale, framför allt mot de ur dessas läger framträdande liberale ultraisterna, som hafva republiken till mål. Mot dem hafva äfven många af de sansadt liberale nödgats träda i kamp. De förnämste kämparne å ömse sidor samt de tidningar, inom hvilka striden hufvudsakligen fördes, skola nu nämnas.

Hans Järta [född friherre *Hjerta* 1774, afsade sig adelskapet vid 1800 års riksdag, Statssekreterare, Landshöfding i Falun, slutligen Riksarkivarie, † 1847] vann ett berömdt namn både såsom statsman och skriftställare. Hans afhandlingar i politiska, statsekonomiska och historiska ämnen utmärka sig genom snille, skarpsinnighet och djup lärdom. Såsom stilist är han en af våra ypperste, och Leopold sjelf hyllade honom såsom »Ordföranden i svenska prosan». Under envåldet var han en af de liberala idéernas förnämste sakförare och utgaf redan år 1799 en ryktbar ironisk skrift: *Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien*, hvars andra upplaga belades med qvarstad. Efter regementsförändringen, för hvars lyckliga genomförande fosterlandet har i väsentlig mån Järtas vishet och försigtighet att tacka, blef han sekreterare i 1809 års konstitutionsutskott och författade i denna egenskap den vigtigaste af de nya grundlagarne, *Regeringsformen*. Biträdd af utskottets vice sekreterare *J. D. Valerius*, uppsatte han jämväl på en natt det berömda *Betänkande*, som åtföljde utskottets förslag till ständerna. På äldre dagar slöt sig Järta till det konservativa partiet. Bland hans senare skrifter böra nämnas: *Odalmannen*, en populär tidskrift, innehållande äfven stycken i bunden form *(Sånger i Dalarne)*;

Om Sveriges läroverk; Försök att framställa svenska lagfarenhetens utbildning m. m.; *Om svenska kyrkans yttre skick och förhållande till staten efter reformationen till slutet af 16:de århundradet; Inträdestal i svenska akademien.*

Jonas Kristofer Askelöf [f. 1787, Expeditionssekreterare, † 1848] uppträdde först på den publicistiska banan i den ofvan nämda tidningen *Polyfem* (1810—1812), som af honom utgafs, och i hvilken han med stor qvickhet, flödande skämt och obarmhertig satir kämpade mot den gamla vitterhetsskolan. Under de följande åren utgaf han flere periodiska skrifter och sist den strängt konservativa tidningen *Svenska Minerva* (1830—1848). Askelöf var en stilist af första ordningen. I förmågan att polemisera på ett qvickt och dräpande, men tillika lekande och godmodigt sätt är han oöfverträffad.

Anders Lindeberg [f. 1789, Löjtnant med Kaptens afsked, † 1849] kämpade först vid Wallmarks sida i *Allmänna Journalen*, utgaf sedan (1820—1833) *Stockholmsposten*, blef efter denna tidnings upphörande medarbetare i *Aftonbladet* och skref slutligen i *Dagligt Allehanda*. Lindeberg var en flitig och ovanligt mångsidig skriftställare samt god prosatör. Han väckte stor uppmärksamhet genom en följd af politiska skrifter, såsom *Sverige 1809 och 1812, Bidrag till Sveriges historia efter den 5 nov. 1810* m. fl., i hvilka han strängt klandrade Konung Karl Johans regeringssystem. Dess utom författade han *Svensk biografi* (1:a delen), åtskilliga lyriskt beskrifvande skaldestycken, tragedien *Blanka*, dramerna *Toni* och *Prestgården*, sorgespelet *Demostenes* m. fl. skådespel samt den historiska romanen *Junker Karl*, hvarjämte han riktade vår dramatiska literatur med ett stort antal öfversättningar. — Lindebergs original-dramer ega endast ett medelmåttigt värde och kunde ej länge bibehålla sig på scenen, men hans varma kärlek till den dramatiska konsten tog gestalt i en skapelse, hvilken skall göra hans namn oförgätligt i svenska teaterns historia. Han hade upprepade gånger sökt kungligt tillstånd att upprätta en enskild teater i Stockholm, men fått afslag. Då utgaf han (1834) en skrift, *Upplysningar rörande kungliga teatern*, hvilken ansågs så förgriplig, att författaren anklagades för majestätsbrott och dömdes till döden. Konungen, som fann, att allmänna meningen i landet tog parti för den dömde, mildrade straffet till 3 års fängelse, men i en skrifvelse till öfverståthållare-embetet afvisade Lindeberg denna nåd, som han icke hade begärt, och anhöll endast att få veta *när* han skulle dö. Saken gjorde regeringen stort bryderi, men reddes slutligen så, att Karl Johan den 20 okt. 1834, årsdagen af konungens första ankomst till Sverige, utfärdade allmän amnesti för dem (summa tre personer), hvilka sedan 1810 blifvit dömde för politiska förbrytelser eller högmålsbrott.

Lindeberg, som i kraft af denna amnesti frigifvits, började snart åter att arbeta på förverkligandet af sin älsklingstanke. Utan att vidare söka regeringens medgifvande, och utan att röna motstånd från hennes sida, lade han i mars 1842 grunden till *Nya teatern*, som redan den 1 nov. samma år invigdes med en prolog, författad af Ingelman, och uppförandet af Lings sorgespel *Agne*. Förmågan att organisera och leda ett företag, förenadt med så stora svårigheter, egde dock Lindeberg ej, och inom två år efter teaterns öppnande blef han nödsakad att afträda hela anstalten åt sina fordringsegare. Teatern innehades fortfarande af enskilde personer, men inköptes slutligen (1863) af kungl. teatern och kallas sedan dess *Kungl. dramatiska teatern*.

Fredrik Cederborgh (se ofvan) utgaf från år 1816 *Anmärkaren*, som anses hafva varit vår första s. k. oppositionstidning. När Anmärkaren 1820 stupat för indragningsmakten, öfvergaf Cederborgh stridsfältet, men hans vapenbroder Georg Scheutz (se ofvan) framträdde genast med *Anmärkarne*, som samma år bytte om namn och kallades *Argus*. Denna tidning, hvilken snart vann en ovanligt stor spridning, var egentligen den första, som egnade en allvarligare uppmärksamhet åt landets offentliga ärenden, och henne tillhör förtjensten att hafva brutit banan för den sjelfständiga politiska tidningspressen i Sverige. Efter några år skilde sig Scheutz från Argus, utgaf sedan åtskilliga tidskrifter, som behandlade industriela, ekonomiska och tekniska ämnen, och ingick slutligen i redaktionen af Aftonbladet. Hans vidsträckta studier i mekanik och teknik buro frukt i flere betydande uppfinningar, bland hvilka den genialiska *räknemaskinen* gjort hans namn verldsberömdt.

Johan Johansson [f. 1792, E. o. Kanslist, † 1860] var Scheutz' medarbetare i *Argus*, hvars ledning han ensam öfvertog efter grundläggarens afgång. Han kunde dock ej uppehålla tidningens anseende och måste 1835 afbryta hennes utgifning. Johansson egde en både djup och omfattande bildning, men genom sitt allt för omständliga framställningssätt och sin tunga stil är han en af de mest trögläste författare i hela vår literatur. Sedan Argus afsomnat, utgaf han åtskilliga politiska flygskrifter och lemnade bidrag till flere tidningar.

Johan Peter Theorell [f. 1791, tjenstgjorde i konungens kansli, sedan Boktryckare, Publicist, † 1861] utgaf med biträde af sin broder Sven Lorens Theorell [f. 1784, Häradshöfding, Justitieombudsman, † 1861] tidningen *Stockholms Kurir* (1820—1822) i reformatorisk riktning. Sedan Kuriren upphört, utgaf J. P. Theorell *Dagligt Allehanda*, derefter *Vinterbladet* och var en tid medarbetare i Aftonbladet. Redan 1816 vann han svenska akademiens stora pris för sin afhandling *De två Rosornas strid om engelska kronan*. S. L. Theorell, en skarpsinnig tänkare, författade flere grundliga skrifter i politiska ämnen.

Lars Johan Hierta [f. 1801, Notarie i bergskollegiet, sedan Boktryckare och Bokförläggare, sist Grosshandlare i Stockholm, † 1872] uppsatte i december 1830 den liberala tidningen *Aftonbladet*, som under hans ledning snart blef landets största, mest spridda och mest inflytelserika tidning. Tidpunkten för Aftonbladets framträdande var särdeles lyckligt vald. Julirevolutionen hade nyss störtat bourbonernas välde i Frankrike och i flere af Europas stater framkallat hvälfningar och starka demokratiska rörelser. Dessa följdes med det lifligaste intresse äfven i vårt land, der ett växande missnöje med det rådande regeringssystemet redan börjat högljudt gifva sig till känna i tidningspressen och vid riksdagarne. Aftonbladets utgifvare begagnade med sällsynt skicklighet den för liberalismen gynnande stämningen. Begåfvad med mycken fyndighet, skarp blick och en ytterst fin instinkt, som satte honom i stånd att af de vexlande händelserna i hvarje ögonblick hemta de största möjliga fördelar för sin sak, samt utrustad med en betydande stilistik talang och förmåga att på ett klart och lättfattligt, ofta qvickt, aldrig tröttande sätt framställa sin mening, blef Hierta snart »den erkändt förste» inom vår politiska dagbladspress. Under en lång, för vår politiska utveckling betydelsefull tidrymd följde han i Aftonbladet med oaflåtlig uppmärksamhet alla företeelser i det offentliga lifvet, bekämpande »allenastyrandet» och bröt väg för folkfriheten, förde ett oafbrutet krig mot fördom och barbari i lagstiftningen, mot godtycke och traditionela missbruk i lagskipningen, arbetade med oförtröttadt nit på den gamla ståndsrepresentationens afskaffande, bearbetade allmänna meningen till förmån för en mängd andra reformer i vårt stats- och samhällsskick samt — först och sist — värnade med hjertats värme och öfvertygelsens kraft de svagares och ringas rätt, när och hvar han ansåg denna rätt förnärmad. Oaktadt den ofördragsamhet, som de maktegande på denna tid visade mot den frisinnade pressen — inom de tre åren 1835 till 1838 blef Aftonbladet mer än 20 gånger indraget, — fortfor Hierta att arbeta för sina åsigter med en seghet och oförskräckthet, som framkallade äfven hans motståndares beundran, häfdade diskussionens rätt, väckte folket till uppmärksamhet på och sjelfverksamhet i offentliga angelägenheter, gaf eftertryck åt den allmänna meningen och upplyfte sålunda tidningspressen till den betydelse, att hon nästan blifvit hvad man kallat "den tredje statsmakten". De i många fall för landet gagneliga resultaten af Hiertas publicistiska verksamhet skola af efterverlden med tacksamhet erkännas, om än denna verksamhet icke var fri från fel och misstag. Hvad särskildt Aftonbladets stridssätt beträffar, var detta icke alltid ridderligt och ädelt, icke alltid bestämdt af samvetsgrannhet och rättvisa. Det synes nästan hafva varit ett axiom för Hiertas tidning, att snart sagdt allt ondt i samhället härledde sig från regeringen och de gamla samhällsformerna, att folket var utan skuld till sina lidanden, och att i alla tvister mellan under- och

öfverordnade rättvisan var på de förras sida. Folket, »de nio tiondedelarne af nationen», smickrades mer än tillbörligt, och smickret gaf näring åt de onda lidelserna, åt egenkärlek och högmod, trots mot styrelsen, afund mot de högre klasserna o. s. v. Det måste dock erkännas, att det motsatta partiets sakförare med sitt öfvermod, sina ofta orimliga anspråk, sina despotiska samhällsåsigter och sitt förnäma förakt för »den obildade hopens» omdöme å sin sida ofta gjorde sig skyldige till lika svåra fel och öfverdrifter. Emellertid vunno de liberala lärorna, i kraft af sin inneboende sanning, med hvarje år allt djupare fäste i det allmänna tänkesättet. Den man, som i spetsen för sin tids frisinnade publicister så ihärdigt och kraftigt medverkade härtill och derigenom så mäktigt främjade landets politiska utveckling, har med outplånliga drag inristat sitt namn i vår historia. — Vid slutet af år 1851 öfverlemnade Hierta Aftonbladet i andra händer och egnade sig sedan åt den storartade verksamhet såsom bokförläggare och industriidkare, hvilken han redan förut hade börjat utöfva. Äfven på dessa områden verkade han mycket till bildningens utbredande och till näringarnas förkofran. Såsom representant vid riksdagarne under en tidrymd af nära 40 år kämpade han oafbrutet för de liberala grundsatserna och hade den tillfredsställelsen att få bevittna genomdrifvandet af många reformer, för hvilka han först brutit vägen på en tid, då föga hopp om deras framgång var för handen.

Vilhelm Fredrik Akates Dalman [f. 1801, f. d. Kanslist] öfvertog efter Theorell *Dagligt Allehanda*, som han utgaf åren 1833—1847. Derefter utgaf han en kortare tid *Stockholms Aftonpost* och har sedan dels arbetat i andra tidningar, dels genom en mängd broschyrer deltagit i den politiska diskussionen. Under sin långa bana såsom publicist och medlem af riddarhuset vid riksdagarne kämpade han med stor lifiighet för de liberala idéerna. I *Några anteckningar från våra ståndsriksdagar 1809—1865* har han samlat sina rikhaltiga politiska minnen.

Johan August Hazelius [f. 1797, Generalmajor, Chef för topografiska kåren, † 1871] var en utmärkt skriftställare, som med fosterländsk hänförelse och stor stilistisk talang försvarade de moderat konservativa åsigterna mot oppositionspressens anfall. Han uppträdde på den politiska banan i Statstidningen, skref derefter i Posttidningen och uppsatte 1851 *Svenska Tidningen*, för hvilken han var dels utgifvare, dels ledare till dess hon upphörde 1859. Han utöfvade ett djupt inflytande på den militäriska bildningen i vårt land genom sin mångåriga verksamhet såsom lärare vid militärläroverket på Marieberg samt genom ett stort antal krigsvetenskapliga skrifter, och kämpade i utgifna afhandlingar med värme för allmänna undervisningsväsendets reformerande.

Fredrik Bogislaus von Schwerin [f. 1764, grefve, först Kornett vid vestgöta kavalleri, studerade teologi, blef Hofpredikant samt

vid 24 års ålder, Kyrkoherde och Kontraktsprost i Sala, † 1834] var såsom riddarhusmedlem vid 1815 års riksdag anförare för den då först framträdande riksdagsoppositionen, författade goda arbeten i historia och finanslära samt utgaf i förening med Askelöf och Livijn *Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper*. — J. G. Hierta (se ofvan) vann stort anseende såsom författare af *Om mynt, banker och riksgäld*, utgaf (1829—1832) den starkt demokratiska tidningen *Medborgaren* och arbetade sedan i Aftonbladet m. fl. tidningar. — Henrik Bernhard Palmær [f. 1801, Adjunkt vid Karolinska institutet, sedan Boktryckare i Linköping, † 1854] skref i åtskilliga tidningar och författade några smärre skrifter, utmärkta genom stor qvickhet och bitande ironi. De äro samlade under titeln *Eldbränder och gnistor*. — N. Arfvidsson (se ofvan) var en talangfull medarbetare i Aftonbladet och Dagligt Allehanda. — Teodor Sandström [t. f. Intendent vid stora barnhuset i Stockholm, † 1854] utgaf i förening med Crusenstolpe och Lindeberg tidningen *Dagen*. — Kristofer Olsson Angeldorff [Kyrkoherde i Lunds stift, † 1866] utgaf *Svenska Biet*, hvars syfte var att »göra opposition mot oppositionen». — Verksamme såsom publicister voro äfven Almqvist, K. F. Dahlgren, Engström, Wahlström, Karl Kullberg, Blanche, Sturzen-Becker, Ridderstad m. fl.

Karl August Grewesmöhlen [Öfverdirektör vid tullverket, † i Norge omkr. 1822] utgaf i början af tidehvarfvet flere tidningar, som likväl egde kort bestånd. Han vann en bedröflig ryktbarhet genom sina många smädeskrifter, hvilka framkallade en hel literatur af motskrifter. Slutligen dömdes han ärau förlustig och landsförvisades.

Den vetenskapliga literaturen.

Statshvälfningen år 1809 störtade enväldet och löste dermed äfven de band, som hämmade nationens sjelfständiga andliga utveckling. Tryckfriheten blef återvunnen, forskningen frigifven och ett djupare medvetande, ett friskare lif uppväckt hos nationen. De yttre farorna, som hade hotat fosterlandet med nästan säker undergång, framkallade en djup sjelfbesinning hos dess ädlaste söner. Denna »återgång till sig sjelf», hvilken blef den betydelsefulla följden af den kris, som svenska folket nu genomgått, uppenbarade sig först i *skaldekonsten*, men snart äfven i *vetenskapen*. *Tegnér* hade redan, en ny Tyrtæus, med sin »Krigssång» sjungit mod och segerhopp i förtviflade bröst. Snart sjöng han sitt af fosterlandskänslans eld glödande »Svea». *Geijer* qvad »Manhem», »Vikingen», »Den siste skalden» och visade, att »högarnes skuggor låta sig ännu med kärlek och kännedom manas». På en gång forntidens tolk och framtidens siare tvang han nationen att i häfdens spegel igenkänna sig sjelf,

lärde henne hvad hon varit, hvad hon är och hvad hon bör blifva. Mer än han verkat för vårt folks nationela väckelse har ingen man i någon tid utfört. Jämte *historien* vann *naturvetenskapen* en lysande utveckling under det nya tidskiftet. Här möter oss främst *Berzelius*, som förvärfvade ett verldsrykte jämförligt med Linnés och med obestridd rätt »bar kronan bland samtidens naturforskare». Äfven *filosofien* utbildades nu sjelfständigt af svenske tänkare. Vid tidehvarfvets början samlade den skarpsinnige *Höijer* den sanningsökande ungdomen kring sin lärostol i Upsala; vid dess slut föredrog vid samma lärosäte den snillrike *Boström* en ny, storartad verldsåsigt, som vunnit vidsträckt utbredning och inverkat djupt på den vetenskapliga bildningen i landet. Båda dessa tänkare skulle utan tvifvel, om deras lärostolar stått i Tyskland, i vetenskapens historia ega lika verldsberömda namn, som de mest prisade inom tyska filosofien.

Vi skola här nämna några af de mest minnesvärde författarne i de särskilda vetenskaperna.

Teologien erbjuder ej många arbeten af större märkvärdighet; mest förekomma referat af tyska verk. Den kamp mellan rationalism och supranaturalism, senare mellan den spekulativa teologien och pietismen, hvilken fördes med stor häftighet i Tyskland, spåras äfven i vår literatur. *D. F. Strauss*, en tysk lärd, utgaf (1835) ett verk öfver Jesu lefnad *(Das Leben Jesu)*, hvilket väckte en ofantlig uppmärksamhet och vållade en fullkomlig hvälfning inom tyska teologien. Några år senare utgafs det hos oss i sammandragen öfversättning och framkallade äfven här en hel literatur af motskrifter. Såsom en sådan kan anses det berömda arbetet *Föreläsningar öfver Jesu lefverne* af HANS MAGNUS MELIN [f. 1805, Professor och Domprost i Lund]. Samme man har, i en senare tid, förvärfvat ökad ära genom sin fullständiga *öfversättning af den heliga skrift.* Många af bibelböckerna utgåfvos under detta tidskifte i nya öfversättningar, utarbetade dels af *bibelkommissionen* (sid. 124), dels af enskilde teologer. TINGSTADIUS vann stort beröm såsom öfversättare af gamla testamentet. Bland nyare arbeten torde THOMANDERS *öfversättning af nya testamentet* uppskattas högst. Af öfrige författare i teologiens särskilda delar märkas REUTERDAHL, FAHLCRANTZ, ANJOU och ANDERS ERIK KNÖS [Professor och Domprost i Upsala, † 1862]. Offentliga organ för den teologiska diskussionen voro *Teologisk qvartalskrift* i Lund och *Ecklesiastik tidskrift* i Upsala.

I den rika *predikoliteraturen* från detta tidehvarf skönjes en genomgripande förändring till en djupare och sannare uppfattning af kristendomen. Vändpunkten utgjorde WALLINS märkliga *Tal vid svenska bibelsällskapets första allmänna sammankomst* (1816), der både rationalismen och neologien strängt ogillades. Der uttalades dödsdomen öfver den lehnbergska skolans vältalighet, hvilken liknades vid "en skicklig pilot", som loverade sig fram mellan dogmatikens klippor och, "sedan han behagligt gungat sina passagerare en

stund på fantasiens känslosvall, återförde dem helbregda i den kända hamnen af *en maklig sedelära*". Vid Wallins sida stälde sig FRANZÉN och TEGNÉR, hvilken senare i sitt *Tal vid jubelfesten 1817* likaledes gisslade den s. k. "upplysningen", som betraktade all religion i synnerhet den uppenbarade, såsom "en folksaga, tjenlig att skrämma barn och hålla pöbeln i tukt, men i öfrigt ovärdig ljusets tidehvarf". En ny homiletisk skola, strängt biblisk, grundades nu af HENRIK SCHARTAU [f. 1757, Stadskomminister i Lund, Prost, † 1825], en af svenska kyrkans ypperste och mest anderike lärare. Af hans lärjungar eger BENGT JAKOBSSON BERGQVIST [Professor i Lund, † 1847] ett berömdt namn såsom predikant. Andlige talare af stort rykte voro för öfrigt FRANZÉN, K. P. HAGBERG, KARL GEORG ROGBERG [Professor i Upsala, † 1834], AF WINGÅRD, THOMANDER, K. A. AGARDH samt, mest berömd bland alla, WALLIN. -- Efter de kyrkliga möten, hvilka under namn af *prestmöten* höllos i stiften, utgåfvos *Handlingar*, till en del högst värderika. Främst såsom ordförande och talare vid sådana möten lysa TEGNÉR, AF WINGÅRD och FRANZÉN.

Juridik. För omarbetande af 1734 års lag sattes 1814 en *lagkomité*, hvilkens mest verksamme medlem var J. G. RICHERT. Flere förslag till lagförändringar afgåfvos, hvilka efter mångfaldiga granskningar bearbetades af nya komitéer, som afgåfvo nya förslag. En *kyrkolagskomité* förordnades 1824 och efterträddes under nästa årtionde af en ny. Likaså arbetade särskilda komitéer på sjölag och krigsartiklar. Tidehvarfvet var rikt på lagkomitéer, men af deras arbeten vunno endast de nya krigsartiklarne stadfästelse under detta tidskifte. Nya upplagor af allmänna lagen och kyrkolagen med vid riksdagarne antagna förändringar utgåfvos dock, äfvensom en mängd författningssamlingar. — Rättsvetenskapliga afhandlingar af värde författade HOLMBERGSSON, BERGFALK, COLLIN, SCHLYTER och JOHAN KRISTOFER LINDBLAD [Professor i Upsala, † 1876]. LARS GEORG RABENIUS [Professor i Upsala, adlad, † 1846] utgaf läroböcker i svenska kameral- och kyrkolagfarenheten. Kronprinsen OSKAR författade en berömd afhandling *Om straff och straffanstalter*. ANCKARSVÄRD och RICHERT m. fl. gåfvo förslag till nationalrepresentationens ombildning. Statsekonomien och bankteorien afhandlades af många författare: K. A. AGARDH, MAGNUS FREDRIK BJÖRNSTJERNA [friherre, grefve, Minister i London, General, † 1847], COLLIN, HARTMANSDORFF, G. HIERTA, JÄRTA, V. SCHWERIN, J. P. THEORELL, KARL DAVID SKOGMAN [adlad och baroniserad, President, † 1856]. — KARL KRISTIAN SCHMIDT [Justitieråd, † 1872] utgaf från år 1830 ett värdefullt *Juridiskt arkiv*, äfven under följande tidskifte fortsatt. Såsom ofvan är nämdt, utgåfvos nu de *gamla landskapslagarne*.

Naturvetenskaperna odlades af män, hvilka genom fruktbringande forskningar, vigtiga upptäckter och systematiskt ordnande af kunskapsförrådet vunno europeisk fräjd. *Kemien* reformerades, men

äfven *botaniken*, *zoologien* och *geologien* bearbetades med stor framgång. De förnämste forskare, hvilka bidrogo till naturvetenskapernas storartade utveckling under detta tidehvarf, voro följande.

Jöns Jakob Berzelius [f. 1779, Professor vid Karolinska institutet i Stockholm, adlad och baroniserad, † 1848] bragte kemien i system, såsom Linné under förra århundradet gifvit form åt botaniken, och ärades likasom han af Europas naturforskare såsom den främste i sin vetenskap. Han bragte den analytiska kemien till hög grad af fulländning, skapade djurkemien, framstälde en ny åsigt om de kemiska fenomenen (»den elektro-kemiska teorien»), utvecklade den vigtiga lagen »om de bestämda proportionerna» och visade, att för den organiska naturen gälla samma lagar, som herska inom den oorganiska. Han upptäckte flere enkla ämnen, uppfann det kemiska teckenspråket och omskapade äfven mineralogien genom sitt på kemiska grunder bygda mineralsystem. Berzelius var från 1818 till sin död vetenskapsakademiens sekreterare och författade för akademiens räkning sina berömda *Årsberättelser i kemi och fysik*. Bland hans till ett antal af öfver 200 uppgående skrifter nämnas här för öfrigt blott *Föreläsningar i Djurkemien* samt *Lärobok i kemien*, hvilkens senare upplagor utgåfvos omedelbart på tyska. Äfven i språkets behandling var Berzelius mästare. Hans stil är enkel, klar, bestämd och lättfattlig samt erkännes såsom ett mönster för vetenskaplig framställning. Genom en staty i brons, upprest på en vacker plats i Stockholm, har svenska folket ärat minnet af den store naturforskaren, hvilkens namn lyser med oförgänglig glans bland våra vackraste anor. — Af de många lärjungar, som Berzelius bildade, upptagas här blott två. Nils Gabriel Sefström [Professor vid bergsskolan i Falun, † 1845] framstälde den ryktbara teorien om den s. k. »rullstensfloden», en vattenflod, hvilken, medförande större och mindre stenblock, i urtiden gått fram öfver Skandinavien. Karl Gustaf Mosander [Professor vid Karolinska institutet, Intendent vid naturhistoriska riksmuseet, † 1858] upptäckte fyra enkla ämnen och gjorde flere vigtiga rön i kemien och mineralogien. — Vilhelm Hisinger [Bruksegare, † 1852] utgaf jämte Berzelius *Afhandlingar i fysik, kemi och mineralogi*, flere fysiska och mineralogiska arbeten samt *Lethæa svecica* (Sveriges petrifikater), som skattas såsom ett hufvudverk i svensk geologi.

Göran Wahlenberg [f. 1780, Professor i Upsala, † 1851] blef vidt fräjdad såsom botanist. Utom botaniska arbeten, af hvilka många äro skrifna på latin, författade han en berömd geologisk afhandling *Om svenska jordens bildning*, i tidskriften Svea.

Elias Magnus Fries [f. 1794, Professor i Upsala, emeritus) har, näst Linné, vunnit det största rykte bland Sveriges botanister och vördas såsom en af samtidens ypperste naturforskare. Han har reformerat och betydligt utvidgat kunskapen om svamparne och lafvarne, framstält ett naturligt växtsystem samt riktat svenska floran

med en stor mängd nya bidrag. Hans flesta arbeten äro skrifna på latin, men i sina *Botaniska utflygter* har han på modersmålet meddelat smärre afhandlingar och populära uppsatser, hvilka äfven i det liffulla och intagande framställningssättet bära snillets drag. — JOHAN EMANUEL WIKSTRÖM [Professor, Intendent vid naturhistoriska riksmuseet, † 1856] författade vetenskapsakademiens *Årsberättelser i botanik, Stockholms flora* m. fl. värderika arbeten. — LARS LEVI LÆSTADIUS [f. 1800, Kyrkoherde i Pajala, Kontraktsprost, † 1861] företog vetenskapliga resor genom de nordliga delarne af Sverige och Norge och förvärfvade stort anseende genom sina botaniska forskningar och upptäckter. Såsom religionslärare uppväckte han genom sina stränga botpredikningar en rörelse, som djupt ingripit i den nordliga lappmarksbefolkningens andliga lif. — PEHR FREDRIK WAHLBERG [f. 1800, Professor vid Karolinska institutet, Vetenskapsakademiens sekreterare efter Berzelius, † 1877] vann äfven ett aktadt namn såsom botanisk forskare och författare.

KARL ADOLF AGARDH [f. 1785, Professor i Lund, sedan Biskop i Karlstad, † 1859] var en snillrik skriftställare och förvärfvade stort rykte såsom forskare i flere vetenskaper. Mest ådrog han sig den lärda verldens beundran genom sina botaniska arbeten, *Synopsis algarum, Species algarum* m. fl., i hvilka han uppställde ett nytt system för algernas kännedom och först spred ljus öfver den förvillande rikdom, som hafvets underbara växtverld företer. Efter utgifvandet af dessa arbeten egnade han sig åt växtfysiologiska forskningar, hvilka han meddelade i två svenska verk: *Växternas organografi* och *Växtbiologi*. Derjämte författade han flere afhandlingar i matematiken, som från ungdomen utgjort föremål för hans studier, och började efter hand med allt lifligare intresse sysselsätta sig med undersökningar i praktiska och politiska ekonomien. Nu utgaf han *Granskning af statsekonomiens grundläror* m. fl. skrifter i ekonomiska ämnen. Efter utnämningen till biskop blefvo teologiska studier under några år hans hufvudsak, och äfven på detta område väckte han uppmärksamhet såsom sjelfständig forskare och snillrik författare. Slutligen började han på sin ålderdom ett vidt omfattande verk, *Statsekonomisk statistik öfver Sverige*, i hvilket han ville framställa en samlad bild af fäderneslandet sådant det var och sådant det kunde blifva. I det skönaste språk förhärligar han Sveriges stora minnen, tecknar i snillrika drag dess natur, dess hjelpkällor, folkets seder och lefnadsvilkor, samt tadlar strängt hvad han ansåg vara förvändt i dess hushållning och förvaltning. I alla sina skrifter är denne ovanlige författare en mästare i framställningens konst; sjelf hänförd af sitt ämne, hänför han oemotståndligt sina läsare. Men i sistnämda verk klädde han sina tankar i en så poetiskt skimrande drägt, att dess särskilda afdelningar, såsom hans minnestecknare säger, kunna anses såsom lika många lärodikter, i hvilka författaren *besjungit* sitt fädernesland. Man har med full sanning

anmärkt, att många af Agardhs satser äro paradoxa, samt att han framstälde sina idéer utan tillräcklig granskning och sorgfällig pröfning, hvarför de stundom äro otillförlitliga eller blott halfsanna. Icke allt hvad han, hänförd af fosterlandskänslans makt, ansåg eftersträfvansvärdt, skall framtiden förverkliga, men flere af de idéer, för hvilka han först bröt vägen, skola sannolikt segra, och efterverlden skall otvifvelaktigt länge hemta ljus af hans tankar och värma sig vid strålarne af hans snille.

Sven Nilsson [f. 1787, Professor i Lund, emeritus, Prost och Kyrkoherde i Lunds stift] är en af samtidens mest berömde vetenskapsmän. Han har väsentligt bidragit till zoologiens utveckling genom sitt stora verk *Skandinaviens fauna*, hvilket, omfattande alla de vertebrerade djuren, är den första fullständiga framställning af detta ämne på vårt språk. Från de lefvande djuren öfvergick han till undersökningar af forntidens fauna, blef geolog, fornforskare och etnolog. Såsom sådan har han i än högre grad fräjdat sitt namn inom vetenskapen. Hans skarpsinniga komparativa forskningar samt de undersökningar af fornfynd, upptagna ur Skandinaviens jord, hvilka samtidigt utfördes af den berömde danske vetenskapsmannen *K. J. Thomsen* [† 1865], hafva gifvit upphof till ett nytt arkäologiskt system, som helt och hållet omskapat denna vetenskap. I det epokgörande arbetet *Skandinaviska Nordens ur-innevånare*, har Nilsson nedlagt frukten af sina forskningar i fornkunskapen och etnologien, genom hvilka han öppnat en ny väg till kännedomen om menniskoslägtets tidigaste öden och särskildt öfver Skandinaviens förhistoriska tid spridt ett förr ej anadt ljus.

Bland öfrige zoologer märkas Bengt Fredrik Fries [Intendent vid naturhistoriska riksmuseet, † 1839] och Karl Ulrik Ekström [Kyrkoherde i Göteborgs stift, Prost, † 1859]. Dessa utgåfvo gemensamt det vackra verket *Skandinaviens fiskar* med praktfulla figurer af V. von Wright, hvilket efter Fries' död fortsattes af Ekström och Karl Jakob Sundevall [f. 1801, Professor i Stockholm, † 1875]. Den sistnämde bearbetade flere grenar af den beskrifvande naturvetenskapen och vann ett fräjdadt namn såsom systematiker inom ornitologien. Hans mest populära, men ofullbordade, verk är *Svenska foglarne*. I afseende på riktandet och ordnandet af vertebrat-afdelningen inom riksmuseet gjorde han sig högt förtjent. — Sven Lovén [f. 1809, Intendent vid naturhistoriska riksmuseet, Professor] har lemnat vigtiga bidrag till kännedomen om de lägre hafsdjuren och inlagt lysande förtjenst om skapandet och ordnandet af riksmuseets dit hörande samlingar. Honom tillkommer äran deraf att svenska riksmuseet, såsom erkändt är, eger fullständigare och bättre samlingar af arktiska lägre hafsdjur, än någon annan institution besitter. — Vetenskapliga verk i entomologien författade Johan Vilhelm Dalman [Intendent vid naturhistoriska museet, † 1828], som skref *Årsberättelser i zoologi* och fortsatte det ofvannämda verket

Svensk zoologi, JOHAN VILHELM ZETTERSTEDT [f. 1785, Professor i Lund, † 1874] och KARL HENRIK BOHEMAN [Kapten vid Jönköpings regemente, Intendent vid naturhistoriska riksmuseet, Professor, † 1868], hvilken författade *Årsberättelser i entomologi* och flere afhandlingar samt i väsentlig mån bidrog till skapandet och ordnandet af museets entomologiska samlingar.

Såsom varm vän af de naturhistoriska studierna och en frikostig gynnare af deras idkare bör äfven AXEL GUSTAF GYLLENKROOK [f. 1783, friherre, † 1865] här ega ett rum. Han vann ett lysande namn såsom mäcenat och reste åt sig i barnahemmet på Råby vid Lund äfven en varaktig minnesvård såsom ädel filantrop.

Matematiken och de grenar af naturvetenskapen, hvilka hvila på henne, egde äfven berömde forskare under detta tidehvarf. JÖNS SVANBERG (se ofvan) skar nya lagrar såsom matematiker, KARL JOHAN DANIELSSON HILL [f. 1793, Professor i Lund, † 1875] och KARL JOHAN MALMSTEN [f. 1814, Professor i Upsala, sedan Statsråd, Landshöfding] inskrefvo nu sina namn i vetenskapens historia. JOHAN MORTIMER AGARDH [Professor i Lund, † 1862] författade afhandlingar i matematik, astronomi och penningelära. SIMON ANDERS CRONSTRAND [Professor vid fältmätningsbrigaden, † 1850] utförde flere geodetiska arbeten samt författade *Årsberättelser i astronomi* och *Handbok i praktisk astronomi.* ZAKARIAS NORDMARK [Professor i Upsala, † 1828] vann upprepade utmärkelser och ett ansedt namn för sina arbeten och afhandlingar i fysik. FREDRIK RUDBERG [f. 1800, Professor i Upsala, † 1839] utvidgade genom sina upptäckter kunskapen om magnetismen, ljuset och värmet, norrskenet m. m. och stod på trappsteget till ett af högsätena i sin vetenskap, då han bortrycktes af döden. FABIAN JAKOB WREDE [f. 1802, friherre, Generallöjtnant] har författat *Årsberättelser i fysik* samt andra vetenskapliga afhandlingar. — FREDRIK VILHELM VON EHRENHEIM [Kanslipresident, baroniserad, † 1828] utgaf *Samlingar i allmän fysik,* berömda både för innehållet och den vackra, kärnfulla stilen. Äfven hans tal *Om klimaternas rörlighet* m. fl. skrifter tillerkännas högt värde. Såsom ett tecken af sin aktning lemnade svenska akademien åt honom, likasom senare åt Berzelius, sin stora prismedalj.

Krigsvetenskaperna. KARL VON CARDELL [f. i Pommern 1764, adlad och baroniserad, Generalfälttygmästare och Chef för artilleriet, Generallöjtnant, † 1821], den berömde skaparen af svenska artilleriet, var »vetenskapsman såsom artillerist» och stiftade (1818) högre militärläroverket vid Marieberg. GUSTAF VILHELM AF TIBELL [f. 1772, adlad och baroniserad, Generallöjtnant, † 1832] författade flere militära afhandlingar. Han var den egentlige stiftaren af Krigsvetenskapsakademien. KARL FREDRIK AKRELL [f. 1779, adlad, Chef för topografiska kåren, sedan för telegrafverket, Generallöjtnant, † 1868] författade *Föreläsningar i fortifikationen* m. m. och utarbetade flere goda kartverk. JOHAN PETER LEFRÉN [f. i Finland 1784, adlad,

svensk General af infanteriet, † 1862] utgaf *Föreläsningar i krigsvetenskapen*, äfven i stilistiskt afseende berömda. KARL AUGUST BURCHARD GYLLENGRANAT [f. 1787, friherre, Amiral, Statsråd, † 1864] författade *Sjökrigshistorien i sammandrag* och *Sveriges sjökrigshistoria* m. m. J. A. HAZELIUS (se ofvan) utarbetade ännu begagnade läroböcker i *artilleri*, *befästningskonst*, *krigshistoria* m. m. Kronprinsen OSKAR författade *Lärokurser för korporalskolorna* m. m. samt *Promemoria om fälttjenstens öfvande*. OTTO JULIUS HAGELSTAM [f. i Finland 1785, svensk Öfverste, adlad, † 1870] utgaf goda militärkartor öfver Norge och Sverige m. fl. kartor samt författade skrifter af krigsvetenskapligt innehåll och andra af patriotiskt syfte. — *Krigsvetenskaps-akademien* (stiftad 1796 under namn af Svenska Krigsmanna-sällskapet, sedan 1804 kallad akademi) utgifver *Handlingar* och *Tidskrift*. *Örlogsmanna-sällskapet i Karlskrona* (stiftadt redan 1771) utgifver *Tidskrift i Sjöväsendet*.

Medicin. Tidehvarfvet egde flere högt ansedde läkare, men i tidens medicinska literatur träffas blott få verk, som äro af större betydelse eller vittna om sjelfständig forskning. Här möter oss dock ett namn, som hör till vetenskapens mest lysande.

ANDERS ADOLF RETZIUS [f. 1796, Professor och Inspektor vid Karolinska institutet, † 1860] blef europeiskt ryktbar för sina upptäckter i anatomien och bröt en ny bana för etnologien genom sina jämförande undersökningar af olika folkstammars kranier. Han grundlade Karolinska institutets berömda anatomiska museum. Hans skrifter äro spridda i vetenskapsakademiens handlingar, i redogörelserna för de nordiska naturforskarmötena samt i en mängd svenska, tyska och engelska tidskrifter.

ARVID HENRIK FLORMAN [Professor i Lund, † 1840], vördad som lärare och menniskovän, förvärfvade äfven såsom vetenskapsman ett aktadt namn genom sina arbeten i anatomi och djurmedicin. — P. G. CEDERSCHIÖLD (se ofvan) vann ej mindre anseende såsom författare i medicin än såsom politisk och statsvetenskaplig skriftställare. Han utgaf bland annat en *Journal för animala magnetismen*.

ISRAEL HWASSER (se nedan) var en af Upsala universitets ypperste lärare under detta tidskifte, en vishetens och kärlekens apostel, med siarens ingifvelse och tänkarens skarpsinne predikande kulturens fredliga korståg mot de lidelser, som fräta samtidens sedliga lif. Genom sin mäktiga personlighet så väl som genom sin undervisning verkade han djupt på de slägten af lärjungar, som samlades omkring honom. Många af sina ädla och snillrika tankar nedlade han i medicinska skrifter: *Om vaccinationen*, *Smärre skrifter af medicinskt innehåll*, *Sydenham* m. fl.

Bland berömde läkare märkas förnämligast P. v. AFZELIUS (se ofvan), EBERHARD ZAKARIAS MUNCK AF ROSENSCHÖLD [Professor i Lund, † 1840], KRISTOFER CARLANDER [Assessor, † 1848] och MAGNUS HUSS [f. 1807, Generaldirektör, adlad]. — *Karolinska me-*

dikokirurgiska institutet, ledande sitt ursprung från en äldre stiftelse, organiserades under detta namn 1822 och har efter hand eröfrat ett högt rum såsom medicinskt läroverk. *Svenska läkaresällskapet* stiftades 1807 af Berzelius och sju andra läkare i Stockholm. Det utgifver *Handlingar* och månadsskriften *Hygiea,* hvilka upptaga flertalet af de vetenskapligt medicinska skrifterna.

Språkvetenskap. De klassiska studierna idkades fortfarande, om ock ej många berömdę filologer uppstodo. Såsom utmärkte *latinare* märkas likväl Törneros och Anders Otto Lindfors [Professor i Lund, † 1841], hvilken sistnämde författade ett berömdt *Svenskt och latinskt lexikon* samt *Handbok i romerska antiqviteterna.* Så väl latinske som grekiske auktorer togo nu genom goda öfversättningar inträde i svenska literaturen. — Såsom *orientalister* äro att nämna, utom de under föregående tidehvarfvet uppträdande, Otto Fredrik Tullberg [Professor i Upsala, † 1853], som utgaf syriska verk och forskade i arabiska och sanskrit, J. Berggren (se ofvan), stor arabolog, samt Karl Johan Tornberg [f. 1807, Professor i Lund, † 1877] hvilken öfversatte *Koranen* till svenska språket samt efter arabiska handskrifter utgaf *Ibn-el-Athirs krönika,* ett lärdt och mödosamt arbete, som förvärfvade honom ett berömdt namn bland Europas orientalister. Henrik Gerhard Lindgren [f. 1801, Kontraktsprost i Upsala stift, Professor] eger äfven anseende såsom forskare i hebreiska och arabiska literaturerna.

Mattias Alexander Castrén [f. i Finland 1813, Professor i finska språket och literaturen i Helsingfors, † 1852] vann ett ärofullt namn i den lärda verlden genom sina lingvistiska och etnografiska forskningar. Han utvidgade väsentligt kännedomen om den altaiska folkstammen, under hvilken benämning han sammanfattade finnar, samojeder, turkar, mongoler, tunguser m. fl. För att lära känna dessa folks språk, religion, seder och lefnadssätt företog han flere vidsträckta resor genom norra Ryssland och Sibirien. Frukterna af hans verksamhet förvaras i *Nordiska resor och forskningar.*

Elias Lönnrot [f. i Finland 1802, Provinsialläkare, sedan Castréns efterträdare såsom Professor i Helsingfors, emeritus, Kansliråd] är vidt fräjdad såsom utgifvare af *Kalevala,* finnarnes berömda nationalepos, samt genom andra samlingar och arbeten, hvilka sprida ljus öfver den finska folkstammens språk, poesi och nationela odling. Han har äfven utgifvit ett *Finskt och svenskt lexikon* samt flere naturhistoriska skrifter.

För den **historiska** literaturen är ofvan i korthet redovisadt. Med Geijer började för vår häfdaforskning ett nytt tidehvarf. Yngre forskare hafva efter honom tagit i arf den vigtiga och ansvarsfulla uppgiften att efter källornas vittnesbörd teckna förgångna slägten och deras värf. En historisk-kritisk skola har uppstått, hvars ögonmärke är den osminkade *sanningen,* och hvars blick är oskymd af »det literära skön- och skenväsendet», hvilket ännu på Geijers tid

herskade, men från hvilket han genom historiska studier afföll. Med kärlek och flit genomspanas arkivens gömmor, och ur deras dunkel framlocka häfdasökarne allt rikare sanningsstrålar, hvilka redan tändt en ny dag öfver flere tidrymder af vår historia. Vi skola i öfversigten af den nyaste literaturen träffa några representanter för denna skola. Här tillägga vi endast, att redan under detta tidehvarf rikhaltiga samlingar af svenska urkunder framdrogos i ljuset. *Scriptores rerum suecicarum medii ævi* äro ofvan nämda; deras utgifvande fortsättes i våra dagar med stor omsorg. En varm vän af fädernes-landets historiska minnen, ADOLF LUDVIG STJERNELD [friherre, Öfverkammarherre, † 1835], stiftade för offentliggörandet af otryckta historiska handlingar ett sällskap, hvilket 1817 organiserades till *Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia.* Samfundet har utgifvit en följd af 40 band, från 1861 fortsatt genom en ny följd. Samlingar af lika syfte hafva utgifvits äfven af enskilde häfdakännare, såsom G. och K. A. ADLERSPARRE, WALLMARK, EHRENHEIM, NILS JOHAN EKDAHL [Kyrkoherde i Stockholm, † 1871], WIESELGREN, A. FRYXELL, PER ERIK LUDVIG THYSELIUS [f. 1808, Kontraktsprost i Strängnäs stift] m. fl. — Utom de ofvan nämda utgåfvos ett stort antal *specialhistoriska verk*, särskildt flere rörande krigshistorien. Äfven *memoarer* af författare, hvilka stått det politiska maskineriet nära, utgåfvos nu och bidrogo till en närmare inblick i detaljerna af vår yngre historia.

Här må ock nämnas FRIEDRICH RÜHS [f. i Pommern, Professor i Greifswald, sedan i Berlin, preussisk Rikshistoriegraf, † 1820], hvilken såsom svensk undersåte skref på tyska *Svea rikes historia* (till 1718), öfversatt af *Strinnholm,* samt *Finland och dess innevånare,* öfversatt och omarbetad af *Arwidsson.* Rühs uppskattas högt såsom historieskrifvare, och innan Geijer hade framträdt med sina historiska verk, ansågs hans Svea rikes historia vara oöfverträffad.

Geografien bearbetades med förkärlek af V. F. PALMBLAD, hvilkens rikhaltiga *Handbok i fysiska och politiska, äldre och nyare geografien* (5 band), som dock ej fullbordades, i sin art intager det främsta rummet inom vår literatur. — Såsom *statistiker* och *kartograf* förvärfvade sig KARL GUSTAF AF FORSELL [f. 1783, Öfverste, Öfverdirektör vid General-landtmäterikontoret, adlad, † 1848] ett berömdt namn. Hans *Statistik öfver Sverige* (4:de uppl. 1845) samt *Statistik öfver alla socknar i Sverige* hafva icke förlorat sitt värde, ehuru sifferuppgifterna föråldrats. Bland hans kartverk eger *Karta öfver södra delen af Sverige och Norge* (9 blad) ännu ett välförtjent anseende. Forsells varmt fosterländska sinne uppenbarade sig derjämte i flere för folkets bildning och sedliga lyftning gagnrika inrättningar (sparbanker, nykterhetsföreningar, småbarnsskolor m. m.), åt hvilka han dels gaf impulsen, dels skänkte kraftig medverkan.

Fornforskningen fick likasom historien ökadt lif genom den nationela rörelsen vid början af tidehvarfvet. *Götiska förbundet* för-

värfvade i detta afseende ett värdigt förtjenst. Dess Handlingar [illegible] förvarar många arbeten af de framstående forskarne. Bland dessa märka vi här JAKOB ADLERBETH [Expeditionssekreterare, † 1844], hvilken var föreningens egentlige upphofsman, PER [illegible] [illegible]LANDER [E. o. Kansliråd, sedan Stadsmäklare vid [illegible], † 1855], JOHAN HAQVIN WALLMAN [Lektor i Linköping, Prost, † 1853], KARL J. H. SCHRÖDER, MAGNUS BRUZELIUS [Prost i [illegible], † 1855], som äfven är bekant såsom författare af en Svenges historia för ungdom, samt JOHAN GUSTAF LILJEGREN [[illegible] Professor, Kansliråd och Riksarkivarie, † 1837]. Den sistnämnde började utgifva det viktiga *Diplomatarium svecanum* fortsatt af HILDEBRAND, öfversatte norröniska sagor, författade *Run-lära* och *Run-urkunder* samt utgaf *Nordiska fornlemningar*. I sistnämnda verk deltog KARL GEORG BRUNIUS [Professor i grekiska i Lund efter Tegnér, Kyrkoherde, † 1869], som beskref sina antiqvariska och arkitektoniska resor i flere landskap. Han vann ett berömdt namn äfven som latinsk skald och såsom arkitekt samt författade åtskilliga konsthistoriska arbeten. SJÖBORG och HALLENBERG lyste ännu såsom arkäologer, den senare äfven såsom numismatiker. — Mot tidehvarfvets slut stiftades af A. I. ARWIDSSON m. fl. *Svenska fornskriftsällskapet* (1843), hvilket började att i sina *Samlingar* utgifva märkliga medeltidsskrifter.

Filosofien lyssnade, som förr, troget till de mästare, hvilka tolkade lifvets gåtor i den tyska vishetens Academia. Men sedan hon så suttit länge vid deras fötter, kände hon sig nu fullvuxen och tog plats vid deras sida. När "Den filosofiska forskningen i Sverige" (se nyaste literaturen) blifvit tecknad, skall det otvifvelaktigt för alla vara uppenbart, att hon till och med höjde sig sjelfständigt öfver dem. Den filosofiska spekulationen, som *Kant* väckt till nytt lif, stannade ej länge på den kritiska filosofiens ståndpunkt. Kant följdes af *Fichte* [† 1814], som efterträddes af *Schelling* [† 1854], hvilken i sin tur måste se den filosofiska spiran falla i *Hegels* [† 1831] hand. Anhängare och motståndare till de olika skolorna kämpade mot hvar andra med stor häftighet. Striden utbredde sig efter hand öfver den vetenskapliga forskningens alla områden, och tankens verld tycktes darra i sina grundvalar. Aldrig var behofvet af säkra grundsatser i de vigtiga ämnen, som filosofien afhandlar, större än i denna tid af literär, social och politisk brytning; men knappt har det funnits en tidrymd, då tankarne voro mer stridiga, då de vexlande meningarna mer korsade hvar andra. Äfven hos oss sökte rikt utrustade tänkare att genom egen forskning vinna den visshet och det sammanhang, som man i filosofien så länge förgäfves eftersträfvat. HÖIJER var uppfostrad i kantianismens åsigter, hvilka han sökte sjelfständigt utveckla i praktisk riktning, dervid mottagande inflytelser af både Fichte och Schelling. ATTERBOM var en varm anhängare af Schellings filosofi, hvilken hos oss vann stor utbredning vid universiteten — i Lund förkunnades denna lära nu af FREMLING

— samt inom de vittra skolorna. Genom denna filosofi vändes uppmärksamheten åter till *naturen*, såsom den evige andens uppenbarelseform, och hon bidrog sålunda att nära och lifva hågen för naturvetenskaperna. Utan tvifvel medverkade hon till dessas uppblomstring under nu förevarande tidskifte, ehuru de utmärktare bland våra naturforskare voro allt för klarsynte att låta förvilla sig af schellingska naturfilosofiens anspråk att konstruera naturföreteelsernas lagar efter spekulativa teorier. Fåfängt bemödade sig Atterbom att sammanställa sin mästares hufvudläror till ett helt samt att af de genialiska och anderika, men fragmentariskt strödda och ofta dunkelt uttryckta idéerna uppföra en systematisk tankebyggnad, för att sålunda åskådliggöra och fruktbargöra de vigtiga insatser, som spekulationen genom Schelling verkligen hade vunnit. Slutligen öfvergaf han filosofien, förtviflande att af henne få lösning af *tillvarelsens* gåta, och riktade sina studier på estetiken och literaturhistorien. Men andra snillrike män gjorde samtidigt de filosofiska problemen till föremål för forskning och sökte lösa dem på annan väg än den, som Schelling beträdt. Dessa män voro den mångforskande, skarpsinnige Biberg, den klare, harmoniske Grubbe och den djupsinnige, divinatoriske Geijer. Alla hade upphemtat och bemäktigat sig resultaten af så väl den äldre som den nyare filosofiska forskningen och voro särskildt väl förtrogne med den tyska filosofien. Men då denna senare, som från Kants föregångare behållit vissa realistiska förutsättningar, icke kunde finna någon utväg ur de motsägelser, hvari hon invecklade sig, utan stannade vid en *panteistisk* lifsåsigt (panteism: det sant varande eller det gudomliga uppfattas såsom ett *opersonligt abstraktum*, hvilket först i och genom den sinliga verlden eger konkret tillvaro), sökte deremot de svenske tänkarne att från begreppet af det sant verkliga aflägsna allt sinligt och fatta det såsom rent ideelt och *personligt*. Denna tanke, genom hvilken de höjde sig öfver alla samtida filosofer, utvecklades till full renhet och klarhet af Bibergs och Grubbes lärjunge Boström (se nedan), som, utgående från *sjelfmedvetandet* såsom filosofiens princip ("att vara lefvande är att vara sjelfmedvetande, och tvärtom"), visade, att den sanna verkligheten är upphöjd öfver både rummet och tiden och är det fullkomliga sjelfmedvetandet tänkt såsom *absolut personlighet*, i hvilken de ändliga personerna till sitt sanna väsen ingå såsom organiska moment (idéer). Boström utvecklade sin filosofiska åsigt till ett fullständigt system, hvilket han från år 1842 föredrog såsom professor i Upsala. Han ej allenast förde den filosofiska forskningen högre, än hon hittills hos något folk hunnit, och bidrog derigenom till svenska namnets ära inom vetenskapen, utan utöfvade omedelbart en djup inflytelse på den högre odlingen i vårt land och gaf impulsen till en andlig lifsutveckling, hvars betydelse och omfattning endast en kommande tid kan uppskatta.

Tidskrifter. Utom de förut nämnda tidskrifterna *Journal för literaturen och teatern*, *Allmänna journalen*, *Fosforos*, *Polyfem*, *Svensk literaturtidning* och *Iduna* voro följande tidskrifter de förnämsta organen för tidehvarfvets vetenskapliga forskning och vittra kritik.

Svea, 14 häften (1818—1832), utgifven i Upsala af (successive) Gumaelius, Palmblad, Atterbom, E. A. Schröder. — *Skandia*, 20 häften (1833—1837), utgifven i Upsala af Svenska Literaturföreningen. Båda dessa tidskrifter innehålla en mängd grundliga och väl skrifna afhandlingar. — *Lyceum* (1810, 1811), utgifven af Hammarsköld. — *Hermes* (1821), utgifven af Hammarsköld och Almqvist. — *Kometen* (1825—1827), utgifven af K. F. Dahlgren m. fl. — *Heimdal* (1828—1832), utgifven af J. E. Rydqvist. — *Svenska literaturföreningens tidning* (Upsala, 1833—1838), i hvilken Palmblad skref en mängd förträffliga recensioner. — *Eos* (1839, 1840), utgifven i Upsala af Lenström. — *Studier, kritiker och notiser* (1841—1845), utgifven i Lund af H. Reuterdahl, biträdd af K. A. Hagberg, A. Cronholm m. fl. — *Frey* (1841—1850) utgafs i Upsala under ledning af flere vetenskapsmän, slutligen af K. F. Bergstedt.

DEN NYASTE LITERATUREN.

(1846—1877).

I sammanhang med föregående skildring af svenska literaturens utveckling till midten af 1840-talet meddelas här en kort redogörelse för de vigtigaste företeelserna inom språkforskningens område under de tre senast förflutna årtiondena jämte en förteckning öfver de mest bekante författare inom skaldekonsten och vitterheten, filosofien, historien och fornkunskapen, hvilka under samma tidrymd framträdt, eller hvilkas vigtigaste arbeten tillhöra denna tid.

Språket.

Vid början af detta århundrade framstodo i Danmark två män, hvilka, hvar och en på sitt sätt och i olika riktningar, återväckte hos de skandinaviska folken medvetandet af Nordens nationela egendomlighet. Den ene var skalden Oehlenschläger (sid. 132); kort efter honom uppträdde den store språkforskaren R. C. Rask [† 1832].

Sedan denne senare genom sina arbeten i isländska, anglosachsiska och fornfrisiska språkens grammatik banat väg för en djupare insigt i de nordiska språken samt vidt fräjdade tyske lärde gjort hela den germaniska språkstammen till föremål för skarpsinniga och grundliga historiska undersökningar, inträdde en ny æra äfven för svenska språkets studium. Svenske forskare hafva under de senare årtiondena granskat, ordnat och på modersmålet tillämpat resultaten af de nya forskningarna och genom egna källstudier ökat de uppdagade kunskapsskatterna. De äldre språkmonumenten hafva blifvit å nyo framdragna, med klarare insigt undersökta, med större sorgfällighet utgifna. I detta afseende är SCHLYTERS redan omnämda, under detta tidskifte fullbordade *Samling af Sveriges gamla lagar* genom den stränga textbehandlingen samt de med stor lärdom och skarpsinnighet utarbetade glossarierna ett verk af djup betydelse. Likaså har *Svenska fornskriftsällskapet* (se ofvan) med sträng granskning och lofvärd noggrannhet i sina *Samlingar* utgifvit ett stort antal för språkets historia vigtiga skrifter från medeltiden. Redan förut hade dansken N. M. PETERSEN, Rasks lärjunge, i enlighet med de källor, som på hans tid voro tillgängliga, med säkra drag tecknat de skandinaviska språkens öden. Den del af hans arbete, hvilken behandlar vårt modersmål, blef i *Svenska språkets historia* (1837) till svenskan öfverflyttad. Slutligen har J. E. RYDQVIST, samtidens störste svenske språkforskare, med skarpsynt kritik och vidsträckt lärdom genomforskat det rika, till en del i nytt ljus framträdande språkmaterialet samt derur, under jämförelse med de beslägtade språken, uppsökt och framstält de *lagar*, som genomgå vårt modersmål. Under tiden hafva äfven *allmogemålen* blifvit allt noggrannare studerade, ordböcker öfver dem upprättats och enskilda af dem blifvit vetenskapligt belysta. I hänseende till den växande kännedomen om dessa munarter hafva de *Fornminnesföreningar*, hvilka under detta tidskifte uppstått i de särskilda landskapen, inlagt stor förtjenst.

Ändtligen ansågs tiden vara inne att gifva modersmålets studium särskilde målsmän vid högskolorna. Riksdagen 1856—1858 inrättade *lärostolar i de nordiska språken* vid båda universiteten. KARL FREDRIK SÄVE [f. 1812, † 1876], genom afhandlingar öfver gotländskan och dalskan, genom *Gutniska urkunder* m. fl. skrifter känd såsom grundlig språkforskare, blef förste innehafvare af den nya lärostolen i Upsala; K. A. HAGBERG (se nedan) intog den motsvarande i Lund. Vetenskapligt bildade lärare i modersmålet hafva sedan i goda *språkläror* och andra för undervisningens behof afsedda skrifter för allmänheten framlagt frukterna af de nya forskningarna samt meddela dem i skolsalarne. Svenska folket synes med allt mer allmänt deltagande omfatta dessa lifliga sträfvanden för språkets rykt och utbildning.

Det växande intresset för språkets rensning har i synnerhet på *rättskrifningens* område framkallat stark rörelse. Om *ljudets, bru-*

kets eller *härledningens* berättigande att tjena till rättesnöre vid språkets skrifvande föres åter, likasom för 150 år sedan, en häftig strid. Lärde kämpar hafva uppträdt å ömse sidor. Med långt drifven tillämpning af ljudprincipen skref HAMPUS KRISTOFER TULLBERG [född 1796, Adjunkt i Lund, sedan Kyrkoherde i Lunds stift, † 1876] sin *Översigt av svenska rättskrivningsläran* (utgifven 1841). Några andra vetenskapsmän hafva i sina skrifter tillämpat samma grundlag. Från dansk och norsk sida hade emellertid förslag blifvit framstälda att till främjande af literär enhet mellan Nordens folk söka närma de särskilda skrifspråken till hvar andra. Slutligen sammanträdde språkforskare från de tre rikena under sommaren 1869 till ett *möte i Stockholm,* hvars uppgift var att söka genomföra förbättringar i de nordiska språkens rättskrifning och verka för undanrödjandet af onödiga skiljaktigheter mellan svenska och dansk-norska stafningssätten. Mötets förslag till förändringar i svenska rättskrifningen har ARTUR IMMANUEL HAZELIUS [f. 1833, f. d. Lektor i svenska språket] utförligt motiverat i sin förtjenstfulla afhandling *Om svensk rättstafning.* Efter en grundlig och öfvertygande framställning af språkets och skriftens förhållande till hvar andra samt rättskrifningens ursprungliga uppgift uppställes här *uttalet* såsom rättskrifningens högsta lag. Denne grundsats yrkades redan af Tjällmann, Hof och Ihre (jfr ofvan sid. 65), och svenska skrifspråkets utveckling har ock allt ifrån deras tid gått i denna riktning. Den nu föreslagna reformen, hvars genomförande skulle gifva önskvärd stadga åt rättskrifningen och väsentligt underlätta hennes inlärande, åsyftar således ej annat än att främja en följdriktig och allmännare tillämpning af en grundsats, som redan af ålder är i en mängd fall den gällande.

Det allt mer känbara behofvet af en vetenskaplig *svensk ordbok* har ej heller under detta tidskifte blifvit tillfredsstäldt. Ett par arbeten i denna väg hafva visserligen blifvit utgifna, men de kunna icke, enligt den för dem uppgjorda planen, fylla bristen på en fullständig, språkvetenskapens nuvarande ståndpunkt motsvarande ordbok. *Svenska akademien* har tid efter annan i sina handlingar redogjort för sin ställning till ordboksarbetet och utgaf (1870) första häftet (innefattande bokstafven *A)* af en *Ordbok öfver svenska språket,* men tillkännagaf samtidigt, att hon icke kunde ikläda sig någon bestämd förbindelse i afseende på arbetets fortsättande och fullbordan. Sedan riksdagen 1872 förklarat, att de hittills vidtagna anordningarna i afseende på akademiens ordboksarbete "icke kunde anses tillfredsställande", afsade sig akademien samma år i ett till K. Maj:t afgifvet utlåtande så stor del af sitt statsanslag, som blifvit beviljad med vilkor att till nämda arbete användas. Akademien ville dock "icke skilja sig från förhoppningen att kunna fortfarande i någon mån medverka till ordboken genom förarbeten, för att sålunda efter förmåga fullgöra det uppdrag, som blifvit akademien af hennes höge stiftare lemnadt". Ett sådant förarbete har akademien

ock redan offentliggjort i sin kortfattade, men ganska sakrika *Ordlista öfver svenska språket* (1874), som meddelar en öfversigt af modersmålets ordförråd med angifvande af ordens ortografiska och grammatiska former, men med uteslutande af ordförklaring och härledning. Äfven språkriktigheten är i enskilda fall vidrörd, der en missbildning uppkommit eller tyckes vara på väg att vinna insteg. Bland författare inom området för svensk språkforskning märkas här följande.

Johan Erik Rydqvist [f. 1800, f. d. Bibliotekarie vid kungl. biblioteket] har utgifvit *Svenska språkets lagar* (5 band, 1850—1874). Detta omfattande, för modersmålets kännedom epokgörande arbete innehåller en historisk-kritisk öfversigt af svenska språkets grammatiska utveckling från runorna och de äldsta språkurkunderna till det nu lefvande språket. Vidare märkas afhandlingarna *Den historiska språkforskningen* samt *Ljus och irrsken i språkets verld.* Två tidigare skrifter af samme författare äro *Framfarna dagars vittra idrotter i jämförelse med samtidens* och *Nordens äldsta skådespel.*

Anders Fredrik Dalin [f. 1806, Literatör, † 1873] förvärfvade sig ett aktadt namn inom språkvetenskapen genom en större *Ordbok öfver svenska språket,* en mindre *Svensk handordbok,* afhandlingarna *Öfverblick af svenska språkets ordfamiljer* och *Svenska språkets synonymer* samt flere lexikaliska arbeten.

Johan Ernst Rietz [f. 1815, Kontraktsprost i Lunds stift, † 1868] utgaf *Ordbok öfver svenska allmogespråket* och gjorde betydande samlingar till andra språkarbeten, som ej hunno fullbordas.

Karl Eduard Kindblad [f. 1807, Protokollssekreterare], som redan 1840 började utgifva en svensk ordbok, hvilken ej fortsattes, har åter framträdt med början till en *Ordbok öfver svenska språket,* anlagd efter en ganska stor måttstock.

Mårten Birger Richert [f. 1837, Professor vid Upsala universitet] har utgifvit *Bidrag till läran om de konsonantiska ljudlagarne i äldre och nyare språk, Om nordisk bildning och fornnordisk literatur* samt *Försök till belysning af mörkare och oförstådda ställen i den poetiska eddan.*

Knut Fredrik Södervall [f. 1842, Adjunkt vid Lunds universitet] har tecknat *Hufvudepokerna af svenska språkets utbildning.*

Skaldekonst och Skön literatur.

Bernhard Elis Malmström [f. 1816, Professor i Upsala, † 1865] var utmärkt genom tankens adel, känslans renhet och formens fulländning: *Angelika, Fiskarflickan, Hvi suckar det så tungt uti skogen, Julianus* m. fl. i hans *Samlade dikter.*

Vilhelm August Detlof von Braun [f. 1813, Löjtnant, † 1860] blef mycket populär genom sina många skämtsamma, qvicka,

men ofta allt för ystra sånger, i hvilka han stundom skarpt gisslar verldens dårskaper. Från hans lyra klingade äfven allvarliga sånger, fulla af ljuf poesi och innerlig känsla.

JOHAN NYBOM [f. 1815, Publicist], en snillrik lyriker, varm och känslofull: *Sista natten i Alhambra, Byron i Grekland, Gustaf den tredje, Dannemora och Österby* m. fl. i *Samlade dikter*.

OSKAR PATRIK STURZEN-BECKER [f. 1811, Publicist, † 1869], pseudonymen *Orvar Odd*, en omtyckt novellist och poet sedan förra tidehvarfvet, intog mot slutet af sin lefnad genom sina samlade arbeten, *Brunt och rosenrödt, Stycken i små ramar, Samlade ax* m. m., ett högt rum bland våra skalder. Äfven utmärkt prosatör, helst i den lätta, skämtsamma, »causerande» stilen: *Grupper och personnager, La veranda, Reuterholm* m. fl.

KARL VILHELM AUGUST STRANDBERG [f. 1818, Publicist, † 1877] pseudonymen *Talis Qualis*, var en rikt begåfvad skald, ädel, manlig och kraftfull: *Sånger i Pansar* m. fl. dikter. Äfven mästerliga öfversättningar från *Byron* och *Molière*.

KARL FREDRIK RIDDERSTAD [f. 1807, f. d. Löjtnant, Publicist] har utgifvit *Samlade dikter* samt en mängd fantasirika romaner, bland hvilka *Drabanten, Stockholms mysterier, Fursten* m. fl.

KARL HERMAN SÄTHERBERG [f. 1812, Föreståndare för gymnastiskt ortopediska institutet, tit. Professor] röjer varm känsla för naturen i sina *Dikter*, bland hvilka *Alfhilda, Toner ur naturen, Naima* m. m. I obunden form: *Utflygter på hafvet.*

Grefve KARL AUGUST ADLERSPARRE [son till Georg Adlersparre, f. 1810, Kammarherre, † 1862], pseudonymen *Albano*, utgaf *Ungdomsdikter* samt flere noveller och skisser; sedan *Historiska tidstaflor* samt *Anteckningar om bortgångne samtida* i obunden form.

KARL ANDERS KULLBERG [f. 1818] har utgifvit vackra lyriska *Dikter*, bland hvilka märkas *Qvinnans skapelse* och *Sonetter till Julia*, samt förträffligt öfversatt *Tasso* och *Ariosto*.

GUNNAR WENNERBERG [f. 1817, Lektor i Skara, Statsråd, Landshöfding] har i toner och ord sjungit *Gluntarne*, som i humoristisk stämning skildra ynglingaålderns fröjder och rika känslolif.

GUSTAF LORENS SOMMELIUS [f. 1811, Löjtnant, stupade såsom frivillig i danska armén vid Düppel 1848] utgaf *Vallmoknoppar plockade på steppen af Beppo.*

GUDMUND LEONARD SILFVERSTOLPE [f. 1815, Kanslist, † 1853] efterlemnade *Dikter*, röjande talang och välde öfver formen.

ELIAS SEHLSTEDT [f. 1808, Tullinspektor, † 1874] vann genom sina skämtsamma *Sånger och visor*, som utmärka sig genom friskhet och renhet i känslan, stor popularitet såsom skald.

ANDERS HERMAN BJURSTEN [f. 1825, Lektor i Stockholm, † 1866] eröfrade flere gånger svenska akademiens mindre pris i skaldekonst: *Minnen från Gripsholm, Napoleon-Prometeus, Gefion*, m. fl.,

öfversatte *Smärre dikter af Schiller* och författade åtskilliga romaner: *Öfverste Stobée, Ödets lek, Gyltas grotta* m. fl.

Johan Gabriel Carlén [f. 1814, Kanslist, † 1875] diktade *Stycken på vers, Romanser ur svenska folklifvet* m. m. och utgaf goda upplagor af flere bland våra skalder.

Per Thomasson [f. 1818] har, sjelf utgången ur allmogens krets, företrädesvis ur folkets lif hemtat ämnena till sina mycket lästa *Berättelser, Pennritningar* m. m.; har ock utgifvit *Dikter*.

Karl Gustaf Strandberg [f. 1825, Justitieråd, † 1874] vann skaldenamn genom vackra efterbildningar af *Anakreon* och *Horatius*, minnessång öfver *Tegnér* m. m.

Viktor Rydberg [f. 1829, Publicist] är berömd genom flere tankedigra dikter, bland hvilka *Promotionskantat vid Upsala universitets jubelfest 1877*, genom den förträffliga romanen *Den siste atenaren, Fribrytaren på Östersjön, Singoalla, Romerska sägner, Romerska dagar* samt en mästerlig öfversättning af Göthes *Faust* första delen.

Karl Rupert Nyblom [f. 1832, Professor i Upsala] har utgifvit *Dikter, Valda Dikter,* öfversatt *Irländska melodier* af Moore, Shakspeares *Sonetter, Dikter från främmande land,* samt i obunden stil tecknat *Bilder från Italien af Carlino.*

Elis Vilhelm Lindblad [f. 1828] har utgifvit *Dikter*, af hvilka flere utmärka sig genom en varmt patriotisk stämning.

Viktor Emanuel Öman [f. 1833] har blifvit bekant genom *Lyriska blad, Riddar Herburt* m. m. samt öfversättningar af Euripides' *Medea*, af Miltons *Det förlorade paradiset* m. m.

Anders Robert von Kræmer [f. 1825, Major i armén]: *Nordens natur, Diamanter i stenkol, Dikter*, och i obunden form *En vinter i Orienten.* Hans grammatik har åtskilliga egenheter.

Nils Fredrik Sander [f. 1828, Kanslisekreterare]: *Den fallande stjernan*, belönad med svenska akademiens stora pris, *Karlavagnen, Bilder från Grekland, Nygrekiska folkdikter i öfversättning.*

Konung Karl XV författade *En samling dikter af C.* och *Smärre dikter af C.*

Konung Oskar II har fått svenska akademiens mindre pris för en diktsamling *Ur svenska flottans minnen,* har utgifvit *Nytt och gammalt* samt öfversatt *Cid* efter Herder och *Tasso* från Göthe.

Emil von Qvanten [f. i Björneborg 1827, f. d. Bibliotekarie hos konung Karl XV, Publicist] har utgifvit *Lyriska dikter.*

Ernst Daniel Björck [f. 1838, Komminister i Göteborg, † 1868] belönades af akademien för sina *Naturbilder*. Efter hans tidiga död utgåfvos *Valda dikter.*

Grefve Karl Johan Gustaf Snoilsky [f. 1841, Expeditionssekreterare], pseudonymen *Sven Tröst,* är en skald af hög rang. Han har utgifvit *Dikter* och öfversatt *Göthes Ballader.*

Karl David af Wirsén [f. 1842, Docent i Upsala] har författat lyriska *Dikter.*

Fredrik Vilhelm Scholander [f. 1816, Professor och Sekreterare vid akad. för de fria konsterna, Intendent], pseudonymen *Acharius*, har författat några poetiska verk: *Luisella* och *Noveller, berättade på ottave rime.*

Tekla Levina Andrietta Knös [f. 1815] har vunnit svenska akademiens stora pris för skaldestycket *Ragnar Lodbrok* och mindre priset för *Smärre skaldestycken.*

Fru Anna Västberg [f. *Andersson* 1832], signaturen *Anna A.*, har författat *Höstblommor*, *Hyddans son* m. fl. dikter.

Zakris Topelius [f. 1818, Professor i Helsingfors] är bland Finlands diktare på vårt tungomål den, som näst Runeberg blifvit kärast för svenska hjertan. Genom sina sköna lyriska sånger, *Ljungblommor* och *Nya blad*, genom sina dramatiska dikter, bland hvilka *Efter femtio år*, genom sin novellcykel *Fältskärns berättelser* samt sin *Läsning för barn* har han förvärfvat många beundrare bland både gamla och unga.

Lars Jakob Stenbäck [f. i Finland 1811, Prost och Kyrkoherde i Storkyro, † 1870] var en djup skaldenatur. Hans *Dikter*, som i Finland äro mycket spridda, innehålla lyriska stycken af hög skönhet.

Fredrik Cygnæus [f. i Tavastehus 1807, Professor i Helsingfors, emeritus, tit. Statsråd] är en rikt begåfvad skald, hvars lyriska och dramatiska dikter förråda djerfhet i fantasien, men stundom sakna konstnärlig fulländning i formen. De äro samlade i *Skaldestycken*, 5 delar. Cygnæus har äfven författat många skrifter i obunden stil, hvilka behandla Finlands historia och vitterhet.

Karl Vilhelm Törnegren [f. i Åbo 1817, Professor och Universitetsbibliotekarie i Helsingfors, † 1860] efterlemnade vackra *Dikter*, bland hvilka många lyckade öfversättningar från främmande skalder.

Josef Julius Vecksell [f. i Finland 1838, f. d. Student i Helsingfors] var en svärmisk och lidelsefull yngling, hvilkens rika poetiska strängaspel af ett bittert öde söndersprängdes redan i hans 25:te lefnadsår. Hans *Samlade dikter* innehålla sorgespelet *Daniel Hjort*, ett af vår dramatiska literaturs yppersta verk, samt flere lyriska dikter, af hvilka några ega en fulländad skönhet.

Vilhelmina Nordström [f. i Finland 1815, Skolföreståndarinna i Borgå] har utgifvit en samling vackra lyriska *Dikter*.

Dramatiske författare.

August Teodor Blanche [f. 1811, vice Auditör, Publicist, † 1868] eger förtjensten att hafva återupplifvat den efter Gustaf III:s dagar tynande svenska dramatiken genom sina många, till största delen efter utländska mönster bearbetade, skådespel och komedier, hvilka visserligen såsom konstverk i allmänhet icke äro mycket framstående, men genom flödande qvickhet och många förträffligt tecknade karaktärer väckt stort och berättigadt bifall: *Positivhataren*, *Läkaren*, *Engelbrekt och hans dalkarlar*, *Jernbäraren*, *Magister Bläckstadius*, *Hittebarnet*, *Ett resande teatersällskap* m. fl.

JOHAN BÖRJESSON [f. 1790, Kyrkoherde i Upsala stift, † 1866], "den siste fosforisten", framträdde efter lång tystnad med flere lyriska sånger, *Blommor och tårar* m. m., samt sorgespelet *Erik XIV*, som är ett af vår dramatiks bästa alster. Derefter följde skådespelen *Erik XIV:s son*, *Brödraskulden*, *Solen sjunker*, *Ur Karl XII:s ungdom* samt *En statshvälfning i Rom*.

MAURITZ CRAMÆR [Publicist, † 1848] författade komedierna *Femhundra riksdaler banko*, *En half million*, *Symamsellerna*, m. fl.; dess utom lyriska dikter, *Ljud och oljud* m. m.

JOHAN KRISTOFER JOLIN [f. 1818, f. d. Skådespelare], pseudonymen *Jo. Jo.*, är en af våra flitigaste dramaturger: *En komedi*, *Barnhusbarnen*, *Mäster Smith*, *Ung Hanses dotter*, *Löjen och tårar* m. fl. dels original, dels bearbetningar.

FRANS HEDBERG [f. 1828, Intendent vid k. stora teatern] är äfven mycket verksam såsom teaterförfattare: *Blommor i drifbänk*, *Frun af stånd och frun i ståndet*, *Huru tiden förändrar*, de historiska skådespelen *Dagen gryr* och *Kung Märta* m. fl. Genom sina senaste skapelser, *Bröllopet på Ulfåsa*, *Vasaarfvet* och *Stolts Elisif*, alla historiska skådespel, har han intagit en ganska hög plats såsom dramatisk författare. Han är äfven god lyrisk skald.

FREDRIK AUGUST DAHLGREN [f. 1816, Expeditions-sekreterare] har författat *Värmlänningarne* m. fl. skådespel, har för scenen bearbetat flere af Shakspeare's dramer och öfversatt *Lifvet en dröm* af Calderon, *Natan den vise* af Lessing, *Stolthet mot stolthet* af Moreto jämte många danska, tyska och franska lustspel.

LUDVIG OSKAR JOSEPHSON [f. 1832, f. d. Intendent vid teatern i Kristiania] är författare till *Folkungalek*, *Marsk Stigs döttrar*, m. fl.

JAKOB TEODOR HAGBERG [f. 1825, Professor i Upsala] har framträdt med de historiska skådespelen *Karl XI* och *Karl XII* samt öfversatt *Lifvet en dröm* af Calderon, *Sonetter* af Petrarca m. m.

PER JOHAN EDVARD BÄCKSTRÖM [f. 1841, E. o. Amanuens i k. biblioteket, Publicist] har författat *En krona*, *Evas döttrar*, *Fången på Kallö* m. m. i *Dramatiska studier*; skådespelet *De förtryckta* och sorgespelet *Dagvard Frey*; förträffliga öfversättningar af franska skådespel. Derjämte vackra lyriska *Dikter*.

FRANS OSKAR HODELL [f. 1840, f. d. Skådespelare, Publicist] har dels författat dels bearbetat många lustspel och folkkomedier, bland hvilka flere i hög grad vunnit allmänhetens bifall.

AUGUST SÄFSTRÖM [f. 1813] är en flitig lustspelsförfattare.

Öfversättare af skaldeverk äro, utom de förut nämde, följande.

KARL AUGUST HAGBERG [f. 1810, Professor i Lund, † 1864], som tidigt vann skalderykte genom några af akademien belönade sånger, förvärfvade odödlig förtjenst om vår literatur genom sin mästerliga öfversättning af *Shakspeare's dramatiska arbeten*.

NILS LOVÉN [Kyrkoherde i Lunds stift, † 1858] öfversatte dikter af Moore, *Lusiaderne* af Camoëns samt *Dantes gudomliga komedi*.

N. ARFVIDSSON (se ofvan) har från gaeliska språket öfverflyttat *Oisians sånger*, tolkat *Sardanapalus* af Byron, *Boja och krona* af v. Zedlitz, *Griselda* af Halm (Münch-Bellinghausen) m. fl. och för scenen bearbetat några af Shakspeare's arbeten.

JOHAN ANDERSSON [f. 1820, Kyrkoherde i Grenna, Kontraktsprost] har öfversatt flere af Göthes dramatiska arbeten, bland dem *Götz*, *Stella*, *Egmont* och första delen af *Faust*.

H. M. MELIN, ofvan nämd såsom teolog och bibelöfversättare, har öfversatt andra delen af Göthes *Faust*.

JOHAN GUSTAF EK [f. 1808, Professor i Lund, † 1862] öfversatte Horatius.

PETER AUGUST GÖDECKE [f. 1840, Publicist] har öfversatt den äldre *Eddan* och under pseudonymen *Finn* utgifvit några poetiska arbeten.

KARL COLLAN [f. i Savolaks 1828, Lektor, Universitetsbibliotekarie i Helsingfors, † 1871] öfversatte dikter af Heine, Herder m. fl., samt införlifvade med vår literatur den finska nationaldikten *Kalevala*.

Roman- och novellförfattare utom de förut nämde.

A. BLANCHE röjer liflig fantasi, stor iakttagelseförmåga och god stil i *Sonen af Söder och Nord*, *Vålnaden*, *Flickan i Stadsgården* samt i sina förträffliga *Bilder ur verkligheten*, *Taflor och berättelser* m. m. — KARL ANTON WETTERBERG [f. 1804, f. d. Regementsläkare], den högt värderade pseudonymen *Onkel Adam*, har författat många "genremålningar" och romaner: *Pastorsadjunkten*, *Ett namn*, *Penningar och arbete*, *Altartaflan*, *Hat och kärlek*, *Samhällets kärna* m. fl.; blandade uppsatser under titeln *Efemerider;* dikter: *Blad ur Katarina Månsdotters minnesbok;* utgaf under flere år *Linnæa*, tidning för barn. — JULIUS AXEL KIELLMAN-GÖRANSSON [f. 1811, Kyrkoherde i Upsala stift, † 1869], pseudonymen *Nepomuk*, i yngre år lyrisk poet, sedan en omtyckt novellförfattare: *Kärlekens seger*, *Trollets son*, *Svenska lynnen och smååfventyr*, *Så går det till* m. m. — BROR EDVARD FORNELL [f. 1820, Öfverste-löjtnant vid marinregementet, † 1869], pseudonymen *Jeremias Munter*, författade flere värdefulla noveller: *Lyckan*, *En gnista*, *Etyder*, *Från Italien*. — Friherre LOUIS GERHARD DE GEER [f. 1818, Statsminister och Chef för justitiedepartementet] har författat *Hjertklappningen på Dalvik*, *Karl XII:s page*, *S. H. T.* — ERIK MAGNUS KONSTANS PONTIN [Kammarherre, † 1852], en talangfull publicist, skref romanen *Lydia*, reseskildringen *Här och der bland skandinaver och tyskar*, m. m. — KARL GEORG STARBÄCK [f. 1828, f. d. Lektor] är författare till flere värderade historiska romaner: *Engelbrekt Engelbrektsson*, *Nils Bosson Sture*. — OLOF ANDERS VILHELM BÄCKMAN [f. 1824, Telegrafkommissarie] är bekant såsom författare till *Sjöjungfruns sagor* och andra täcka sagor i danske skalden Andersens stil.

Romanförfattarinnor. Fru MARIA SOFIA SCHWARTZ [f. *Birath* 1819, enka efter Öfverdirektör G. M. Schwartz] är mycket produk-

tiv och fängslar många läsare: *Mannen af börd och qvinnan af folket, Ädlingens dotter, Börd och bildning, Arbetet adlar mannen,* m. fl. — Fröken ULRIKA SOFIA v. STRUSSENFELT [f. 1801, † 1873], pseudonymen *Pilgrimen* m. fl., följde sin yngre systers (sid. 165) exempel och blef en af våra flitigaste författarinnor: *Ett presthus på landet, Informatorn och aristokraten,* flere historiska romaner m. m. — KAROLINA VILHELMINA STÅLBERG [f. 1803, † 1872], signaturen *Vilhelmina,* vann ett namn genom poetiska stycken samt många historiska romaner och berättelser, bland hvilka *Hedvig Charlotta Nordenflycht, Katarina Månsdotter, Drottning Filippa.* — Fru VENDELA HEBBE [f. *Åstrand* 1808], signaturen *W.*, har författat *Lycksökarne Tvillingbrodern, Brudarna* m. fl. berättelser. — Fru HEDVIG FREDRIKA VON NUMERS [f. *Ehrenstam* 1830, † 1863] författade stycken på vers, noveller, romanen *Agatringen,* skådespelet *På Gröna Lund.* — SOFI BOLANDER [f. 1807, † 1869] författade *Israeliten, Gunstlingarne, Johan Gyllenstjerna* m. fl. romaner och noveller. — Fru JOSEFINA VILHELMINA VETTERGRUND [f. *Lundberg* 1830], pseudonymen *Lea,* har vunnit rykte genom sina qvicka och skämtsamma berättelser, *Småbitar på vers och prosa,* m. m. — Fru ROSA CARLÉN [f. 1836, dotter till Fru Emilie Carlén; enka efter Häradshöfding R. T. Carlén] är författarinna till *Agnes Tell, Tuva, Bröllopet i Bränna, Tatarnes son* m. fl. goda romaner.

Memoarförfattare och sedeskildrare. N. LOVÉN, pseudonymen *Nicolovius,* skildrade förträffligt *Folklifvet i Skytts härad.* — KNUT LILLJEBJÖRN [Fänrik, † 1838] tecknade *Hågkomster af forna dagars tänkesätt, seder och bruk* i Värmland (först år 1862 utgifna); hans son HENRIK LILLJEBJÖRN [Kapten, † 1875] upptecknade *Hågkomster från ungdomen.* — AKATIUS KAHL [f. 1794, Kyrkoherde i Lunds stift] har skildrat *Tegnér och hans samtida i Lund.* — P. G. AHNFELT (se ofvan) berättade lifligt sina *Studentminnen.* — EGRON SELLIF LUNDGREN [f. 1815, Hofmålare, † 1875] gaf i *En målares anteckningar* objektiva och fängslande skildringar af natur och folklif i Italien, Spanien och Indien.

JOHAN HENRIK THOMANDER [f. 1798, Professor, sedan Biskop i Lund, † 1865], redan nämd såsom teolog och utmärkt öfversättare, var nyaste tidens mest lysande *talare,* lika ojämförlig i predikstolen som i riksdagsförsamlingen och i festsalen: *Predikningar, Inträdestal i svenska akademien* (öfver Atterbom).

Filosofi, Estetik och Literaturhistoria.

KRISTOFER JAKOB BOSTRÖM [f. 1797, Lärare för konung Oskar I:s söner, Professor i Upsala, † 1866] intager bland svenske tänkare ett af de främsta rummen och är hittills hos oss den ende, som framstält ett sjelfständigt filosofiskt system och bildat en filosofisk

skola. Blott få af hans skrifter äro utgifna — bland dessa äro *Satser om lag och lagstiftning* samt *Grundlinier till filosofiska statsläran* de märkligaste —, men han utöfvade såsom lärare ett mäktigt inflytande genom sina föreläsningar, hvilka i hög grad egde klarhet och öfvertygelsens kraft. En kort öfversigt af sitt system meddelade han i sin sjelfbiografi i Biografiskt Lexikon. (Jfr ofvan sid. 198).

Filosofiske skriftställare af Boströms skola äro *Ribbing, Nyblæus, Sahlin, Claëson,* alla Boströms omedelbare lärjungar, och *Leander.*

SIGURD RIBBING [f. 1816, Professor i Upsala] har författat afhandlingarna *Om Sokrates, Om Panteismen, Eristiska blad* m. fl. och en utförlig *Genetisk framställning af Platos idélära*, ett arbete "lika märkvärdigt antingen man fäster sig vid forskningens grundlighet eller innehållets rikdom eller resultatens historiska och rent vetenskapliga vigt". Flere af Ribbings skrifter äro utgifna äfven på tyska språket.

JOHAN AXEL NYBLÆUS [f. 1821, Professor i Lund] har författat *Är en praktisk filosofi möjlig efter Hegels verldsåsigt? Om statens straffrätt, Om statsmaktens grund och väsende, Om den religiösa tron och vetandet* m. fl. religionsfilosofiska afhandlingar, och har framträdt med början till en utförlig framställning af *Den filosofiska forskningen i Sverige från slutet af 18:de århundradet,* hvilken, en dag fullbordad, skall vittna derom, att "sjelfständiga filosofiska tankar kunna födas äfven i vårt fädernesland" samt att den svenska filosofien icke, såsom man påstått, är endast en gren på den tyska bildningens träd utan rot i fosterlandets jordmån. Jämte innehållets värde ega dessa skrifter förtjensten af en förträfflig stil.

KARL YNGVE SAHLIN [f. 1824, Professor i Upsala] är författare till *Om vilkoren för möjligheten af praktisk filosofi, Om motsatsen mellan subjekt och objekt, Om grundformerna i etiken, Om ministrarne i den konstitutionela monarkien enligt Boströms statslära, Kants, Schleiermachers och Boströms etiska grundtankar* m. fl.

KRISTIAN TEODOR CLAËSON [f. 1827, Docent i Upsala, † 1859] bortrycktes tidigt från en löftesrik författarebana. Hans *Skrifter,* efter författarens död samlade och utgifna, innehålla dels uppsatser, som belysa vissa af Boströms läror, dels afhandlingar, bland hvilka märkes *Om språkets ursprung och väsende,* samt recensioner, i hvilka flere af lifvets vigtigaste frågor behandlas med en sällsynt förening af grundlighet i forskning och klarhet i framställning.

PER JOHAN HERMAN LEANDER [f. 1831, Adjunkt vid Lunds universitet] har författat afhandlingarna *Om substansbegreppet hos Cartesius, Spinoza och Leibniz, Om substansbegreppet hos Kant och de tänkare som från honom utgått, Framställning och granskning af Herbarts filosofiske ståndpunkt,* flere uppsatser i tidskrifter, m. m.

JOHAN JAKOB BORELIUS [f. 1823, Professor i Lund] har författat *I hvad afseende är Hegel panteist? Den dogmatiska rationalismens strid mot den spekulativa filosofien* samt *Kritik öfver den bo-*

strömska filosofien, vidare *Anmärkningar vid Herbarts filosofiska system, Den gamla och den nya tron, Skandinavien och Tyskland,* m. m. Sistnämda skrift, som först utgafs på tyska språket, åsyftar att ådagalägga den skandinaviska nationalitetens sjelfständiga ställning och betydelse i förhållande till den tyska.

KARL PONTUS WIKNER [f. 1837, Lektor i Upsala] har utgifvit många filosofiska föredrag och afhandlingar, bland hvilka märkas *Kan filosofien bringa någon välsignelse åt mensklighetenf Naturens förbannelse, Kultur och filosofi i deras förhållande till hvar andra* samt *Undersökningar angående den materialistiska verldsåskådningen.*

ISRAEL HWASSER [f. 1790, Professor i Åbo, sedan i Upsala, † 1860] författade utom medicinska skrifter, afhandlingar af filosofiskt innehåll, vittnande om snille och djup känsla: *Om äktenskapet, Om vår tids ungdom, Mannens ynglingaålder, Inträdestal i svenska akademien* öfver Grubbe, estetiska uppsatser m. m.

NILS IGNELL [f. 1806, Komminister i Stockholm, † 1864] arbetade i sina skrifter för en, enligt hans öfvertygelse, högre uppfattning af kristendomen än statskyrkans: *Kristendomens hufvudläror, Den ursprungliga kristna tron och dogmtron, Religionsvetenskapliga uppsatser* samt *Menskliga utvecklingens historia,* hvilket verk i fem band tecknar kulturens framsteg till 1300-talet.

VIKTOR RYDBERG (se ofvan) har verkat i samma riktning genom *Bibelns lära om Kristus* m. fl. afhandlingar.

B. E. MALMSTRÖM (se ofvan) författade estetiská och literaturhistoriska afhandlingar öfver *Shakspeare, Swift, Cervantes* samt tal öfver *Geijer, Franzén,* m. m. Hans förnämsta verk är *Grunddragen af svenska vitterhetens historia,* vid hvilket han ty värr ej sjelf fick lägga sista handen. Det innehåller en i många hänseenden förträfflig om ock ej i allo tillfredsställande teckning af vitterhetens häfder från Stjernhjelm till 1820-talet.

GUSTAF HÅKAN JORDAN LJUNGGREN [f. 1825, Professor i Lund] har utgifvit flere högt värderade arbeten: *Framställning af de förnämsta estetiska systemen, Jämförelse emellan Ehrensvärd och Winckelmann, Bellman och Fredmans epistlar, Svenska dramat intill slutet af 17:de århundradet, Minnesteckningar* öfver Frese och Vitalis, *Smärre skrifter* af estetiskt och literaturhistoriskt innehåll samt konstnärliga skildringar *Från en resa.* Senast har han framträdt med början af ett stort verk, *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död.*

K. R. NYBLOM (se ofvan) har författat många estetiska och konsthistoriska afhandlingar, till en del samlade i *Estetiska studier.*

LORENS HENRIK SEGELCKE DIETRICHSON [f. i Bergen 1834, e. o. Professor vid Kristiania universitet] har i *Det skönas verld* gifvit en populär framställning af estetikens hufvudläror. Han har äfven författat skådespelen *En arbetare* och *Karl Folkunge.*

F. A. DAHLGREN (se ofvan) har lemnat rikhaltiga, för vår dramatiks historia värdefulla *Anteckningar om Stockholms teatrar.*

Gustaf Edvard Klemming [f. 1823, Bibliotekarie vid k. biblioteket i Stockholm] har bragt i dagen många af vår äldre literaturs skatter, hvilka han omsorgsfullt utgifvit, de flesta i *Svenska fornskriftsällskapets samlingar*. (Se ofvan sid. 20, 24).

Johan Vilhelm Beckman [f. 1792, Komminister i Stockholm, † 1873] författade ett lärdt hymnologiskt verk: *Försök till svensk psalmhistoria.*

Vilhelm Gabriel Lagus [f. i Helsingfors 1837, Lektor i Viborg] har tecknat *Den finsk-svenska literaturens utveckling* från 1640.

Karl Gustaf Estlander [f. i Finland 1834, Professor i Helsingfors] har författat *De bildande konsternas historia från slutet af 18:de århundradet till våra dagar.*

Häfdateckning och Fornforskning.

Fredrik Ferdinand Carlson [f. 1811, Lärare för konung Oskar I:s söner, f. d. Professor i Upsala, Statsråd] har uti *Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset* (till år 1689) fortsatt Geijers Svenska folkets historia samt utgifvit *Berättelse om riksdagen 1680* och beskrifvit *Fredsunderhandlingarna åren 1709—1718.*

Karl Gustaf Styffe [f. 1817, Bibliotekarie vid Upsala universitet] är vår grundligaste arkivforskare och intager ett af de främsta rummen bland svenske häfdatecknare. Genom sina *Bidrag till Skandinaviens historia* samt genom *Skandinavien under unionstiden* m. fl. afhandlingar har han mer än någon annan forskare spridt ljus öfver vår medeltids historia.

Abraham Cronholm [f. 1809, f. d. Adjunkt i Lund, Professor] har författat *Väringarne, Fornnordiska minnen, Skånes politiska historia* samt *Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering.*

Karl Vilhelm August Tham [f. 1812, Lektor vid Karlberg, † i Linz 1873] författade *Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia, Gustaf III och rikets ständer vid 1789 års riksdag,* det vidlyftiga, men ofullbordade arbetet *Beskrifning öfver Sveriges rike* samt flere läroböcker.

Karl Gustaf Malmström [f. 1822, Professor i Upsala] har utgifvit *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772* samt flere historiska afhandlingar.

Sven Fromhold Hammarstrand [f. 1821, e. o. Professor i Upsala] skildrar *Förhandlingarna om Sveriges deltagande i 30-åriga kriget.*

Niklas August Tengberg [f. 1832, Professor i Lund, † 1870] författade *Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland åren 1741—1743, Om frihetstiden* samt *Gustaf III:s första regeringstid.*

Klas Teodor Odhner [f. 1836, Professor i Lund] har tecknat *Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare* samt författat *Lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia,* m. fl.

Hans Ludvig Forssell [f. 1843, f. d. Docent i Upsala, Statsråd] har, utom många smärre afhandlingar, författat *Sveriges inre historia från Gustaf I* och *Sverige 1571*, båda ännu ofullbordade.

Olof Wingqvist [f. 1800, Professor i Upsala, † 1861] författade afhandlingar i Skandia och Tidskrift för literatur. Efter hans död utgafs *Om svenska representationen i äldre tider* (t. o. m. 1617).

Kristian Naumann [f. 1810, f. d. Professor i Lund, Justitieråd] har beskrifvit *Svenska statsförfattningens utveckling* (till n. v. tid).

Vilhelm Erik Svedelius [f. 1816, Professor i Upsala] har författat historiska afhandlingar, *Maria Stuart och Elisabeth*, föredrag om *Birger Jarl*, minnesteckningar samt arbeten i svensk och utländsk statskunskap. Eger ett berömdt namn såsom talare.

G. H. Mellin (se ofvan) författade *Den skandinaviska Nordens historia* (till 1248) jämte andra historiska arbeten. — K. E. Kindblad (se ofvan) är författare till *Handbok i svenska historien för ungdom och menige man.* — K. G. Starbäck (se ofvan) har utgifvit *Berättelser ur svenska historien*, från och med drottning Kristina fortsatta af Per Olof Bäckström [f. 1806, Amiralitets-kammarråd], som författat äfven andra historiska verk m. m. (Se ofvan sid. 21).

Henrik Reuterdahl [f. 1795, Ärkebiskop, † 1870] författade *Svenska kyrkans historia* (till 1533), ett högt värderadt arbete.

Lars Anton Anjou [f. 1803, Biskop i Visby] har uti sina berömda arbeten *Svenska kyrkoreformationens historia* samt *Svenska kyrkans historia från Upsala möte år 1593 till slutet af sjuttonde århundradet* lemnat vigtiga bidrag till vår kyrkohistoria.

Julius Mankell [f. 1828, Kapten] är författare till flere värdefulla krigshistoriska arbeten: *Berättelser om svenska krigshistoriens märkvärdigaste fältslag, Anteckningar rörande finska arméns och Finlands krigshistoria* m. fl. smärre skrifter.

Abraham Vilhelm af Sillén [f. 1813, Rektor i Stockholm] har författat *Svenska handelns och näringarnas historia.*

Gustaf Volmar Sylvander [f. 1816, f. d. Läroverksadjunkt] har vidlyftigt och sakrikt tecknat *Kalmar slotts och stads historia.*

Bror Emil Hildebrand [f. 1806, Riksantiqvarie och Garde des médailles, Vitterhetsakademiens ständige sekreterare], vidt fräjdad såsom numismatiker och fornforskare, har författat många afhandlingar i vitterhetsakademiens handlingar, har utgifvit flere delar af *Svenskt diplomatarium* samt utgifver *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* (från 1864) och *Svenska sigiller från medeltiden.*

Axel Emanuel Holmberg [f. 1817, Pastorsadjunkt, † 1861] egnade sig med varmt nit åt fornforskningen och utgaf flere historiska och arkäologiska arbeten: *Bohusläns historia och beskrifning, Skandinaviens hällristningar, Nordbon under hednatiden, Hasslidalen* m. fl.

Leonard Fredrik Rääf [f. 1786, Kammarjunkare, † 1872] gjorde stora samlingar af folkliteratur, folkvisor m. m. samt utgaf *Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad.*

RICHARD DYBECK [f. 1811, vice Häradshöfding, † 1877] vann ett berömdt namn genom sina antiqvariska forskningar och skrifter. Han utgaf *Runa, Sverikes runurkunder*, m. m.

Friherre NILS GABRIEL DJURKLOU [f. 1829, Kammarherre], en varm fornvän, eger förtjensten att hafva föranledt stiftandet af *Nerikes fornminnesförening* (1856), den äldsta af dylika föreningar, hvilken tjenat flere yngre sådana till förebild. Bland hans skrifter märkas *Ur Nerikes folkspråk och folklif* samt *Unnarsboarnes seder och lif.*

KLAS JOHAN LJUNGSTRÖM [f. 1819, Kyrkoherde i Skara stift] har författat arkäologiska och topografiska beskrifningar öfver flere härad samt utgifver *Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift.*

GUNNAR OLOF HYLTÉN-CAVALLIUS [f. 1818, f. d. Chargé d'affaires i Brasilien] har uti *Värend och Virdarne* lemnat ett vigtigt bidrag till svenska etnologien och fornkunskapen.

Tidskrifter, som afhandla literatur och vitter kritik, äro följande. *Literaturblad för allmän medborgerlig bildning* utgafs i Kuopio (1847—1849) af J. V. SNELLMAN, sedan i Helsingsfors (1850—1854) af SVEN ELMGREN [Bibliotekarie i Helsingfors] och (1855—1863) af SNELLMAN. — *Tidskrift för literatur* (Upsala 1851, 1852), utgifvare KARL FREDRIK BERGSTEDT [f. 1817, f. d. Docent i Upsala, Publicist], K. G. MALMSTRÖM. — *Nordisk tidskrift* (Stockholm 1852, 1853), utgifvare PER AUGUST FERDINAND SOHLMAN [f. 1824, Publicist, † 1874]. — *Nordisk universitets-tidskrift* (1855—1864), utgifven från universiteten i Kjöbenhavn, Lund, Kristiania och Upsala. — *Svensk månadsskrift* (Göteborg 1864), utgifvare KARL SIMON WARBURG [† 1865]. — *Svensk literaturtidskrift* (Upsala, Stockholm, 1865—1869), utgifvare K. R. NYBLOM, H. L. FORSSELL; fortsatt genom *Svensk tidskrift för literatur, politik och ekonomi* (Stockholm 1870—1876) af FORSSELL, H. HJÄRNE. — *Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och literatur* (Lund 1866—1870), utgifvare grefve GUSTAF KNUT HAMILTON [f. 1831, Professor i Lund]. — *Framtiden* (Stockholm 1868—1871, 1876—), utgifvare KARL FREDRIK BERNDT VON BERGEN [f. 1838]. — *Tidskrift för hemmet* (Stockholm 1859—), hvilken hufvudsakligen behandlar ämnen, som röra qvinnans bildning och sociala ställning, innehåller förträffliga uppsatser af fru SOFI ADLERSPARRE [f. friherrinna *Leijonhufvud* 1823].

Tidningar. Här nämnas endast följande fyra. *Post- och inrikestidningar* (började år 1645 under namn af *Ordinari Post-Tijdender*, jfr sid. 64), utgifves i Stockholm af P. J. E. BÄCKSTRÖM. — *Dagligt Allehanda* (började 1768), utgifves i Stockholm af KARL ADAM LINDSTRÖM [f. 1816, f. d. Amanuens i riksarkivet]. — *Aftonbladet* (började 1830), utgifves i Stockholm af P. A. GÖDECKE. — *Göteborgs Handels- och sjöfartstidning* (började 1832), utgifves i Göteborg af SVEN ADOLF HEDLUND [f. 1821.]

Register.

Biografiska uppgifter sökas på den främst angifna sidan.

